

The Culture of Polis

КУЛТУРА

ПОЛИСА

Часопис за невовање демократске и политичке културе

ISSN 1820-4589

Година XV

Посебно издање

2018. година

ВОЈВОДИНА КАО ПОТЕНЦИЈАЛНО ГЕОПОЛИТИЧКО ЖАРИШТЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

приредили:

Љубиша Деспотовић
Горан Иванчевић

Култура - Полис, Нови Сад
Институт за Европске студије, Београд

ISSN 1820-4589

**КУЛТУРА ПОЛИСА, год. XV (2018), посебно издање
THE CULTURE OF POLIS**

часопис за неговање демократске политичке културе

КУЛТУРА ПОЛИСА

The Culture of Polis

часопис за неговање демократске политичке културе

Издавачи: Култура – Полис Нови Сад, www.kpolisa.com;
Институт за европске студије Београд, www.ies.rs

Уредништво: др Србобран Бранковић, др Мирко Милетић,
др Александар М. Петровић, др Славиша Орловић,
др Вељко Делибашић, др Ђорђе Стојановић,
др Милан Суботић, др Александар Гајић,
др Небојша Петровић, др Дарко Гавриловић,
др Милош Савин, мр Милан Игрутиновић.

Главни и одговорни уредник: др Љубиша Деспотовић

заменик гл. и одгов. уредника: др Зоран Јевтовић

помоћник гл. и одгов. уредника: др Жељко Бјелајац

секретар уредништва: др Александар Матковић

чланови уредништва из иностранства: др Василис Петсинис (Грчка),
др Пол Мојзес (САД), др Павел Бојко (Руска Федерација),
др Марко Атила Хоаре (Велика Британија),
др Татјана Тапавички - Дуроњић (РС-БиХ),
др Давор Пауковић (Хрватска), др Еуген Страутиу (Румунија)
др Даниела Блажевска (БРЈ Македонија)
др Дејан Михаиловић (Мексико)

прелом и припрема: Милан Карановић

Савет часописа: др Живојин Ђурић, председник;

др Вукашин Павловић, др Илија Вујачић, др Срђан Шљукић,
др Драган Лакићевић, др Мирослав Прокопијевић,
др Радослав Гађиновић, др Зоран Арацки, др Недељко Прдић,
др Зоран Аврамовић, др Срђан Милашиновић,
др Маријана Дукић - Мијатовић, др Јоко Драгојловић,
др Марија Ђорић.

штампа: НС Мала књига +

тираж: 400.

УДК 316.334.56:008

ЦИП - Каталогизација у публикацији

Библиотека Матице српске, Нови Сад

3

КУЛТУРА полиса : часопис за неговање демократске
политичке културе / главни и одговорни уредник Љубиша
Деспотовић. – Год. 1, бр. 1 (2004) – . – Нови Сад :
Удружење за политичке науке СЦГ Огранак у Новом Саду;
Stylos, 2004.-. - 21 cm

Повремено

ISSN 1820-4589

COBISS.SR-ID 199568391

ВОЈВОДИНА КАО ПОТЕНЦИЈАЛНО ГЕОПОЛИТИЧКО ЖАРИШТЕ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ

приредили:

Љубиша Деспотовић

Горан Иванчевић

**Приређено поводом обележавања 100 година од
присаједињења Војводине Србији**

САДРЖАЈ:

I ВОЈВОДИНА - ИСТОРИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ

Александар Саша Гајић, <i>Геополитички положај Војводине: историјска перспектива</i>	9-23
Душан Пророковић, <i>Претње регионалној безбедности и последице по геополитички положај Војводине</i>	25-38
Љубиша Деспотовић, <i>Српска Војводина, као предмет немачких, мађарских и хрватски геополитичких планова и територијалних аспирација.</i>	39-58
Драган Петровић, <i>Геополитички положај Војводине у оквиру Србије; историјска и демографска анализа, односи у окружењу</i>	59-72
Слободан Бјелица, <i>Војвођанска аутономија – кризно жароште социјалистичке Југославије</i>	73-80
Небојша Петровић, <i>Национални и политички спорови око Војводине средином XX века</i>	81-103
Леонас Толваишис, <i>Војводина као регион од стратешког значаја за спољнополитичке интересе Руске Федерације</i>	105-117
Вања Вученовић, <i>Војводина кроз призму Хрватске геополитике</i>	119-132

II ВОЈВОДИНА ОД МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА ДО НАСИЉА И ЕКТРЕМИЗМА

Жељко Бјелајац / Ненад Бингулац, <i>Мултиетничност и мултикултуралност Војводине у функцији афирмације људских права и људске безбедности</i>	135-147
Ненад Н. Ђуретић, <i>Савремена геополитичка гигања као изазовишениационалним односима у Србији и Војводини</i>	149-162
Радослав Гађиновић, <i>Злочини почињени над Србима на мађарском окупационом подручју током Другог светског рата</i>	163-170
Милован Р. Суботић, <i>Савремене екстремистичке тенденције у АП Војводини</i>	171-185
Александар Матковић, <i>Криминалитет неонацистичких и неофашистичких поткултурних група у Војводини.</i>	187-200
Саша С. Марковић / Жељко У. Вучковић, <i>Компрадорска искушења елите и њихов утицај на идентитет Срба у Војводини – историјски осврт</i>	201-210
Горан Иванчевић, <i>Војвођанско питање: од Српске Војводине до војвођанског сепаратизма.</i>	211-229

THE CONTENT:

I VOJVODINA - HISTORICAL AND GEOPOLITICAL ASPECTS

Aleksandar Saša Gajić, <i>Vojvodina's geopolitical position: historical perspective</i>	9-23
Dušan Proroković, <i>Threats to regional security and implications on the geopolitical position of Vojvodina</i>	25-38
Ljubiša Despotović, <i>Serbian Vojvodina, as a subject of German, Hungarian and Croatian geopolitical plans and territorial aspirations</i>	39-58
Dragan Petrović, <i>Geopolitical position of Vojvodina within Serbia: historical and demographic analysis, relations in the region</i>	59-72
Slobodan Bjelica, <i>The autonomy of Vojvodina – the critical point of the socialist Yugoslavia</i>	73-80
Nebojša Petrović, <i>National and Political Dispute about Vojvodina in the mid-20th Century</i>	81-103
Leonas Tolvaišis, <i>Vojvodina as a region of strategic importance for foreign policy interests of the Russian Federation</i>	105-117
Vanja Vučenović, <i>Vojvodina through the prism of Croatian geopolitics</i>	119-132

II VOJVODINA FROM MULTICULTURALISM TO VIOLENCE AND EXTREMISM

Željko Bjelajac / Nenad Bingulac, <i>Multiethnicity and multiculturalism of Vojvodina in the affirmation function of human rights and human security</i>	135-147
Nenad N. Đuretić, <i>Contemporary geopolitical movements as a challenge to multinational relations in Serbia and Vojvodina</i>	149-162
Radoslav Gaćinović, <i>Crimes committed against Serbs into the occupied territories by Hungarians during World War II</i>	163-170
Milovan R. Subotić, <i>Contemporary Extremist Tendencies in AP Vojvodina</i>	171-185
Aleksandar Matković, <i>Crime related to neo-nazi and neo-fascist subcultural groups in Vojvodina</i>	187-200
Saša S. Marković / Željko U. Vučković, <i>Comprador temptation elite and their impact on identity Serbs in Vojvodina – historical background</i>	201-210
Goran Ivančević, <i>The Vojvodina issue-between Vojvodina and the separatism in Vojvodina</i>	211-229

I

**ВОЈВОДИНА - ИСТОРИЈСКИ И
ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ**

АЛЕКСАНДАР САША ГАЈИЋ
Институт за европске студије
Београд

УДК 94(497.113)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 9-23

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ: ИСТОРИЈСКА ПЕРСПЕКТИВА*

Сажетак: Рад доводи у питање становиште које АП Војводину сматра оним делом Србије који се налази у Средњој Европи. Полазећи од чињенице да војвођанска равница у географском смислу представља јужни део Панонске низије, овакво становиште олако изједначава Панонску низију са Средњом Европом и у културном и у геополитичком смислу, сматрајући ток Саве и Дунава за „фиксирану“, трајну границу између различитих геополитичких и цивилизацијских ентитета. Полазећи од посматрања простора Војводине унутар Панонске низије у геополитичком и геокултурном смислу, рад надаље врши опсежну анализу геополитичких кретања на простору данашње Војводине од праисторијских времена до савремене епохе и долази до низа закључака о томе како ток Саве и Дунава није трајна геополитичка нити културно-цивилизацијска граница.

Кључне речи: Војводина, геополитика, Панонска низија, Римланд, Хартланд, српска историја

Појам Војводина¹ током времена мењао је своју садржину и свој смисао, те означавао различиту политичку и територијалну јединицу. Идејно уобличена 1848. године као вид политичког организовања Срба на просторима северно од Саве и Дунава зарад очувања националне и верске самобитности у оквиру једног туђинског царства – под називом „Војводство Србија и Тамишки Банат“ (односно «Српска Војводина», како ју је називао народ) - она је обухватала (никада целе) просторе Срема, Бачке, Баната и Барање у којима је у знатном броју живео српски народ. Након уједињавања са Краљевином Србијом 1918. године, после Првог светског рата, под појмом Војводине се подразумевао простор Бачке, Баната и Барање који је припао новој јужнословенској

* Рад је настао у оквиру пројекта 179014 кога финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије

¹ Име Војводина означава територију којом управља војвода. У српском језику се користе још две варијанте имена Војводине, а то су: војводовина и војводство. У пољском језику се данас такође користи назив województwo као ознака за покрајину.

држави. У социјалистичкој, „Титовој“ Југославији Војводина је била аутономна покрајина у оквиру Србије. Њу су чинили Срем, Банат и Бачка, али такође не у целини. „Свака област је са по две стране и међусобно омеђена тзв. природно-географским границама – Дунавом, Тисом и Савом. Територије етничких колективитета, ратни догађаји, историјска пулсирања и политичке нагодбе одредили су остале границе, па је део Бачке припао Мађарској, део Баната Румунији, а део Срема Хрватској.“² Данас је Војводина (службени назив *Аутономна Покрајина Војводина — АПВ*) аутономна покрајина и статистички регион у саставу Републике Србије који се налази на њеном северном делу и обухвата површину од 21.506 km² са 1.931.809 (2011) становника (21,56% од укупног становништва Србије). Срби, којих у Војводини има 1.289.635 (или 66,76%) већинско су становништво. Међу мањинским заједницама најбројнији су Мађари (251.136 или 13,00%), Словаци (50.321 или 2,60%), Хрвати (47.033 или 2,43%), Роми (42.391 или 2,19%), Румуни (25.410 или 1,32%), Црногорци (22.141 или 1,15%), Буњевци (16.469 или 0,85%), Русини (13.928 или 0,72%), Југословени (12.176 или 0,63%), Македонци (10.392 или 0,54%) Административна граница АП Војводине са централним делом Србије подударна се углавном са токовима Саве и Дунава, изузев дела Мачве и простора београдске агломерације који значајно прелазе на северне обале Саве и Дунава, пре свега из функционално-гравитационих разлога.

Срем, Банат и Бачка - све три историјске области данашње АП Војводине - кроз историју су мењале свој територијални опсег. У средњем веку, за време Угарског краљевства, Сремском жупанијом се сматрао само источни део данашњег Срема - простор смештен источно од Лаћарка и Сусека који је обухватао појас између Дунава и Саве. После протеривања Турака са ових простора, Сремом је сматрана и област Вуковарске жупаније. Срби у Хабзбуршкој монархији су под Сремом у ширем смислу подразумевали простор Карловачке архиепископије без Виковачког и Жупањског среза, у који је спадало и Осечко поље. У ужем смислу, Сремом се сматрао само простор Посавине око Митровице, наспрам које је стајала Фрушка гора као „Планина“. Банат је у средњем веку подразумевао целу Торонталску, Ковинску, Тамишку и Крашовско-севернску жупанију. Српски народ је кроз векове Банатом називао простор ограничен Дунавом, Тисом, Моришем, Черном и Тамишем. Што се тиче Бачке, и српски и мађарски народ су у последњих неколико векова сматрали да у ову област спадају територије које са запада и југа оивичава Дунав, са истока Тиса, а да се на северу она протеже линијом северно од града Баје, у правцу Тисе нешто јужније од Сегедина. У средњем веку ово није био случај: Бачка жупанија је покривала само јужну половину данашње Бачке (отприлике дуж данашњег Великог канала на линији Апатин – Бечеј), док је њен северни део називан Бодрошком жупанијом чије је седиште било у Бачу.³

Бачка и Банат представљају изразиту низију, изузев Срема којим доминира планина Фрушка гора (дугачка 60 км а широка 12 км) са својим највећим

² Степић Миломир, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 38.

³ Детаљније видети код Поповић Душан, *Срби у Војводини* – књига прва, Матица Српска, Нови Сад, 1957, стр. 7-9.

врхом Црвеним чотом (539 м), као и периферно лоцираним Вршачким планинама (639м) на југоистоку Баната. Западна страна Фрушке горе више личи на висораван, док њену источну страну карактеришу веома благи успони. По питању особина земљишта и водних токова, ситуација у Војводини је следећа: „Састав земљишта и мала количина падавина оформили су аутохтони травни покривач – најзападнији крак азијских и руских степа, па тако и крајњу тачку до које су проваљујући кроз „Врата народа“ допирали Хуни, Авари, Мађари, Печенези, Монголи. Област, са мало аутохтоних токова, имала је великих проблема са водом – на једној страни са поплавама великих река које су кроз њу пролазиле, ритовима, мочварама и високим подземним водама, али, на другој страни, и са летњим сушама.“⁴ Највећи хидрографски потенцијал на простору АП Војводине чини река Дунав са својим притокама као најважнија водена саобраћајница и стратешки коридор у Европи. Дунав кроз Србију протиче у дужини од 588 километара и целом овом дужином је плован. Кроз АП Војводину протежу се веома важне саобраћајнице, пре свега ауто пут који иде од централне Европе и Хоргоша на граници према Мађарској, па преко Новог Сада до Београда, и даље, на југоисток, ка Нишу. Пут се од Ниша рачва у два правца: један води на исток ка граници са Бугарском, а други иде на југ, према Скопљу и Солуну. Трећи крак аутопута се у Срему одваја на запад, према Хрватској и води ка западној Европи. Око аутопута је развијена и мрежа регионалних и локалних путева те железничких праваца. На југу АП Војводине почиње моравско-вардарска долина, најважнија комуникација између севера и југа Балканског полуострва. Она се управо код Београда укршта са дунавским правцем исток—запад, чинећи кључни регионални геостратешки чвор.

Војводина и Панонска низија у геополитичком и гекултурном кључу

Простор северне српске покрајине се и у стручној и у широј јавности пословично сматра делом Србије који се налази у Средњој Европи. Полазећи од чињенице да војвођанска равница у географском погледу представља јужни део Панонске низије, овакво становиште олако изједначава Панонску низију са Средњом Европом и у културном и у геополитичком смислу, сматрајући ток Саве и Дунава за „фиксирану“ границу између различитих геополитичких и цивилизацијских ентитета. Оваква становишта последице су предрасуда које су се уврежиле услед историјских околности у последњих неколико векова, када је простор Војводине представљао контактну и пограничну зону између Хабзбуршке и Османске империје, а касније границу између Аустро-Угарске и Србије. „За германско брзо продирање према Балкану, Цариграду са Босфором и Дарданелима. Егејском и Јадранском мору, Доњем Подунављу и Црном Мору, овај део Панонске низије био је од пресудног значаја. Мађарски интереси усмерени на потпуну и свеобухватну доминацију, те великодржавно политичко-територијално обједињавање целе Панонске низије, добро кореспонди-

⁴ Степић Миломир, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 38.

рају са немачким „Drang nach Osten“ визурама. Дунав је био „кичма“ Аустроугарске монархије, Панонска низија језгро те велике и моћне државе, а простор данашње Војводине, са српским браниоцима, амортизер приликом турских упада и геостратегијска „одкочна даска“ за контра-продоре према југу.⁵ Пласирано са хабзбуршких геостратешких позиција било је и становиште како је овај простор део ексклузивне, културно супериорне католичке Средње Европе на коме су православни житељи обични уљези, док са оне стране „цивилизацијске границе“ егзистира варварство и пука некултура.

Поистовећивање Панонске низије као географског подручја са Средњом Европом као делом западне цивилизације је једнострано и добрим делом нетачно, исто као и утврђивање некавих „вечних граница“ између геополитичких и геокултурних творевина. Историјски преглед настајања и ширења држава у Средњем Подунављу, као и дуготрајни утицаји кључних геополитичких и културно-цивилизацијских утицаја на простору не само њеног јужног дела већ и целе Паноније, указују на нешто сасвим друго.

Панонска низија представља континентално равничарско подручје у средњем делу Европе (гледаном у географском, а не културолошком смислу) и мањим делом у југоисточној Европи (Балканско полуострво). Панонска равница се протеже на око 600 км дужине гледано у правцу исток-запад, а ширине од 400-450 км у правцу север-југ. Границе Паноније су јасно одређене простирањем планина на северу, западу и истоку. На западу је оивичавају најисточнији обронци Алпа у Аустрији и Словенији. На северу је наткриљују Татре у Словачкој, а на Истоку Карпати у Румунији. Постоје извесне недоумице око северозападне границе Паноније у односу на Бечку котлину која се некада сматра делом, а некада целином издвојеном од Панонске низије. Јужни делови Паноније, кроз склоп долина, брегова и брда, постепено прелазе у планинске области Динарида, у Балканско полуострво. Срем, Мачва, браничевско Подунавље и делови Шумадије представљају овај постепени прелаз из Паноније у планински Балкан. Своје име ова равница дугује староримској провинцији Панонија које је (и оно је?) делом неодговарајуће, пошто је истоимена римска провинција покривала само мањи, јужни део ове велике низије.

У геополитичком смислу, Панонска низија представља контактни простор западног дела европског Римланда⁶ са евроазијским степима. Иако од степског дела источне Европе изолована Карпатима и Татрама (са којим је везује неколико кључних планинских превоја), Панонија у природно-географском смислу представља најзападнији, полуизоловани део великог степског простора Евроазије. Он се на западу наслања на средњоевропски део Римланда, на северу на „коридор ратова“ који се протеже од холандске и северно-немачке

⁵ Исто, стр. 41.

⁶ О основним геополитичким теоријама о значају Римланда и Хартланда видети Халфорд Макиндер, *Демократски идеали и стварност*, Метафизика, Београд, 2009; Nicholas Spykman, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1944; Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1942; Александар Дугин, *Основи геополитике*, КЊИГА 1, Екопрес, Зрењанин, 2004. и у зборнику радова *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1995.

низије преко пољске до белоруских мочвара, а на југу на балканску „преграду“/мост који спаја овај део Римланда са његовим источно-медитеранским, блискоисточним наставком. Панонија, као и Балкан, дакле, не представља самостални геополитички пол моћи нити самостални ентитет, већ простор на коме се надмећу околни, геополитички моћнији ентитети и њихови различити културно-цивилизацијски утицаји. Као и на Балкану, на простору Паноније се сустичу и надмећу три геополитичка „Велика простора“: онај са запада, из средњоевропског Римланда; онај са истока, преко карпатских превоја, из руске Евроазије; и онај са југа и југоистока, преко Србије, Влашке и Трансилваније/Ердеља, докле досежу утицаји са источног Медитерана и даље, Блиског истока. За разлику од Балкана, који је у односу на Панонију смештен јужније, па је јаче изражен утицајима са источног Медитерана и Блиског истока, Панонија је историјски највише изложена утицајима са средњоевропског Запада (а затим и евроазијског истока), па се због тога често некритички сматра (било интегралним, било «придруженим») делом Средње Европе. У културном смислу ствари су још компликованије услед постојања историјско-цивилизацијске диверсификације између континенталног дела европског Римланда и средоземног басена. Мађар Бела Хамваш, један од највећих мислилаца 20. века, у својој антропогеографској студији мађарских земаља идентификује на простору Паноније тзв. „пет генија“: пет просторних целина на којима преовлађују различити културни утицаји видљиви у свим аспектима живота (архитектури, менталитету, исхрани, културним навикама итд.) како Мађара тако и других народа који настањују ове просторе. Хамваш сматра „да је историјска заблуда што је ова земља сматрана јединственом државом“ и „да би човек могао да закључи да је узалудан напор остваривања јединства између толиких разноврсних предела и народа.“⁷ На панонском простору (тј. простору средњовековне мађарске државе) Хамваш уочава пет целина које назива Запад, Југозапад, Север, Алфелд и Југоисток. Према Хамвашу, Југозапад се на истоку протеже изнад Бадачоња и Сентђерђеђа и обухвате мађарске земље на које се надовезују Славонија и Хрватска. Запад се простира линијом од Братиславе до Сентготхарда која се на истоку губи. “У Прекодунављу граница је отприлике до Ферте, код Шопрона се протеже нешто источније и стиже до Балатона. Карактер Запада приметан је свуда поред Дунава све до Будима, у градовима као што су Ђер, Камаром, Тата, Естергом. Његов траг може се наћи према северу у долини реке Ваг и у Сепешегу.“⁸ Простор „северног генија“ на западу иде изнад Братиславе у полулуку код Малих Карпата прелази са друге стране Ипоја и преко Бержења сеже на југ, па затим прелази преко Дунава и обухвата и горје Пилиш. „Код Ваца се опет окреће ка северу, одавде на исток јужним падинама Матре и Бика, на крају су граница боршодска и шатораухејска брда. Линија у пределу Сатмара додирује Ердељ.“⁹ Алфелд је централно, сушно кукурузно подручје мађарске државе за кога Хамваш сматра да је под пресудним утицајем Истока, то јест „океана“ руских степа. „Алфелд је близак свему томе,

⁷ Хамваш Бела, *Пет генија*, СКЦ; Београд, 1996, стр. 38.

⁸ Исто, стр. 11.

⁹ Исто, стр. 18.

али он није океан, него само његов мањи залив...¹⁰ „Подручје Алфелда протеже се на западу до Чалокеза, на југоисток према Балатону, али обухвата ниске пределе жупанија Ђер и Шопрон, прелази у Шомођ и Толну, дотиче Суботицу, протеже се подножјем ердељских планина према северу до Сатмара и Токаја и у подножју горњоземских брда се опет повија на запад. Ваздух је сув, клима изразито копнена. На највећем делу Алфелда нема камена. Њен животни поредак обележава пространост. Јака привреда Запада не само да се не остварује, него се према њој показује морални отпор.“¹¹ Петог «генија», оног на Југоистоку, Хамваш идентификује са географским простором Ердеља/Трансилваније, за кога сматра да је био и остао озрачен утицајем византијске цивилизације која се протеже преко православног Балкана.

Простор Паноније је, дакле, према Хамвашу, место на коме се сустичу утицаји пет различитих култура. Свака од њих засеца у један део Паноније, а „зрачи“ на остале. Југозапад мађарске Паноније чини једну културну целину са Медитераном, са делом Хрватске, Далмацијом, Истром, Провансом, источним делом Шпаније. „Геније Запада обухвата целу Аустрију, јужну и западну Немачку, велики део Француске, Северну Италију и Швајцарску, али зрачи и на јужну Енглеску, Белгију, Холандију, Данску и јужне делове Шведске. Овај геније је заправо Европа.“¹² Северни делови Паноније су у културном смислу под претежним утицајем Северне Европе која се, по Хамвашу, „просири преко Шлеске, Чешке, Пољске и балтичких држава све до Финске и скандинавских земаља. Ово је западна културна провинција. Геније Истока је свет јужно-руских степа које се протеже у источну Азију и преко Сибира све до Монголије и Жутог мора. Геније Византије је велики део Балкана који се протеже у Малу Азију, али задире дубоко у Русију, све до иза Москве, и на Кавказ. У правцу запада зрачи на Далмацију, чак и на Источне обале Италије, све до Венеције.“¹³

Геополитички положај простора данашње Војводине од праисторије до краја антике

Настајања првих сложенијих људских заједница, прото-држава и, касније, држава на простору данашње Војводине, још од праскозорја историје па до данашњих дана сведоче нам да овај део Паноније не само да није припадао некаквој јединственој цивилизацијској и геополитичкој целини која се протезала на југ до Саве и Дунава, него управо супротно: да је ова граница углавном била споредна или непостојећа и да су се територије древних држава овде протезале дуж дунавског басена подједнако и на Балканском полуострву и на простору јужне Паноније, тј. данашње Војводине, Славоније и целог Баната. Другим речима, утицај Југоистока, балканско-малоазијског културног и геополитичког

¹⁰ Исто, стр. 25.

¹¹ Исто, стр. 35.

¹² Исто, стр. 49.

¹³ Исто, стр. 50.

тичког поља, овде је од вајкада не само био присутан, већ најчешће и преовлађујући.

Незахвално је говорити о територијално јасно омеђеним људским заједницама у праисторији, а поготово приписивати им класичне геополитички атрибуте примерене модерним државама. Ипак, некакав вид геокултурног утицаја између међусобно одељених људских културних и политичких заједница могуће је територијално одредити. Простор средњег Подунавља већ у неолиту пружа нам занимљив приказ: средњонеолитска Старчевачка култура (током 5. и 4. миленијума пре Христа)¹⁴, која је добила име по локалитету крај Панчева (која има свој међународни назив култура „Старчево - Кереш – Криш“) простира се подједнако на Балкану (простор највећег дела данашње Србије (дакле, и Војводине) и источног дела Босне) као и на просторима данашње Мађарске и Румуније. Становништво Старчевачке културе је у антрополошком погледу било идентично са становништвом целог Балкана и Мале Азије. Са новим таласом придошлица из Анадолије, ова култура је временом прерасла у Винчанску културу.¹⁵ Винчанска култура се простира од средњег Потисја на северу до Скопске котлине на југу, и од река Босне и Усоре на западу до Софијског басена на југу, односно обухватала је територије данашње Србије, север Македоније, исток Босне те банатски и трансилванијски део Румуније. Очигледно је да је утицај медитеранског Југоистока миленијумима спајао Балкан, Панонију и Трансилванију.

У позном неолиту винчанска култура је била потиснута на северозапад инвазијама са истока, из дубине евроазијских степа. Тада на левој обали Дунава полако почиње да се развија енеолитска култура која ће створити нови, специфичан културни тип, тзк. Вучедолску културу (3000-2200 године пре Христа). Њен ће епицентар бити у Срему и Славонији и она ће се протезати на целу Босну, Хрватску, Словенију, западну Србију са Војводином, а на север ће се ширити преко Мађарске до бечке котлине и даље, на север све до Прага.¹⁶ И ова култура је настала као последица великих миграција степских индоевропских народа из Евроазије ка простору Паноније.

У гвозденом добу на простору данашње Војводине (као и на целом Балкану) насељена су индоевропска илирско-трачка племена. Она су у културном погледу део халштатске (1000-500 године пре Христа) и латенске културе (500 до почетка нове ере). Будући да су епицентри ових култура - и халштатске и келтско-латенске културе - били у Алпима, на западу, то значи да је у овом периоду становништво и Балкана и Паноније било под претежним културним утицајем који је стизао из Средње Европе. У задњем периоду трајања халштатске културе на простору данашње Војводине је живело трачко-дачко племе Агатирси. Они су били настањени у долини Мориша и владали су целом Бачком и Сремом. Око Агатирса су, на целом Балкану и средњем Подунављу, живела сродна илирско-трачка племена. Илирска племена Амантина и Бреуца

¹⁴ Видетн: Грашанин Драга, *Старчевачка култура*, Универзитет у Љубљани, Љубљана, 1954.

¹⁵ *Праисторија југословенских земаља II*, Сарајево 1979, стр. 79-212.

¹⁶ Детаљније Димитријевић Стојан, *Вучедолска култура*, Привлачица, Вуковар, 1994

живела су уз Саву. Први су били настањени у Срему и Мачви, а други западно од њих. Амантини и Бреуци су предводили устанке илирских племена у временима када су Римљани почели да овладавају Балканом и Подунављем (први век пре Христа). У временима пре доласка Римљана, Подунавље је доживело освајање од стране Келта/Гала. Они су у периоду између 284. и 278. године из Средње Европе провалили у Панонију и Балканско полуострво и допрли чак до Мале Азије (где су се настанили у области која је по њима добила назив Галатија). Једно од галских племена, огранак Боја познат под именом Скордисци, настанио се на територији Србије где се измешао са домицилним илирско-трачким становништвом. Делили су се на Велике Скордисце, који су живели западно од Мораве, и Мале Скордисце, који су живели источно од Мораве. Њихова држава се простирала у долинама реке Саве, Драве, Дунава и Мораве и обухватала је цео Банат, Срем и велики део Славоније, јужни део Бачке, део западне и готово целу источну Србију. „Римљани су са Келтима имали доста муке док их нису сломили(...)Пошто су покушали да је освоје, потучени су Скордисци у Тракији. 118. потукли су они Римљане, али су их они убрзо два пута победили. Келти су 114. победили у Тракији или у Македонији римског конзула Гаја Порција Катона, па су се, потом, спустили до чувеног грчког светилишта Делфи у близини северне обале Коринтског залива. 113. победили су их Римљани у Македонији. Неколико година касније потучени су на Марици, а затим поново око 100. године. Ратовање са Скордисцима завршено је око 85. г. када су Римљани успели да их пребаце преко Саве у Срем и Панонију.“¹⁷

Римска империја никада није успела да овлада целим простором данашње Војводине: у целини она је освојила само Срем и његову дунавску границу претворила у империјални лимес. „Банат је под царску власт потпао делимично од времена владавине цара Трајана (98-117) по до владавине цара Галијена (253) или цара Аурелијана (270-275), а Барања за време цара Диоклецијана. Бачка никада није припадала римској империји.“¹⁸ Упркос свом претежно пограничном карактеру, може се рећи да су, као и у претходним периодима, већи делови данашње Војводине били део истог државног простора са Балканом све до периода «Велике сеобе народа» и пропасти Римског царства.

Простор Војводине у средњем и новом веку

«Велика сеоба народа» (око 370) започета је покретима Хуна из дубине евроазијских степа. Они су потиснули германска племена са северозапада и словенска са североистока Европе према границама Римског царства које је већ увелико било у фази опадања. Панонска низија, а у оквиру ње и простор данашње Војводине, у наредним вековима доживела је више промена него и један други део Европе: на њеној територији степски народи су стварали своје државе и покретали нове упаде у суседне земље. Потиснувши Сармате, Хуни су заузели целу Панонску низију, покорили тамошња словенско-антска (међу

¹⁷ Поповић Душан, *Срби у Војводини*, Матица Српска, Нови Сад, 1957, стр. 22.

¹⁸ Исто, стр. 23.

којима су били и преци Срба) и германска племена и створили моћну државу која се протезала кроз велике делове источне и централне Европе. Свој врхунац држава Хуна је имала под Атилом (434-455) чија се престоница налазила у близини данашњег Сегедина. Одатле су Хуни продирали јужно од Дунава, смерајући да заузму Тракију и Цариград, али и на запад – према Италији и Галији, где су заустављени у чувеној бици на Каталаунским пољима (451).¹⁹ Хунска држава се по Атилиној смрти распала, да би на њеним рушевинама настала држава Гепида. Гепиди су били германско племе настањено у Дакији које су Хуни били покорили али које се ослободило номадског јарма под краљем Ардарихом и створило моћну државу. Држава Гепида се протезала на просторима данашње источне Мађарске и западне Румуније а обухватала је и Срем, Банат и Бачку и делове Шумадије. „У гепидској држави било је свакако и наших предака, али о односима између њих и Гепида нема никаквих података.“²⁰ Гепидску државу срушили су нове придошлице - степски коњанички номади Авари, народ турско-татарског порекла, који је, као и Хуни, дошао са истока, из Азије. Потучени од стране сродних Западних Турака на простору Азовског мора, Авари су пристигли у Панонију 557. године на позив Лангобарда да заједно савладају Гепиде. Како су се Лангобарди одселили даље на запад, у северну Италију (где су кумовали имену Ломбардија), Авари су заузеле практично целу Панонију. Затим су се, заједно са покореним словенским племена, окренули на југ да пљачкају Балканско полуострво. Након пада Сирмијума и тешког пустошења Срема, остаци римског лимеса у Подунављу били су збрисани. Словенске масе почеле су да се насељавају дубоко на југ, на просторе Балкана, све до Пелопонеза. „Насељени у Панонској низији, Срби су живели у племенским организацијама. По Шафарику и Нидерлеу, у крају између Тамиша и Черне живели су Северани или Севери. По Шафарику су у Јужном Банату, према ушћу Мориша, живели Бодричи (...) Етничке разлике између Срба настањених северно од Дунава и Саве и Срба настањених јужно од Саве и Дунава нису постојале или су биле минималне(...) Све Словене са своје државне територије, без обзира да ли су били Јужни или Северни Словени, досељени Мађари су називали „Тотовима“, а Србе из Рашке „Рацима“. „Тоторсаг“-ом називали су Мађари Словачку, али и Славонију (...) За носиоце мађарске државне власти и наши преци Срби са њене територије били су „Тотови“, а досељеници са српске политичке територије „Раци“.“²¹

Све до доласка Мађара у Панонску низију почетком 10. века, изузев у краћим периодима када је византијска реконкиста Балкана покушавала да поново успостави лимес на Подунављу, српско-словенско становништво је у својим протодржавним заједницама у континуитету насељавало простор целе Паноније и Балкана.²² У појединим периодима простор данашње Војводине

¹⁹ Грусе Рене, *Царство степа*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, 1996, стр. 98-101.

²⁰ Поповић Душан, *Срби у Војводини*, Матица Српска, Нови Сад, 1957, стр. 33.

²¹ Исто, стр. 39.

²² О поновном овладавању Византије Балканским полуострвом под Василијем II, видети: Острогорски Георгије, *Историја Византије*, Просвета, Београд, 1993, стр. 296-300.

улазио је у састав моћних словенских држава - Великоморавске кнежевине, државе северних Словена која се простирала кроз целу Панонију и обухватала Славонију, Бачку и део Срема и Баната а која је свој врхунац имала за време кнеза Сватоплука (871-894) и Бугарског царства Симеона I (893 -927) које је, осим већег дела источне половине Балканског полуострва, на северу обухватало и Срем и Банат.²³ Стварањем мађарске државе која се из средишта брзо проширила на целу Панонску низију, словенско становништво северно од Саве и Дунава у политичком смислу постало је одвојено од својих сународника на Балканском полуострву. Бројни топоними у јужном делу Паноније сведоче да су, упркос мађаризацији словенског становништва, они и даље представљали негде већинску а негде значајну групу на простору ширем од данашњег подручја Војводине. «У својој борби против Мађара, Срби су се у овим крајевима ослањали на Византију и своје сународнике јужно од Дунава. Да би пресекао ове везе, мађарски војвода Жолт проваљивао је у неколико махова у Византију, али без већег успеха: утицај Византије био је снажан. Можда је баш њена близина утицала, као што је проф. Радонић са разлогом приметио, да су Банат и Ердељ, тада настањени готово искључиво словенским становништвом, дуго времена после тога – скоро два века – имали специјалан положај према централној и западној Угарској и били управљани не преко жупанија, него по жупама и кнежевинама.»²⁴ Са дефинитивним повлачењем Византије после династије Комнина (који су држали Срем све до краја 12. века), мађарска држава овладава не само овим просторима, већ захвата и ободне делове данашње централне Србије – Мачву, околину Београда, делове Шумадије, Браничево. Током целог 13. века било је задржано директно управљање династије Арпадоваца путем својих принчева над словенским Банатом.²⁵ Тек је мађарски краљ Бела III (1173-1196), савременик Стефана Немање, укинуо самоуправу жупа и кнежевина и заменио је мађарском жупанском организацијом, појачао колонизацију Мађара у Банату и одобрио насељавање витезова «јовановаца» у погранична утврђења у Јужној Угарској који су одменили тамошње српске вазале. Границе Угарске државе и Немањићке Србије на Балкану варираше су у зависности од личних односа њихових владара: тако је српски краљ Урош 1268. успео да од Мађара на кратко заузме Мачву и део Срема, да би крајем тринаестог века, краљ Драгутин, који је свој престо оставио млађем брату Милутину, од свог шурака, мађарског краља Ладислава IV 1284. године добио на управу ове крајеве и био назван «сремски краљ».

Са продором Турака на Балкан и пропадањем немањићке државе, српско становништво са Балкана почиње масовније да се сели на север, у Панонску низију. Тамо ће, под окриљем мађарских владара, постати брана продору Османлија на ове просторе. Српска Деспотовина, тампон између интересних сфера Угара и Османлија, под деспотом Стефаном Лазаревићем у другом делу његове владавине постаје вазална држава мађарског краља Сигисмунда. Вазални однос био је учвршћен уласком српског деспота у витезове Змајевог

²³ *Medieval History of the Bugarian State: History of the First Bulgarian Empire, Science and Arts Publishers, 2nd Edition (Petar Petrov, Ed.), Zahari Stoyanov Publishers, 4th Edition, Sofia, 2006*

²⁴ Поповић Душан, *Срби у Војводини*, Матица Српска, Нови Сад, 1957 стр. 46.

реда 1408. године у Будиму, и доделом поседа угарског владара 1411. године. Поред имања у околини Дебрецина и Сатмаре, деспот Стефан Лазаревић добио је и поседе у Торонталској (Бечкерек и Бечеј) и Бодрошкој жупанији (Апатин, Арањ). Те поседе, по одредбама уговора у Тати из 1426. задржао је наследник деспота Стефана, деспот Ђурађ Бранковић. Он је касније од краља Сигисмунда добио послед Хевизвелч код Будима, градове Мункач и Берек, а можда и Токај, Таљу и Реген на горњој Тиси.

У последњем периоду постојања српске деспотовине, као и седам деценија након њеног пада, Подунавље, Срем и јужни Банат постају поприште жестоког надметања Мађара и Османлија. У бројним ратовима истакнуту улогу играју Срби и њихови великаши који су се пребацили на просторе данашње Војводине и постали вазали мађарских краљева Сигисмунда и Матије Корвина. Биле су то значајне личности попут Вука Бранковића – Змаја Огњеног Вука, Дмитра Јакшића, деспотице Ангелине и њеног сина Максима Бранковића, Иваниша Берисављевића, Павла Бакића и других. Током овог раздобља у највећем делу простора данашње Војводине поново ће, услед сталног прилива бегунаца из деспотовине, преовладати српско становништво.

Долазак Сулејмана Величанственог на престо на Босфору донеће поступно али убрзано потпадање простора данашње Војводине под власт Османлија. Прво ће бити заузет Срем (приликом освајања Београда 1521). Потом ће, приликом турског похода на Мохач (1526) бити опустошена Бачка и Барања. «Пошто је заузета и централна Мађарска и освојен Будим (1541), формиран је будимски пашалук. У будумском пашалуку налазили су се санџаци са српским становништвом: будимски, смедеревски, зворнички, вучитрнски, пожешки, мохачки, столно-београдски, сегедински, сремски, копањски, шиклушки, печујски, видински, крушевачки, чанадски, бечкеречки и липовски. По освојењу Баната (1552) основан је темишварски вилајет (беглербеглук) под који је потпадао цео Банат.»²⁶ Укључивањем највећег дела Паноније под власт Османлија, граница на Сави и Дунаву ишчезава и практично целокупно српско становништво живи у оквирима овог моћног оријенталног царства, уз извесне повластице које му је даривала Порта у Цариграду. Након обнове Пећке патријаршије 1557. године, православни Срби са подручја данашње Војводине дошли су под њену јурисдикцију, а поглавар патријаршије имао је титулу „патријарха Срба, Бугара, поморских и северних страна“.

Са првим знацима слабљења Османског царства, Срби почињу да се bune. Тако су Срби у Банату били први који подигли велики устанак против турске власти 1594. године, на шта су Турци одговорили спаљивањем моштију Светог Саве на Врачару. Пламенове са Врачара, у даљини, преко Дунава, могли да виде српски устаници у банатској равници, чији је отпор, недуго потом, био угушен у крви.

Ситуација ће се променити тек након Великог бечког рата (1683-1699) када ће се коло среће преокренути, а Турци, по закључењу Карловачког мира са Хабзбурзима, бити одбачени ка Подунављу. После овог рата Бачка се наша

²⁶ Поповић Душан, *Срби у Војводини*, Матица Српска, Нови Сад, 1957, стр. 201.

у оквирима Хабзбуршке монархије, Банат је остао под влашћу Османлија, а Сремом се протезала граница линијом Митровица - Сланкамен. Делови територије данашње Војводине били су укључени у Војну границу, а други делови су дошли под цивилну (жупанијску) власт. За разлику од територија под цивилном управом, Војном границом управљало се директно из Беча.

Тек након следећег аустро-турског рата који је завршен склапањем Пожаревачког мира (1719) Срем и Банат, као и Шумадија и велики део централне Србије, постају део Хабзбуршке монархије. Међутим, већ у наредом рату са Турцима (који је завршен Београдским миром (1739)) Аустрија губи недавно заузете територије у централној Србији, тако да се граница на Сави и Дунаву стабилизује.²⁷ Из овог раздобља су познате и две велике сеобе Срба у Аустријску царевину (1690. и 1739. године) којима је додатно појачана бројност српског становништва на подручју Војводине, које је било још једном темељно опустошено у претходним ратовима. Срби су тада признати за једну од нација Хабзбуршке монархије (*Natio Rasciana*); обећано им је право на једно посебно војводство, тачније територијалну аутономију. Ово право је, међутим, реализовано тек током Револуције 1848-1849. године када је створена Српска Војводина. Након пропасти Мађарске револуције, одлуком аустријског цара у новембру 1849. године озваничена је покрајина која је фактички створена од стране Срба годину и по дана раније, и то под називом «Војводство Србија и Тамишки Банат». Њено седиште је било смештено у Темишвару, али је титула војводе била задржана за аустријског цара.

Војводина као српска покрајина у Хабзбуршкој монархији није дуго постојала: она је била укинута већ 1860. године. Већи део њене територије (Банат и Бачка) био је прикључен хабзбуршкој Угарској, са изузетком Срема који је био припојен Славонији. Током дновековне аустријске владавине на овим просторима су се, под окриљем државне политике Беча и Пеште, поред Срба населили и бројни колонисти других националности. Међу њима су најбројнији били Немци и Мађари, а затим и Словаци, Хрвати, Русини, Румуни и други.

Још пола столећа је морало да прође да Срби северно од Саве и Дунава дочекају своје ослобођење и уједињење са својом сабраћом смештену јужно од ових река. Током распада Аустроугарске монархије (29. октобра 1918. године) са приближавањем краја Првог светског рата, Велика народна скупштина Срба, Буњеваца и осталих Словена у Банату, Бачкој и Барањи је у Новпм Саду 25. новембра 1918. године прогласила отцепљење Баната, Бачке и Барање од Угарске и њихово присаједињење Краљевини Србији. Један дан пре тога (24. новембра 1918), скупштина Срема, одржана у Руми, се такође изјаснила за прикључење Србији. Граница дуж река које раздвајају географске области Панонске низије и Балканског полуострва је поново превладана, а окупација у Другом светском рату (када су усташке трупе окупирале Срем, Мађари Бачку, док је Банат остао у оквирима ткз. «Недићеве Србије» али под немачком управом) представљао је само трагичну епизоду у мрачној историји «кратког 20. века» у коме су ови крајеви постали и остали део јединствене српске државе.

²⁷ Ћоровић Владимир, *Историја српског народа II*, Глас српски и Арс Либри, Бања Лука и Београд, 1997, стр. 437-438.

Закључна разматрања

Кратак историјски пресек кроз геополитичка дешавања на простору данашње Војводине – настајања и пропадања држава, сукобе и померања граница, сеобе народа и промене етничке структуре становништва – доводи до неколико круцијалних закључака. Панонска низија, гледана у историјском континуитету, не представља самосталан геополитички ентитет нити јачи пол моћи, већ је, као и цео Балкан, простор надметања више крупних геополитичких центара, «Великих простора», који наизменично остварују мањи или већи степен утицаја на њој. Како се ради о истим половима моћи који су присутни на Балканском полуострву, тако је и простор Паноније - а нарочито његов јужни део где је граница најфлуиднија и најнеодредивија - историјски нераскидиво повезан са Балканом. Више од хиљаду и шест стотина година (а могуће је и знатно више) живљења и опстајања Срба на просторима Паноније и Балкана, са свим осцилацијама у њиховом броју и изложеношћу различитим геополитичким и верско-културним утицајима, то недвосмислено потврђује.

Из тога следи да Панонија није нераскидиви део Средње Европе, већ простор који је, под извесним утицајем овог културног и геополитичког пола моћи, али и под утицајима осталих. У зависности од нечије надмоћи или постојања равнотеже моћи, померале су се границе и у Панонији и на Балкану. Географске границе између низија и брда овде су од другостепеног значаја. У практично свим раздобљима, како нам показују археолошки и историјски извори, и панонски и балкански део средњег Подунавља далеко је чешће био у оквирима једне државне творевине него што је био подељен између више њих.

У периодима када се на овим просторима налазио империјални (или међуимперијални) лимес, његове линије се најчешће нису подударале са данашњом административном границом АП Војводине него су је, што је био много чешћи случај, делиле (нпр. Срем и Банат су припадали Римском царству, а Бачка не). Граница на Дунаву и Сави (у периодима када је постојала) уопште није бивала међуцивилизацијска, нити она између крупних геополитичких идентитета. Таква ситуација је, гледана у дужој временској перспективи постојала веома кратко, и то у неколико раздобља: у временима током и након пропадања српске Деспотовине (од половине 15. до друге деценије 16. века, након чега Турци продиру у Панонију а граница у Подунављу ишчезава) и у периоду нешто дужем од век и по (од 1739. до 1918.) од тренутка када је Хабзбуршка реконкиста досегла долину Саве и Дунава па до времена пропасти Аустро-Угарске у Првом светском рату. Другим речима, «форсирање» границе на Сави и Дунаву као трајне геополитичке и цивилизацијске границе (између «нас» и «њих», «културе» и «варварства», «напретка» и «заосталости») представља рецидив пропаганде једне империјалне творевине у њеном завршном периоду, од раздобља њеног «империјалног пренапрегнућа» (Пол Кенеди)²⁸ до њеног распада.

²⁸ Кенеди Пол, *Успон и пад великих сила*, Службени лист СЦГ и ЦИД Подгорица, Београд, 2003

Утицаји ове пропаганде «дугог трајања», међутим, могу се уочити још и данас на читавом низу примера. Сви примери показују како су и касније политике, вођене често културно-расистичким стереотипима а са очитим претензијама ка поновном дељењу српских територија, остављале видљиве последице на подручју «превладане границе» на делу средњег Подунавља са обе стране претежно настањеног Србима. «У време када је Србија била „конфедерација у конфедерацији” и када су српске земље биле фрагментиране не само републичким већ и покрајинским међама, економска, саобраћајна и културна баријерност ове границе била је врло изражена. Последице су видљиве и данас – пре свих политичке и привредне. На Дунаву, између Београда и ХЕ Ђердап, постоји само један, смедеревско-ковински мост, а на Сави између Шапца и Београда такође само један мост за теретни жељезнички саобраћај. До ових река са севера и југа најчешће воде «слепи» локални путеви, а прелаз се и данас обавља на архаичан начин – скелом. Већи део доњег Срема и Јужног Баната је саобраћајно изолован. Захваљујући концентрацији становништва, интензивној деаграризацији, индустријализацији и урбанизацији, уз десне обале Саве и Дунава дошло је до уочљивих разлика у привредној структури у односу на зоне уз леве обале које су већином остале пољопривредне. Становници околине Шапца, Обреновца, Барича, Умке, Железника, Гроцке, Смедерева и Костолца све су мање произвођачи, а све више потрошачи пољопривредних производа. Бољим саобраћајним повезивањем ова тржишта би се отворила према областима са друге стране реке, миграционе струје прешле би психолошку границу «уже Србије», формирали би се двојни градови са међусобно комплементарном структуром поривреде...»²⁹ Некадашња, стицајем околности наметнута и пропагандо извикана културно-цивилизацијска граница била би поништена и у главама и у пракси, силом привредних токова и кретања становништва: она би постала реликт једног историјског периода који је више представљао изузетак а не правило и израз некакве геополитичке законитости. Подсећање на њу би више служило као упозорење на апсурдне територијалне фрагментације простора на коме истрајно живи већ хиљадама година један и јединствен народ.

Литература:

1. Grašanin Draga, *Starčevačka kultura*, Univerzitet u Ljubljani, Ljubljana, 1954
2. Gruse Rene, *Carstvo stepa*, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci, 1996
3. Dimitrijević Stojan, *Vučedolska kultura*, Privlačica, Vukovar, 1994
4. Dugin Aleksandar, *Osnovi geopolitike*, KNJIGA 1, Ekopres, Zrenjanin, 2004
5. Kenedi Pol, *Uspon i pad velikih sila*, Službeni list SCG i CID Podgorica, Beograd, 2003
6. Makinder Halford, *Demokratski ideali i stvarnost*, Metafizika, Beograd, 2009

²⁹ Степић Миломир, *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 39.

7. *Medieval History of the Bugarian State: History of the First Bulgarian Empire, Science and Arts Publishers, 2nd Edition (Petar Petrov, Ed.)*, Zahari Stoyanov Publishers, 4th Edition, Sofia, 2006
8. Ostrogorski Georgije, *Istorija Vizantije*, Prosveta, Beograd, 1993
9. Popović Dušan, *Srbi u Vojvodini – knjiga prva*, Matica Srpska, Novi Sad, 1957
10. *Praistorija jugoslovenskih zemalja II*, Sarajevo 1979
11. Spykman Nicholas, *America's Strategy in World Politics: The US and the Balance of Power*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1942
12. Spykman Nicholas, *The Geography of Peace*, Harcourt, Brace&Co, New York, 1944
13. Stepić Milomir, *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje*, Jantar grupa, Beograd, 2004
14. Hamvaš Bela, *Pet genija*, SKC; Beograd, 1996

VOJVODINA'S GEOPOLITICAL POSITION: HISTORICAL PERSPECTIVE

Summary: This Paper questions the point of view that places Autonomous Province of Vojvodina as a part of Serbia located inside Central Europe. Due to a fact that Vojvodina is, in a strict geographical sense, the part of Pannonian plain, this point of view easily equates Pannonian plain with Central Europe in cultural and geopolitical sense, also by supposing that streams of Sava and Danube is a “fixed”, permanent border between different geopolitical and civilization entities. Starting with the observation of territory of today's Vojvodina inside Pannonian plain in geopolitical and geo-cultural sense, the Paper provides detailed analysis of geopolitical shifts in this territory from prehistory up to present times and comes to the set of important conclusions that are showing that streams of Danube and Sava is neither permanent nor cultural and civilization border.

Key words: Vojvodina, geopolitics, Pannonian plain, Rimland, Heartland, Serbian history

ДУШАН ПРОРОКОВИЋ*
Институт за међународну
политику и привреду
Београд

УДК 351.78(497.113)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 25-38

ПРЕТЊЕ РЕГИОНАЛНОЈ БЕЗБЕДНОСТИ И ПОСЛЕДИЦЕ ПО ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ

Сажетак: Војводина заузима значајан географски положај: она представља копчу између Балкана и Средње Европе. Због тога је важна за регионалну безбедност оба региона. Нове претње регионалној безбедности које се појављују услед политичких, економских и демографских промена на глобалном и континенталном нивоу утичу на геополитички положај Војводине. Као кључне претње регионалној безбедности се разматрају четири процеса: унутрашња криза ЕУ, која доводи у питање досадашња стратешка опредељења источноевропских држава, отвара расправе о могућим алтернативама и ствара предуслове за даљу дестабилизацију; сложени међудржавни и међуетнички односи у региону, до чије даље проблематизације може доћи услед дуготрајне дестабилизације; промена структуре светског политичког система, што узрокује стварање новог односа снага између великих сила у регионалном оквиру; и мигрантска криза. Рад се састоји из четири дела. У првом се описује географски положај Војводине и њен значај за различите регионе. Други део је посвећен објашњавању појмова регионалне безбедности и изазова, ризика и претњи. У трећем делу се анализирају наведени процеси који угрожавају регионалну безбедност. У четвртом, закључном делу рада се констатује какве геополитичке последице може оставити нарушавање регионалне безбедности у зависности од тога који фактори буду главни узрочници дестабилизације.

Кључне речи: геополитика, регионална безбедност, Војводина, Средња Европа, Балкан

Увод

Геополитика је композитна дисциплина којом се истражују политички процеси у одређеном географском простору. Простор има своје физичко-географске и друштвено-географске карактеристике. У овом раду су испитивани друштвено-географски процеси кроз призму претњи регионалној безбед-

* dusan@diplomacy.bg.ac.rs

ности Балкана и Средње Европе. Безбедност је један од централних појмова, за представнике реалистичке школе свакако централни, у међународним односима. С обзиром да на посматране процесе утиче читав низ фактор који проистичу из међународних односа, неопходно је анализирати како се претње регионалној безбедности одражавају на геополитички положај посматраног ентитета. Предузимајући одређене мере, актери међународних односа заинтересовани за балкански и средњоевропски регион последично обликују и усмеравају политичке процесе у Војводини. Њихов циљ је да на такав начин осигурају сопствену безбедност и остваре дефинисане (националне) интересе. Посматрано из тог угла може се констатовати како се уочене претње регионалној безбедности неповољно одражавају на геополитички положај Војводине.

Географски положај Војводине

Аутономна покрајина Војводина се простире на 21.506 km². Имајући у виду да чак десет европских држава има мању територију¹, посматрајући површину Војводине може се закључити да је она релативно велика јединица регионалне самоуправе. У прилог овој тези се може навести и да су, поређења ради, од шеснаест немачких савезних држава њих десет просторно мање од Војводине², од шеснаест пољских војводства – пет³, од двадесет самоуправних региона у Италији свега шест има већу територију (Емилија Ромања, Ломбардија, Пијемонт, Сардинија, Сицилија и Тоскана), док је од педесет две провинције у Шпанији само једна већа (Бадахоз). Као део Панонске низије Војводина је претежно равничарска, већи део њеног рељефа су низије са алувијалним равнима уз водене токове и лесне заравни и са само два брежуљкаста предела са нижим планинама (Фрушка гора са највишом тачком од 538 м и Вршачке планине – 639 м), због чега је добро проходна. На истоку се граничи са Румунијом, на северу са Мађарском, а на западу са Хрватском, док је на југу повезана са остатком Републике Србије. За Србију Војводина има велики значај. Она обухвата 24.3% укупне површине државе, на којој живи 1.93 милиона становника (27.2% укупне популације, не рачунајући Косово и Метохију). Преко њене територије се простиру комуникацијски правци ка унутрашњости европског континента, спајајући Београд са Будимпештом. Такође, „Војводина располаже великим природним богатством и ресурсима. Војводина се често назива ‘житницом Србије’, зато што се на њеној територији налази 1.78 мили-

¹ Војводина има већу површину од Словеније, Црне Горе, Кипра, Луксембурга, Андоре, Малте, Лихтенштајна, Сан Марина, Монака и Ватикана. Изузимајући Ватикан чији положај је по свему специфичан, преосталих девет земаља су чланице бројних међународних организација и учествују у различитим аранжманима од значаја за регионалну безбедност.

² По површини су од Војводине мањи Бремен, Хамбург, Берлин, Сар, Шлезвиг-Холштајн, Тирингија, Саксонија, Рајнланд-Пфалц, Саксонија-Анхалт и Хесен, а већи су Мекленбург-Западна Померанија, Доња Саксонија, Северна Рајна-Вестфалија, Баден-Виртенберг, Бранденбург и Баварска.

³ Већу територију заузимају војводства: Лублинско (Лублин), Мазовско (Варшава), Варминско-мазурско (Олштин), Великопољско (Познањ) и Западно-поморско (Шћећин).

она хектара обрадивих површина. Због плодне црнице Војводина би се могла назвати и 'житницом Европе'. На обрадивим површинама се највише узгајају житарице – око 70%, затим индустријско биље – око 20%, и остале културе на 10% површина. Скромна српска производња нафте и земног гаса такође је углавном везана за Војводину (део налазишта лоциран је и на подручју централне Србије – у Стигу), а од енергетских капацитета на овој територији налазе се обе српске рафинерије (у Новом Саду и Панчеву). Предвиђена је и изградња подземног складишта земног гаса од националног значаја у Банатском Двору, недалеко од Зрењанина, што се ради у партнерству са руском страном (саставни је део уговора о изградњи гасовода Јужни ток). Преко територије Војводине пројектована је изградња нафтовода ЦПОТ у правцу исток–запад и гасовода Јужни ток у правцу југ–север. Војводином протиче Дунав, река од континенталног значаја, а преко њене територије воде две важне друмско-железничке саобраћајнице – два крака Коридора 10: северни, који од Будимпеште води преко Новог Сада до Београда, и западни, који од Загреба води преко Шида до Београда. Војводина је и српски излаз ка средњој Европи и важна карика у повезивању са осталим европским народима.“ (Д. Пророковић, 2012: 713-714)

За геополитички положај Србије су ови показатељи, сами по себи, од велике важности. Међутим, једнако значајно је и то што Војводина, посматрајући из ширег географског контекста, представља контактну зону између Балкана и средњоевропског простора. Јован Цвијић је за северну границу Балкана „утврдио“ реке Саву и Дунав (Ј. Цвијић, 1922: 6), што је касније прихваћено и од стране других истраживача, те се услед тога може закључити како Војводина није део ове географске целине. Са друге стране, јављају се недоумице приликом покушаја прецизнијег одређивања граница Средње Европе. Маћеј Јановски (Maciej Janowski) објашњава да је Средња Европа - *Geschichtsregion* - историјски регион (Janowski, 1999: 93), а не географски, па су зато и границе које се покушавају повући често субјективне представе аутора који их дефинишу. Стога се у одређивању шта све она обухвата, не може ни руководити искључиво географским критеријумима. Аустријски истраживач Петер Јордан је „средњоевропско“ издвајао због специфичности политичког и културног простора у односу на остале делове континента, те је тако разликовао две области: 1) централни део који сачињавају подручја у средњоевропској политичкој орбити и културној сфери; 2) периферна подручја која припадају средњоевропској културној сфери (Jordan, 2005: 162-173). Према овом одређењу, Војводина се убраја у „периферно подручје“, а њене чвршће везе са гравитационим централним делом слабе после Првог светског рата, када постаје саставни део нове југословенске државе. Пресецањем политичких и слабљењем културних веза са централним делом Војводина остаје јужна периферија Средње Европе, истовремено постајући све више политички и економски повезана са Балканом. Зато је вероватно и најтачније рећи како она данас представља контактну зону између два европска региона. Са кључним средњоевропским земљама Војводина је повезана реком Дунав, једном од најважнијих саобраћајница у Европи, док према унутрашњости Балканског полуострва воде желе-

Душан Пророковић, Претње регионалној безбедности и последице по геополитички ...
знички и друмски коридори, који спајају западну Европу са Блиским истоком (паневропски коридор X). То доприноси њеном „активном статусу“, она је контактна зона транзитног карактера, са свим предностима које то доноси.

Појам регионалне безбедности

Под регионалном безбедношћу (а ослањајући се на класичне дефиниције безбедности и међународне безбедности), може се сматрати одсуство претњи безбедности у ограниченем географском простору. При томе, претње по безбедност су све појаве и процеси који је нарушавају у регионалном оквиру. Регионалну безбедност карактерише посебност безбедносног окружења, па због тога треба бити обазрив при анализи изазова, ризика и претњи. „По мишљењу појединих аналитичара, безбедносно окружење представља синтагму којом се описује укупност фактора, услова и односа који постоје у основним областима људског друштва и међународне заједнице, у одређеном тренутку, у одређеном референтном географском подручју⁴. Безбедносно окружење зависи од географског фактора, оно се може разграничити и посматрати на глобалном, континенталном, регионалном, зонском (субрегионалном, прим. аут.) или националном нивоу. По другачијој класификацији, безбедносно окружење може бити међународно или унутрашње. Постоји низ домена међународног живота (политички, дипломатски, економски, војни, социјални, еколошки, правни, информативни, итд) који се узимају у обзир приликом одређивања садржаја безбедносног окружења. Карактер безбедносног окружења је повезан са специфичностима природе, квалитета и димензије односа успостављених и развијених између актера који учествују у различитим областима међународног живота.“ (Chirleşan, 2009: 24) Према томе, сваки регион има посебно безбедносно окружење, што подразумева и посебност односа који се успостављају између актера. Да би одређене појаве и процеси били препознати као изазови, ризици и претње за регионалну безбедност, неопходно је да их сви у том региону и антиципирају као такве.

Различита перцепција изазова, ризика и претњи често узрокује да државе у истом региону за опасности по националну безбедност проглашавају различите ствари. Тако, на пример, док се у стратешким и доктринарним документима Републике Србије наводи како је једна од кључних претњи безбедности земље једнострано проглашена независност такозване Републике Косово, то истовремено није и опасност уочена од стране Мађарске и Хрватске са којима се Србија граничи. Чак напротив, ове две државе су са властима у Приштини успоставиле срдачну и плодну сарадњу, необазирајући се претерано на ставове Србије. Овакво, крупно политичко питање несумњиво представља проблем, али, посматрајући дефиниције из Табеле 1. можемо констатовати да

⁴ У преводу дефиниције безбедносног окружења појам *синтагма* се користи са значењем које објашњавају Иван Клајн и Милан Шипка (*Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2008): то је сложена реч која се састоји од појмова *σύν*-заједно и *τάξιμα*-поредак, сложити, и њом се описује је уређена група речи састављена у једну појмовну целину.

је он за Мађарску и Хрватску у категорији изазова, или евентуално ризика по регионалну безбедност, то никако није претња.

изазов	ризик	претња
„Представља најнижи ниво опасности по објекат безбедности који може, али не мора да буде извориште безбедносних ризика и претњи, с обзиром на то да је његова почетна вредност неутрална. Изазов је могућа и вероватна појава, која је по ширини и густини утицаја свеобухватна, вишесмерна и бројна, а у вредносном смислу почетно неутрална, односно потешкоћу на коју у догледној будућности треба реаговати и одредити јој предзнак. Ако превлада негативна усмереност, изазови прерастају у ризике, а вероватноћа штетног утицаја на одређени објекат безбедности се постепено повећава.“	„Подразумева постојање посреднијих облика угрожавања безбедности. По интензитету је конкретнији, блискији и вероватнији од изазова и може се одредити као вероватноћа или могућност наступања неког догађаја или дејства са неповољним последицама. У почетку има неутралан, али веома брзо добија негативан предзнак. Његова двостраност се огледа у томе што и субјекат опасности и субјекат безбедности постоје у неизвесном безбедносном окружењу и непрекидно доносе одлуке о сопственом ангажовању, при чему је свака одлука повезана са извесним ризиком. Док изазови и претње постоје или не постоје, ризик је само више или мање вероватан. Ризик се може описати и као спона, односно преображај изазова у претње безбедности.“	„Представља намеру спровођења казне, као и назнаку неког блиског непожељног и непријатног догађаја, односно могућност наносења зла. У односу на изазов и ризик, претња је снажнија по интензитету испољавања. Почетно има негативан предзнак, јер подразумева врсту притиска са позиције силе, којим одређени објекат безбедности жели да се застраши и исцрпљује, ради присиљавања на конкретне уступке или понашање. Претње безбедности представљају конкретне појаве чије је наступање најмање неизвесно, а штетни ефекти неспорни и највећи на скали спектра појава које су реалност савремене свакодневице, а у којима одређени субјекат опасности напада вредности одређеног објекта безбедности.“

Табела 1: *Изазови, претње и ризици*⁵

Шта су претње који угрожавају безбедност Балкана и Средње Европе и кључно утичу на геополитички положај Војводине?

Претње регионалној безбедности Средње Европе и Балкана

Свака од средњоевропских и балканских држава се среће са посебним претњама сопствене безбедности. Због тога се у оба посматрана подручја обликују специфична регионална безбедносна окружења. Међутим, учавачамо четири процеса за које се може рећи да представљају заједничку претњу и то

⁵ За одређивање појмова *изазов* и *претња* коришћене су дефиниције које у својој монграфији представља проф. др Владимир Цветковић (Цветковић, 2010: 631), а за појам *ризик* објашњење проф. др Младена Бајагића (Бајагић, 2007: 130).

су: унутрашња криза ЕУ; сложени међудржавни и међуетнички односи у оба региона; промена структуре светског политичког система; и мигрантска криза. Наравно, свака претња ће се манифестовати на различите начине у различитим субрегионалним целинама или у државним оквирима. Са једне стране, услед унутрашње кризе у ЕУ је дошло до оштрих политичких несугласица између два супростављена тора у Пољској, што је овој држави донело латентну политичку нестабилност, док је, са друге стране, „европска криза“ узроковала пад утицаја ЕУ на Балкану, што је отворило широк простор за нови наступ Русије, Кине, Турске и донекле Саудијске Арабије међу балканским земљама. Сложени међудржавни и међуетнички односи међу средњоевропским земљама доводе до повремених трзавица (до 2009. године их је највише било између Мађарске и Словачке), док на Балкану због тога настају озбиљне кризе које понекад ескалирају у оружане сукобе (косовски сукоб је типичан пример тога). Промена структуре светског политичког система, који се од једнополарног уређења трансформише ка мултиполарном је реактуелизовала немачке амбиције да постане велика светска сила, што оставља последица на регионалну безбедност Средње Европе, док је на Балкану видљиво пре свега смањивање утицаја САД и постепено одустајање од западнобалканске безбедносне конструкције, што може донети и ново мењање граница. Мигрантска криза повезује два региона и представља претњу безбедности и Средњој Европи и Балкану. Начелно, дакле, ова четири процеса угрожавају истовремено регионалну безбедност у оба региона, те их је стога, неопходно анализирати и са становишта геополитичког положаја Војводине.

Унутрашња криза у ЕУ, која траје још од 2008. године и којој је импулс дао успех референдума у Великој Британији 2016. доводи у питање досадашња стратешка одређења европских држава и отвара расправе о могућим алтернативама паневропском интеграционом процесу. Велики је број узрока ове кризе, али се због ограниченог простора и дефинисане теме рада њима не можемо бавити детаљно. Кључни је да се постојећи концепт интеграција показао ефикасним само до одређене границе. Криза је почела као „дужничка“ или „криза еврозоне“, а то је последица примене истих начела економског уређења у различито развијеним економским системима. Због тога су се јавили „хаотични“ и „нежељени резултати“, попут банкрота Грчке и структуралних поремећаја у Шпанији, Португалу и Ирској. (P. Nedergaard, H. Snaith, 2015: 1094-1109) Криза и даље траје, јер упркос бројних интервенција Европске централне банке политичких решења којима се она може превазићи нема. Због тога се постављају бројна унутрашња питања у европским државама, а врло је вероватно и да ће допринети нарушавању досадашњих односа између појединих држава. Државе ЕУ једноставно морају одлучити да ли ће се чвршће и ближе повезати и тако из суштински економске интеграције прерасти у политичку, са јединственом спољном и безбедносном политиком, или ће се интеграција просторно и функционално преобликовати, па ће у Европи бити више субконтиненталних политичких целина. У сваком случају, тренутна последица кризе је што су сва даља проширења ЕУ блокирана, а посматрано из данашње перспективе, питања су и да ли ће их уопште бити у будућности, и ако их буде, којој

интеграционој целини ће се прикључивати балканске државе? Извесности, каква је на пример постојала пре једне деценије и када се наслућивало да ће све државе из овог дела света пре или касније постати пуноправне чланице ЕУ, више нема. То се негативно одражава на регионалну безбедност, па самим тим и на геополитички положај Војводине.

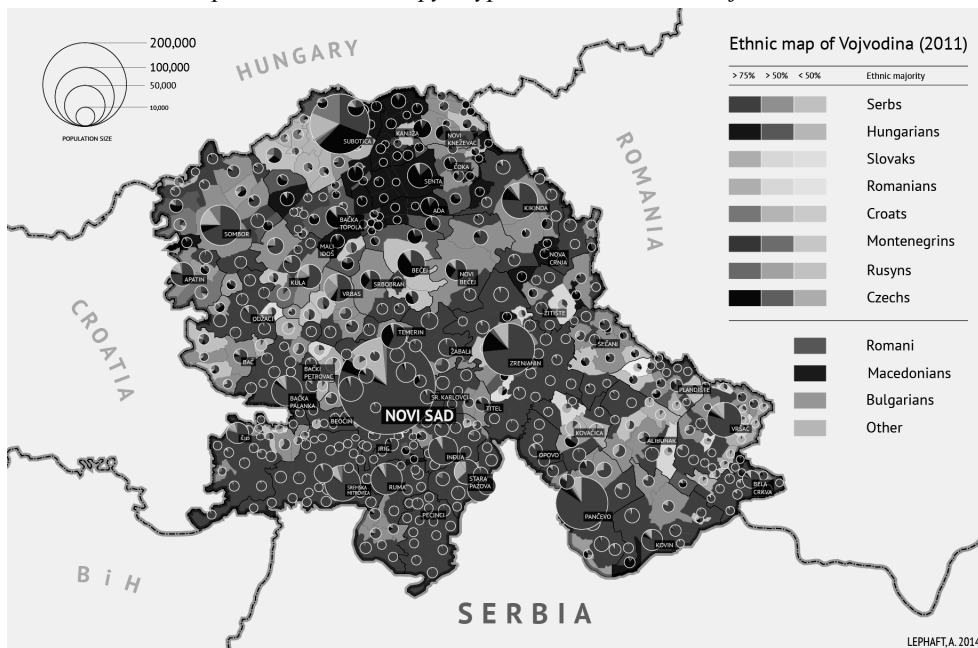
Једна од последица јесте и потенцијално нарушавање међудржавних и међуетничких односа. У оквиру ЕУ се истицало да „границе нису важне“, релативизовало се питање државних међа, а руководећи се принципом „нултих проблема са суседима“ чланице су покушавале да превазиђу отворена питања, што им је најчешће полазило за руком. Међутим, слабљењем ЕУ и интеграционих импулса, државе губе најчешће истицани мотив за вођење овакве политике. Оне се постепено „враћају“ концепту националног интереса као приоритетног у вођењу спољне политике и формулисању геополитичких циљева. Односи Србије са Мађарском су сложени и у историји су (а поготово између два светска рата) често били оптерећени „војвођанским питањем“, док са Хрватском од осамостаљивања ове бивше југословенске републике никада нису били добри. Иако се од 2012. године бележи и интензивирање и побољшање билатералних односа између Београда и Будимпеште, чињеница је и да се добар део Мађара никада није помирио са одредбама Тријанонског споразума. Пораз у Првом светском рату и потоњи распад Аустроугарске су произвели националну трауму чије се последице и данас осећају. У политичком програму треће највеће партије у земљи – Покрета за бољу Мађарску (познатији по скраћеници *Јобик*)⁶ се експлицитно наводи да су права мађарске заједнице заштићена само у Аустрији, Словенији и Хрватској. Због тога подвлаче да треба инсистирати на стварању територијалне аутономије и функционалне самоуправе мађарске заједнице у околним земљама. (Jobbik, 2007) Током учесталих посета Суботици представника ове партије чак се нескривено иступало са позиције да се њихово „деловање темељи на помагању и остваривању интереса Мађара у отцепљеним територијама“.⁷ Мађари у Војводини сачињавају око 14% становништва (око 290.000), мада овај проценат треба узети са резервом, с обзиром на велики одлив мађарског становништва ка ЕУ после одлуке владе у Будимпешти 2011. године да им дозволи свима узимање двојног држављанства. У шест општина северне Војводине Мађари чине апсолутну већину – у Кањижи, Ади, Сенти, Чоки, Малом Иђошу и Бачкој Тополи, док су релативна већина у Бечеју и Суботици. Како се може видети на Карти 1. мађарско становништво је концентрисано по вертикали на потезу Темерин – Хоргош, а по хоризонтални Бачка Топола – Чока. Иако релативно етнички хомогено, ово је просторно мало подручје, од око 2.500 км², без стратешке дубине, са Суботицом као регионалним центром у којем Мађари чине тек трећину становништва. Због тога су тежње Јобика највероватније првенствено оријентисане ка Румунији и Словачкој, државама у којима је мађарска популација бројнија и насељава

⁶ На парламентарним изборима 2014. године Јобик је освојио 1.020.476 гласова, односно 20.22%. Испред њега су били само ФИДЕС са 44.87 и коалиција окупљена око Мађарске социјалистичке партије са 25.57%.

⁷ „Јобик у Суботици“, *Вечерње новости*, 25. јануар 2014, стр. 5.

Душан Пророковић, Претње регионалној безбедности и последице по геополитички ... значајно веће области. У сваком случају, треба имати у виду да ово може бити претња регионалној безбедности и неповољно утицати на геополитички положај Војводине.

Карта 1: Етничка структура становништва Војводине

Извор: (А. Léphaft et al., 2014)

Претњу регионалној безбедности представљају и, мада ниског интензитета, континуални покушаји хрватских званичника да се Војводина посматра одвојено од Србије. Број Хрвата у Војводини је око 55.000 (2.7% становништва покрајине), што онемогућава Загреб да води експанзивну политику на овом подручју ослањајући се на представнике своје етничке заједнице. Зато се приступ Хрватске темељи на континуалном подржавању сепаратистичких покрета у Војводини, заокруживању посебног „војвођанског идентитета“ и истицање како је током комунистичког периода Војводина имала специјални статус⁸.

⁸ Уставом из 1974. године Војводина је, као и Косово, добила широка овлашћења унутар СФР Југославије, иако је остала формално у саставу Србије. Такозвано аутономаштво је подстицано у свим сегментима, а противљење Србији био је пожељан облик понашања унутар покрајинске организације Савеза комуниста. Последице правно-формалног раздвајања између централне Србије и Војводине биле су вишеструке. У том периоду, како наводи Миломир Степић, „када је Србија била ’конфедерација у конфедерацији’ и када су српске земље биле фрагментирание не само републичким, већ и покрајинским међама, економска, саобраћајна и културна баријерност ове границе била је врло изражена. Последице су видљиве и данас – пре свих политичке и привредне. На Дунаву, између Београда и ХЕ ’Ђердап’, постоји само један, смедеревско-ковински мост, а на Сави између Шапца и Београда такође само један мост за теретни железнички саобраћај. До ових река са севера и југа најчешће воде ’слепи’ локални путеви, а прелаз се и данас обавља на архаичан начин – скелом. Већи део доњег Срема и јужног Баната је саобраћајно изолован.“ Миломир Степић, „Војводина – копча Балкана и Централне Европе“, у: М. Степић, 2004: 38–39.

Један од последњих предлога који се могао чути са стране војвођанских сепаратиста, а тицао се питања статуса и положаја Војводине, била је идеја о стварању „федералног ентитета“ (Ж. Берисављевић, 2010), а у том контексту треба посматрати и изјаву председнице Хрватске Колинде Грабар-Китаровић дату непосредно по избору на ову функцију да ће тражити већа права „за Хрвате у Србији и Војводини и у другим суседним земљама.“⁹ Због геополитичког значаја Војводине за Србију, за претпоставити је да би свака агресивнија акција Хрватске у овом смеру узроковала контрареакцију. Без Војводине, Србија би била једноставно „ампутирана“ од остатка континента, а њена улога свела би се на „складиштење отпада, дислоцирање прљавих и застарелих технологија, трасирање транзитних саобраћајних коридора, експлоатацију извора енергије и сировина... Такав статус намењен је не само Балкану и европском Истоку, већ и југу Италије, Португалији, Грчкој... Линија те ’хипотетичке ампутације’ била би на Сави и Дунаву, Војводина (и цела Панонска низија) припала би богатој тзв. немачкој Европи као њена периферија, а Срби би као давно и стереотипно перцепиран ’реметилачки фактор’, највероватније били потиснути јужно на Балканско полуострво. Србија би остала без најразвијенијег дела своје територије. Београд би постао периферан, погранични и врло рањив (главни?) град, распопућене гравитационе зоне и битно хендикепираног географског положаја. Дунав би, такође, постао погранична река са незнатним српским утицајем на њему.“ (М. Степић, 2004: 42) Даље проблематизовање односа између две најважније некадашње југословенске републике представља претњу по регионалну безбедност у целини.

Убрзано нарушавање међудржавних и међуетничких односа може настати и услед трансформације структуре светског политичког система. У периоду једнополарности је једина светска суперсила била способна да утиче на регионалну безбедност у (скоро) свим деловима света. Иницијативе САД су прихватане од стране регионалних актера, а тамо где није било политичког договора пробегавали су сили и најпре превентивним, а затим и преемптивним ратовима. Западни Балкан је конструкт САД, развијан уз свесрдну подршку ЕУ, а којим је требало да се организује субрегионална интеграциона целина на постјугословенском простору (плус Албанија и укључујући Косово као самосталног учесника у целом том процесу). (А. Milardović, 2000: 9-28) Вољно или невољно, без обзира да ли је цео тај пројекат доносио предности или трошкове, све државе из региона су подржале овај концепт. Међутим, пошто великих резултата није било, са слабљењем америчког утицаја у глобалним, па тако и регионалним размерама, западнобалканска конструкције је почела да постепено пропада, а друге велике и регионалне силе су постале све присутније у овом делу Европе, склапајући билатералне аранжмане са балканским државама. ЕУ и НАТО су посебно осетљиви на појачано присуство Русије, због чега су предузети одређени кораци. У јануару 2017. године челници ЕУ су одлучили да интензивирају активности како би се супротставили „пропагандом рату Русије“, између осталог се осврћући на јачање руског утицаја у балтичким и бал-

⁹ „Kolinda odvojila Vojvodinu od Srbije u pobjedničkom govoru“, *Blic*, 12.01.2015, стр. 3.

канским земљама (D. Boffey, J. Rankin, 2017). Шест месеци раније, на Самиту НАТО у Варшави је такође доста времена посвећено овој теми, што се може видети и из завршног документа у ком се Русија недвосмислено наводи као претња интересима Северноатлантске војне алијансе у источноевропском простору (НАТО, 2016). И ЕУ и НАТО су добро уочили процес који се одиграва, али он није резултат „пропагандног рата“ који се води (ако пропаганде и има, онда су њени ефекти ограничени), већ промене односа моћи између кључних актера међународних односа. И не само на примеру Русије, већ и све већем и дубљем утицају Турске и Саудијске Арабије међу балканским муслиманима то је такође видљиво. Из сличне перспективе треба посматрати и спремност источноевропских држава да тесно сарађују са Кином у имплементацији пројекта „Један појас – један пут“ (С. Guoqiang, 2015: 154-161). У новим околностима, када се појављује већи број великих и регионалних сила спремних да инвестирају у раст сопственог политичког, културног, економског и на крају – војног присуства у средњоевропском и балканском подручју, различите државе из ова два региона ће се постављати онако како процене да ће најефикасније бранити своје националне интересе и осигуравати своју националну безбедност. Подржавање западнобалканског конструкта више није императив. Трансформација структуре светског политичког система оставља, или ће оставити, драматичне последице по регионалну безбедност. Она доводи до успостављања нове равнотеже снага у региону, како локалних актера, тако и великих и регионалних сила које су за тај регион заинтересоване. Андреј Фурсов због тога упозорава да ће Балкан „бити турбулентна зона Европе“, а када се ради о укупним међународним односима, његова прогноза је још песимистичнија: „Улазимо у епоху хаоса. Доба у које улазимо није ново средњовековље, већ ће то бити нови тамни векови. Подсећаће на доба краја антике, када је Рим већ пао, а средњи век још није почео. Морамо да научимо да живимо у условима несигурности.“ (Д. Матовић, 2017: 3)

А за почетак „доба несигурности“ би могла, гледано из историјског угла, да буде проглашена ескалација мигрантске кризе током 2015. године. До почетка те године су бројни мигранти из афричких држава долазили до Европе углавном пловилима од либијске до италијанске обале (острва Лампедуза и Сицилија). Од пролећа 2015. године се непрестано увећава број оних који користе такозвану „балканску руту“. Копненим путем, из правца Бугарске или Македоније, мигранти су преко Србије настављали даље ка Мађарској или Хрватској (Frontex, 2017). Тачан број особа које су прошле овим путем од пролећа 2015. до јануара наредне године није познат, а највише процене везане за Србију су да је то било 596.000 (V. Lilyanova, 2016). Од марта 2016. године је, што због успостављања физичких баријера на појединим границама, али пре свега због споразума ЕУ и Турске којим је договорено да се избеглице задржавају на територији ове земље, број миграната на балканској рути драстично смањен. Међутим, демографски показатељи за државе Глобалног севера и Глобалног југа упозоравају да се нешто слично у блиској будућности може поновити.

континент	2015	2030	2050	2100
Африка	1.186	1.679	2.478	4.387
Азија	4.393	4.923	5.267	4.889
Аустралија и Океанија	39	47	57	71
Европа	738	734	707	646
Латинска Америка	634	721	784	721
Северна Америка	358	396	433	500
Свет	7.349	8.501	9.725	11.213

Табела 1: *Пројекција броја становника по континентима до 2100. године (у милионима) (UN, 2015: 1)*

Према проценама УН, приказаним у Табели 2, становништво Европе ће се до 2100. године смањити за шестину, док ће се број становника Африке увећати три и по пута. У Европи и Африци ће се одиграти два дијаметрално супротна процеса, насупрот депопулацији бићемо сведоци демографске експлозије. Популациони притисак из неразвијених и сиромашних држава југа као богатим и уређеним земљама севера је логична последица стварања новог демографског баланса. Атрактивност балканске руте и географски положаји, како Србије, тако и њене северне покрајине, намећу ово питање као прворазредну претњу у блиској будућности.

Закључак: претње регионалној безбедности и геополитички положај Војводине

Претње регионалној безбедности неповољно утичу на геополитички положај Војводине, па самим тим и Србије. Четири процеса су несумњиво антиципирана као претње како у средњоевропским, тако и у балканским земљама. Због тога су они и испитивани и у контексту геополитичког положаја Војводине разматрани.

Прво, непостојање извесности о наставку проширавања ЕУ оставља Србију ван ове континенталне интеграционе целине. У таквим околностима, Србија је принуђена да своју безбедност осигурава увећавањем потенцијала војне, економске и политичке моћи, што подразумева и склапање стратешких партнерстава са одабраним великим силама. У овом тренутку, то су у првом реду Русија и Кина. На то водеће државе континенталне Европе не могу гледати благонаклоно. Због кризе у којој се налази, ЕУ губи утицај и она је све мање способна да одржи у својој орбити балканске земље, али то истовремено не значи и да губи потенцијале да врши различите врсте притисака на те исте земље. С обзиром да је Војводина периферни део средњоевропског појаса и, позивајући се на дефиницију Петера Јордана, практично уз област украјинске Галиције једини део Средње Европе који није интегрисан у ЕУ, треба очекивати покушаје водећих европских земаља (Немачке и Аустрије пре свега)

да се друштвено-политички процеси усмере ка јачању „средњоевропске посебности“ Војводине у односу на „балкански карактер“ остатка Србије. Тиме се спречава јачање потенцијала моћи Србије, пре свега политичке, и дугорочно спречава њено чвршће везивање за Русију и Кину. Усмеравање друштвено-политичких процеса у Војводини је начин да се умањи претња за ЕУ од истискивања њеног утицаја са Балкана.

Друго, свако нарушавање међунационалних и међудржавних односа у регионалном оквиру води ка обнављању старих или интензивирању постојећих геополитичких тежњи Мађарске и Хрватске које су већ испољаване на подручју Војводине. Треће, суштинско пропадање западнобалканског конструкта отвара питање промене граница на Балкану и успостављање новог регионалног безбедносног оквира. Раст утицаја незападних великих и регионалних сила донекле је повољан и пружа шансу да се геополитички положај Србије поправи, али истовремено је неопходно упозорити и да је свака промена граница опасност сама по себи. Посебно уколико се у Војводини захваљујући деловању спољних фактора дубље укорени свест о „културној доминантности“ и „цивилизацијској различитости“ у односу на остатак Србије. И четврто, мигрантска криза је, поред тероризма, препозната као најважнија претња у скоро свим европским државама, а Србија је централна земља Балкана преко које се протеже најзначајнија копнена рута. Уколико се нови мигрантски таласи не зауставе на спољним границама ЕУ, односно Бугарске и Грчке, Хрватска и Мађарска постају „последња линија“ одбране континенталне Европе. Целокупна граница Србије према Хрватској и Мађарској, а што су привремене дестинације миграната, се протеже кроз Војводину. У случају затварања граница ЕУ или предузимања одређених мера како би се прилив миграната контролисао, велики број њих може остајати управо у Војводини, у „предворју ЕУ“. Такву ситуацију смо делимично имали током јесени 2015. године, само су велике групе миграната биле локализоване у Суботици и Шиду. Масовније миграције од оних чији смо сведоци недавно били поново отварају овај проблем, само то може бити на далеко драматичнији и драстичнији начин.

Четири претње регионалној безбедности Средње Европе и Балкана неповољно утичу на геополитички положај Војводине. Политички процеси који ће се одигравати на овом подручју ће пре доприносити дестабилизацији прилика, него њиховој стабилизацији. То мора бити упозоравајуће за надлежне институције у Републици Србији. Неопходно је предузети низ спољнополитичких мера и велики број унутрашњеполитичких одлука како би се политички процеси на простору Војводине усмеравали у циљу отклањања претњи безбедности. Да би се претње свеобухватно сагледале и правилно схватиле, приступ мора бити холистички, што подразумева и испитивање положаја Војводине у контексту регионалне безбедности.

Литература:

1. Bajagić, Mladen (2007) *Osnovi bezbednosti*, Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
2. Berisavljević, Živan (2010) „Vojvodina – federalni entitet“, *Nova srpska politička misao*, Beograd, www.nspm.rs/prenosimo/vojvodina-federalni-entitet.html.
3. Boffey, Daniel, Jennifer Rankin (2017) „EU escalates its campaign against Russian propaganda“, *The Guardian*, 23 January, <https://www.theguardian.com/world/2017/jan/23/eu-escalates-campaign-russian-propaganda>
4. Chirleşan, Georgeta (2009) „Basic elements of the present regional security environment within Central and Eastern Europe“, In: Conference: Proceedings of the 6th DRC Summer School, Budapest, 19-61.
5. Cvetković, Vladimir (2010) *Rizik, moć, zaštita*, Fakultet bezbednosti: Službeni glasnik, Beograd.
6. Cvijić, Jovan (1922) *Balkansko poluostrvo i južnoslovenske zemlje I*, Beograd.
7. Guoqiang, Cheng (2015) „The Belt and Road“, *Horizons*, Issue No. 4, 154-161.
8. Frontex (2017), „Migratory routes“, Brussels, 2017, <http://frontex.europa.eu/trends-and-routes/migratory-routes-map/>
9. Janowski, Maciej (1999) „Pitfalls and Opportunities. The Concept of East Central Europe as a Tool of Historical Analysis“, *East European Review of History*, VI, I/1999.
10. Jobbik – Movement for Better Hungary (2017) „Foreign Policy – old values, new objectives: The cause of Hungarians living in neighbouring countries: we demand European norms!“ <http://www.jobbik.com/policies>
11. Jordan, Peter (2005) „Großgliederung Europas nach kulturräumlichen Kriterien“, *Europa Regional*, Heft 4, 13, Leibniz-Institut für Länderkunde, Leipzig, 162 – 173.
12. Léphaft Áron, Ádám Németh, Péter Reményi, (2014) „Ethnic diversity and polarization in Vojvodina“, *Hungarian Geographical Bulletin*, 63(2), 135-157.
13. Lilyanova, Velina (2016) „The Western Balkans: Frontline of the migrant crisis“, European Parliamentary Research Service, 29.01.2016, <https://epthinktank.eu/2016/01/27/the-western-balkans-frontline-of-the-migrant-crisis/>
14. Matović. Dragana (2017) „Akademik Fursov: Ulazimo u epohu haosa, ratovaće svi protiv svih“, *Večernje novosti*, 07. maja, 3. (intervju sa Andrejom Dursovim)
15. Milardović, Anđelko (2000) *Zapadni Balkan: pojam, ideje i dokumenti o rekonstrukciji Balkana u procesu globalizacije*, Politološko – dokumentacijski centar:Liber, Zagreb.
16. NATO (2016) „Warsaw Summit Communiqué“, Press Release (2016) 100, Brussels.
17. Nedergaard, Peter, Holy Snaith (2015) „‘As I Drifted on a River I Could Not Control’: The Unintended Ordoliberal Consequences of the Eurozone Crisis“, *Journal of Common Market Studies*, Volume 53, Issue 5, 1094–1109.
18. Proroković, Dušan (2012) *Geopolitika Srbije: položaj i perspektive na početku XXI veka*, Službeni glasnik: Geopolitika, Beograd.
19. Stepić, Milomir (2004) *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje*, Jantar grupa, Beograd.
20. United Nations (2015) *World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance Tables*, Working Paper No ESA/P/WP.241, United Nations, New York.

THREATS TO REGIONAL SECURITY AND IMPLICATIONS ON THE GEOPOLITICAL POSITION OF VOJVODINA

Summary: Vojvodina has an important geographical position: it is a connection between the Balkans and Central Europe. Therefore, Vojvodina is an important region for security of both regions. New threats to regional security that occur as a result of political, economic and demographic changes in the global and continental levels influence the geopolitical position of Vojvodina. As a key threat to regional security are considered four processes: the internal crisis of the EU; complex interstate and interethnic relations in the region; changes in the structure of the world political system; and migrant crisis. The article consists of four parts. The first describes the geographical position of Vojvodina and its importance for different regions. The second part is devoted to explanation of regional security challenges, risks and threats. The third part is dedicated to the processes which endanger regional safety. Conclusions are in the fourth and final part of the article.

Key words: geopolitics, regional security, Vojvodina, Middle Europe, The Balkans

ЉУБИША ДЕСПОТОВИЋ*
Институт за политичке студије
Београд

УДК 355.47/.49(497.113)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 39-58

СРПСКА ВОЈВОДИНА, КАО ПРЕДМЕТ НЕМАЧКИХ, МАЂАРСКИХ И ХРВАТСКИ ГЕОПОЛИТИЧКИХ ПЛАНОВА И ТЕРИТОРИЈАЛНИХ АСПИРАЦИЈА

Сажетак: У раду ћемо анализирати геополитичке аспирације Немачке, Мађарске и Хрватске према територијалној целини северне српске покрајине Војводине, дакле, позиција АП Војводине ће бити сагледана из контекста могућих међународних претњи и потенцијалног геополитичког жаришта у Србији. У уводном делу рада обрадићемо значајне историјске аспекте дефинисане теме, а у његовом главном делу геополитичке околности и интересе који би могли довести до нежељених последица по српски народ у целини а особито у Војводини као значајном контактном подручју. Посебан део анализираних аспеката биће усмерен на релевантну литературу која на јасан и недвосмислен начин потврђује и аргументује исказане аспирације и територијалне претензије према Србији и српском народу.

Кључне речи: Србија, Војводина, Немачка, Мађарска, Хрватска, геополитика, територијалне аспирације

Већина официјелних извора српске историографије не спори чињеницу да се најраније датирање српског присуства на просторима панонске низије може ситуирати у период од 4. до 6. века нове ере¹, особито компактно у зонама панонских равничарских река у тзв. Потисју и Поморишју, а нарочито главној европској реци Дунаву, која је управо на овом делу свога средњег тока исијавала снажну гравитациону снагу и у своја приобаља још од првих почетака људске цивилизације привлачила народе панонског базена да је настане.² Следећи значајан догађај за Србе на подручју Паноније био је примање хришћанства у 9 веку под утицајем Цариграда.³

* despotlj@stcable.net

¹ „Срби, словенски народ почињу да се насељавају на панонске просторе у 4 веку, у време Велике сеобе народа. На тло данашње Војводине, масовно се досељавају 567. године и представљају најстарије становништво које у континуитету живи миленијум и по, и као такви представљају најбројније становништво које живи на војвођанском тлу.” Церковић Љ. (2015) Народи на тлу Војводине, Прометеј Н. Сад, стр. 48.

² „Цивилизацију Лепенског вира наследила је Старчевачка цивилизација, (...) Најразвијенија праисторијска цивилизација, не само у размерама југоисточне Европе, већ и шире, у светским

Словенску територијалну компактност која се протезала од данашњих граница Пољске и територија које су насељавали Лужички Срби, па преко средњеевропских Словена Чеха и Словака све до панонских Срба, нарушиће досељавање Мађара,⁴ који су се уклонили у тај простор а стварањем свог првог краљевства и стабилне државе под круном Светог Иштвана 1000. године, трајно раскинути везу међу њима (тај ефекат појачао је и упад Монгола у Русију који је у крајњој инстанци изнудио повлачење руског државног центра из Кијева у Москву а самим тим она је остала без озбиљног утицаја на средњеевропски простор и Словене у њему), појачавајући касније ефекте конфесионалних разлика које су особито јачале након раскола 1054. год. производећи међу њима често непомирљиве идентитетске особености и интересе.⁵

У окружењу других народа а особито Аустроугарских државних стега, Срби вековима покушавају да примерено својим тренутним снагама осмисле некакав облик политичке, верске и културне аутономије која би имала и јасну просторну димензију на којој се конзумира.⁶ Историчар Д. Микавица сматра да је сам крај 17. века био тај преломан историјски догађај који је у околностима Великог бечког рата (1683-1699) а на иницијативу цара Леополда по први пут створио озбиљне прилике за остваривање верских права и политичких привилегија Срба на овом простору⁷, ограничавајући их на слободан избор Војводе, слободу вероисповести и изузећа од „сваког јавног терета и данка” изузев оног који је сматран „за права краљева и господе”.⁸ Сви каснији догађаји биће вођени идејом проширења права и привилегија Срба на територији на којима се упражњавају, са јасним захтевом о „одрживости српске идеје државе у Хабсбуршкој монархији” иза које стоји убедљива већина српске политичке, културне и верске елите која се убрзано конституисала у њеним окви-

размерама, свакако је била Винчанска цивилизација.” Д. Пророковић, (2014) Немачка геополитика и Балкан, Катена мунди, Београд, стр.115.

³ „Међу историчарима нема дилеме око чињенице да су Срби у Војводини староседеоци, једини аутохтон народ на простору данашње Војводине. Сви остали су на ове просторе стигли касније, у разним периодима и услед различитих узрока.” М. Суботић, (2011) Српска Војводина и њене мањине, ИПС, Београд, стр.11.

⁴ „Досељавање Мађара спада у тзв. позне сеобе на европском континенту. У IX и X веку у току су периферна кретања народа(...) На европској политичкој сцени два царства, оба хришћанска, омеђили су простор у који ће се Мађари најпре залетати као брзи коњаници, а затим га трајно настанити.” Ј. Калић (1997) Европа у време досељавања Мађара, у зборнику радова 1100 година досељења Мађара и Војводина, Завод за уџбенике, Београд, стр.21-22.

⁵ „јачање средњевековне Краљевине Угарске, географски је оделило средњеевропске Словене од византијског православља и јужнословенских народа, пре свега географски најближих Срба, који су до XIV века изградиле респектабилну државу. Везе словенских народа који су започели свој народотворни процес у Средњој Европи и оних на Балкану тако су биле пресечене.” Д. Пророковић (2014) Немачка геополитика и Балкан, Катена мунди, Београд, стр.58.

⁶ види: Швикер Х. Ј. (1998) Политичка историја Срба у Угарској, Матица српска, Нови Сад, стр. 181.

⁷ „Великодушност хабсбуршког владара која је Србима осигурала све веће повластице може се протумачити ратним догађајима.” Л. Хадрович, (2000) Српски народ и његова црква под турском влашћу, Накладни завод Глобус, Загреб, стр.115.

⁸ види, Д. Микавица, (2005) Српска Војводина у Хабсбуршкој монархији 1690-1920., Стилос, Нови Сад, стр.11.

рима. У тим политичким околностима посматрано *српска аутономија* је поред садржаја и територијалности често варијала и назив своје национално-идентитетске компоненте оптирајући за разне називе од *Краљевина Србија*, *Српска деспотовина*, *Војводина Србија*, или *Српска Војводина*. **Но суштина свих тих напора и националних прегнућа темељила се на два битна постигнућа: прво, достићи највиши степен државно-правне аутономије у односу на Будимпешту и Беч а у другом кораку и када то историјске околности дозволе припојити се својој матичној српској држави⁹ што се догодило на новембарској скупштини 1918. године у Новом Саду, када је изгласано присаједињење, Војводине Србији.¹⁰**

Историчар Јелена Попов, справом истиче код нас често заборављену истину да се Војводина преко својих народних представника историјски гледано *два пута* изјаснила о приступању Србији. Први пут, на већ поменутој новембарској скупштини 1918 год. (24. новембра одлуку доносе народни представници Срема, а 25. новембра, народни представници Бачке, Баната и Барање, а други пут, поново у Новом Саду, 30. и 31. јула 1945 год. на Скупштини изасланика народа Војводине.¹¹ Иако су се ова два изјашњавања народних представника са простора Војводине десила у потпуно различитим историјским и државно-правним оквирима (у фази непосредног формирања Краљевина СХС и Титове ФНРЈ) она ипак на непорецив начин у модерној историји Срба сведоче о *њиховом јасном и трајном националном опредељењу да живе у државном саставу своје матице Србије*. Сви накнадни политички и идеолошки покушаји за релативизацијом ових одлука и темељног опредељења Срба, а било их је прилично у двадесетом веку, разбила су се о већинско и демократски исказано расположење српског народа да се у та трајна опредељења и одлуке не може и не сме дирати.¹²

Значајно је поменути на овом месту запажање нашег историчара Душана Батаковића који указује на то да у периоду трајања комунистичке власти „парадоксално, у Војводини најбезусловнији сепаратисти нису били Мађари, већ српски покрајински руководиоци, жељни да себи обезбеде посед где би задржали апсолутну власт.” (Труд А., 2007: 102) То наравно не значи да су спољнополитички изазови били мање опасни по српски национални интерес у Војводини, већ указује на чињеницу да је унутар српских политичко-идеолошких

⁹ „струја предвођена Милетићем и Уједињена омладина српска окретали су према спољнополитичким проблемима, може се навести да им је у програму стајало да се борба води до ослобођења оних делова српског народа који су били под турском влашћу, те да се ослобођени крајеви у будућности уједине са браћом која су живела под другом влашћу, стварајући заједничку државу. Овај циљ су желели постићи пре свега распадом Турског царства, али и Хабзбуршке монархије.” Т. Пал, (2007) Српско-мађарски односи током 70-их година 19 века, с посебним освртом на територију данашње Војводине. у зборнику Српско-мађарски односи кроз историју, Филозофски факултет Нови Сад, стр.226.

¹⁰ види:Д. Његован, (2004) Присаједињење Војводине Србији, Музеј Војводине, Нови Сад. стр.249.

¹¹ види Ј. Попов, (2001) Војводина и Србија, ЛДИЈ, Ветерник, стр.115.

¹² види, Ч. Попов, Ј. Попов, (2000) Аутономија Војводине, српско питање, Кровови, Сремски Карловци, стр.94.

спорова у оквирима обе Југославије, а нарочито Титове комунистичке, било заговорника екстремних сепаратистичких решења која су се кретала од појачане политичке аутономије до отворене сецесије. На сву срећу њени заговорници *никада нису имали дубље политичко утемељење у српском народу у Војводини*, и једина озбиљна опасност која произилази из њиховог деловања крије се у *повезивању са спољним геополитичким центрима моћи, који ће их лако инструментализовати за своје циљеве* у контексту евентуалних већих геополитичких превирања и покушаја територијалних прекомпозиција овог простора.¹³ Да такви геополитички сценарији постоје и да су последица дугорочних и стратешких планирања великих сила, (већ смо имали прилику да њихов малигнитет осетимо на својој кожи), јасно потврђују речи америчког генерала Веслија Кларка, главнокомандујућег снагама НАТО-а у Европи деведесетих година прошлог века у време оружане агресије на СРЈ, он је истакао да је Балкан „у средишту пажње НАТО, јер се налази у стратешком центру Европе”, те да је међународна заједница „*тек започела посао који јој предстоји*”, помињући уз то „**потенцијалне проблеме**” статуса Црне Горе, Санџака и **Војводине**”. (Шушић С., 2004: 177)

Дакле, **Српска Војводина** као национална и политичка одредница територије северне српске покрајине нема само историјски значај, она је то и данас упркос свом мултиетничком и мултирелигијском саставу становништва. Дакле, није реч само о пукој бројчаној предности Срба (преко 65% по последњем попису) већ и њиховој територијалној компактности „која је уочљива на целом простору Војводине”. Овде се заправо ради о *изразу њихове пуне територијалне везаности за интегрални српски државни простор и национални корпус као и укупну политичку обједињеност територија -српске земље*, које српски народ већ вековима насељава и на којима све теже опстаје.

Геополитичка сложеност и комплексност овог простора израз је деловања више историјских, географских, културних, политичких, економских и религијских фактора који су од Војводине направили *својеврсни геополитички спецификум* који се може посматрати и као *предност* уколико се има у виду *сво њено етничко и културолошко богатство*. Због ових важних чињеница „Војводина је спона којом се читава Србија укључује у Централну Европу. Она јој омогућује партиципацију у економски и геополитички изузетно важној Панонској низији”. Она такође указује и да је „територија данашње Војводине вековима била контактна и погранична српско-угарска, угарско-турска, аустријско-турска и српско-аустроугарска област.” (Степић М., 2004: 40) Са друге стране, управо ће назначена карактеристика *контактности на периферији* тако замишљених пројекција Централне или Средње Европе бити *стални извор претњи по њену стабилност, и територијалне претензије других држава* из шире схваћеног региона. „Историјски Војводина је дуго била тампон-зона смештена

¹³ „Турбулентне процесе, општу нестабилност и политичко-дипломатски timing имала би прилику да искористи Војводина, где би се сепаратизам тобоже оправдао паролем ” да Војводина више не жели да буде успоравана у свом путу ка ЕЗ” и да одбија да и даље буде „жртва агресивне самоубилачке великосрпске политике крви и тла.” М. Степић, 2012, Косово и Метохија, постмодерни геополитички експеримент, ИПС, Београд, стр. 97.

на источном крају аустроугарског простора: војна граница ишарана утврђењима дуж Дунава..." (Труд А., 101) *Та доминантна геополитичка особеност Војводине одређивала је до сада а чиниће то и надаље, њену „геополитичку судбину” као кључне карике која просторно и културолошки повезује флуидне границе Средње Европе и Балкана.* Да се те границе лако могу прескакати у мирнодопским условима вођења спољно-политичких интереса показује пример тзв. европског регионалног повезивања под називом Пројекат ДКМТ (Дунав-Криш-Мориш-Тиса). Трансцендирање граница постојећих држава и регионално повезивање у овом случају нема за циљ само економско укрупњавање и бољу циркулацију робе, људи и капитала, већ је праћено снажним процесима фрагментације националних држава, чинећи постојеће границе порозним, док једног дана не буду замењене новим, које треба да одсликају неке нове геополитичке творевине. (Деспотовић Љ., 2012: 100)

Немачке геополитичке аспирације

Немачки народ је релативно дуго покушавао да пронађе геополитичку формулу којом ће заокружи своју државну и територијалну целину, да би се тек под Пруском хегемонијом ујединио и створио респектабилну националну државу на простору Средње Европе. Од момента свог уздизања у значајну економску и војну силу крајем 19. века Немачка је као и данас у промењеним међународним околностима трагала за својим геополитичким идентитетом (између изразито телурукратске позиције и повремених таласократских амбиција), и положајем у међународном поретку моћи а особито за позицијом „силе у средишту” како би то рекао Херфрид Минклер, покушавајући да опише тегабе немачке спољне политике у проналажењу свога места у окриљу Европе. Ова „трагалачка” оријентација Немачке поклапа се у једном делу и са геополитичком судбином саме Европе, која је такође, али само у неупоредиво дужем временском интервалу покушавала да утврди свој идентитет и културно-цивилизацијски код. Тиме је изнова актуелизована тзв. *идентитетска ексцентричност Европе*, о којој пише Х. Минклер, а која је већ неколико пута од периода Антике па до данас померала *географске представе* о свом средишту и идентитету, од Аристотела који је Грчку означио као „аутентичну културу између Европе и Азије”, па преко Рима, Атине и Јерусалима, као „три велика идентитетска места Европљана, Рим као извор појам политичког и правног обликовања, Атина као симбол књижевности и филозофије и Јерусалим као фокус верског идентитета Европе.” (Минклер Х., 2016: 54) Претходни наводи су још једна јасна потврда о идентитетском лутању унутар саме Европе, чији се цивилизацијски и културолошки садржаји могу посматрати из више културолошких димензија.

Актуелне геополитичке прекомпозиције простора Европе, у високом проценту трпе утицаје Немачке која се у последњим деценијама наметнула као економски и политички доминантна сила у ЕУ задобивши опет централну позицију али и одговорност за судбину континента. Новим формирањем „Запа-

да” и растом значења привредне моћи настала је у Европи нова политичка констелација која се обухватно може означити као „повратак средишту” у смислу „центра политичког поретка Европе”. Тиме су се повратиле геополитичке констелације, каквих је у више наврата било у европској историји, али које су ретко биле окарактерисане миром и благостањем. Поглед у последњи век и по историје представља један велики штит упозорења на геополитичку констелацију јаког средишта.” (Минклер Х., 40) Немачке амбиције нису остале везане само за домен ЕУ утицаја већ и за зону њеног проширења ка тзв. европској периферији, као што је то у осталом већ било историјски виђено, а смер ка југоистоку нужно је водио преко Панонске низије као средишту Балкана. „Своје геополитичке интересе и спољнополитичке циљеве Немачка је вешто артикулисала кроз планове ЕУ, ширећи свој утицај унутар ЕУ, на њеној периферији, али и освајајући простор за све чешћи и снажнији наступ у другим деловима света.” (Пророковић Д., 2014: 136)

Проблем овакве геополитичке оријентације Немачке најчешће је био везан за примену принципа да су „*географска разграничења постала порозна зато што нису могла бити у складу с политичко-културним границама: оно што је географски било искључено било је политички и културно укључено.*” (Минклер Х., 60) Шта се крије иза наведеног принципа - крије се тзв. културна и економска оријентација Немачке да деловањем преко концепта Средње Европе, као културолошке и економске трансмисије изврши својеврсну инфилтрацију и у оне просторе који јој географски делимично не припадају али су стицајем историјских околности (деловање Аустроугарске царевине)¹⁴ били изложени дужем културном и политичком утицају. Такав простор на који се *зрачи средњеевропским утицајем* свакако је и територија северне српске покрајине. „Појачано немачко интересовање за контролу над Дунавом, због планираног „повезивања с Црним морем кроз средиште Европе каналом Рајна-Мајна-Дунав”, које се одвија углавном преко програма ЕУ, као и велики број активности усмерених ка северној српској покрајини Војводини, која је до 1918. године била део аустроугарске и која географски представља јужни део средњо-европског геополитичког простора, *буде сумње у Србији о немачком реваншизму (...)* Широка политичка, економска и пропагандна акција у циљу јачања сепаратизма у Војводини зато се намеће као логично средство којим ће се послужити континентализам како би остварио доминацију у Подунављу.” (Пророковић Д., 2012: 455-446.)

Колега Д. Пророковић је веома систематично и садржајно обрадио тему средње-европског културолошког круга (концепта *Mittleuropa*) варирајућу разнородне концепције које су настајале током модерне политичке историје Европе, а које су имале претензију да оцртају границе овог својеврсног култу-

¹⁴ „незаобилазан фактор у свим тим борбама је „средњеевропска” Хабсбуршка монархија. Временом, геополитички значај Балкана, или његових појединих делова, је за Беч постајао све већи и већи. Стављање Балканског полуострва под геополитичку контролу и његово укључивање у средњеевропски политичко-културни простор за Хабзбуршку монархију је у дугом временском периоду био приоритет.” Д. Пророковић, (2014) Немачка геополитика и Балкан, Катена мунди, Београд, стр.78.

ролошко-географског ентитета али и као *par excellence* геополитичког пројекта.¹⁵ Стога не треба да нас у овом геополитичком контексту зачуђују геополитичка кодирања територије АП Војводине као „јужне капије Немачке” или „стратешких врата Средње Европе”.¹⁶ „А приликом оцртавања граница Средње Европе се редовно у њен састав уврштавају и Војводина, као део Србије и Трансилванија као део Румуније...” (Пророковић Д., 247) Главне немачке *геополитичке векторе наступања* у за њих повољнијим међународним околностима врло прецизно и географски тачно назначио је колега М. Степић када пише: „Отуда се овладавањем Подунављем (посебно његовим панонским сектором) сматра „формулом” централноевропске или укупне континенталне моћи, те „одскочном даском” за даље империјалне продоре, и то; у влашко-пантијски басен, у кавкаски, прекасписјски и централно азијски простор; на југоисток, балканском трансмисијом до полука светске моћи - Босфора, Дарданела, Суеца, блискоистичних културних жаришта и резерви нафте.” Степић М., 2004: 165)

У нешто тежој и бруталнијој варијанти геополитичког наступања Немачке (какву смо имали прилике да видимо током Првог и Другог Светског рата) несме се испустити из вида следећа важна геополитичка чињеница: „да је та земља колевка *расистичке варијанте геополитике* која је коришћена као покриће за „природно право” на експанзију према другим сувереним државама и покоравање њихових народа.” (Шушић С., 245) Стога је Србија, а нарочито Војводина,¹⁷ „била и остала „на нишану” оних центара моћи који су њено већинско српско становништво сматрали „уљезима” у Панонској низији као делу тобоже, ексклузивно католичке и „културне” Централне Европе, док је за православне великодушно остављан „животни простор” („Lebensraum”) само источно од Дрине и јужно од Саве и Дунава.” (Степић М., 2004: 41) Очигледно да је, поред много заинтересованих кандидата, највећа страст за новим територијалним проширењем била на страни великих германских царевина. У немачкој верзији то је био територијални план експанзије и географске екстензије исказан у геополитичкој крилатици *Drang nach dem Osten* (продор на Исток), а у аустроугарској верзији *Drang nach dem Sudosten* (тежња ка Југоистоку). (Деспотовић Љ., 2015: 16) Дубоко разумевајућу ову *просторно агресивну геополитичку константу германског света према српским земљама*, академик Милорад Екмечић са пуно историјски оправданих али и геополитички упозоравајућих разлога изриче опомену српској јавности да је **Немачка била и остала „географски непријатељ Србије.”** На том путу повратка немачке империјалне геополитике у будућности прва на мети нашла би се Војво-

¹⁵ „...капитално дело немачког политичара Фридриха Наумана (1860-1919) под називом „Средња Европа” (*Mitteleuropa*). Науман је понудио јединствену визију Средње Европе као геополитичке целине окупљене око Немачке, која би представљала четврту светску силу по својој јачини.” Д. Пророковић, (2014) Немачка геополитика и Балкан, Катена мунди, Београд, стр.36.

¹⁶ А. Труд,(2007) Геополитика Србије, Службени Гласник, Београд, стр.100.

¹⁷ „услед чега су Беч и Будимпешта прибегавали и различитим формама етничког инжињеринга (насељавање немачког становништва, католичке парвославаца, мађаризација, измишљање босанске нације итд.)” Пророковић Д. 2014, стр.89.

дина, чијом би евентуалном анексијом Немачка и у територијалном смислу наплатила део својих историјских апетита а Србе по ко зна који пут, као и у XX веку жртвовала, оправдавајући то борбом за свој животни простор.¹⁸

Такав врло реалистичан и не тешко разумљив могући расплет догађаја у будућности узроковао би да „Дунав поново постане својеврсни „limes”¹⁹, што би значило и смањивање територије данашње Србије за њен средњоевропски део (територија АП Војводине)...” (Пророковић Д., 2014: 298) Сузову потврду о реалистичности изнетих процена даје и давно изречен став Семјуела Хантингтона који је идући за трагом својих атлантистичких претходника, савим јасно при повлачењу *граница западне цивилизације* такође **отргао Војводину** од остатка државне територије Србије и оставио је у саставу Запада. „Граница између источне и западне цивилизације у Европи, према Хантингтоновој подели, „разара све оно што је српски народ постигао у својој историји у последња два столећа. Цела Војводина и српске области у некадашњој Војној крајини остављене су западној цивилизацији.” (Шушић С., 2004: 267) Стога је потпуно јасно да држава Србија и српски народ у целини мора градити капацитете своје националне моћи како би била спремна и кадра да се одбрани у евентуалном агресивном нападу ка простору северне српске покрајине.

Мађарске геополитичке и територијалне аспирације

Велики део мађарске политичке и културне елите никада се није помирио са одлукама Тријанонског уговора²⁰ и његовим геополитичким последицама, трајно и релативно тајно подгрејавајући амбиције да се Мађарска у територијалном смислу једном врати барем на део „изгубљених” територија након ратног пораза и државне дезинтеграције Аустроугарске 1918. године.²¹ Један мањи део мађарских интелектуалаца у послератним годинама *реалистички* је сагледавао насталу ситуацију и на помирљив начин прихватао нову реалност. „Екхарт Ференц је сматрао (Magyar története, Вр 1935) да Тријанонским уговором није учињена никаква неправда Мађарима и да је њиме само потиснут мађарски елемент у Угарској на његове природне границе. Мађара никада није било толико, указивао је он, да могу да испуне простор од 325.000 квадратних километара, па је зато 1920-е само одстањена једна хиљадугодишња опсена.

¹⁸ види Р. Гафиновић, (2017) *Насиље над Србима у XX веку*, Евро Бук, Београд, књига прва, стр.173.

¹⁹ „римски limes; 1600 година стара граница коју је 395. године успоставио Теодосије делећи царство на источно и западно... верско црквена подела из 1054. године и трагично раздвајање хришћанства; појас војних крајина (terra militaris) Пророковић Д, 2014. стр.258.

²⁰ Мађарски парламент је уговор ратификовао 13. новембра 1920, а на снагу је ступио 26. јула 1921.

²¹ „Одлуке које су донете на Великој народној скупштини у Новом Саду 25 новембра, потврђене су 1 децембра 1918, прогласом престолонаследника Александра Карађорђевића о стварању нове државе, Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, а коначно су одобрене и правно санкционисан на Париској мировној конференцији (јануара 1919- јануар 1920) и споразумом између Мађарске и сила Антанте у версајском дворцу Тријанон (4. јуна 1920).” Д. Микавица, стр.195

Слично Екхарту, писао је и Макаи Јанош (A haboru utani Magyarorszag, Вр.1934.). Он је истицао да је Трианонски уговор оставио новој Мађарској онај део Угарске где су били национално хомогени. Исто је мислио и писао Сефки Ђула (A magyar allam eletrajza, Вр.1923.) „Трианонске границе упадљиво личе на насељене границе сентиштванске државе.” (Микавица Д.: 198) Ипак, ово су мада истинити били и остали мањински заступљени ставови мађарске елите. „Од закључења Тријанонског уговора о миру Мађари стално воде акцију за његову ревизију. Томе циљу служе, са једнаком истрајношћу, поред званичне Мађарске, још и разне специјалне приватне институције, штампа и многи угледни појединци.”²² Тако да на жалост, „питање Војводине постаје све више осетљиво због честих порука из Мађарске о неопходности ревизије Тријанонског споразума.” (Пророковић Д., 2012: 456)

Незванични мађарски територијални захтеви према Војводини, наставак су старе политике асимилације и мађаризације немађарског живља на просторима Угарске особито интензивне у 19. веку, али сада саображене новим међународним околностима. Сурова, репресивна и безусловна мађаризација (хунгаризација) правдала се наводном потребом за упражњавањем мађарског језика као службеног језика у Угарској, који морају да познају сви њени грађани без обзира на етничку припадност.²³ И савремена мађарска историографија наставља покушаје апологије ове историјске праксе етничког инжињериња, правдајући је разлозима службене употребе језика и писма. „Мађаризацијом су, обично, мађарски политичари подразумевали потребу увођења мађарског језика у јавну употребу и стиме паралелно ширење круга познаваоца мађарског језика код немађара. При томе мађаризација није требала да значи забрану или ограничење коришћења немађарских језика у приватном животу, у црквеним и школским пословима немађара.” (Ђере З., 2009: 314) Процеси интензивне асимилације били су само логичан наставак раније политике угарског племства са краја 18. и почетка 19. века која је Србима оспоравала право на политичку, црквену и културну аутономију, непризнавајући у политичком смислу чак ни њихово етно-национално постојање. „Угарско племство је, на основу привилегија, признавало само Хрвате и Сасе за народност, јер су само они располагали одређеним степеном самоуправе. По њиховом мишљењу само оне могу полагати право на назив нације, које заједнице располажу уставом. А то ће бити полазна идејна основа за развијање тезе о појму једне нације, појму мађарске политичке нације.” (Озер А., 2009: 28)

А реч је у ствари била о покушајима консолидације, заокруживања и насилног увећања мађарског националног корпуса,²⁴ који је гле историјског па-

²² Д. Кириловић,(2006) Помађаривање народа у бившој Угарској,Добрица књига, Нови Сад, стр.3.

²³ „У наставку спровођења политике хунгаризма и стварања мађарске националне државе од Угарске у којој Мађари нису представљали надполовичну већину, власти су покушале и да „мађаризују” имена места и градова, али и имена и презимена становника ове земље.” Пророковић Д. 2012, стр.641.

²⁴ „Уставри, овај прираст, уколико није фалсификован у корист Мађара,а било је у знатној мери и тога, јесте углавном последица насилне асимилације која је потекла из тежње за стварањем

радокса, у дугом временском трајању у сопственој националној држави био мањина не могавши да пређе процентуално учешће у укупној популацији грађана више од 40%.²⁵ У процесима присилне мађаризације²⁶ највише су процентуално страдали Словаци, и Срби, мада су и друге мањинске заједнице, попут, Рома, Русина, Румуна, Хрвата, Буњеваца, Јевреја и других такође били изложени свој жестини ових мера. Занимљиво је напоменути, да је мађаризација била особито интензивна на рубним подручјима тадашње државе, а посебно у Војводини. Могло би се сасвим слободно рећи да велики проценат садашњег мађарског мањинског становништва у Војводини води порекло од хунгаризираних Словака.²⁷

Стога треба да нам буде јасно да садашње геополитичке аспирације Мађара према Војводини имају превасходно *територијални карактер*, јер би он био извесна компензација за просторне губитке који су били последица капитулације и потписивања Тријанонског уговора. „У случају Војводине, мађарске тежње су сличне хрватским и тичу се формирања „геополитичке тампон зоне”, према Србији, у којој би Мађарска имала велики утицај. У Војводини се мађарски геополитички утицаји у потпуности поклапају са континенталистичком визијом остваривања зоне контроле над целокупним панонским простором, што је за Србију посебно неповољно. Као и према Румунији, и према Србији се граница у огромном делу шире и политичке јавности антиципира као „цивилизацијска”, па би се формирање независне државе Војводине и померање српске зоне контроле за око 200 км јужно у односу на постојећу линију разграничења вероватно схватило и као „цивилизацијска нужност”. (Пророковић Д., 2012: 648)

Но прилично „реално” у односу на претходни максималистички став, сагледавајући своје територијалне аспирације, Мађари траже тзв. мало решење, којим би стицајем за њих повољних међународних околности својој држави покушали припојити оне територије Војводине где су у већини и где је могуће изршити њихово компактно повезивање и директно територијално припајање Мађарској. Реч је дакле, углавном о северним општинама у Бачкој и Банату, као што су Суботица, Сента, Кањижа, Ада, Мол, Чока, прецизније речено, „Мађари у Србији представљају око четири одсто, док у Војводини сачињавају 14,3 одсто од укупног броја становника, а апсолутну већину чине у општинама Кањижа, Сента, Ада, Бачка Топла, Мали Иђош и Чока. Релативну већину

јединственог народа, а што је отпочело већ годину дана после нагодбе са Аустријом 44-тим законским шланком од 1868.” Кириловић Д., 2006. стр.12.

²⁵ „Број Мађара у Угарској био је знатно мањи од броја народности. Овај је однос трајао све до времена, када су се при карају прошлога века последице мађаризације јасно већ опажале.” Кириловић Д., 2006, стр.11. „У Мађарској је до 1867 године поред 40 посто Мађара живело 60 посто немађара.” Пејин Ј. 2007. стр.28.

²⁶ Она је настављена особито брутално у оквирима Хортијеве Мађарске. „По доласку на власт Хорти је затекао 17.132 особе којима је српски матерњи језик у Мађарској. Године 1930 та популација је умањена за десет пута (7.031) Године 1941. остало је 5.442 Срба.” Вељић А. 2009, стр.8.

²⁷ „Највише су мађаризовани Словаци који су се спуштали са Карпата ради зараде у градовима и словенске католичке масе у панонској равници.” Пејин Ј. 2007, стр.27. „Поред словака из Темерина, Будисаву насељавају хунгаризовани Словаци 1750. године...” Пејин Ј. 2007. стр.166.

Мађари чине у општини Бечеј (чак 48 одсто) и Суботици.” (Пророковић Д., 2012: 648) Захтеви мађарске националне мањине за територијалном и персоналном аутономијом у Војводини у последњих две деценије јасна су политичка експликација у том смеру. „Проблем триступене аутономије мађарске националне мањине у Србији, али и код других суседа Мађарске, проблем је решење великомађарске идеје (...) Предлогом о парадржавним аутономијама своје мањине у суседним државама Мађарска само подгрева реваншизам и ревизионизам, распирује националну мржњу и великомађарство...” (Пејин Ј., 2007: 173)

У покушајима да оправда своје претезензије према територији северне српске покрајине мађарска дипломатија се деведесетих година прошлог века служила очигледним историјским фалсификатима, тврдећи да се Војводина није ујединила најпре са Србијом те да као њен саставни део као и територија тадашње Црне Горе није ушла у државни корпус Краљевине Србије а онда као њен интегрални део у Краљевину СХС.²⁸ „У налажењу „покрића” за своје територијалне претензије на простор Србије, мађарска дипломатија је лансирала историјски нетачну конструкцију како Војводина, наводно, 1918 године није уједињена најпре са Србијом већ да је непосредно ушла у састав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Из тога произилази да та покрајина после разбијања Југославије не може остати у саставу Србије.” (Шушић С., 2004: 271)

Мађарско понашање у време агресије НАТО снага на СРЈ, (у коме је активно помагала злочиначко бомбардовање Срба тако што је отворила свој ваздушни простор за налете агресорских авиона, своје аеродроме за њихово полетање и слетање али и целокупну своју територију као платформу за агресију са севера), јасно индицира као би се понашали у некој новој и сличној регионалној кризи. „Главна мађарска странка није оклевала 1999, да игра на карту етничког фактора и захтева политику засновану на етничким принципима. Иштван Цурка из мале екстремистичке странке Живот и правда, предлаже сасвим једноставно „прикључење једног дела Војводине Мађарској” и подсећа на границу „Велике Мађарске” дуж линије Сомбор, Врбас, Србобран, Нови Бечеј, Кикинда.” (Труд А. 2007: 103) За очекивати је да би Мађарска покушала поново да једну такву дестабилизацију искористи за остваривање својих политичких и територијалних претензија према Србији. Тренутни добри односи са овим северним суседом Србије, мала су гаранција да би се од таквих амбиција и планова одустало у будућности. О томе на врло јасан, експлицитан и нетралан начин сведоче Алексис и Жил Труд, када пишу: „Мађарска би тако могла да призна Војводину као државу, творећи од Србије Српско-мађарску федерацију. Наредне етапе би подразумевале отцепљење Војводине од те Федерације,

²⁸ Да би отклонили било какву сумњу у то шта су биле одлуке Велике новосадске скупштине од 25. новембра 1918 године наводимо на овом месту следеће: „Скупштина је једногласно усвојила одлуке којима се Банат, Бачка и Барања отцепљују од Угарске у државноправном, политичком и привредном погледу, у границама које је утврдила Антантина балканска војска, а на основу начела народног самоодређења. **Банат, Бачка и Барања прикључују се Краљевини Србији**, са жељом да дође до остварења јединствене државе Срба, Хрвата и Словенаца, под вођством Краља Петра и њихове династије.” Кркљуш Љ. 1993. Војска, бр.78.

кампању истеривања Срба од стране локалних екстремиста (попут кампање коју су успешно спровели косовски Алабанци), уз подршку „браће” из Будимпеште, и најзад, анексија покрајине од стране „матике Мађарске”, чиме би се вратиле средњовековне границе „Круне Светог Стефана”. (Труд А. Жил, 2013: 112)

Хрватске територијалне претензије - велика хрватска геоманија

Ако не толико на другим, онда на хрватским и арбанашким примерима најбоље се може видети сва притворност, лукавост и упорност да се српски народ прикаже као хегемон који наводно у својим великосрпским претензијама вековима кињи, тлачи и отима „њихове” етничке територије.²⁹ Они су у последњих два века показали и другу важну „способност” да своје интересе укомпонују са интересима великих и регионалних сила, спроводећи *континуирану територијалну експанзију на штету српског националног корпуса*, јер за самостални агресивни поход нису имали довољно снаге и ресурса. Последице такве политике, су катастрофалне по српски национ. Срби су константно губили своје вековне територије, пре тога су убијани, протеривани, покрштавани, понижавани, сатанизовани и сл. Уз оркестрирану пропаганду, повике и оптужбе међународног и регионалног јавног мњења да стварају тзв. Велику Србију, Срби су били у политичкој дефанзиви, територијално и демографски сакаћени, и остављени на милост и немилост страних сила, које су својим *трабантима на терену* као награду за верно служење империјалним интересима, *поклањали српске земље и градили концепте Велике Албаније и Велике Хрватске*.

У геополитици поготово нашој регионалној балканској већ одавно је познат феномен „Велика”, али је у јавности у региону за њега стално била оптуживана само Србија и српски народ у целини. Чак је и данашња „хашка правда” своје пресуде заснивала на пропагандним стереотипима о Србима и миту о Великој Србији³⁰, које су биле и остале *ефикасан инструмент за њихову сатанизацију и уђуткивање*. И док је српски народ у последња два века због такве политике био готово стално у геополитичкој регресији и повлачењу са својих етничких територија, полако је пред нашим очима настајала Велика Хрватска. *Велика* зато што је до пре једног века била територијално лоцирана на *само три мале Жупаније*. „Без српског језика у јавној употреби, Хрватска би остала у својим историјским ганицама, које су чиниле три жупаније: загребачка, вараждинска и крижевачка.” (Суботић М., 2007: 154) *Хрватску у садашњим границама дакле, можемо третирати као велику јер она уистину ника-*

²⁹ „Истина је да Хрвати већ стотинама година не престају да своју будућност граде на темељу некаквог измишљеног, „државног и историјског права”. При том њихови политичари, а и мали број историчара, превиђају Хрватску и тамо где она никада није постојала, тамо где Хрвата ни као националних група, па ни појединаца никада није било. У тој својој геоманији они нису имали мере.” Ђорђевић Ж, 2012, стр.371.

³⁰ „Нити је „Велика Србија” икада постојала, нити је била званични национални програм српске државе од њене обнове 1804-1813. до данас.” Попов Ч- 2007. стр.316.

да у својој „тисућљетној повијести” није била већа, осим ако изузмемо НДХ-азију као привремену фашистичку, нацистичку и усташку творевину.

„Хрватски политичари нису само сневали о Великој Хрватској већ су на њеном изграђивању радили упорно и доследно држећи се принципа да су за остваривање тог циља дозвољена сва средства, чак и геноцидно уништавање Срба.” (Крестић В., 2017: 13) Геноцидна идеја сазрела је код Хрвата још у окриљу Аустроугарске монархије, припремала се деценијама пре него ли је усташка кама посегла за српским вратовима. Академик Крестић то ванредно добро аргументује, када каже: „Из свега реченог јасно се види да је идеја о геноциду на Србима у Хрватској потпуно била сазрела у оквирима Аустро-Угарске још пре избијања Првог светског рата. Др Иван Рибар, познати политичар, припадник напредне југословенске опредељене омладине, присталица политике Хрватско-српске коалиције, као активни учесник предратних збивања у Хрватској, забележио је да су бан Павао Раух и Јосип Франк, уз одобрење највиших војних кругова у Бечу, у случају рата са Србијом поводом анексије Босне и Херцеговине, склопили споразум који „је гласио да се изврши покољ и иселење свих Срба из Хрватске.” (Крестић В., 2002: 125) Злочини и зверства у Првом светском рату, настављени су у НДХ-азији, и на крају у Туђмановој Хрватској, која је постала готово етнички „чиста” држава.” Оба пута када су Хрвати стекли „своје независне државице”, дошло је, како је Гавранић и предвидео, до крвавог пира у којем су жртве били Срби. Мржња против њих испољена је тада на најбруталнији начин, али са јасним циљем: да се створи етнички чиста и што већа хрватска држава.” (Крестић В., 2002: 58) *Хрватски архинепријатељ тако су постали сви Срби, а не само српски народ на њиховој замишљеној територији Хрватске.* „Проглашавањем Срба - не само у Хрватској, већ и оних у Србији („Србијанаца”) за „вјековне непријатеље” надовезало се на већ створене слојеве религиозних предрасуда толико дуго слаганих проповедима клера римокатоличке цркве да „византинце” треба истребити.” (Станишић М., 1999: 166)

Геополитички пројекат Велике Хрватске био је део концепта стварања *синтетичких нација, који су превасходно осмислили и промовисали германски фактор и Ватикан*³¹ а за чију ће лингвистичку основу послужити *српски језик* прекомпонован и преименован у неке друге језичке називе (хрватски језик, бошњачки језик, црногорски језик). Главна везивно ткиво у почетној фази формирања идентитета синтетичких нација у великој мери чиниће верско-конфесионална компонента. „Република Хрватска, у границама добијеним захваљујући етнопросторној и геополитичкој комбинаторици из комунистичко-титоистичког периода, де факто је вештачка творевина састављена од више историјско-географских покрајина (интегрисаних углавном на като-

³¹ „Стварала се расистичко-усташка „НДХ” а истодобно и један овчињак с једним пастиром, клерофашистичка „Civitas Dei” - па ма и помоћу Јасеновца и осталих концлогора. Томе су клерофашистима имали да послуже једнако усташе као и окупатор, сва апаратура модерне инквизиције, какву није сањао ни садист велики инквизитор Торквемада. Сва та средства имала су да оправдају и остваре давно већ постављен циљ. А његово достигнуће чинило се већ тако близу. Одатле тако интимна симбиоза усташа и клерофашиста. Одатле су је помагала оба Рима. Оба њихова Drang/a nach Osten, фашистички и Propaganda -e fidei,....” Новак В. 2015, стр.22

личној верској основи). Због тога је Хрватска принуђена на две ствари: прво, да води агресивну спољну политику према суседним земљама; и друго, да се чврсто везује за спољне савезнике који јој могу помоћи у вођењу агресивне спољне политике.” (Пророковић Д., 2012: 623)

У следећој историјској фази настајања Велике Хрватске тај пројекат је помагала и антисрпска политика комунистичког руководства СФРЈ, замаскирана формирањем тзв. социјалистичких република по националном кључу. Да би у финалној фази она била територијално заокружена у међународно признатим државним границама (признатих прво од стране својих спољних ментора) насталим на развалинама бивше Југословенске државе. **Та подмукла историјска отимачина реализована је по следећој формули: постепеном крађом језика, отима се и народ који тим језиком говори, проверавањем тог народа (преко верско-конфесионалне конверзије) као награда уз њега долазе и територије на којима вековима обитава.** Најмалигнији резултати маркираних процеса за српски народ су: стална геополитичка регресија, губитак територија, национално узмицање, демографска депопулација, губитак суверености, растакање националног идентитета, уз дуже периоде суштинског губитка државности Србије, као матичне националне државе. (Деспотовић Љ., 2017: 128) Неки историчари почетке формирања синтетичких нација померају још раније, чак у период заседања Триденског сабора (1545-1563) и његових јасних одлука чија је намера ишла за формирањем посебног тела „Collegium Illiricum” који је требао да организује и убрза покрштавање не само српског него и руског православног народа. Делатност верске конверзије ће „касније резултирати стварањем вештачких нација (синтетичких) нација (Буњевци, Власи, Црногорци, Муслимани-Бошњаци, Русњаци-Русини, Украјинци, Белоруси и Молдавци). Резултат њиховог дугогодишњег планског рада је на пример и нестанак целе заједнице Срба католика, који су у периоду од 17. до 20. века претворени у Хрвате.”³²

„Тежње за територијалним проширењем Хрватске старијег су датума. Невелик по броју, мали по пространству који заузима, хрватски народ је испољавао велике империјалне амбиције. О томе довољно говоре називи као што су: „алпински или планински Хрвати” (Словенци), „православни Хрвати” (Срби), „непријепорни Хрвати” или „цвијет хрватског народа” (Муслимани), затим „Турска Хрватска”, „Црвена Хрватска”, „Бијела Хрватска” и „Карантанска Хрватска”, који се односе на делове Босне, Црну Гору, Далмацију и Словенију. Ти називи пажљиво су неговани и током више стотина година усађивани су у свест хрватског човека с циљем да му развију уверење о величини Хрватске и бројној снази Хрвата.” (Крестић В., 2017: 13)

Хрватски мегаломански територијални захтеви посебно су током новије историје били агресивни према северној српској покрајини, а то су и данас са несмањеном жестином. Она је агресивна и активна већ дуже време, али успева да ту своју активност вешто камуфлира бригом за Хрвате у Војводини.

³² Петар Богуновић, Историја витезова Светог Јована Јерусалимског, Витешка култура, бр.5. ВТС, Београд, 2016. стр.122.

„Ове активности у Војводини се одвијају у неколико смерова: преко коришћења хрватског становништва у Војводини као средства остваривања политичког утицаја; институционализовања сарадња са сепаратистичким политичким странкама у Војводини; учешћа у приватизацијама и економској пенетрацији, јачању културног утицаја. Све ове активности се спроводе са једним циљем: јачањем сепаратистичких тенденција, што би крајњој линији водило отцепљењу Војводине од Србије.” (Пророковић Д., 2012: 626) Сву малигност маркиране политике тек ћемо да осетимо када Хрватска почне да злоупотребљава свој положај чланице ЕУ у *непотребном и штетном процесу преговарања Србије о чланству у Европској Унији*, посебно у делу који се тиче међусобног разграничења и положаја Хрвата и Буњеваца које они својатају и покушавају да асимилију.³³

Стална претња за територијалну девастацију и демографско сакаћење Срба од стране хрватске политике посебно је изражена према Срему.³⁴ Њену трагичну историјску експликацију српски народ имао је прилику да доживи у Другом светском рату, када је НДХ прогутала Срем и на њему *спроводила злочине и терор, рушила богомоље, отимала националну баштину Срба* и друга непочинства. Ове претензије хрватске политике према Срему дугог су века, а колико су биле неумерене и малигне сведочи чак и аустријски министар председник кнез Феликс Шаварценбергер „који је полазећи од чињенице да је становништво Срема огромном већином српско, посебно нагласио да, предео који у свом саставу не би имао Срем, не би се могао назвати Српском војводином.” (Крестић В., 19) Упркос томе, хрватски политичар Стјепан Радић је већ 1900 изјавио „да је Војводина „посебна историјска земља”, а да се Хрватска простире до Земуна.” Поменути С. Радић, двадесет година касније наставља да на *фалсификатима и измишљотинама, што је била омиљена манипулативна техника хрватских политичара*, исказује злоћудне претензије према Војводини. „Служећи се неистинама, он је 22. јула за лондонски лист Daily News изјавио да су у областима Бачке, Барање и Баната, за које је рекао да их „неразумно и нелогично називају Војводином”, „Срби према Хрватима у посве незнатној мањини да се тим областима не сме управљати као чисто српским земљама,” већ се у њима мора спровести плебисцит под назором Лиге народа с једним питањем: Србија - Београд или Хрватска - Загреб.” (Крестић В., 37)

³³ Акт чије поништавање траже донео је Главни народноослободилачки одбор Војводине (Одељење за унутрашње послове, бр. 104071945), 14. маја 1945. у Новом Саду, и гласио је овако: „Догађа се, да се многи Хрвати уводе као Буњевци и Шокци у рубрике где се означава народност, а не као Хрвати и то бива често по њиховом изричитом захтеву или по вољи и нахођењу дотичног чиновника. Како буњевачка и шокачка народност не постоје, то вам се наређује да све Буњевце и Шокце имаде те третирати искључиво као Хрвате без обзира на њихову изјаву.” Вечерње Новости, интернет издање, 25.10.2017.

³⁴ Као одговор на такве хрватске захтеве велики жупан Сремске жупаније Светозар Кушевић 1863 пише: „да је у Срему била деспотовина сербск, да су овдје сребског народа и народне и церковне светиње, које никаква сила овог свиета не може учинити да их нема, нити ће итко икада доказати, да је у Сријему живећи народ порекла хорватскога и да је језик ког овај говори хорватски, и д ће се по томе и само на тому темељу са запостављањем сребског живља и имена овде основати држава хорватска.” Крестић В. 2017. стр.31.

Радићеву прљаву работу, упорно и безочно наставља Влатко Мачек који у оквирима Краљевине Југославије континуирано подрива уставни поредак испостављајући нове политичке и територијалне захтеве. Један од њих тицао се и статуса Војводине. „У једном разговору, који је водио с изаслаником Анте Павелића, Мачек је изјавио да ће Србија, ако Београд не усвоји хрватске захтеве, бити „опкољена”, па је као пример навео потпуно „освајање” Војводине. Сад радимо на томе, изјавио је Мачек, „да и остале крајеве идејно и политички путем „Слоге” освојимо.” (Крестић В., 43)

У својим мегаломанским поривима, користили су се разним триковима па и оним из арсенала једног Бењамина Калаја,³⁵ који су играли на карту *регионалних идентитетских разлика* у српском националном корпусу а које су биле објективна последица вековне државно-територијалне разједињености Срба, који су дуго времена живели одвојено и у различитим империјалним целинама (Турска, Аустроугарска и сл.), не би ли на такав начин подстакли унутрашњу неслогу и раздор, градећи на том темељу своје политичке и територијалне захтеве. „Хрватски политичари тврдили су да је Војводина „по менталитету свога славенског пучанства различита од Србијанаца” и да је „и историјски и по традицији увек била „пречански крај” са којим се више саживјела него са Србијом.” (Крестић В., 43)

Хрватску експанзионистичку политику према Србима између два рата, а и у време брозове Југославије, нимало случајно подржавала је КПЈ. Вођена погрешном и тенденциозном политиком Коминтерне према Србима, као великосрпском и хегемонистичком фактору, она је све време што отворено што притајено *сакатила српске националне интересе у корист Хрвата, али и других аспираната на њихове територије* којих је у окриљу Југославије било доста а и у њеном непосредном суседству. „Карактеристична је идентичност гледишта ХСС и врха КПЈ о смештању Војводине ван српске сфере утицаја. У ствари, било је по среди прихватање старог аустријског (и „аустро-марксистичког”) става о држању Војводине као антисрпског и антимађарског тега преваге на теразијама доминације у средњедунавском подручју. То стано-виште оживеће у вођству комуниста, после Другог заседања АВНОЈ-а (где о аутономији није било речи).” (Станишић М., 1999: 93)

Континуитет хрватских претензија према српским територијама а особито према онима у Војводини и Босни и Херцеговини лако је пратити. Још од Павла Ритера Витезовића и његове *Croatia rediviva*, која је постала обавезујућа литература и упутство за рад Гаја, Старчевића, Штросмајера, Јагића, Кватерника, Франка, Супила, Пилара, Трумбића, Радића, Мачека, Павелићевих усташа и њихове *Croatia sacra*, до Туђмана и његове готово етнички чисте Хрватске. Сви они одреда позивали су се на „хрватско државно и историјско право” и тезу о хрватском „политичком народу” у стварању **хрватског геополитичког оптимума**. (Деспотовић Љ., 2012: 178) Том низу придружила се и ак-

³⁵ „Бењамин Калај (1839-1903) управитељ Босне и Херцеговине и повереник грофа Андрашија, инсистирао је на томе да треба продубљивати верске противречности између Срба и Хрвата, и активно је радио на повлашћивању хрватске мањине...” Гађиновић Р. 2017. стр.178.

туелна хрватска председница Колинда Грабар-Китаровић изјавом да ће тражити строго поштовање права хрватске мањине „у Србији, Војводини и другим суседним земљама.” Јасно издвајући Војводину из уставног поретка Србије, и третирајући је као Хрватској суседну земљу.

Хрвати су се у својој агресивној политици према Србима стално позивали на тзв. хрватско државно и историјско право, *а хиљаду година нису имали ни државу ни историју* која би била утемељена на властитом прегнућу. **Нису је ни могли имати јер је аутентични хрватски етнички корпус био скромних демографских, територијалних, језичких и културних обележја, и сведен на три жупаније.**³⁶ О томе је писао и Јован Дучић када је констатовао да Хрвати никако нису могли да се навикну на чињеницу *„да су они у Европи један мали народић, једва историјски. Они прикривају и изобличују и оно што о том зна цео други свет.”* (Крестић В., 1999: 206) *Хрватски „препород” почео је тек онда када се окомио и растао, искључиво на штету српских националних интереса. Крали су нам језик, народ који тим језиком говори, веру - верском конверзијом, културу - отимајући вековну културну баштину Срба и буквално али и симболички, прекодирајући је бескрупулозно као своју, да би на крају откидали и територије, комад по комад, празнећи их, злочинима и геноцидом те протеривањем остатка измученог народа са његових вековних огњишта, разним геноцидним операцијама попут „бљеска” и „олује”, а све уз свесрдну помоћ и покриће својих страних ментора и заштитника.³⁷ „Кад год је затребало - Бечу, Берлину, Ватикану, Лондону или Вашингтону, да се помогне у сабијању Србије и ограничењу њеног утицаја, Хрвати су спремно прискакали.” (Пророковић Д., 2012: 627)*

Резултат описане политике стварања Велике Хрватске, је **незабележени историјски, политички, национални и геополитички парадокс.** У чему се он огледа. У неколико веома индикативних и невероватних чињеница:

- Велика Хрватска, створена је на *српском етничком простору*, геноцидом, преварањем и протеривањем Срба.
- Данашњи хрватски национални корпус у огромном проценту је пре тога био *српски*, настао отимањем народа преко верско-конфесионалне конверзије.³⁸
- Језик којим говоре данашњи Хрвати је разним манипулацијама искварен, лексичким интервенцијама маскиран и преименован украдени *српски језик*.³⁹

³⁶ види Хорват Јосип, (1936) Политичка повијест Хрватске, Загреб

³⁷ „Никако не треба заобићи чињеницу да се 4. август 1995. године - дан када је почела војно-полицијска операција „Олуја” и етничко чишћење Републике Стпске Крајине од српског становништва - у Хрватској слави као национални празник Дан домовинске захвалности.” Шушић С. 2004, стр.287.

³⁸ „Нажалост, то је само окончање вишевековног процеса похраћивања Срба, па због тога има мишљења да чак око 75% данашњих Хрвата има српске корене.” А Раковић, стр.100.

³⁹ За илустрацију послужићемо се следећим примером, у Календару за просту годину 1898, у Издању и наклади Српске Дубровачке Штампарије А Пасирића, на страни 67. стоји следећа статистика која врши табеларни попис језика који се говоре у Дубровнику и у његовом ширем окружењу. Српским језиком говори, 9713 грађана, талијански, 716, словенским 19, чешким 52, пољским 6, немачким 285, мађарским 384 и руским 2. грађанина. Дакле, нема ни трага о хрватском језику упркос чињеници да по истом попису у то време у Дубровнику и широј околини

- Базични темељ наводне савремене културе у Хрвата чини отета и прекодирана *српска народна културна баштина*.
- Прву модерну државу Хрватима после једног миленијума су створили *Срби антифашисти* који су у окриљу партизанског покрета ратовали на том простору од 1941 до 1945 године. Све остало у највећем проценту са стране Хрвата било је на страни злочиначке творевине НДХ-зије.
- Да би на крају деведесетих година *народ творац државе и уставни конституент* СР Хрватске, туђмановим манипулацијама прво противправно постао национална мањина, а на крају злочиначким акцијама „Бљесак и Олуја” протеран са својих вековних огњишта.

Овакав епилог остао је незабележен у модерној политичкој историји Европе, да један (српски) народ створи државу другом (хрватском), који ће га потом истребити а остатке протерати. О успешности овог геополитичког пројекта Велике Хрватске, која је постала етнички и конфесионално потпуно „чиста”, са српским живљем који је у болној дефанзиви и нестајању на тој територији, искрено и непристрасно сведочио је Др Стипе Шувар, који је у тим тешким годинама страдања Срба у туђмановом режиму, имао довољно интелектуалне куражи и људског достојанства да посведочи о потпуном националном растројству Срба на просторима свог вековног националног обитавања, на коме су касније изникле злочиначке и на геноциду засноване националне државе Хрвата, павелићева НДХ и туђманова Хрватска. „Нема земље у Европи у којој се у 20. столећу, ето, тако темељито успјело у стварању „чисте” државе - нације, као што је Хрватска.(...) Утолико се Хрватска у последњих пет - шест година посве приближила остварењу сна најзагриженијих и најбескрупулознијих хрватских националиста - „чисте” нације-државе, у којој ускоро готово неће бити Срба” (Шувар С., 2004: 335)

Закључак

Геополитичке претензије и територијалне аспирације према Војводини као *северном српском крилу* нису биле ретке деценијама у назад, а то неће престати да буду и у будуће. Свака евентуална *дестабилизација геополитичког поретка моћи у свету а нарочито у нашем региону*, послужиће као основа да се посегне за новим *територијалним сажимањем Срба* и даљој *фрагментацији његовог националног и државног корпуса*. Поред других потенцијаних геополитичких жаришта у Србији⁴⁰, Војводина представља посебно атрактиван територијални и економски залогај за многе регионалне и глобалне снаге које

живи Римокатолика 10327 и само 546. православних хришћана. Реч је о јасној потврди о томе којим језиком су говорили римокатолици тог дела приморја али и осталих подручја који се данас сматрају хрватским државним територијама.

⁴⁰ По нашем еминентном познаваоцу геополитике, Душану Пророковићу, то су још поред Војводине и Косово и Метохија, рашка област, Бујановачко-прешевска област, Топлички крај и Тимочка крајина.

ће све учинити да је отргну из њеног матичног националног и територијалног корпуса српства. Стога, Срби морају да јачају свест о њеном *геополитичком значају и националној важности* као и да развијају укупне државне и националне капацитете да је могу бранити и одбранити у претећим временима која долазе.

Литература:

1. Veljić A. (2009) *Mikloš Horti, nekažnjeni zločinac*, Metafizika, Beograd
2. Gaćinović R. (2017) *Nasilje nad srbima u XX veku*, Evro buk, Beograd, knjiga 1.
3. Golubović Z. (1992) *Racija u Južnoj Bačkoj 1942*. Istorijski muzej Vojvodine, Novi Sad
4. Đorđević Ž. (2012) *Satiranje srpstva u 19. i 20. veku*, Drasler partner, Beograd, tom 1.
5. Despotović Lj. (2012) *Srpska geopolitička paradigma*, Kairos, Sremski Karlovci
6. Despotović Lj. (2015) *Geopolitika destrukcije*, Kairos, Sremski Karlovci
7. Despotović Lj. (2017) *Globalizacija i geopolitika identiteta*, Kairos, Sremski Karlovci
8. Đere Z. (2009) *Mađarski i Srpski nacionalni preporod*, Vanuk, Novi Sad
9. Krestić V. (2002) *Genocidom do Velike Hrvatske*, Gambit, Jagodina
10. Krestić V. (2017) *Velikohrvatske pretenzije na Vojvodinu i Bosnu i Hercegovinu*, SANU, Beograd
11. Krestić V. (1999) *Znameniti Srbi o Hrvatima*, Prometej, Novi Sad
12. Kirilović D. (2006) *Pomađarivanje u bivšoj Ugarskoj*, Dobrica knjiga, Novi Sad- Srbinje
13. Kalić Jovanka (1997) *Evropa u vreme doseljavanja Mađara*, u zborniku radova *1100 godina doseljenja Mađara u Vojvodina*, Zavod za udžbenike, Beograd.
14. Krkljuš Lj. (1993) *Istorijska odluka Velike narodne skupštine*, Vojska br.78. Beograd
15. Mikavica D. (2005) *Srpska Vojvodina u Habsburškoj monarhiji 1690-1920.*, Stilos, Novi Sad
16. Minkler H. (2016) *Sila u središtu, novi zadaci Nemačke u Evropi*, Albatros, Beograd
17. Novak V.(2015) *Magnum crimen*, knj.1. Catena Mundi, Beograd
18. Njegovan D. (2004) *Prisajedinjenje Vojvodine Srbiji*, Muzej Vojvodine, Novi Sad
19. Ozer A. (2009) *Srbi i Srbija u mađarskoj historiografiji 19. veka*, Forum, Novi Sad
20. Proroković D. (2012) *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd
21. Proroković D. (2014) *Nemačka geopolitika i Balkan*, Catena Mundi Beograd
22. Popov Č. (2007) *Velika Srbija, stvarnost i mit*, IK Z. Stojanovića, Novi Sad
23. Popov Č., Popov J. (2000) *Autonomija Vojvodine, srpsko pitanje*, Krovovi, Sremski Karlovci
24. Popov J. (2001) *Vojvodina i Srbija*, LDIJ, Veternik
25. Pal T. (2007) *Srpsko-mađarski odnosi tokom 70-ih godina 19. veka s posebnim osvrtom na teritoriju današnje Vojvodine* u zborniku radova *Srpsko-Mađarski odnosi kroz Istoriju*, Filozofski fakultet, Novi Sad
26. Pejin J. (2007) *Velikomadžarski kapric*, Ekopres, Zrenjanin
27. Raković A. (2017) *Uloga religijskog intervencionizma u raspadu SFR Jugoslavije*, u zborniku, *Srbi i propast Jugoslavije*, Službeni glasnik, Beograd
28. Horvat J. (1936) *Politička povijest Hrvatske*, Nakladni zavod „Binoza, Sovjetski pisci”, Zagreb
29. Subotić M. (2011) *Srpska Vojvodina i njene manjine*, Institut za političke studije, Beograd
30. Subotić M. (2007) *Austro-hrvatski geopolitički projekat ilirstva i jugoslovenstva*, u zborniku *Srpsko pitanje i srbistika*, Logos, Valjevo

31. Stepić M. (2004) *Srpsko pitanje, geopolitičko pitanje*, Jantar grupa, Beograd
32. Stepić M (2012) *Kosovo i Metohija: postmoderni geopolitički eksperiment*, Institut za političke studije, Beograd
33. Stanišić M. (1999) *Ekspanzionizam Hrvata i rastrajstvo Srba*, Službeni list SRJ, Beograd
34. Stanišić M. (1999) *Slom, genocid, odmazda*, Službeni list SRJ, Beograd
35. Trud A. (2007) *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd
36. Trud A. Žil. (2013) *Razaranje Balkana*, Metella, Beograd
37. Hadrovič L. (2000) *Srpski narod i njegova crkva pod turskom vlašću*, Nakladni zavod Globus, Zagreb
38. Cerović Lj. (2015) *Narodi na tlu Vojvodine*, Prometej, Novi Sad
39. Šušić S. (2004) *Geopolitički košmar Balkana*, VIZ, Beograd
40. Šviker H. Johan. (1998) *Politička istorija Srba u Ugarskoj*, Matica srpska, Novi Sad
41. Šuvar S. (2004) *Hrvatski karusel*, Razlog, Zagreb

SERBIAN VOJVODINA, AS A SUBJECT OF GERMAN, HUNGARIAN AND CROATIAN GEOPOLITICAL PLANS AND TERRITORIAL ASPIRATIONS

Summary: In this work we will analyze geopolitical aspirations of Germany, Hungary and Croatia towards the territorial integrity of the northern Serbian province of Vojvodina, therefore the position of Autonomous province of Vojvodina will be examined from the context of possible international threats and potential geopolitical focus. Introductory part of this work will be dealing with significant historical aspects of the defined topic and in its main part will be dealing with the international and geopolitical circumstances and interests which could lead to unwanted consequences for the Serbian people as a whole and especially in Vojvodina, as a significant contact area. A special part of the analyzed aspects will be oriented to relevant literatures which in a clear and unambiguous way speaks and argues the stated aspirations and territorial pretensions towards Serbia.

Key words: Serbia, Vojvodina, Germany, Hungary, Croatia, geopolitics, territorial aspirations

ДРАГАН ПЕТРОВИЋ*
Институт за међународну
политику и привреду
Београд

УДК 94(497.113+497.11): 314
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 59-72

ГЕОПОЛИТИЧКИ ПОЛОЖАЈ ВОЈВОДИНЕ У ОКВИРУ СРБИЈЕ; ИСТОРИЈСКА И ДЕМОГРАФСКА АНАЛИЗА, ОДНОСИ У ОКРУЖЕЊУ

Сажетак: У раду се анализира савремени геополитички положај Аутономне покрајине Војводине. Захваљујући структури становништва, историјату, она је интегрални део Републике Србије. Међунационални односи у покрајини су толерантни и практично безконфликтни. Од око 30 % становништва које је мањинско у покрајини најистакнутија је мађарска заједница која у северном делу покрајине заузима компактну област у којима има надполовичну већину популације. Аутономаштво има упориште у малом делу српске популације у покрајини, док је сепаратистичко опредељење у укупној популацији покрајине неразвијено и без већег утицаја.

У раду се анализира однос три суседне земље Хрватске, Мађарске и Румуније према овом делу Србије. Војводина је у физичко-географском смислу хомогена регија, док је са аспекта друштвене-географије све више разуђена област, повезана и са другим деловима Србије, што се нарочито односи на Подунавље које са Београдским крајем и ушћем Велике Мораве представља нодалну регију, а сам Дунав осовину развоја. Данас је Војводина, заједно са Београдском облашћу, најразвијенији део Србије.

Кључне речи: Аутономна покрајина Војводина; демографска структура; историјска анализа; геополитички положај; суседне земље

Увод

Данашња Аутономна покрајина Војводина, као део Републике Србије дели судбину опште кризе у којој се земља налази. Са друге стране охрабрујуће је што у исто време Војводина сама по себи не представља жариште нити иницијатора посебне кризе, али је јасно да геополитички посматрано одређене опасности изазова везаних за овај регион остају. Те потенцијалне геополитичке изазове у раду ћемо представити као опасност од даљег развоја аутономаштва и чак зачетака сепаратизма на нивоу целе покрајине. Друго, постоје могућности развоја сепаратизма у оквиру неких од националних мањина у покрајини. Најзад опасности угрожавања територијалног интегритета од стра-

* drdraganpetrovic83@gmail.com

не неке од суседних земаља, а у исто време и од неких великих сила, које не припадају регији, али имају утицај и могућности у том правцу. Претходно ће бити дата општа анализа положаја покрајине, њена демографска структура, историјски преглед. Приступ читавом раду је са политиколошког аспекта.

Географски фактори: Војводина физичко-географски хомогена регија, а у погледу друштвено-географских фактора то није

Простор данашње Аутономне покрајине Војводине, можемо посматрати на различите начине, у оквиру њене физичко-географске целине, историјски, етнички, у оквиру друштвене географије и др. Физичко-географски, Војводина представља без сумње једну целину, имајући у виду да обухвата део Подунавља, Панонске низије, оквирно и делом омеђен великим рекама Дунавом и Савом на западном и јужном правцу. Овај равничарски део Србије, заиста представља једну физичко-географску целину, пошто надморска висина на простору Срема, Баната и Бачке је сем минималних изузетака у виду побрђа, заправо једна велика низија. Томе треба додати и остале њене специфичне одлике у односу на остатак републике. То је педолошки покривач, дакле тип тла, који је готово у целини чернозем, најквалитетнија земља за обраду на свету, док је јужно од Саве и Дунава то деградирани чернозем и други разноврсни облици тла. Количина падавине у Војводини је око 500 мм на годишњем нивоу, што је врло близу границе стешке климе. Међутим, падавине су по питању усева прилично адекватно распоређене, растуће током читавог пролећа, чему треба додати подземне воде, велике реке и систем канала и наводњавања. Војводина такође нема, што је спецификум у односу на остатак Србије, већих шума и руда, а са друге стране има у извесним количинама резерве и налазишта гаса и нафте. (Динић Јован, *Природни потенцијал Србије*, економско-географска анализа и оцена, Економски факултет, Београд, 1997, стр. 14-30)

Са друге стране, наизглед физичко-географску хомогеност Војводине, доводи у питање, као неспорну и специфичну регију, положај Дунава и Подунавља као осовине развоја. Наиме, Подунавље Србије, нарочито његов средишњи део (од приближно подручја нешто западно од Новог Сада, па све до Горњег Милановца или Голупца) у току ове велике реке кроз Србију, све више постаје нодално-функционална регија, економски-саобраћајно интегрисана, око самог Дунава као осовине развоја и око Београдског краја као њеног центра. На тај начин повезаност области Подунавља у Срему, југоисточној Бачкој и јужном Банату са Београдском регијом, подунавским крајем северне Шумадије, ушћем Велике Мораве, постаје све већа и хомогенија, у односу на чињеницу да ови крајеви припадају са једне стране Војводини као административној области и физичко-географској регији, односно северној Шумадији и другим подунавским областима северног дела тзв. „уже Србије“.¹ Дакле По-

¹ О нодално-функционалној регији Подунавља Србије (пре свега ширег сектора Београдског краја), које укључује јужни део Војводине и северни део централне Србије, заправо Београдски крај, северну Шумадију, и шири простор ушћа Велике Мораве, као и положај Дунава као осовине

дунавље Србије као нодално-функционална регија и у оквиру тога Дунав као осовина развоја, што је процес у свом даљем развоју, представљају контра аргумент аутономашима и присталицама регионализације Србије, по шавовима „војвођанерског обрасца“.² Са друге стране, Сава и Дунав још увек остају природне препреке, без адекватне саобраћајне повезаности на појединим правцима додира Срема и Баната са припадајућим суседним областима централне Србије. У том правцу се можемо сложити са запажањима географа Миломира Степића, да је недопустиво да ван Београдске регије где има више мостова, према Срему постоји само мост преко Саве код Шапца, а у јужном Банату преко Дунава само мост смедеревско-ковински. Овоме треба додати и да путна мрежа према овим мостовима није најбоље регулисана, и да скеле и пловни објекти још увек представљају спону на више праваца прекоречне комуникације.³

Демографска структура становништва Војводине по националности: историјски преглед и садашње стање

Демографски посматрано Војводина је мењала своју структуру становништва последњих векова. Интересантна је детаљна демографска историјска анализа становништва Војводине по свим општинама коју је урадила Мађарска академија наука 2004, (у чијој је изради учествовао и српски географ Саша Кицошев). По овим подацима на простору Војводине крајем XV века етнички Срби су чинили апсолутну већину у највећем делу Срема и јужном Банату, а остале војвођанске просторе су већински насељавали Мађари. По истим изворима осамдесетих година XVIII века, етнички Срби чине чак око 60 % популације простора Војводине, а удео Мађара износи свега око 10 %! Срби у том периоду су већинско становништво у највећем делу Срема, потом Бачке сем њеног северног и у мањој мери и западног дела, као и у Банату, где у његовом јужном делу има нешто Румуна, а у већим центрима Војводине Немаца, те на северу Бачке Хрвата и Словака. Након тога по следећим статистичким попи-

не развоја у Едита Стојић-Карановић, Драган Петровић, Дунавска стратегија, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2010, стр. 63; Тошић Драгутин, «Градски центри – фактори регионалне интеграције Србије», Бањалучки гласник број. 5, Бањалука, 2000, стр. 87-109; Драган Петровић, *Историја индустрије Београда*, Други том, Српско географско друштво, Београд, 2006, стр. 598.

² У том правцу се мора споменути да је рецимо још у Краљевини Југославији, административно Управа града Београда, обухватала област београдског краја, земунског и панчевачког, дакле Дунавска бановина и са друге стране Дринска бановина, нису територијално пратили Саву и Дунав као апсолутну границу. Ни у оквиру социјалистичке Југославије, Сава и Дунав нису били апсолутно граница (то разграничење је наслеђено све до данас када је у питању АП Војводина), јер је земунско-новобеоградска област (општине Земун, Нови Београд и Сурчин), као и мања област са друге стране Дунава (општина Палилула) део тзв. „уже“ или централне Србије (ван покрајина). Са друге стране део територије јужно од Саве код Сремске Митровице, припада сремскомитровачкој општини, дакле АП Војводини.

³ Степић поводом тога закључује „...Већи део Срема и јужног Баната је саобраћајно изолован“. Степић Миломир, „Војводина – копча Балкана и Централне Европе“, у *Српско питање – геополитичко питање*, Јантар група, Београд, 2004, стр. 38-39.

сима, све до окончања Првог светског рата, удео Срба се лагано смањује, нарочито од 1840. године када они износе око 50 % популације, да би уочи Првог светског рата тај удео опао на свега око 34 %. Удео Мађара стално расте, па 1840 износи 16 %, а године 1910. великих 28,1 %. Процент Немаца етничких достиже крајем XX века готово четвртину популације Војводине, те око Првог светског рата остаје на високих близу 22 %. Румуна и Хрвата је по око 5 %, а Словака 3 до 4 % Територијално Срби преовлађују на простору Срема, југоисточном делу Бачке и у широј регији Сомбора, те у највећем делу Баната. Мађари у том периоду преовлађују на северу Бачке и деловима средишњег Баната, Немци у делу средишњег Баната и средишње Бачке, Румуни у неким деловима југоисточног Баната.⁴

Између два светска рата удео Срба лагано расте, на тек 36-38 %, а удео Мађара и Немаца се минимално смањује на по 24 %, односно око 20 %. Важан моменат је одлазак Немаца из Војводине након Другог светског рата, те колонизације које су организоване, претежно у Банат, што у годинама социјалистичке Југославије доводи до апсолутне претеже удела српске популације на око 52 % крајем четрдесетих година, на преко 55 % у следећим деценијама (са изјашњеним као Југословенима и новом рубриком Црногорцима око 60 % читаве популације Аутономне покрајине Војводине). Између пописа 1961. године и следећих пописа 1971, 1981 и 1991. године, број и удео процентуални Срба у популацији Војводине се стабилизовао на између 54,4 и 56,8 % односно између 1020 000 и 1 144 000 становника. Заправо анализирајући рубрике Црногорац и Југословен (уведена од 1961. године на попису) видимо да је укупан број Срба и просрпске популације у порасту, јер Југословена је било чак по 8,2 % односно 8,7 % по пописима из 1981. и 1991. године у Војводини, уз око 2 % Црногораца на тим пописима. У том правцу не треба да изненађује да је по попису из 2002. број Срба порастао на 1,32 милиона, односно 65 % удела у популацији покрајине, а удео Југословена се смањио на свега 2,5 %, а Црногораца на 1,7 % (са 2,2 % на претходном попису 1991. године). То са једне стране значи да је највећи део претходно изјашњених Југословена, као и један део тада изјашњених Црногораца се декларисао као Срби, поред тога што је у међувремену се и доселио један број грађана српске националности, углавном избеглица западно од Дрине. Са друге стране опада последњих деценија удео осталих националних група у Војводини, и то Мађара на 290 000 године 2002, што чини свега 14,3 % популације покрајине, Хрвата на испод 4 %, Румуна на 1,5 %, Словака на 2,8 % и тд.⁵

Најзад попис становништва од 2011 године, потврдио је демографске тенденције последњих деценија, уз важну напомену да је негативан природни прираштај у овом периоду, што није био случај раније, довео до апсолутног

⁴ Ethnic map of present territory of Vojvodina, 1495-2002, Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Earth Sciences, Geographical Research Institute, Budapest, 2004.

⁵ Ословачкој националној мањини у Војводини Суботић Момчило, "Српско-словачко сусретање: национални и културни идентитет Словака у Војводини," Политичка ревија, бр. 28, 2011, стр. 41-58; О мађарској Суботић Момчило, "О политичком положају мађарске мањине у Србији," Национални интерес, бр. 10, 2011, стр. 187-222

смањења броја становника и српске и практично свих других националности (сем Рома који су повећали свој апсолутни број за око 50 %, а удео у популацији покрајине и нешто више од тога). Дакле иако се у апсолутном износу број Срба смањило у односу на претходни попис 2002, године (1 289 635 у односу на претходних 1 321 807, дакле за преко 34 000), на попису 2011, како је дошло до смањења укупне популације покрајине, удео етничких Срба се повећао на 66,67 % са претходних 65 %. Овде констатујемо смањење удела Југословена на скромних 0,63 % (са 2,5 %) и Црногораца на 1,15 % (са 1,7 %), па је логично да се један број претходно изјашњених Југословена и Црногораца сада изјаснио као Срби. Утолико је значајнија спознаја о смањењу апсолутног броја етничких Срба, који су и поред извесног прираста на овај начин, и миграција са осталих српских простора, смањили свој укупни број превасходно због негативног природног прираштаја и делом миграција ка иностранству. (Радулашки Нада, „Положај и права националних мањина у Србији у процесу евроинтеграција – демографско политиколошки аспект“, Национални интерес бр. 20, Београд, 2014, стр. 99-118, страна 102.)

Смањило се и апсолутни број Мађара са 290 000 на 250 000 и опао на удео од свега 13 % укупне популације Војводине. Удео Хрвата је опао на 2,44 % уз 0,85 % Буњеваца. Када се погледа матерњи језик, онда српским говори чак око 77 % становништва покрајине.⁶ Када је у питању вероисповест на православне хришћане отпада нешто преко 70 % популације покрајине, на католике 17,4 %, протестанте 3,3 %, муслимане 0,74 % и др.

Уколико се посматра структура становништва покрајине, као и размештај становништва по њеним областима, намеће се закључак да је српско етничко становништво апсолутно доминантно, и са преко две трећине укупне популације. Посматрано по областима, практично само северних пет општина са већинским мађарским становништвом, (којима треба додати још делове неких других суседних општина где је мађарска популација доминантна), чини компактнији простор где српска популација није доминантна.

Историјска анализа

Историјски, Војводина је као и већина осталих јужнословенских области мењала своје господаре, територијалну припадност, политичке и административне компетенције, укључујући и нововековну и савремену историју. До доласка Мађара у Панонску низију, то је била претежно словенска област, заправо јужнословенска, махом српска, док се временом у њеним западним областима настањивао и део словенског католичког становништва све до турских освајања (Шокци). Доласком Мађара она претежно прелази у њихове руке, што се односи на Бачку, док је Срем мењао своје господаре и више пута улазио у састав српске средњовековне државе. Српско становништво је било ста-

⁶ рецимо тзв. црногорским само 0,06 %, што значи да од особа које су се на овом попису изјасниле да су Црногорци по националности, тек сваки двестоти се изјашњава да говори овим ново-прокламованим „језиком“.

роседелачко на простору Војводине, где су живели и други народи, пре свега Мађари. Турском најездом на Балкан, један део српске популације се повлачи на север, ка Војводини и даље, док се са турским освајањима мађарско и словенско католичко становништво повлачи на север и запад. Падом Смедерева 1459, све до треће деценије XVI века, Срем улази у састав српске аутономије, заједно са Мачвом и Београдом, тзв. деспотовине. Она нестаје са Мохачком битком 1526. У периоду након Мохачке битке на простору Војводине егзистирају краткотрајно Јован Ненад, српски владар, а затим и Челник Војислав, све до 1530. године.

Током нововековног периода, Војводина је одиграла веома важну улогу у постепеном конституисању српске нације, нарочито када је у питању културно-просветни образац. Срби у Подунављу су након Карловачког мира, када је уз помоћ српских бораца и здружене хришћанске коалиције, између осталог ослобођена од Турака и припојена Хабсбуршкој монархији Бачка, Срем и Барања (такође и Славонија и Мађарска) створен амбијент за српски културни и духовни препород. Већ након Пожаревачког мира 1718. године ослобођен је и Банат а у следећих четврт века и северна Шумадија и северна Босна, што је створило нови простор за свеколико препород српског народа и његову даљњу националну еманципацију. Српски народ у оквиру Хабсбуршке монархије сада је био обједињен у оквиру Хрватске, Славоније, Војне крајине, Војводине, а у три наврата је и добар део Шумадије био обухваћен овим заједничким државним оквиром. Када су Турци у сва три наврата успевали да поново освоје претходно ослобођене делове Шумадије (а у једном наврату и северне Босне) у периоду од краја XVII до краја XVIII века, долазило је до сеоба делова српског народа са простора данашње централне Србије и Косова и Метохије ка Подунављу и у мањој мери и у друге области у саставу Хабсбуршке монархије. У том правцу простор Војводине све више добија српско обележје, у њему се успоставља религијска аутономија за Србе. Простор Војне крајине се такође преплиће са аутономним положајем подунавских Срба. У институционалном смислу Српска Војводина је егзистирала од 1848. до 1860, а индиректно све до 1867. године у оквиру Аустро-Угарске. Војна крајина је укинута током седамдестих година XIX века. Овако закидање аутономних права Срба у Хабсбуршкој монархији, можемо тумачити сазревањем спозанје Беча, да Србија и Црна Гора све више постају Пијемонт уједињења и привлачан модел за Србе у самој Монархији, али и за Јужне Словене у целини, па се тежило слабљењу и чак укидању аутономних и инситуционалних права Срба у њој.⁷

Геополитика суседних земаља: Хрватска, Мађарска, Румунија

Војводина и суседи. Србија се у свом окружењу граничи са више земаља, од којих су у правцу Војводине, суседи Румунија, Мађарска и Хрватска.

⁷ О положају Срба у Војводини током Хабсбуршке монархије, у више радова издвајамо Микавица Дејан, „Војводина као политички и национални програм у Хабсбуршкој монархији“, Српска политичка мисао, Београд, 2013, бр. 41, стр. 219-229.

Односи са Хрватском су прожети оптерећењима из савремене прошлости, пре свега оне у XX веку. У етничком смислу током читавог XX века, а посебно у периоду тзв. НДХ, и током деведесетих година, у периоду трајања Југословенске кризе, српско етничко становништво на простору данашње Хрватске је практично геноцидним мерама убијано (у НДХ врло систематски, масовно и брутално), покатоличавано, протеривано у масовним размерама. Међутим и ван ових ратних периода, током већег дела XX века, укључујући чак и период социјалистичке Југославије, хрватске власти су различитим методама сегрегисале српско становништво на тим просторима, што је доводило у крајњој линији до њихове асимилације и исељавања, економског заостајања и културног притиска. Током Првог светског рата и уочи њега постојали су бруталнији облици тих притисака, а епигентри су такође Масовни покрет 1969-1971, потом неколико година пре сецесије и ратних сукоба 1991., кризне године појачавања напетости у међуратном периоду и др. Разграничење између Срба и Хрвата у Панонској низији, је на неки начин трајало и у оквиру Хабсбуршке монархије, јер је Војна граница претежно обухватала српско етничко становништво као већинско. Такође у оквиру српског Војводства које је трајало од 1848 до 1860, односно 1867. године, обухваћено је српско етничко становништво Баната, Бачке, Срема и Барање, па се на изванстан начин и тако означило разграничење са хрватским простором. Стварање Аустро-Угарске 1867, и потом угарско-хрватска нагодба из 1868, обухватило је у оквиру хрватске бановине и Срем, али без Војне границе, Далмације и Барање. Но нестанком Војне границе у следећој деценији, Хрватска бановина добија значајне просторе насељене већински Србима, што се на подручју Паноније преваходно односи на Срем, али и источну Славонију. Са друге стране Барања, Бачка и Банат су постали део Угарске половине Монархије, сада без икакве аутономије за Србе, какву су само до те 1867. године имали преко Војводства српског, и практично још деценију из а тога у оквиру Војне границе. Тако су Срби аустро-угарском нагодбом из 1867, године, и потоњим укидањем Војне границе током седамдесетих година у више етапа, дошли у ситуацију да немају никакву институционалну аутономију у оквиру сада већ Аустро-Угарске монархије. Истина, то сем Хрвата по питању њихове нагодбе са Будимом из 1868, није имао ни један од бројних народа у оквиру Аустро-Угарске, а ту је било врло бројних и културно-економских и са јаким националном свешћу еманципованих народа, попут, Чеха, Словака, Пољака, Украјинаца и Руса, Италијана, Словенаца и др. Напоследу и сами Хрвати су добили аутономију и свог бана у оквиру Угарског дела монархије, али је и то било у пракси стално кршено, поред тога што се то односило само на континентални део Хрватске, а не и на Далмацију, која је остала у делу монархије који је припадао Аустрији. У том правцу политички савез српских и хрватских странака, назван Ријечка конвенција из 1905, године, је поред блискости и сродности два народа Срба и Хрвата, представљао и на неки начин њихов политички интересни савез у односу на власти у Бечу и Будимпешти. У турским данаима рушења и нестанка Аустро-Угарске крајем Првог светског рата, није небитно да се пре формирања формалног Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца Војводина, то јест, Бачка, Барања и Банат присаједињило Србији, као што је то посебним актом и скупштином учинио и Срем.

У оквиру Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, није дошло до разграничења у оквиру унитарне државе, између народа који су је чинили. Када су потом формиране бановине, приближна граница између њих у Панонији, је обухватала у оквиру српских бановина, Банат, Бачку, Барању и читав Срем, као и делове источне Славоније, што је свакако на том подручју означавало у то време приближно разграничење између Срба и Хрвата. Међутим, због нестабилности међународног окружења у годинама уочи Другог светског рата, као и због затегнутости односа између ХСС и званичног Београда, услед сталних захтева хрватске стране за неким обликом унутрашње државности, те због претежног германофилског односа већине Хрвата, званични Београд оличен у кнезу Павлу Карађорђевићу је пристао на уступке, оличене у споразуму Цветковић-Мачек. Тим споразумом је у Панонској низији дошло до уступака званичног Београда хрватској страни, јер је у области западног Срема и Источне Славоније дат део територија. Тако је будућа јединствена Хрватска бановина, поред Савске и Примоске бановина добиле корекције и нове територије у Панонији, централној Босни и делу централне Херцеговине, те читаво приморје од ушћа Неретве до Превлаке са пратећим острвима.

Након Другог светског рата у Социјалистичкој Југославији, је при разграничењу између република Хрватске и Србије, комисија за разграничење уступила цео западни Срем, део источне Славоније Хрватској, а накнадно је чак и Барања због «саобраћајних разлога» придодата Хрватској, иако је првобитно одређена за део Србије. Наравно да се и структура становништва нарочито Срема, источне Славоније, променила делимично, као и читав простор бивше НДХ због геноцида над Србима током постојања ове карионетске творевине. У оквиру социјалистичке Југославије, у Хрватској се додатно мењала етничка структура становништва на штету Срба, што је у извесној мери случај и са простором западног Срема, Барање и источне Славоније. У југословенској кризи, управо је простор наведени формирањем САО Источне Славоније, западног Срема и Барање исправио колико-толико историјску неправду континуираног сламања српског фактора током XX века на овим просторима. Међутим, након 1995. године, и посебно Ердутског споразума, долази до потпуног укључења овог простора у независну Хрватску, и то без икакве аутономне заштите. То је временом резултирало додатном променом етничке структуре овог простора и сламањем и асимилацијом српског фактора о чему најбоље сведочи случај Вуковара и забране коришћења ћирилице у јавној употреби.

Са друге стране спор око разграничења две земље на подручју Дунава, угрожава територијални интегритет Србије у пограничном подручју. Томе треба додати да је на врло сумњив начин приликом импровизовано спроведених приватизација земљишта у периоду средине 2000-их, правна лица и грађани Хрватске дошли до значајних површина обрадивог земљишта на простору Бачке. На тај начин се еродира српска страна на подручју Паноније, јача хрватски фактор, и на простору додире и разграничења две земље чини један притисак где је српска страна све слабија. Хрватска са друге стране одбија да омогући протеранима из Крајине и осталих подручја бивше СР Хрватске адекватно

ватан повратак на њихова огњишта, а у исто време ни ЕУ не врши никакав озбиљнији притисак на Загреб по том и другим питањима сегрегације преосталог дела српске мањине. Хрватска је пропустила прилику да остацима српске популације у Источној Славонији, западном Срему и Барањи да било какав облик, макар културне аутономије. Са друге стране хрватска десница и део медија пропагира тезу о могућности и чак тзв. историјском праву Хрватске и на део Војводине, истина као једну постојану тезу која је ипак потиснута из владајуће политике и медија, али није одбачена. Све то позицију Србије и Војводине посебно чини нестабилну у суседским односима са Хрватском. За претпоставити је да бројне слабости државе Србије, потом елементи војвођанског сепаратизма и традиционална ненаклоност дела западних сила према српском фактору у целини, могу бити додатан елемент подстицаја извесних кругова у Хрватској на опстанку аспирација према делу Војводине и у сваком случају апсолутној заинтересованости за проширивање војвођанске аутономне позиције и сваког сепаратизма у републици Србији. Геополитичар Душан Пророковић наводи да је (геноцидним) протеривањем и искорењивањем Срба у Хрватској, хрватска геополитика преbacила тежиште на Србију и посебно Војводину. По питању Војводине, Хрватска користи више облика притиска и то, прво преко поспешивања њене аутономије, ширења југоносталгије (то се односи на целу Србију), преко хрватске националне мањине,⁸ преко приватизација и економског уплива, јачању културног утицаја, што све се своди на јачање сепаратизма и лабављењу веза Војводине са остатком Србије.⁹

Када је у питању Мађарска она је дуго историјски поседовала део, или чак читаву данашњу Војводину. Још у Средњем веку Срби су насељавали у великом броју Срем и значајан део Баната. Продором Турака повећева се присуство Срба у Војводини, што је напред описано, као и политички развој ситуације кроз период Новог века и Савремене историје. Данас Мађари већински насељавају северни део Бачке и то општине Кањижа (85,1%), Сента (79,1%), Ада (75%), Бачка Топола (57,9%) и Мали Иђош (53,9%), а релативну већину у општинама Чока (која је једина у Банату 49,7%), Бечеј (46,3%) и Суботица (35,7%). Нада Радулашки указује да је основни демографски показатељ мађарске националне заједнице у Војводини у последњих пар деценија депопулација, као последица пре свега негативног природног прираштаја, али и миграција. (Радулашки Нада, „Положај и права националних мањина у Србији у процесу евроинтеграција – демографско политиколошки аспект“, Национални интерес бр. 20, Београд, 2014, стр. 99-118, страна 107.) Мађарска може водити политику тражења персоналне аутономије за ових неколико општина на северу Бачке (и Чоку), али се мора напоменути да у некима од ових општина српско и друго немађарско становништво прилично бројно, и чак представља већину у неким од насеља. Политичке странке Мађара у Србији су већ развиле

⁸ О бројности, територијалном распореду хрватске националне мањине у Војводини, више у Бесермењи Снежана, Пивац Татјана, „Римокатоличка црква Хрвата у Војводини“, Култура полиса, 2015, бр. 28, стр. 456-457.

⁹ Душан Пророковић, Геополитика Србије, Службени гласник, Геополитика, Београд, стр. 626-627.

последњих година извесне моделе како би могла да изгледа та персонална или нека слична аутономија. Шандор Пал је својевремено поставио модел „тростепене мађарске аутономије“, мада рецимо Иштван Бошњак се супротставља мађарској аутономији као издвојеној категорији која би егзистирала ван опште аутономије покрајине Војводине.¹⁰

Односи између Мађарске и Србије су историјски врло комплексни, што се може рећи и данас. Начелно не постоје спорови, али ни пријатељство, које би се могло назвати традиционалним.

Број Румуна се у Банату смањује последњих година, па посматрано по општинама само у општини Вршац насељавају већински неколико повезаних територијално руралних подручја, али их је на нивоу општине тек око 10 % укупне популације.¹¹ Односи између Румуније и Србије су традиционално пријатељски. У савремености, постоје разлике у третирању тзв. Влашког питања. На простору Војводине, тешко је говорити о било каквој препознатљивој политици Букурешта која би се могла оквалификовати као притисак према Србији. Са друге стране крупна разлика у геополитици савремене Румуније и Србије, је што владајуће гарнитуре, али и добар део елите румунске се ставио на страну атлантистичког концепта и улази у сукоб интереса са Русијом, посебно по питању Молдавије. Ипак за разлику од Хрватске, па делом и Мађарске, блискост између Румуна и Срба је реална, историјска, религијска, па чак и регионално геополитичка. Наиме Румунија као свог највећег геополитичког противника сматра Мађарску, па јој је изузетно битно да са Србијом и Словачком по том питању има што боље односе, рачунајући да и ове две словенске земље, имају такође страх од мађарског ревизионизма и мађарске националне мањине.

Интереси великих сила

Познато је да геополитика англосаксонских сила, пре свега САД и Велике Британије није посебно наклоњена српском фактору и поред формалног савезништва које је постојало са Југославијом у оба светска рата. ЕУ интеграције су у застоју и Србија има посебне и додатне разлоге да застане са испуња-

¹⁰ Момчило Суботић, “О политичком положају мађарске мањине у Србији,“, Национални интерес, бр. 10, 2011, стр. 187-222 Суботић овде износи концепције виђења положаја мађарске мањине у Војводини како у предлозима појединих политичара, тако и у виду става мађарских водећих странака у Србији попут Савеза војвођанских Мађара и Демократске заједнице војвођанских Мађара. Такође однос према овом питању неких других политичких странака и политичара из Србије, попут Демократске странке, али и странке Фидес из Мађарске; Суботић Момчило, “Војводина у политичком систему Србије,“, Политичка ревија, бр. 23, 2010, стр. 289-310. У овом раду Момчило Суботић у посебном одељку – Мађарски регион на северу, стр. 290-292 третира залагање мађарских странака у Војводини, али и свих важнијих политичких субјеката у Србији о овом моделу потенцијалне и додатне аутономије-региона за мађарску мањину на северу Војводине.

¹¹ Драган Петровић, Саша Кицошев, *Romanians in Serbia, under the Serbian-Romanian relations*, Scholars-press, Saarbrücken, 2015. pp. 1-56.

вањем бројних и нових услова за наставак тзв. Европског пута. Европска унија је када је у питању Војводина, још 1997. покренула регију међуграничне сарадње Дунав-Караш-Мориш-Тиса, која обухвата граничне области Србије, Мађарске и Румуније и 1998, регију Дунав-Драва-Сава (Србија, Хрватска, Мађарска, БиХ). (Пророковић Душан, „Геополитичка димензија макрорегионалних стратегија ЕУ“, Национални интерес, ИПС., бр. 19, 2014, Београд, стр. 9-27, са стр. 11)

Интерес Немачке је везан за ток Дунава у читавом простору Средње Европе, па тако везано и за Војводину. Са друге стране свакако да отварање процеса повратка протераних фолксдојчера, или чак њихове имовине је врло осетљиво питање. Француска данас нема посебно значајан утицај у простору Паноније, у сваком случају битно мање него што је ималау највећем делу периода савремене историје.

Русија је поседовањем већинским акцијама у Србијагасу успоставила важан утицај у привредном сектору Војводине. Пројекти изградње брзе пруге Пиреј-Будимпешта и неког облика Јужног тока, свакако да би имали велики значај за ширење кинеског, односно руског утицаја на Балкану и у самој Војводини. Поред тога Русија има врло велики традиционални утицај на Балкану и српским просторима, који су последњих година у порасту. Кина у оквиру свога програма Пута свиле Балкан, укључујући и српске просторе има у виду као зоне појачаног утицаја и сарадње.¹² Укупно посматрано интереси Русије, па и Кине су прилично компатибилни са интересима Србије.

Савремена Војводина, политиколошка анализа

Савремена Војводина у политичком смислу је део Републике Србије. Она је у историјском, демографском, економском, културном домену чврсто срасла са српском државном идејом, српским идентитетом који је у њој, и поред мултикултуралности покрајине, неспоран и доминантан. У економском домену, Војводина је богата област, са практично уникатним предиспозицијама за развој свих облика пољопривреде, чему треба додати и извесне резерве гаса и нафте. Међутим, Војводина нема руда, и већих површина под шумама, па су предиспозиције за развој индустрије везане за ове ресурсе који се налазе у остатку Србије. Тачније области и регије Републике Србије се међусобно компаративно надовезују. Треба додати да је традиционално вредност прехранбених производа и пољопривредних култура, подцењена на међународној берзи добара.

Војвођански Срби су дали велики допринос конституисању српске националне идеје током читавог нововековног периода и у савремено доба. Они чине данас више од две трећине укупне популације покрајине. Аутономашка

¹² Више о појачавању кинеског утицаја на балканским и српским просторима у вези Пута свиле Душан Пророковић „Геокономски аспекти кинеске концепције обор и позиција Србије, Црне Горе и БиХ, Национални интерес, бр. 26, 2016, стр. 35-58.;

идеја је слаба и ограничена углавном на неки облик економске и делом културне аутономије, и прихваћена од веома малог дела становништва покрајине. Миграције током последње две и по деценије су интегрисале део српског националног корпуса пореклом из Босне и Херцеговине и нарочито из Крајине, што је појачало српски национални корпус у покрајини. Са друге стране евидентан је негативан природни прираштај међу практично свим националним групама у покрајини (изузев Рома, муслимана, Албанаца, који су иначе врло малобројни у покрајини).¹³

Резиме

Током историје простор данашње Аутономне покрајине Војводине је мењао и свој државно-правни статус, а у мањој мери је долазило и до постепених промена структуре њеног становништва. Српска популација је још од средњовековног периода била доминантна у Срему и јужном Банату, што је појачано током периода турских освајања померањем дела српског становништва пред отоманском најездом ка северу, а у исто време је долазило до миграција из истих разлога дела мађарске популације ка простору данашње Мађарске. Срби су чинили апсолутну већину на простору Војводине већ током XVIII века, и поново од приближно средине XX века, све до данашњих дана. Положај Аутономне покрајине Војводине у садашњем политичком систему Србије даје не само изузетно широка права националним мањинама, већ и велику аутономију.

Војводина, иако у физичко-географском смислу, представља хомогену регију са аспекта нодално-функционалног аспекта, захваљујући улози Дунава као осовине развоја, превазилази те детерминанте, и њен јужни део све више се привредно-саобраћајно повезује са Београдском облашћу и другим суседним областима Шумадије. Чињеница да је близу 70% становништва данашње Војводине српске националности, и да је она пре свега у савременој историји током читавог века део Србије, а војвођански Срби представљају важан део српске националне и културне елите, учвршћује њен положај у оквиру Републике Србије. Са друге стране националне мањине у Војводини желе да задрже постојећи аутономни положај, а постоје и тежње ка његовом проширивању, и чак у екстремним случајевима се јављају и захтеви за преуређењем Србије, њеном федерализацијом, и чак сепарацијом Војводине. Иако су те тежње и покрети у мањини и без већег утицаја у популацији покрајине, у будућности би могли да јачају услед даљњег продубљивања друштвене и економске кризе у Србији и изазова у окружењу.

¹³ О положају војвођанских Румуна више у Petrović Dragan, Saša Kicošev, *Romanians in Serbia, under the Serbian-Romanian relations*, Scholars-press, Saarbrücken, 2015

Литература:

1. Besermenji Snežana, Pivac Tatjana, „Rimokatolička crkva Hrvata u Vojvodini“, Kultura polisa, 2015, br. 28, str. 455-462.
2. Dinić Jovan, *Prirodni potencijal Srbije*, ekonomsko-geografska analiza i ocena, Ekonomski fakultet, Beograd, 1997,
3. Ethnic map of present territory of Vojvodina, 1495-2002, Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for Earth Sciences, Geographical Research Institute, Budapest, 2004.
4. Marković Ksenija, Jovanović Adrijana, „Novi pristupi manjinskom pitanju: Decentralizacija i nacionalno pitanje, slučaj Srbija“, Nacionalni interes, br. 23, Beograd, 2015, str. 123-150.
5. Marković Saša, „Vojvodina između konflikta i harmonije različitosti“, Politička revija, br. 23, Beograd, 2010, str. 311-330.
6. Mikavica Dejan, „Vojvodina kao politički i nacionalni program u Habsburškoj monarhiji“, Srpska politička misao, Beograd, 2013, br. 41, str. 219-229.
7. Milošević Zoran, „Rusini u Srbiji“, Politička revija, Beograd, br. 22, Beograd, 2009, str. 225-234
8. Petrović Dragan, *Istorija industrije Beograda*, Drugi tom, Srpsko geografsko društvo, Beograd, 2006,
9. Petrović Dragan, Saša Kicošev, *Romanians in Serbia, under the Serbian-Romanian relations*, Scholars-press, Saarbrücken, 2015.
10. Proroković- Dušan, *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Geopolitika, Beograd,
11. Radosavljević Duško, Matijević Nikolina, „Nacionalne zajednice u Srbiji i Vojvodini: Multikulturalne osnove Ustava R. Srbije, nacionalni saveti i njihova politizacija“, Kultura polisa, Posebno izdanje, 2015, str. 21-48,
12. Raduški Nada, „Nacionalna pripadnost stanovništva Srbije po popisu 2011“, Srpska politička misao, Beograd, 2013, br. 39, str. 11-28.
13. Stepić Milomir, „Vojvodina – kopča Balkana i Centralne Evrope“, u *Srpsko pitanje – geopolitičko pitanje*, Jantar grupa, Beograd, 2004,
14. Stojić-Karanović Edita, Dragan Petrović, *Dunavska strategija*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2010,
15. Subotić Momčilo, „Vojvodina u političkom sistemu Srbije“, Politička revija, br. 23, 2010, str. 289-310.
16. Subotić Momčilo, „Srpsko-slovačko susretanje: nacionalni i kulturni identitet Slovaka u Vojvodini“, Politička revija, br. 28, 2011, str. 41-58;
17. Tošić Dragutin, «Gradski centri – faktori regionalne integracije Srbije», Banjalučki glasnik broj. 5, Banjaluka, 2000, str. 87-109;

GEOPOLITICAL POSITION OF VOJVODINA WITHIN SERBIA: HISTORICAL AND DEMOGRAPHIC ANALYSIS, RELATIONS IN THE REGION

Summary: In the paper the contemporary geopolitical position of the Autonomous Province of Vojvodina is analyzed. Thanks to the structure of the population, the history, it is an integral part of the Republic of Serbia. Inter-ethnic relations in the province are tolerant

and practically conflict-free. From about 30% of the population that is a minority in the province the most prominent is Hungarian community in the northern part of the province which occupies the compact area in which it has more than half majority of the population. Autonomist views have the base in a small part of the Serbian population in the province, while the separatist preference in the total population of the province is undeveloped and without greater impact.

In the paper the relationship of the three neighboring countries, Croatia, Hungary and Romania toward this part of Serbia is analyzed. Vojvodina is the physical-geographical sense homogeneous region, while in terms of social-geography is increasingly jagged area, connected with other parts of Serbia, what particularly refers to Podunavlje that with Belgrade area and the mouth of the Velika Morava represents a nodal region, and the Danube itself an axle of development. Today Vojvodina is together with Belgrade area, the most developed part of Serbia.

Key words: Autonomous Province of Vojvodina, demographic structure, historical analysis, geopolitical position, neighboring countries

СЛОБОДАН БЈЕЛИЦА*

Филозофски факултет
Нови Сад

УДК 94(497.1):94(497.113)

Монографска студија

Примљен: 15.09.2017

Одобрен: 30.10.2017

Страна: 73-80

ВОЈВОЂАНСКА АУТОНОМИЈА – КРИЗНО ЖАРИШТЕ СОЦИЈАЛИСТИЧКЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

Сажетак: У прво време свог постојања, војвођанска аутономија није доживљавана као негација српске државности, али су спорови између Београда и Новог Сада поводом обима аутономије отпочели почетком шездесетих и са променљивом срећом вођени све до краја осамдесетих година XX века. Кључни моменти у сукобу републичког и покрајинског центра били су: 1961. година, као почетна тачка; 1965. година, када су спорови привидно решени „компромисом“; 1966. година и пад Александра Ранковића, након чега почиње јачање војвођанске аутономије које је кулминирало доношењем Устава из 1974. године; 1977. година („Плава књига) – први покушај руководства Србије да се тенденција јачања покрајинских аутономија преокрене; 1981. година – поновно покретање акције из Београда за ревизијом Устава, која је окончана 1988. године обарањем војвођанског руководства, односно 1989. године доношењем амандмана на републички Устав којим је значајно редукована аутономија покрајина. У овом раду детаљније ће бити приказана последња фаза спорова око аутономије Војводине у епохи социјализма (80-те године XX века).

Кључне речи: аутономија, Војводина, Југославија, Србија

Војвођанска аутономија, рођена у току Другог светског рата, а формализована по његовом окончању, постала је почетком 60-их година XX века једно од жаришта политичке кризе социјалистичке Југославије. Иако је у првој фази спорова око аутономије Војводине (1961-1965. године) изгледало да ће поборници политике чвршћег везивања за Србију, а који су деловали под окриљем и уз подршку Александра Ранковића, однети победу над „аутономашким“ крилом у војвођанском Покрајинском комитету, Брионски пленум је преокренуо процес у правцу даљег слабљења јединства српске федералне јединице. У периоду 1967-1974. године, путем три сета амандмана на Устав, а коначно и доношењем новог Устава, Војводина и Косово су надрасли формални значај аутономних покрајина и, поставши „конститутивни елемент федерације“, практично биле изједначене са републикама. (Бјелица, 2015: 7-9)

* sbjelica@EUnet.rs

Врло брзо након доношења Устава из 1974. године, у процесу његовог остваривања, отварања су се многа питања, од којих је најзначајније било питање новог уставног положаја СР Србије у СФРЈ. Радна група, формирана 1975. године на иницијативу Председништва Србије, је марта 1977. године издала елаборат под насловом „СР Србија и аутономне покрајине у њеном саставу. Уставни положај и пракса“, познатији као „Плава књига“. Са потребом да се дисхармонија у републичко-покрајинским односима превазиђе руководство Србије упознало је, марта 1978. године, председника СФРЈ Јосипа Броза Тита. Он им, међутим, није пружио подршку па је „Плава књига“ стављена „ад акта“.

После Титове смрти Југославија је почела полако да клизи у политичку кризу, која је отворена масовним албанским демонстрацијама на Косову у пролеће 1981. године. Политичко руководство Србије је то искористило као повод да поново покрене питање односа републике са обе њене покрајине. Војвођанско руководство, са друге стране, одлучно је одбијало могућност да се косовски проблем искористи за смањење обима покрајинске аутономије. У наредним месецима, анализа односа у Републици Србији и остваривање њених уставних функција била је на дневном реду у ту сврху формираних радних група, али је била и предмет широке и често некоректне медијске кампање.

Душан Алимпић је, марта 1982. године, на седници Председништва ЦК СКЈ, поздравивши отварање питања републичко-покрајинских разлика и у највишем југословенском партијском телу, изражавајући бојазан да „ако те разлике не отклонимо постоји опасност да се оне и даље продубљују што не може остати без последица на наше укупне односе у СК а самим тиме и на наше јединство“. Подсећајући да се од 1981. године „махало као са усијаним гвожђем да СР Србија није уставно конституисана, да је дошло до одвајања покрајина од Републике, да је дошло до надрастања Републике од стране покрајина чему је допринело и савезно законодавство, да је дошло до одвајања покрајинских организација СК и СКС итд.“, те да је „на овим темама била врло ангажована и штампа“, закључио је да је све то „стварало једну напету ситуацију недоумице, идејну и политичку збрку и забуну у свести људи“. Уједно је и у позорио да се позивањем на „традиционалне односе Срба из Војводине и њихове културне и друге везе са Србијом“ аутоматски „сужава простор за развијање нашег заједништва у СРС и СФРЈ на социјалистичким и самоуправним односима, делегатском систему“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, записник са 118. седнице Председништва ЦК СКЈ, 2.3.1982.)

Проблеми који су постојали између Србије и њених покрајина избили су у јавност тродневном 18. седницом ЦК СКС децембра 1981. године, на којој су догађаји на Косову повезани са положајем покрајина, те је оштро нападнуто војвођанско руководство. Закључци, усвојени на следећој седници републичког ЦК, јануара 1982. године, говорили су о потреби нормализације односа и детаљне анализе спорних питања. Међутим, убрзо је поново у стручној, али и широј јавности покренуто питање промене уставног положаја покрајине, да би се сукоб поново отворио на „другој 18. седници“, новембра 1984. године.

Закључци о задацима СК у остваривању устава и даљој изградњи и јачању јединства и заједништва у СР Србији, донети почетком 1982. године, разматрани су непуне две године касније, децембра 1983. године, на састанку највиших руководилаца СР Србије и САП Војводине, одржаном у Новом Саду. Председник ПК СКВ Славко Веселинов је, између осталог, изнео свој утисак да „у деловању неких институција, штампе на пример (*Политика*, *НИН* и др.), као да је успостављено стално дежурство над оним што се догађа у Покрајини. Некада то дежурство има одлике просто једне кампање према појединим политичким мерама или друштвеним акцијама које водимо у Покрајини“. Председник Председништва СКВ, Ђорђе Радосављевић, оценио је да су „односи много бољи него што се добија утисак у јавности кроз праћење нашег заједничког рада а много слабији него што би могли да буду“. Са друге стране, Душан Чкребић је, у вези са односом Републике према покрајинама, оценио да би они требало да се граде „што се каже ни мање ни више од Устава. Све што је мање од Устава није добро, све што је више од Устава исто није добро, значи, односи се морају градити у мери у којој је то у Уставу из 1974. године, опредељено и предвиђено“. И Никола Љубичић се сложио да је „доста урађено на побољшању односа унутар Републике Србије у целини у вези са покрајинама“. Приметио је да су „многе ствари које су раније оптерећивале односе између ужег дела Србије и покрајина, у добром делу превазиђене“, те да је преостала спорна питања могуће „превазићи отвореним разговорима“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, Састанак представника органа и организација СР Србије и САП Војводине, Нови Сад, 12.12.1983.)

Годину дана након републичко-покрајинског „самита“, новембра 1984. године, оцењујући постигнут напредак у односима Србије и Војводине, Бошко Крунић је оценио „да се у неким областима политичког живота, ствари показују много теже и сложеније, него што се то нама сада чинило да ће се кретати“, те да се „главна окосница већ сада виђеног раскола“ налази у сфери политичког система. Приметио је и „снажење радикалистичког крила, које се не мири и не ставља на постигнутим у ове три године, оспорава те резултате“. И у саопштењу са састанка војвођанског руководства као „вишеструко штетни“ означени су „категорични захтеви за битне промене система које доводе у питање карактер федерације, односе у њој засноване на равноправности народа и народности, уставну позицију социјалистичких република и социјалистичких аутономних покрајина, позицију покрајина као конститутивних елемената федерације, делегатски систем, уставни положај удруженог рада, а посебно основне организације удруженог рада итд. изазивају конфузију и забринутост радних људи, народа и народности“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, Записник са заједничке седнице Председништва САП Војводине и Председништва ПК СКВ, 8.11.1984.)

Питање односа између републичког и покрајинског врха била је тема и Председништва републичке партијске организације, маја 1985. године. На њему је Милан Кучан, у име радне групе коју је формирало Председништво ЦК СКЈ, подсетио да је „опште познато, а и наша је оцена, да ти односи нису добри, да има различитих, па и супротних гледања на суштину уставних односа,

на положај социјалистичких аутономних покрајина у СР Србији, па самим тим на њихов положај у федерацији, али исто тако и на положај СР Србије... Наша је оцена да је проблем толико заоштрен и уједно значајан за читаву земљу, да његово решавање СКЈ не може препустити само СК Србије, Војводине и Косова и у тражењу решења стајати по страни и гурати главу у песак“. Надовезао се Иван Стамболић, подсећајући да „и најповршнији преглед збивања уназад, више година показао би да тако рећи нема питања за које данас констатујемо да је решено а да у вези са њим није било тешких сукобљавања, спорова, међусобног оптуживања. Све је то остављало негативне последице и у људима и у односима“. Нагласио је да СК Србије „није заступник никаквог уставног ревизионизма којим би се смањивала права покрајина у федерацији“, али ни да се не може сложити „са тенденцијом да односи у СР Србији попримају конфедеративне ознаке при чему су два партнера позната и дефинисана, а трећи уставно не постоји“. Радиша Гачић је поставио питање зашто „представници ПК воде разговоре са председницима ЦК других република а да то не зна председник ЦК који је орган за цео СКС где је он председник органа који је и орган комуниста и Косова и Војводине. Шта може да има у односима тих делова СКС са другим СК што председник не треба да зна“. Са друге стране, Ђорђе Стојшић је подвукао да „никад нико, ја говорим за САП Војводину, није негирао чињенице – да је Скупштина за целу републику, да је Извршно веће за целу републику, да су органи управе за целу републику, да је Председништво за целу Републику итд.“, док је Видоје Жарковић истакао: „Аутономија покрајина и јединство СР Србије морају се поимати и морају се остваривати као цјеловити процеси, као дијалектичко јединство противуречности. Никако другачије. Свака једностраност у интерпретирању суштине односа у СР Србији, односно свако нарушавање тог дијалектичког јединства противуречности води неизбежно у озбиљне друштвене сукобе“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, Неауторизоване белешке са 93. седнице Председништва ЦК СКС, 20.5.1985.)

Јула 1985. године обновљен је сукоб представника Србије и Војводине око Закона о систему друштвеног планирања и о друштвеном плану, који ће Војвођани нешто доцније прихватити. У септембру 1985. године, у интервјуу *Комунисту*, Иван Стамболић је критиковао положај покрајина и позивао се на српске националне традиције војвођанске аутономије. Тај интервју је изазвао велики одјек чак и у савезним органима, а у Војводини изазвао додатну поларизацију између радикалније струје (Душан Поповић, Петар Матић) и умереније (Ђорђе Стојшић, Бошко Крунић), која је сматрала да ће попуштањем под притиском републичких органа задовољити њихове апетите. (Поповић, 2006: 792)

Нешто касније, приликом разматрања Предлога ставова ЦК СКЈ о остваривању уставне концепције југословенске федерације, у највишем војвођанском партијском форуму, Славко Веселинов је оценио да „оспорување СК покрајина као равноправних организација у СКЈ данас, у суштини, значи одустајање од прокламовања политике у деловању СКЈ у систему као идејно-политичке авангарде радничке класе; значи напуштање водеће улоге СКЈ у

друштву и његово враћање на руководећу улогу“, док је Љубиша Станков подсетио да је покрајина Војводина „поред осталог, политички облик практичног изражавања самосталности и равноправности народа и народности Војводине, али и читаве Југославије“. На крају је Ђорђе Стојшић, као председник председништва ПК, најавио да ће „СКВ, као део јединственог СКЈ и део СКС, преузети свој део одговорности за доследно остваривање уставне концепције југословенске федерације, за остваривање уставне концепције СР Србије и уставне концепције аутономије покрајине. У том погледу утврдићемо своје непосредне задатке и правце активности“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, 25. састанак ПК СКВ, 28.10.1985.)

Међутим, од почетка 1986. године, подмлађено републичко руководство (предвођено Иваном Стамболићем и Слободаном Милошевићем), поново је почело да иницира промену уставног положаја покрајина у оквиру СР Србије. Као један од првих корака, у Уставној комисији Скупштине СР Србије усвојени су, почетком јула 1986. године, Закључци о остваривању јединства и заједништва у републици. Ови закључци изазвали су протесте војвођанског руководства, које је сматрало да они не проистичу из заједничког рада три комисије – републичке, косовске и војвођанске. Скепса се појављивала и међу представницима других република, окупљених у радним телима Председништва ЦК СКЈ. (Чкречић, 2008: 315)

Непосредан повод за формално укључивање Председништва ЦК СКЈ у републичко-покрајинске распре било је писмо које је војвођанско руководство, почетком 1985. године, упутило председнику ЦК СКС Ивану Стамболићу, са списком запажања о међусобним односима и иницијативом да се заустави медијска кампања против аутономија. Како одговор није био задовољавајући, војвођанско руководство се обратило савезном врху. Председништво ЦК СКЈ формирало је комисију која је обавила разговоре у Београду, Новом Саду и Приштини (током пролећа 1985. године), након чега је усвојило „Ставовe о актуелним питањима остваривања односа на којима се заснива јединство и заједништво у СРС“. (Крунић, 2009: 37-44)

Осокољен подршком других република, Ђорђе Стојшић је, у име војвођанског ПК, полемисао на седници Председништва ЦК СКС са републичким руководиоцима, тврдећи да је „перманентно пет година“ покрајински врх на удару напада београдске штампе „на најгрознији, најбаналнији, најпрљавији начин“, наглашавајући „да би данас морали да се договоримо да наша комуникација не може бити преко средстава информисања, да наше расправе не могу да иду преко средстава информисања у оном, не знам не пишу средства, већ да се путем њих то ради, већ да ми седнемо за сто да разговарамо а онда нек присуствују другови из средстава информисања и нека на објективан начин информишу шта смо ми то разговарали, ко какве аргументе покреће и за чега се ко залаже. И то једино принципијелно и једино могуће“. Надовезујући се на Стојшићево излагање, председавајући Слободан Милошевић је изразио наду да ће „све то што је данас речено биће на прави начин стављено у функцију јачања јединства у СКС, не на трулим компромисима који нас вуку назад, већ на спремности и способности СКС да се суочи са стварним политичким, еко-

номским и другим проблемима, а то је основни услов да успешно обавимо своје задатке у шта сам уверен“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, Записник са Десете седнице Председништва ЦК СКС, 29.10.1986.)

На састанку комплетног покрајинског политичког врха и у присуству највиших републичких функционера, јула 1987. године, Данило Кекић је подсетио да „проблеми у односима Република Србија – АП Војводина постоје од оснивања Републике Србије, управо од укључивања АП Војводине у Србију“, те да проглашавање Устава из 1974. године „главним кривцем за све у односима Република – покрајине и за све друге недаће које су настале у овом периоду“ није „ни историјски, ни објективно гледано тачно“. Још један из плејаде старих револуционара, генерал Петар Матић – Дуле је упозорио да је „дошло до легализација метода притисака који није опасан само за Покрајине“, као и да „неким није јасно да се положај, историјско право, уставно право и свега што је предмет спора, не може одређивати прегласавањем, мајоризацијом итд. Ако тако схватање постоји то је опасна илузија, са разуме се још опаснијим последицама за стање и односе у СРС и СФРЈ-у“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, Записник са састанка у Председништву САП Војводине, 25.7.1987.)

Политичка елиминација Ивана Стамболића, изведена септембра 1987. године на Осмој седници, те потпуна доминација Слободана Милошевића у СК Србије, још више је заоштрила републичко-покрајинске односе. Управо у то време појавио се предлог уставних промена Председништва Србије, који је био знатно радикалнији и од захтева из „Плаве књиге“, као и од закључака Осамнаесте седнице из 1981. године. Стога скупштине Војводине и Косова нису дале сагласност на предлог да се приступи промени Устава Србије у битним деловима који се односе на вршење функција покрајина. Но, настављени су покушаји да се усагласе ставови око уставног питања, што је наизглед довело до компромиса почетком 1988. године. (Крунић, 2009: 61-62)

У то време на простору Косова и уже Србије актуелни су били митинзи косовских Срба, путем којих су упознавали јавност са својим тешким положајем и вршили притисак на политичке органе да се он поправи. Сматрајући да војвођанско руководство својим отпором уставним променама даје алиби косовском да не буде оптужено за албански сепаратизам, предводници српског покрета на Косову и Метохији (Мирослав Шолевић и други) одлучили су да одрже митинг и у Новом Саду. У јутро 9. јула 1988. године нешто преко хиљаду митингаша стигло је на новосадску железничку станицу, одакле су одшетали до зграде Покрајинске владе, где им је било ускраћено озвучење, па су се, бурно демонстрирајући, вратили својим кућама. (Поповић, 2006: 859)

У наредна два месеца митинзи су одржавани широм Војводине: у Панчеву, Новој Пазови, Вршцу, Титовом Врбасу итд. Учесници на митинзима долазили су углавном из колонистичких средина, а сами митинзи имали су изразиту српску националну обојеност, а у неким местима одржавани су уз подршку Српске православне цркве. У неким местима (Оџаци, Бачка Паланка) захтевима митингаша и политици републичке власти подршку су пружила и

општинска руководства. Покушај организовања „контрамитинга“ у Сремској Митровици доживео је фијаско, а намера покрајинске власти да казни непослушно бачкопаланачко руководство (Михаљ Кертес, Радован Панков) представљао је повод за њено обарање.

Радници бачкопаланачких фабрика 5. октобра кренули су за Нови Сад, где су им се придружили радници новосадског Југоалата и други грађани. Након одржаног протеста пред СПЕНС-ом, митингаши су отишли до центра града где су опколили зграду Покрајинског комитета, захтевајући оставку Председништва ПК. У прво време војвођанско партијско руководство је одбијало притиске, али суочено са могућношћу да све бројнији демонстранти пробију кордон милиције и упадну у зграду, као и на наговор Слободана Милошевића, али и Раифа Диздаревића, председника председништва СФРЈ, за наредни дан је заказана седница ПК, на чијем дневном реду су биле оставке чланова Председништва тог тела.

Неколико дана уочи самог финала „антибирокарске“ (или „јогурт“) револуције, највиши покрајински руководиоци разматрали су идејно-политичку и безбедносну ситуацију у Војводини. На њој је Ђорђе Радосављевић Грне подвукао да „овде у Војводини може бити руководство, само оно које ће или заступати интересе народа и народности, макар било у сукобу са неким у Војводини и неким у другим деловима земље и СРС или ће бити нечија експозитура и биће у сукобу са стварним интересима народа и народности у њој, нема друге“. Поставио је питање „шта је то аутономаш у нашем случају, ако је то онај који брани стварне интересе људи који живе у тој аутономији, да ли се он може нападати као аутономаш“, понављајући да „овде мора бити или руководство које изражава интересе народа и народности и спаја их успешно са интересима целе Републике и свих народа Југославије или може бити само другачије, фотељашко, бирократско. Онда би оно било у сукобу са интересима народа и народности и такво би угрожавало јединство СРС и СФРЈ, али у првом реду било антивојвођанско“. (Заоставштина Ђорђа Радосављевића Грнета, записник са седнице Председништва САПВ и Председништва ПК СКВ, 23. 9. 1988.)

На дан заказане седнице ПК, 6. октобра, непрегледна маса људи се окупила у центру Новог Сада. Истовремено, у Београду је одржана седница Председништва ЦК СКС, на којој су подржани захтеви митингаша. Већином гласова усвојена је колективна оставка чланова Председништва ПК, а у наредним месецима спроводиће се оштра „диференцијација“ у покрајинским и општинским управама, са циљем смењивања „аутономаша“. Како то обично бива у таквим ситуацијама, у овим „чисткама“ без функција, али и посла остаће многи недужни људи, а у табор победника „прелетеће“ колебљивци и превртљивци. Коначно политички ликвидиравши бунтовно војвођанско руководство, републички врх је био у могућности да изврши дуго најављиване уставне промене. (Бербер, 2016: 46)

Друга група амандмана на Устав СР Србије донета је 28. марта 1989. године, којима је редефинисан уставни положај аутономних покрајина у оквиру

републике. Покрајине су и даље задржале своју аутономију, а промењена је, пре свега, подела овлашћења у законодавној надлежности. Уједно, проширене су надлежности Председништва СР Србије, које је постало орган целе Републике. Између осталог, промењен је и уставотворни поступак, те је наведено да о промени Устава одлучује Скупштина СР Србије, након што прибави мишљења покрајинских скупштина (које више нису имале право вета). Овим амандманима, уобичајено се сматра, Србија је повратила државност на целој својој територији. (Димић, 2001: 456)

Литература:

1. Berber, Stojan (2016): *Svedok vremena*, Istorijски arhiv, Sombor.
2. Bjelica, Slobodan (2015): *Sporovi oko autonomije Vojvodine – knjiga prva: 1961-1974*, Službeni glasnik, Beograd.
3. Glišić, Venceslav (2010): *Susreti i razgovori – prilozi za biografiju Petra Stambolića*, Službeni glasnik, Beograd.
4. Dimić, Ljubodrag (2001): *Istorija srpske državnosti – Srbija u Jugoslaviji*, SANU - Beseda – Društvo istoričara južnobačkog okruga, Novi Sad.
5. *Zaostavština Đorđa Radosavljevića Grneta*.
6. Krnić, Boško (2009): *Decenija zamora i raskola*, Prometej, Novi Sad.
7. Nicović, Marko (2007): *Ustavni razvoj Srbije 1804-2006*, Sezam medico, Beograd.
8. Popović, Dušan (2006): *Letopis o Vlaovićima*, 3, Agencija MIR, Novi Sad.
9. Stojšić, Đorđe (2014): *Osmo sednica*, Dan graf, Beograd.
10. Čkrebić, Dušan (2008): *Život, politika, komentari*, Službeni glasnik, Beograd.
11. Čkrebić, Dušan (2009): *Pogled iskosa*, Službeni glasnik, Beograd.

THE AUTONOMY OF VOJVODINA – THE CRITICAL POINT OF THE SOCIALIST YUGOSLAVIA

Summary: In 1981, after the death of the long-time President Josip Broz Tito, a major political crisis started in the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and it did not end until the final disintegration of the country. One of the most important aspects of this crisis was the crisis between the Republic of Serbia and the Autonomous Province of Vojvodina, whose relationship was based on the 1974 Constitution. Massive Albanian demonstrations in Kosovo were followed by discussions in party forums at the federal and republic level, which opened not only the issue of Kosovo's position in Serbia but also the issue of Serbia's relations with Vojvodina, initiated by the Serbian leadership. The main opponents to the intentions of Belgrade were Vojvodinian communists.

Key words: Autonomy, Vojvodina, Yugoslavia, Serbia

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ*

Студентски центар
Нови Сад

УДК 94(497.113):355.47/.49(497.1)

Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 81-103

НАЦИОНАЛНИ И ПОЛИТИЧКИ СПОРОВИ ОКО ВОЈВОДИНЕ СРЕДИНОМ XX ВЕКА

Сажетак: Вековима су народи различитог етничког, верског и културног порекла насељавали, освајали и живели на плодном тлу јужне панонске равнице. Управо је ова „шароликост” и ометала консолидацију и утемељење једног националног и политичког субјекта. Тако да су сходно историјским околностима, на Војводину полагали право скоро сви народи који су обитавали или обитавају на овим просторима. Нарочито је жестока борба за Војводину или један њен део дошла до изражаја средином XX века. Општа несигурност, разарања, протеривања и масовна убиства представљали су кулминацију националне мржње и брутално реализовање политичких и националних интереса. Аутор је у раду право за овај период настојао да без идеолошких предрасуда и искључивости сагледа одређене историјске процесе који су додатно продубили иначе опречне националне интересе многобројних народа (Срба, Хрвата, Мађара, Немаца)

Кључне речи: Војводина, аутономија, идеологије, национализам, Краљевина СХС, КПЈ, геноцид

Осим великих људских жртава, економског колапса и општег назадовања културних вредности и моралних начела, Први светски рат није решио ништа. Напротив, немилосрдно изнуривање изродило је поред два револуционарна покрета и мноштво нових противречности који су европске народе веома брзо гурнуле у нови амбис, из којег су, сада већ дефинитивно, у односу на остале регионе изашли без економске и културне супериорности. Очекивање да ће после ратне катаклизме, која је савременицима имала библијске размере и цртања нових, по замисли америчког председника Вилсона на етничким принципима заснованих граница, доћи период дуготрајног и општег мира, била је велика заблуда. Европа, створена Првим светским ратом, гушила се у атмосфери општег незадовољства, страха од револуција, кидања нестабилног мира, али и националних конфликта који су је раздирали читав 20. век. Веровање у право самоопредељења народа и стварање држава заснованих на ет-

* nebojsa.petrovic@scns.rs

ничком принципу, био је леп и хуман сан једног човека, иза којег је стајала сила без које би за чланице Антанте рат можда и био изгубљен. И поред тога што се показао као добро решење за сузбијање комунистичке претње, тај сан створио многим европским народима и државама прави кошмар у међуратном периоду.

Заправо, велика национална измешаност популације у источној Европи искључила је сваку могућност праведног, односно за све заинтересоване стране задовољавајућег исцртавања нових граница. Тако да су новонастале европске државе са неколико десетина милиона мањинских народа више подсећале на старе империје него на хомогене државе-нације. Заслепљене националним митовима, који су величали заједничко порекло и славну прошлост, језик и неопходност заједништва, нове државе су спроводиле политику издвајања оних елемената који угрожавају жељену хомогеност. Томе су у огромној мери допринеле и националне мањине које су као и владе држава њихових матица сматрале нови поредак у Европи крајње неправедним и полагали наду у неопходност његове ревизије. Поражене државе помно су мотриле на положај својих сународника који су практично преко ноћи одвојени новим границама од својих матица. Нарочито је деловање Немачке и Мађарске изазивало неконтролисани страх и агресивно понашање угрожених држава. Заправо, више него јасне намере поражених, увериле су владе нових држава да су мањине пета колона у служби ревизије граница и Версајског споразума као и иредентистичких циљева њихових матичних држава.

Прилике у Краљевини СХС биле су сложеније од већине других версајских творевина. Поред великог броја националних мањина, сами јужнословенски народи имали су различити национални, верски и културни карактер. Уместо да их зближи, живот у заједничкој држави је различитост брзо трансформисао у међусобно супротстављене циљеве, сурењивост и сукобе. Тако да је од свих региона нове државе, Војводина као најбогатија и национално најразноликија област, постала предмет пажње и жудње скоро својих нација који живе на њеној територији. По попису становништва из 1931. године, у Војводини (без Срема) живело је 1.628.000 становника и то око 528.000 Срба (33%), 413.000 Мађара (26%), 343.000 (21%) Немаца, 120.000 (7%) Хрвата 78.000 (5%), Румуна, 67.000 (4%) Словака и Чеха, 21.000 (1%) Јевреја и око 53.000 (3%) осталих.¹

Мађарске претензије на Војводину

Распадом Аустро-Угарске Монархије нарочито је била погођена Мађарска, чији је велики део територије припао новоформираним и суседним државама. Губитак државне територије и одвајање неколико милиона својих сународника изазвало је велико незадовољство свих слојева мађарског друштва. Тако да су на идеји интегритета стајали сви политички кругови; од десничарског племства до револуционара Беле Куна. Управо је на овој идеји и

¹ Шандор Месарош, Мађари у Војводини 1929-1941, Нови Сад 1989, 11

распиривањем националистичких страсти свака влада у међуратном периоду стварала ослонац својој власти. Нормално је да су реваншистичке претње Мађарске изазивали велику забринутост код суседних држава, што је условило и њихово политичко и војно зближавање. Већ 1920. године у Београду је потписан Уговор о савезу и узајамној помоћи између Чехословачке и Краљевине СХС. Циљ уговора био је заједничко супротстављање евентуалном нападу Мађарске, одбрана Тријанонског уговора и одржавање постојећег стања у Подунављу.²

Ревизионистичка политика подразумевала је и одржавање иредентистичког духа код мађарског становништва на територијама под контролом држава чланица Мале Антанте. Стога су ове државе примењивале разна средства у циљу њиховог демографског, политичког и економског слабљења. Тако је и Краљевина СХС, од првих дана свог постојања, тежила да промени етничку слику војвођанског простора. Прво се приступило планској колонизацији српских породица, највећим делом на простору Бачке, где је мађарска мањина била најбројнија. Затим је грађанима мађарске народности који су се населили у Војводини после 1910. године отежано додељивање држављанства. Стицање држављанства било је скопчано са дуготрајном процедуром и само мало њих је успело да постану пуноправни грађани нове државе. Зато су остали стално вођени као страни држављани и константно им је претила опасност од протеривања у Мађарску. Из Краљевине СХС је до 1922. године, када су разmere њиховог протеривања драстично умањено протерано око 40. 000 Мађара.³

Поред тога и аграрна реформа спроведена у држави СХС после рата служила је као средство за промену земљишне власничке структуре и словенизације Војводине. Док су мађарској аристократији, којој је припадала скоро половина целокупне површине великих поседа одузете велике земљишне површине, аграрном реформом беземљашима мађарске народности иста није додељена.⁴

Положај Мађара у Војводини додатно је компликован константно лошим мађарско-југословенским међудржавним односима. Њихов положај је нарочито закомпликован када је мађарска влада 1928. године и званично покренула поступак за измену граница успостављених Тријанонским уговором. Тада је формирана тзв. Ревизионистичка лига која је имала своје секције на Западу. Ове секције су развиле живу пропаганду, издавале разне публикације, брошуре и памфлете којима су еминентни представници тадашњег културног живота Мађарске покушали да увере европско јавно мњење у потребу исправљања неправди нанесених Мађарској Тријанонским мировним уговором. Званични Београд је на ове провокације одговорио оштрим мерама према мађарској мањини. У намери да се изврши деполитизација Мађара у држави СХС, забрањен је рад политичких странака. На тај начин истакнути политички лидери су при-

² Чедомир Попов, Од Версаја до Данцига, Београд 1995, 170, 171.

³ Шандор Месарош, Мађари у Војводини 1929-1941, 35

⁴ Небојша Петровић, Политика на селу 1945-1950, Нови Сад 2009, 15.

морани да се повуку из јавног живота а појачаном пропагандом се ублажавао сепаратистички дух код мађарског становништва.⁵

Очекивано, ти напори нису уродили плодом. Када је 1929. године прокламована идеологија националног јединства, мађарско становништво и њихова интелектуална елита упадљиво су остали лојални мађарској националној идеји. Овакво расположење додатно је распламсано доласком Ђуле Гембеша на власт у Мађарској. Његова агресивна политика ревизија граница узроковала је и многобројне граничне инциденте у којима је страдало на десетине војника и цивила.⁶ Влада Ђуле Гембеша оптужена је и за организовање атентата на краља Александра у Марсеју. Југославија је поводом тога поднела жалбу Друштву народа, о којој се расправљало у Савету, у децембру 1934. године.⁷

Услед упорне непријатељске политике према Југославији, актуелизовала се теза о тероторијалном одвајању мађарског становништва у Војводини од своје матичне државе. Бан Дунавске бановине Светислав Рајић заступао је идеју да је потребно мађарску аграрну сиротињу из Војводине преселити на југ Србије. Осим тога, он је предлагао да се морају покренути југословенски захтеви у циљу решавања српског питања у Војводини насељавањем Срба из Мађарске и Румуније у Бачку и Банат.⁸

До промене ситуације у југословенско-мађарским односима долази постепеним јачањем немачког утицаја на политичке прилике у Подунављу. Хитлерови планови захтевали су нормализацију односа између две државе, што је подразумевало трагање за компромисним решењима. Прво је влада Милана Стојадиновића направила извесне уступке мађарској националној мањини, да би неколико година касније, када се распламсао српско-хрватски сукоб око Војводине, лидер Мађарске странке Имре Варади изјавио: „У интересу мађарске мањине свакако је боље да останемо заједно, а пошто смо досад увек имали везу са Београдом, то ћемо и одсада увек стајати на становишту да прво останемо неподељени и друго да наша оријентација води ка Београду.“⁹

Убрзо су ови немачки подстицаји за смиривање тензија крунисани склапањем Споразума о вечном пријатељству између двеју држава. Пошто југословенска страна није успела да Мађаре приволи на гарантовање тадашњих мађарско-југословенских граница, споразум није решио главни проблем у српско-мађарским односима. Тако да је после само неколико месеци Миклош Хорти покренуо своје трупе на „хиљадугодишње границе“ и припојио Бачку и Барању Мађарској.

Од првих дана окупације отпочео је обрачун са носиоцима југословенства, односно Србима. Убрзо је убијено око три хиљаде људи, а највеће страдање било је код села Сириг. Једна од првих мера мађарског окупатора било је

⁵ Шандор Месарош, Мађари у Војводини, 28.

⁶ Вук Винавер, Југославија и Мађарска 1933-1941, Београд 1976, 57.

⁷ Душан Бајагић, Мађарске штемпа о убиству краља Александра I Карађорђевића, Токови историје 3-4, Београд 2005, 12

⁸ Александар Касаш, Одјек међународних прилика у Војводини између два светска рата, Истраживања, бр. 15, Нови Сад 2004, 269

⁹ Ранко Кончар, Опозиционе партије и аутономија војводине 1929-1941, Нови Сад 1995, 351

протеривање колонизованих добровољаца које је између два светска рата, са одређеним повластицама насељено на простор Војводине. Процењује се да је у централну Србију протерано око 30.000 људи, док су преостали логорисани, а затим пресељени у Шерварски радни логор у северо западној Мађарској. Протеривањем српских колониста обезбеђен је простор за насељавање око 16. 000 аграрне сиротиње из Мађарске, којима је дата на само земља већ и куће и инвентар прогнаних Срба.¹⁰

То је била само увертира за много оштрије мере према Србима у Бачкој. Мањи окршај почетком јануара између партизанског одреда у Шајкашкој са мађарским жандарима послужио је као повод за пацификацију Шајкашке, где је српско становништво било већинско. За мање од месец дана колико је трајала рација у јужној Бачкој страдало је 2.578 Срба и 1068 Јевреја. Да се није радило о антикомунистичкој акцији показује чињеница да се рација проширила и изван Шајкашке и да су највише страдали интелектуалци, богатији трговци и свештенство. До рације у Новом Саду долази између 20. и 23. јануара, када је за само три дана на крајње свиреп начин убијено преко хиљаду Срба и Јевреја. А крајем јануара злочини се проширују и на Стари Бечеј, где је убијено и под лед Тисе бачено преко две стотине мештана.¹¹

Одсуство значајније реакције мађарског живља на брутална убијања Срба у Новом Саду и Шајкашкој и њихов слаб одзив на позиве антифашистичког покрета, био је довољан доказ ослободиоцима из НОП-а да и Мађаре у Војводини, исто као Немце, сматра заговорницима убиствене идеологије. Оваквом мишљењу допринела је и чињеница да је за време окупације значајан део мађарског становништва био укључен у активности разних фашистичких организација и удружења као што су „Њилаши” и „Турсњи вадас”.¹²

Разарања, протеривања, убиства и обострани страх изазвали су велику мржњу између два народа. КПЈ је још у пролеће 1944. године преко Слободне Војводине претила свима који су окрвавили руке словенском крвљу.¹³ Изгледа да је у међуратном периоду игра Запада на националистичку карту у источној Европи не само зауставила ширење болшевизма, већ је националистичким вирусом заразила и највише комунистичке функционере. Изјава пољског комунисте Гомулке после Другог светског рата, да се „земље стварају на националним темељима а не мултинационалним”¹⁴ сведочи колико је лако револуционарни интернационализам могао устукнути пред старим инстинктима. Очигледно је да комунистички патриотизам није био у потпуности ослобођен од националистичких страсти и предрасуда. Док су једни ослобођење дочекали са зебњом и страхом од освете други су очекивали коначан обрачун. Југосло-

¹⁰ Александар Касаш, Стенографски записници са суђења главноодговорнима за рацију у јужној Бачкој 1942. године, Нови Сад 2008, 16.

¹¹ Исто, 17, 18.

¹² Комунистичка власт је после рата дошла до прецизних података који доказују масовност наведених организација. Тако је на пример у бачкогтополском срезу било у разним фашистичким и профашистичким друштвима око 24 000 људи, у Новом Саду је организација „Њилаша” бројала 4000 чланова а у Бечеју иста организација имала је 700 активних чланова. АА. Ф. 334, кутија 180

¹³ Слободна Војводина, 10. април 1944.

¹⁴ Марк Мазовер, Мрачни континент, Београд 2011, 239

венски комунисти су били незадовољни како подршком окупатору тако и са пасивношћу мађарске мањине за време рата и такво понашање су намеравали да искористе као аргумент за њихово колективно кажњавање. Они чак овакве идеје и циљеве нису ни крили. Никола Петровић члан Покрајинског одбора КПЈ сматрао је увођење Војне управе историјском одлуком која ће обезбедити словенски карактер Војводине.¹⁵ Овакви ставови били су подударни са националистичким односом какав су имале буржоаске државе у међуратном периоду. Тако да оно што „великосрпска шовинистичка камарила”, како је нова власт обично називала претходни режим, није ни помишљала, Едвард Кардељ је једноставним речима описао као правилан став према непријатељу државе и нове власти. „Ми смо такође желели да истерамо, и иначе бисмо истерали, да није у Мађарској било револуције, и Мађаре из Војводине...Међутим, после разговора са Мађарима и комунистима, са оним Гереом сам разговарао, па онда са Титом, Титу јавио читав разговор и сложили смо се да не инсистирамо на генералном истеривању; али пошто смо пре тога такав став заузимали, нисмо хтели сасвим да одступимо од тога. И онда смо предложили, или је неко други предложио, по нашем договору, од тих социјалистичких држава – то се сада више не сећам – да можемо истерати до 40.000 Мађара. Међутим, нисмо практично никог истерали, сем оне најгоре агенте мађарских окупатора.”¹⁶

Бруталност и испољавање екстремног насиља према непријатељу и „непоузданим елементима”, карактеристична је појава за све револуционарне владе. Осим тога, КПЈ је барем у првим годинама по преузимању власти морала примењивати искуства и методе владања СССР-а. Стаљинове чистке и прогони 30-тих година били су узор, који је због неограниченог поверења и убеђености у Стаљинову безгрешност, и код југословенских комуниста избрисао разлику између изворних комунистичких начела и националистичког начина решавања националног питања. Такође, овај узор је и ослобађао савест за разна злодела иза којих је стајала Партија.

И поред тога што је дат велики политички и национални значај Покрајинској комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача, која је основана још у септембру 1944. године, кажњавање Мађара за почињене злочине током рата отргло се од правне контроле.¹⁷ Пресуде за стрељања су доношене без икакве формалне правне процедуре, довољна је била листа чланства у њилашкој или некој другој сличној организацији или непроверена пријава од често морално непоузданих особа.¹⁸

Приликом укидања Војне управе као главни разлог њеног увођења наведено је одстрањивање петоколонаша и кажњавање из редова мађарског народа злочинаца и сарадника немачког фашизма и мађарског окупатора.¹⁹ Пошто се,

¹⁵ Слободна Војводина 28. октобар 1944.

¹⁶ Владимир Дедијер, Нови прилози..., 133

¹⁷ Александар Касаш, Протокол о изручењу ратних злочинаца између Демократске Федеративне Југославије и Мађарске, из новембра 1945. године, Истраживања, 22, Нови Сад 2011, 432

¹⁸ Државној комисији за утврђивање злочина окупатора и његових помагача стигло је чак 938 828 пријава. Срђан Цветковић, Број и структура оптужених домаћих ратних злочинаца и колаборациониста према фонду Државне комисије и њена инструментализација, Архив, часопис Архива Србије и Црне Горе, бр.2, Београд 2004, 83

¹⁹ Слободна Војводина, 1. фебруар 1945.

уколико је то државни апарат желео, значајан део Мађара на овај или онај начин могао довести у везу са окупационим снагама, овако постављени циљеви представљали су основу за политичко насиље над целим народом. Пре него што се почела правити разлика између мађарских и немачких грехова, оштрицу освете први су осетили припадници наведених фашистичких организација. Хапшења и стрељања започела су већ по самом доласку ослободилаца у мешовитим или већински мађарским местима.

Због недостатка документације, близине фронта и острашћености појединаца у ОЗН-и веома је тешко утврдити поуздан број жртава у овим репресалијама. У зависности од припадности српској или мађарској историографији, њихов број процењивао се од 5 до чак 40.000 људи.²⁰ У циљу смањивања емоција и злонамерне манипулације бројем жртава, Покрајинска скупштина је 2000. године формирала комисију за истраживање војвођанских губитака у Другом светском рату. И поред значајних резултата, Комисија ипак није регистровала све жртве комунистичког терора. Стога је из истих разлога, само годину дана после публиковања резултата наведене Комисије, формирана мешовита научна комисија од стране мађарске и српске академије наука. Изузетно озбиљним методолошким приступом (у којем су евидентирани поред имена жртве и време смрти, као и тип и доступност документа који се односи на конкретни случај), база података са мађарским жртвама на територији Војводине без жртава у Сомбору и Новом Саду, до 2016. године садржала је 7.511 жртава. Дакле, захваљујући овом истраживању и када база података буде формирана и са жртвама ова два града (за Нови Сад се процењује око 1.500 а за Сомбор од 1.500 до 2.000 жртава) са великом прецизношћу биће познат и коначан број мађарских жртава.²¹

Обесправљеност Мађара, нарочито у периоду Војне управе, била је видљива на сваком кораку. Тако је на основу одлуке коју је донео ГНОО Стари Бечеј од 26. октобра 1944. године без икаквог критеријума одабрано око 300 Мађара на рад у српским домаћинствима која нису завршила пољопривредне радове.²² Сеоске страже састављене од добровољаца, по правилу такође нису правили разлику између сарадника окупатора и обичних људи који су пасивно сачекали крај рата. Самоиницијативно су вршили ислеђивања, малтретирали, тукли и пљачкали мађарско становништво.²³ Команда места Бечеј је чак донела одлуку да се Мађарима у граду и околним селима одузму радио апарати и бициклови, који су одмах развучени без икаквог трага.²⁴

²⁰ Видети: Александар Касаш, Мађари у Војводини 1941-1946, Нови Сад 1996,

²¹ Мађари и Срби са две стране променљиве границе 1941-1948, Тематски зборник радова Будимпешта 2016, 13, 14

²² У истом месту Србима је опростен порез, док су Мађари морали испунити све обавезе према држави. Такође, исти одбор је заједно са одбором у Градишту мобилисао 500 Мађара који су са белим тракама око руке и под претњом пушака поправљали јавне објекте. Затим су у многим местима вршене реквизиције искључиво од Мађара

²³ У Темерину је због масовног пребијања Мађара смењен командир војне станице, а у Каћу је по салашима било случајева пребијања и пљачкања Мађара. А.В. Ф. 334, 735/1945

²⁴ А.В.Ф.334. 307

Ипак, чињеница да су комунисти Немце издвојили као главне кривце за сва злодела у току рата, а Мађаре и то само оне у Бачкој као њихове саучеснике, била је срећна околност по мађарско становништво. Захваљујући томе, размере одмазде према њима биле су знатно мање у односу према фолксдојчерима. Док се притисак на Немце повећавао, југословенско партијско и државно руководство је услед комунистичке солидарности и угледа земље у иностранству променило однос према Мађарима у тзв. другој фази Војне управе.²⁵ Поред овога не смемо занемарити чињеницу да се у Европи после Другог светског рата настали знатно другачији политички приоритети који нису остављали простора за дуже неговање национализма. У идеолошкој подели света на комунизам и капитализам уместо нација корене у европским друштвима захватају друге вредности за које се полагају животи. Попут „класне равноправности”, демократије, политичких слобода, светске револуције и сл.

Дакле, највероватније због Титове интервенције командант Војне области генерал Иван Рукавина морао 1. децембра 1944. године свим командама места и војним станицама послати допис у којем наглашава да су права и дужности Мађара изједначена са осталим становништвом и да сходно томе се морају распустити сви логори састављени од Мађара. Такође, Мађарима је пружена могућност уласка у редове Н.О.В, а уколико то нису желели били су мобилисани у војничке радне јединице које су по организацији, дисциплини, исхрани и смештају биле изједначене са осталим јединицама.²⁶ Овим актом власт је започела интеграцију мађарске мањине у политички и друштвени систем нове Југославије.

Оно што је посебно забрињавало ПК били су чести инциденти као што је употреба шовинистичких парола у свакодневном говору и масовне туче у национално мешовитим селима. Тако је једно од главних политичких питања у многим селима Војводине било решавање нетрпељивости између Срба и Мађара. Пример таквог стања био је Марадик, у којем је међусобни однос ова два народа био заострен у толикој мери да је свакодневно била угрожена безбедност мештана. Примећено је да су обавезе приликом обавезног откупа пољопривредних производа биле неравномерно распоређене, по правилу на штету Мађара. Напади ножевима, туче и пребијања у којима су учествовали и чланови Партије, осликавају нам степен националне мржње али и однос какав су комунисти на терену, нарочито у мањим местима и даље имали према Мађарима. Шовинистичке пароле које су несметано кружиле селом нису никог узбуђивале.²⁷ Широм Војводине био је изражен шовинизам и међу школском децом. Осим туча између ученика Срба и Мађара, примећено је да у многим

²⁵ Иса Јовановић у својим мемоарима сведочи да је Тито био нарочито бесан због злочина над Мађарима и лошег мишљења који због тога може настати код међународне јавности. Иса Јовановић, У служби револуције, Нови Сад 1986, 199

²⁶ А.В. Ф.170

²⁷ Шовинистичке пароле код Мађара биле су: „Ми нисмо слободни”, „Мађари у Југославији нису равноправни”, Срби нас подјармљују”, Срби слободно могу да бију Мађаре, нико их не позива на одговорност”, Мађари се више оптерећују обавезама”, „Срби су насилници-дивљаци”. Главне пароле код Срба су биле: „Мађари су црноберзијанци”, Мађари мрзе Србе, једва чекају да им се свете”. А.В. Ф.334.303

градовима и селима, нарочито у мешовитим школама деца „не иду заједно, неће да се играју заједно и слично”.²⁸

Све је указивало да се морају предузети енергичније и конкретније мере за поправљање положаја Мађара и других мањина. Кривица за њихов лош положај свалена је на ниже партијске структуре којима је владао „великосрпски шовинизам”, који је на Фебруарском саветовању, 1948. године у Београду, истакнуто као главни проблем у партијској организацији.²⁹ На основу архивске грађе и постојеће литературе, можемо констатовати да је национална компонента код чланства, нарочито у првим годинама после рата била итекако изражена. Али је тешко утврдити колико је на формирање политичких ставова и наведеног политичког деловања могла утицати пропаганда грађанских националних странака и нарочито поражене и прокажене четничке идеологије. Нема сумње да је теорија о великосрпском шовинизму људима из врха КПЈ користила да оправдају себе и за догађаје из периода Војне управе. За чување од прљања дуго неговане слике у јавности о сопственој безгрешности и хуманости, они су за неке злочине над Мађарима оптужили партијске организације на терену које су „спроводиле четнички утицај”.³⁰ Такође, теорија о „великосрпској хегемонији” представљала је ону врсту ставова КПЈ која се у међуратном периоду учврстила и никада није отклоњена. Потреба сталног опреза према српском национализму и страх од његовог хегемонизма посебно је био изражен код српских комуниста који су на овом питању градили своје каријере.³¹

Међутим, нови проблем у овим односима настаје непосредно после објављивања Резолуције Информбироа. Кампања Информбироа условила је да се код одређеног дела мађарског становништва разбуктају шовинистичко расположење и ревизионистичке идеје. Међу њима су преношене вести о наводној концентрацији совјетских и мађарских трупа на југословенској граници.³² Сан о припајању Војводине или њеног северног дела Мађарској био је привлачан и многим члановима КПЈ. Пропаганда ИБ имала је највише утицаја на северу Војводине, у Суботици и њеној околини, где је 1949. године од 90 чланова КПЈ искључених због делатности на, како се тада говорило, линији ИБ, 56 припадало мађарској заједници.³³

Слабљењем совјетског притиска и нормализовањем односа са северним суседом, војвођански Мађари су од непоправљивог противника социјалистичког друштва и југословенске државе, постепено сматрани као и остали југословенски народи верним следбеницима Јосипа Броза и КПЈ.

²⁸ А.В.Ф.334.80

²⁹ Небојша Петровић, Политика на селу, 209

³⁰ А.В.Ф.334.142

³¹ Мира Радојевић, Јосип Броз Тито и корени југословенске федерације, Суочавање са прошлосту-пут ка будућности: Југославија 1918-1941, Научни скуп у Сремској Каменици 2010, 376

³² Извештај ПК наводи да су Мађари у Кули сувише дигли главу и дешавало се да у редовима при било каквој деоби нека Мађарица испује Српкињу речима : „чекај доћи ће наше време.” Осим тога, код њих су постојали разни рокови по којима је требало да дође мађарска војска за коју су наводно и „спремали колаче”. А.В.Ф.334. 777

³³ А.В.Ф.334.80

Немачка улога у војвођанском питању средином XX века

До неразумевања, међусобног трвења и озбиљнијих конфликта између Немаца и домаћег српског становништва долазило је још приликом колонизације Немаца на простор данашње Војводине током XVIII века.³⁴ Као добри земљорадници они су потискивали сточарско српско становништво, што је уз политичке и друштвене разлике успоставило и економско ривалство. Ипак, услед заједничких недаћа и изложености агресивној мађаризацији ови односи су до Првог светског рата дошли до стања коректности. Управо је захваљујући стварању државе СХС заустављен, како је изгледало незадржив процес асимилације немачког становништва и започео процес њиховог националног освешћивања.

Њихова интелектуална и политичка елита убрзо је дошла до закључка да се њихова национална права најлакше могу остварити сарадњом са водећим политичким странкама, мирним суживотом са већинским народом и лојалним односом према новој држави. С друге стране, и поред израженог неповерења према несловенским народима, Краљевина Југославија је у циљу њиховог дистанцирања од Мађара, правила уступке немачкој мањини по питању културе и образовања.³⁵

Овај на изглед идиличан однос поремећен је средином тридесетих година, када и на овим просторима долази до ширења националсоцијалистичке идеологије, пре свега, од стране млађих људи који су се школовали у Немачкој. Ови млади фанатици на челу са панчевачким лекаром Јакобом Авендером, покушали су да преузму вођство у Културбунду, критикујући опрезну политику руководства најважније немачке организације у Војводини. Познати као Обновитељи они су после неуспешног покушаја да преузму власт у Културбунду 1935. године искључени из ове организације.³⁶ То није значило да је њихов утицај на становништво маргинализован, напротив, он је са спољнополитичким успесима Немачке стално растао. Да би већ 1939. године преузели власт над Културбундом и успоставили потпуну контролу над огромним делом фоксдојчера. Нацизам и милитаристички дух је невероватном брзином овладао немачким масама. Нацистички поздрави, марширања улицама и масовне нацистичке манифестације, постали су уобичајена слика по немачким местима широм Војводине.³⁷

Културбунд је с једне стране постао политичко тело које је заступао Немце у односу према држави, а с друге стране, продужена рука нацистичке Немачке. Нема сумње да је она на разне начине помагала своје сународнике у државама централне Европе и Подунавља. Између осталог то је био део стратегије и припрема Хитлерове армаде за освету од пораза и губитка великих

³⁴ Зоран Јањетовић, Немци у Војводини, Београд 2009, 62

³⁵ Михаел Антоловић, Немачко школство у Војводини 1918-1941, Токови историје, 1-2, Београд 2009, 107-128.

³⁶ Бранко Бешлин, Немци у Војводини 1918-1919, Токови историје 1-4, Београд 1999, 214.

³⁷ Исто, 219

територија у Првом светском рату. Ипак, због планова око увлачења Југославије у своју војну и политичку орбиту, тешко је одредити у којој мери је немачко становништво у Југославији учествовало у међуратном периоду у припремама за агресију а касније и економску експлоатацију. Чињеница да је њихов позив на мобилизацију у војску Краљевине Југославије износио 80-90%³⁸ у поређењу са 60%³⁹ колики је био укупан одзив на мобилизацију, у одређеној мери побија тезу о потпуном изостанку лојалности фолксдојчера према Југославији.

Међутим, комунистичке власти су после рата оптужиле мобилисане домаће Немце да су имали задатак да у југословенским трупама пронађу фашистичке елементе и да са њима удружени пласирају дефетистичке вести. Затим, да су смењивали југословенске локалне власти и слеђа нападали југословенску војску у повлачењу и онеспособљавали или стављали виталне објекте у функцију немачких снага у нападу.⁴⁰ Нема сумње да овакве активности у априлском рату нису била ретки. Њихов највећи успех забележен је у Земуну, када је група од 200 припадника домаћих Немаца под командом Фрица Руницког, фолксдојчера из Руме, заузела земунски аеродром.⁴¹

Постоји доста примера у којима су се фолксдојчери од самог почетка окупације, не само безрезервно ставили на страну окупатора, већ су били и починиоци свирепих злочина над цивилним становништвом. На пример у Алибунару су 12. априла фолксдојчери припадници добровољних јединица стрељали групу од 100 Срба међу којима војнике и сељаке суседе. У логорским службама широм Војводине као чувари најчешће су били запослени локални Немци.⁴²

Мада се једно време помињала и могућност оснивања „Donaulanda” обнављањем идеја из времена Еугена Савојског, у циљу смиривања Срба, као и због прилично хомогене немачке народносне групе, Банат је задржан у саставу Србије, али као посебна управна јединица са подбаном у Петрограду.⁴³

Због многобројних злочина окупационих снага али и фолксдојчера мржња према Немцима у целој Европи попримила је невиђене размере. У Југославији су још пре потпуног ослобођења земље, одлуком АВНОЈ-а од 21. новембра 1944. године, којом је конфискована имовина држављана немачког Рајха и лица немачке народности, практично запечаћене њихове наде у даљи опстанак на овим просторима.⁴⁴ Дубоко неповерење према немачком станов-

³⁸ Херберт Прокле, Георг Вилдман, Карл Вебер, Геноцид над Немачком мањином у Југославији, Београд 2004, 29.

³⁹ Коста Николић, Страх и нада у Србији 1941-1944, Београд 2002, 22

⁴⁰ Небојша Петровић, Кривица домаћих Немаца и злочини над немачким становништвом у Војводини после Другог светског рата-Анализа једног документа, The shared history, Сремска Каменица 20008, 63

⁴¹ Слободан Маричић, Суседи, целати, жртве фолксдојчери у Југославији, Београд 1995, 41.

⁴² Исто, 452.

⁴³ Бранко Петрановић, Историја Југославије 1918-1978, Београд 1981, 202.

⁴⁴ Немачки поседи од 676 368 к.ј укупне површине или 617 613 к.ј ораница и башта ушли су у земљишни фонд за аграрну реформу и колонизацију, Никола Гаћеша, Аграрна реформа и колонизација у Југославији, 1945-1948, Нови Сад 1948, 207.

ништву, мржња која је тражила свој „одисај”, као и куповина преко потребне политичке популарности, гурали су комунистичке вође у доношење одлуке о „коначном решењу”. Јосип Броз је још 16. октобра 1944. године послао Пеку Дапчевићу наређење да обезбеди једну бригаду како би „очистио Вршац од швапских становника”.⁴⁵

Иначе је у новонасталим европским државама после Првог светског рата брзо преовладало неповерење према мањинским народима, које је искуство из Другог светског рата додатно потврдило. Због тога је ради ојачања политичких граница, одмах по повлачењу немачке војске, широм источне Европе долазило до добровољног и у већој мери насилног премештања цивилног становништва. Слично је било и код наших ратних победника. Тако је Титовом Наредбом од 17. октобра 1944. године у Војводини са Барањом заведена војна управа ради нормализације прилика, односно у циљу отклањања „недаћа које су југословенским народима нанели окупатори и овде насељени туђински елементи.”⁴⁶ Опасним туђинским елементом сматрани су и Мађари, којима је првобитно како наводи Кардељ, такође било намењено протеривање.⁴⁷ Међутим, брзо се због комунистичке солидарности одустало од овакве намере. Да је однос према Мађарима промењен видимо из једног документа од 14. новембра 1944. године, у којем Главни народноослободилачки одбор извештава све народноослободилачке одборе Војводине да је потребно да се „темељито обрачунамо са свим Швабама, а и с оним Мађарима” који су вршили злочине.⁴⁸ Док су Мађари и поред страдања невиног становништва чији је број и данас непознат, брзо враћени у ред равноправних грађана Југославије, над Немцима је ОЗНА примењивала овлашћења које је добила од војне управе да „по свом нахођењу” могу вршити одмазду, хапшења и конфискације имовине.⁴⁹ Тако је Команда војне области за Банат донела 18. октобра 1944. године мере које су у појединим сегментима неодољиво подсећале на методе које су нацисти спроводили према Јеврејима и словенским народима. Поред тога што им је ограничена контрола кретања, наведена одлука је строго забрањивала употребу немачког језика на јавним местима, забрањено им је ношење југословенских и совјетских националних ознака, а под претњом стрељања морали су у року од 12 часова уклонити све натписе на немачком језику.⁵⁰ Они су и у Југославији колективно платили за национална понижења које су наменили и спроводили над многим народима за време рата.

⁴⁵ Владимир Дедијер, Нови прилози за биографију Јосипа Броза Тита, III том, Београд 1984, 145.

⁴⁶ Коста Николић, Србија у Титовој Југославији 1941-1980, Београд 2011, 191

⁴⁷ Владимир Дедијер, Нови прилози за биографију. 133

⁴⁸ Коста Николић, Мач револуције, Београд 2014, 80.

⁴⁹ Исто, 81

⁵⁰ Осим тога Наредба је омогућила излазак Немцима из својих места само уколико иду на рад, а они који су напустили своје куће нису се могли вратити. Такве Немце требало је одмах стављати у логоре а касније предавати војном суду. Такође Немцима је била забрањена употреба матерњег језика и у приватној преписци. Затим им је забрањен било какав рад у јавним установама, изузев неопходних стручњака. Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, Југословенски федерализам, II том, Београд 1987, 145, 146, 147

Пошто се већи део Немаца већ био повукао са немачком војском, током Војне управе, преостали део је, чији се број ни данас не може поуздано утврдити, (у литератури се број логорисаних креће између 70 и 105 000 људи) спроведен у логоре, односно насеља са специјалним режимом. Услед лоше хигијене и хране, тешког рада и неодговарајуће медицинске неге, смртност у логорима је била изузетно велика.

КПЈ је веома брзо после оштрих предузетих мера према немачкој заједници, настојала да ове активности оправда пред домаћом и страном јавношћу. Изражавање сумњи у легалност и моралну исправност донетих одлука постојале су код многих грађана, који су обилазили НОО, скупљали потписе и доказивали да су појединци и њихове породице невини. Међутим, штампа је „раскринкавала” овакве покушаје оптужујући „швапске заштитнике” да су плаћеници и чак сарадници нацистичких окупатора.⁵¹ Али сумње и недоумице постојале су и код највиших партијских и државних руководиоца. Тако Милован Ђилас каже: „Можда бисмо се ми и предомислили да Руси, Пољаци и Чеси већ нису закључили а делимично и извршили истеривање Немаца. Ми смо став прихватили без заседања, без дискусије као нешто што су немачка злочинства учинила схватљивим и оправданим.”⁵²

Дакле југословенска власт је настојала, не бирајући средства, да се реши присуства немачког становништва на овим просторима. Кардељ је и после неколико деценија од ових догађаја, сматрао да је Немце због улоге коју су имали за време рата било исправно протерати из Војводине. „На тој бази ми смо се одмах на почетку одлучили да Немце истерамо. И то смо постигли на мировној конференцији, то је било тамо потврђено као наше право, и ми смо их истерали.”⁵³ Међутим, Едвард Кардељ се и тада као и југословенске власти неколико деценија раније, погрешно позивао на одлуке Постдамске конференције, која је одобрила исељавање Немаца само из Пољске, Чехословачке и Мађарске. Сходно томе, Западни савезници су у неколико наврата током 1946. и 1947. године одбијали захтеве Југославије за исељавање. фолксдојчера у Немачку. Ономогућавање њиховог исељавања је, пошто су им куће и имовина били одузети, и био главни разлог њиховог проласка кроз голготу југословенских концентрационих логора.⁵⁴

После великог страдања у радним логорима и илегалног напуштања Југославије, по мишљењу Зорана Јањетовића на простору Војводине живело је знатно више Немаца него што наводи званична статистика. По попису из 1948. године у Војводини је евидентирано 31. 882 Немаца, 1953. године 46. 000, а

⁵¹ „Има и таквих који за неколико безвредних свежања банкнота продају своју част; пристају да за разне Милере или Шмите тврде да су најлојалнији грађани ове земље и да се најлепше односе према народној власти, да су се за време окупације пријатељски односили према нашем живљу. По буцацима и у тајности ту и тамо шапућу како је неправедан овакав поступак. Говоре да ми нисмо фашисти и да не треба да се служимо методом насиља.” Слободна Војводина, 22. фебруар 1945.

⁵² Милован Ђилас, Револуционарни рат, Београд 1990, 140

⁵³ Владимир Дедијер, Нови прилози за биографију Јосипа Броза III том, 132

⁵⁴ Зоран Јањетовић, наведено дело, 355

1963. године чак 47. 800. Имајући у виду њихов веома низак наталитет, Јањетовић сматра да се радило о етничкој мимикрији –људи су се изјашњавали као припадници других нација желећи да остану непримећени. Касније, услед нешто повољнијих услова, део скривених се поново изјашњавао као Немци.⁵⁵

С друге стране, представници власти под непријатељском делатношћу су подразумевали и наклоност према западним државама, несимпатисање југословенског режима и жељу за иселјавањем за Немачку или Аустрију. Нарочито им је сметао утицај религије и чињеница да су скоро сви Немци редовно посећивали цркву. Истина, међу Немцима, нарочито младићима који су прошли разне тортуре било је и оживљавања фашистичке идеологије, а познат је случај у Апатину када је група од десетак омладинаца формирала организацију „Нови Културбунд” и вршила извесне саботажне акције у предузећима у којима су радили. Жељни освете појединци су прилазили и антикомунистичким организацијама које су формирали припадници других народа. Тако су се у Петроварадину двојица омладинаца немачке националности придружила групи крижара састављеној од Хрвата и добровољно се прихватили задатка да изврше атентат на функционера сељачке радне задруге. Такође било је извесних активности и на линији ИБ, нарочито у Банату. Познат је случај хапшења једне групе Немаца у Вршцу међу којима је био и Конти Петар члан КП.⁵⁶

Овакве примере режим је користио као доказ да су Немци, чим им се укаже прилика склони непријатељској делатности. Међутим, када погледамо списак ухапшених Немаца у току 1949 и 1950. године, због непријатељског рада према држави и Партији на основу Резолуције ИБ, (12 ухапшених Немаца, махом ратних заробљеника и стручњака који су дошли у Југославију пре Резолуције ИБ) видимо да је број ухапшених из њихових редова знатно мањи у односу на остале народе Војводине.⁵⁷

Као што видимо Немци си и до почетка педесетих година практично били препуштени самима себи, што комунистичка власт без обзира на наглашени анимозитет према овој мањини није могла дуго толерисати. Тако су крајем августа 1951. године војвођански Немци били главна тема Бироа Покрајинског комитета, што је само по себи била најаве другачијег курса покрајинских власти. Међутим, да стара убеђења и предрасуде према фолксдојчерима тешко бледе, показао је детаљан извештај о раду и држању Немаца у Војводини које је оцењено као изразито непријатељско. Пошто ова оцена није одударала од схватања које је власт имала и 1944. године, онда је и логично да се и шест година после окончања Другог светског рата начин решавања овог питања у Војводини враћа на почетак. Тако је на овом састанку закључено да се државном врху предложи да изађе у сусрет жељи већине војвођанских Немаца да се иселе у Западну Немачку или Аустрију.⁵⁸ Изгледа да је ова препорука утицала на промену федералних власти да олакшају иселјавања фолксдојчера, тако што

⁵⁵ Зоран Јањетовић, наведено дело, 359

⁵⁶ А.В.Ф.334. кутија 180.

⁵⁷ Слободан Бјелица, Комунисти Војводине и сукоб са ИБ, Истраживања бр. 20, Нови Сад 2009, 42

⁵⁸ Слободан Бјелица, Међунационални односи у Војводини педесетих година двадесетог века и политика комунистичке партије, Истраживања бр. 21, Нови Сад 2010, 419

су 1952. године отпочели преговоре око Протокола са СР Немачком. Пошто се захваљујући овом протоколу огромна већина иселила из Војводине, они су у демографском смислу већ средином педесетих година били на нивоу статистичке грешке.

Хрватско-српски спорови око Војводине

Одређена размимоилажења између Срба и Хрвата по питању Војводине и њеног статуса у заједничкој држави, настао је још и пре њеног формалног уједињења са Србијом и стварања државе СХС. Различито виђење начина њеног отцепљења од Аустро-Угарске указивали су већ тада на супростављене интересе и карактер будућих политичких сукоба у Краљевини. Док су српски политичари инсистирали да се Војводина непосредно прикључи Србији, Хрвати и одређени број Срба сматрали су да Срби и Хрвати у Угарској буду заступани у Народном вијећу СХС у Загребу, коме ће самим тим бити и поверен процес отцепљења.

Спор око ових питања разрешен је тек 25. новембра, после више од месец дана бурних расправа. Велика народна скупштина у Новом Саду, захваљујући пре свега Јаши Томићу, јединствено се изјаснила да се Војводина прикључи Србији, која би на мировном конгресу и заступала њене интересе. Треба истаћи да је одређени број истакнутих српских политичара, попут Светозара Прибићевића и Васе Стајића, познатог политичара и јавног делатника из Војводине били против оваквог развоја догађаја. Пошто је ушао у Одбор двадесетосморице у Загребу, Стајић је пре одржавања Велике народне скупштине у Новом Саду известио своје сараднике да је „у Загребу изгласано уједињење, те да нема смисла посебно прикључење Србији”.⁵⁹

Од противника директног прикључивања Војводине Србији, а нарочито од многобројних незадовољника економском политиком Београда и руинарањем војвођанске привреде развио се аутономашки покрет. Осим борбе против „србијанске” хегемоније они су се залагали за аутономност Војводине у федералистички преуређеној Југославији. Овај концепт није наишао на подршку Мађара, који нису желели никакву Југославију, ни постојећу ни федералну са аутономном Војводином. Њихова политика није наишла на подршку ни код немачке мањине, који су своје интересе тражили у сарадњи са властима у Београду. Али, свесрдно је прихваћена од стране Хрватске сељачке странке и њеног лидера Влатка Мачека. Заправо, ХСС је као крајњи, скривени циљ, према Војводини водила у ствари политику њене поделе, односно припајање Срема, Барање и делова Бачке у „природне и повијесне границе Хрватске.” Само из тактичких разлога они су пригрлили војвођанске аутономаше, као средство слабљења српског отпора хрватским плановима у Југославији.⁶⁰

⁵⁹ Ранко Кончар. Опозиционе партије и аутономија Војводине, 20

⁶⁰ Чедомир Попов, Историјске основе АП Војводине у републици Србији, Аутономија Војводине, Београд 2004, 77, 78.

Мачеково виђење статуса Војводине видимо из његових захтева изложених Цветковићу, непосредно пред потписивањем сада већ чувеног споразума Цветковић-Мачек. Он је предлагао Хрватску у границама Савске и Проморске бановине која би ишла од Шида, захватајући делове Босне до Херцег Новог. Овакво разграничење долазило је у обзир само у случају да преостали делови Војводине и Босне буду засебне јединице. У противном, предвиђа да се границе између Србије и Хрватске вуку од Суботице правом линијом на Илок и Саву и Босну до испод Сарајева.⁶¹ Мачек је, чак и после потписивања Споразума и утврђивања граница Хрватске бановине, на седници Хрватског народног заступства од 29. августа нагласио да то није дефинитивни опсег хрватских граница и да клаузула у Споразуму гарантује мењање граница када се буде преуређивала читава држава. „Јер посве другачије ће изгледати дотични териториј Бановине Хрватске, буде ли у ново преуређеној државној заједници рецимо и аутономна Војводина или не буде.“⁶²

Спровођење ових планова Мачек и ХСС нису дуго чекали. Већ током 1940. године они су јавно изражавали сумњу да ће споразум заживети те су одлучније приступили успостављању чвршћих веза са мањинским становништвом у циљу обезбеђивања њихове подршке за другачије решење проблема Војводине. Мада су се раније децидно изјашњавали за концепцију аутономије Војводине, сада је о њеном политичком статусу размишљано са становишта непосредних хрватских интереса. Тако је сенатор Јосип Ђидо Вуковић на збору у Сомбору маја 1940. године изјавио како „Хрвати нису против аутономије“, али они немају већини у њој. „Њезина аутономија овиси о свјести и зрелости већине ъезина становништва.“⁶³

Нове спољно политичке околности су веома брзо створили услове за остваривање оваквих планова. Захваљујући Хитлеровој визији нове Европе, делови Војводине су већ 1941. године ушли у састав „повијесних граница“. Под нацистичким покровитељством настала је Независна Држава Хрватска којој је поред Босне прикључен и Срем. По узору на своје менторе, усташе су одмах преузели мере у циљу систематског уништења српских националних институција, протеривања, покатоличавања и физичког уништења стотине хиљада људи. Према непотпуним подацима из Срема је од јуна до октобра 1941. године протерано око 36 000 српских колониста у Србију. Злогласни Виктор Томић је само између 3. и 5. септембра 1942. године ликвидирао на Митровачком гробљу 2.800 људи. Хапшења, пребијања и разна друга злостављања немогуће је и пребројати. Поред тога, процењује се да је у логору Јасеновац живот изгубило преко 10.000 становника Срема, од којих су преко 90% били Срби.⁶⁴

Као резултат оваквога дивљаштва у Срему, али и на осталим окупационим подручјима Војводине, развијао се покрет отпора под контролом КПЈ. И поред тога што је српски елемент био најзаступљенији у овом покрету, већ

⁶¹ Ранко Кончар, опозиционе партије и аутономија Војводине, 324.

⁶² Исто, 328

⁶³ Исто, 351.

⁶⁴ Љубивоје Церковић, Народи на тлу Војводине, Нови Сад 2014, 280, 281, 285

крајем 1942. године покренуте су расправе између војвођанских и хрватских комуниста око будућих граница. Идеја о Срему као хрватском простору, коју су заступали хрватски комунисти налазила је потпору у чињеници да је Срем још у Аустро-Угарској сматран као „покрајина” Хрватске. Насупрот томе, код војвођанских комуниста постојала је развијена свест да је Срем део Војводине.⁶⁵ Они су се одлучно супротставили оваквим размишљањима и аргументовано доказивали ЦК неопходност заузимања става по овом питању. Тако да је 1943. године ЦК КПЈ морао донети одлуку о враћању једног броја срезова западног Срема, који су се због политичких потреба, нашли у организационој вези са ЦК КПХ. Међутим, чак и тада једним радиограмом Покрајинском комитету КПЈ за Војводину, ЦК тражи да се обустави дискусија о томе коме ће припасти Срем, с образложењем да ће се то питање решавати после рата и да није политички опортуно постављати га сада, јер би се тиме могли удаљити хрватски елементи од НОП-а.⁶⁶ Овакво размишљање покушао је да искористи Обласни комитет за Славонију, тако што је одуговлачио са извршењем одлуке ЦК и пристајао да уступи ПК Војводине само нека места из вуковарског и винковачког среза, али не и целе срезове. На крају је Окружни комитет из Осијека лаконски одговорио ПК Војводине да су делови срезова западног Срема задржани по одлуци ЦК КП Хрватске.⁶⁷

Питање Барање је такође, у неку руку остало је отворено до пролећа 1945. године. Наиме, министарство за Хрватску у новој југословенској влади захтевало је одлагање избора за народне одборе који су били заказани за мај 1945. године, док се не изврши разграничење између Хрватске и Војводине. Том приликом упозорено је да се у оквиру Војводине налазе „поједини делови Хрватске који никада нису припадали Војводини.”⁶⁸ Одмах после овог упозорења, чланови ГНООВ-а су 6. априла закључили на пленарном састанку ГНОООВ-а да Барања по свом географском положају и јаким привредним везама са Хрватском, а пре свега по свом националном саставу треба да гравитира федералној Хрватској, с тим што ће наводно о томе одлучити сам народ Барање.⁶⁹

Наредних месеци је у Срему дошло до кулминације националне нетрпеливости између Срба и Хрвата, Чак се и код комуниста јавило велико незадовољство, па и осветничко расположење због усташких злочина. У јулу 1945. године одиграле су се масовне демонстрације Срба у Сремској Митровици приликом ископавања лешева Срба које су побиле усташе.⁷⁰

Постоји мишљење да су управо ове демонстрације убрзале решавање статуса Војводине. Непосредно после ових догађаја, положај Војводине у новој држави регулисан је одлуком АВНОЈ-а од 10. августа 1945. године. Наиме,

⁶⁵ Љубодраг Димић, Историја српске државности, Нови Сад 2001, 271

⁶⁶ Ранко Кончар, Идеја о аутономији Војводине и КПЈ, Истраживања, бр.1. Нови Сад 1971, 46.

⁶⁷ Бранко Петрановић, КПЈ и друштвено-политичке промене у Југославији од АВНОЈ-а до уставотворне скупштине, Истраживања, бр.1, Нови Сад 1971, 386.

⁶⁸ Коста Николић, Србија у Титовој Југославије (1941-1980), Београд 2011, 194.

⁶⁹ Јелена Попов, Главни народноослободилачки одбор Војводине 1943-1945, Истраживања, бр.3, Нови Сад 1974, 411.

⁷⁰ Коста Николић, Србија у Титовој Југославији, 195

на иницијативу војвођанских посланика, АВНОЈ је донео одлуку о прикључењу аутономне Војводине федералној Србији. Затим је Председништво Народне Скупштине Србије, донело 3. септембра 1945. године Закон о установању и устројству АПВ.⁷¹

И поред тога што је уз сагласност свих националних заједница, па и Хрвата, правно регулисан статус Војводине, политичка ситуација у Покрајини 1945. године није се могла оценити као стабилна. Најкрупнији проблем била је управо нетрпељивост између Срба и Хрвата у Срему. Додатном међусобном удаљавању два народа, осим традиционалног нераздељивања, страха усташких злочина у Другом светском рату и кошкања самих комуниста око граница АПВ, допринели су, како видимо из партијских докумената, и грешке саме Партије према Хрватима и њиховом инкорпорирању у јавни живот. Наиме, велики проблем у решавању националног питања у првим годинама после рата стварала је неспремност и чак отпор националних заједница, осим Срба, за учествовање у политичком животу Војводине.

Чињеница да национални састав Партије и државних органа, нарочито на селима, није одговарао националној структури Војводине и да су многи партијски радници, нарочито у Срему били анти хрватски настројени, не сме нас одвести до једностраних закључака.⁷² Наиме, већ смо истакли да су Хрвати у Војводини, а пре свега у Срему, имали знатно резервисанији став према комунистима од српског становништва, који су се као најугроженији народ у рату у највећем броју и одазвали позиву КПЈ.⁷³ „У Срему је ситуација друкчија него у осталим деловима Војводине. Срби су се борили, Хрвати нису. Нетрпељив однос датира још од тада.“ Ову тврдњу је јавно и зачуђујуће искрено изнео Јован Веселинов и на тај начин указао на порекло проблема са којим су се низ година суочавале партијске организације у Срему.⁷⁴

Да би се осигурало поверење Хрвата у намере комунистичких власти предузимане су многобројне мере. Један од тих начина било је и уверавање војвођанских Хрвата да је национална политика нове Југославије другачуја од оне која је вођења у Краљевини. Наиме, хрватским националистима у међуратном периоду било је изузетно важно да Буњевце и Шокеце увуку у свој национални корпус. Ово питање је компликовало ионако сложене националне и политичке прилике, било камен раздора између два југословенска народа и

⁷¹ Јанко Ницовић, Уставни развој Србије 1804-2006, Београд 2007, 313

⁷² Слична ситуација је била и у осталим национално измешаним крајевима Југославије. Тако је начелник Озне за Банију изнео следеће податке: „Могло се запазити да је шовинистичка мржња на врхунцу. Између српских и хрватских села се толико распламсала да се скоро туку. У Костајничком и Дворском котару неки кажу да то није наша држава и власт јер су Срби у командама. Срби су свугде, а Хрвати нигде“. Коста Николић, Мач револуције-Озна у Југославији 1944-1945, Београд 2014, 119

⁷³ Иса Јовановић је почетком 1945. године у свом реферату на VII Покрајинској конференцији објаснио доминацију Срба у партијским органима чињеницом „да су како до ослобођења, тако и од ослобођења углавном показали највећу активност, како политичку тако и у напирима око изградње наше нове државе.“ А.В. Записник са VII Покрајинске конференције ПК КПС за Војводину одржане 5. априла 1945.

⁷⁴ А.В. Записник са седнице ПК КПС за Војводину одржане 25. јуна 1946.

добар терен за надметање националистички настројених политичара и интелектуалца. Док су се у претходној држави ломила копља по овом питању, комунисти су после рата овај шкакљив национални проблем, без консултовања науке нити самих Буњеваца и Шокаца, решили обичном наредбом. Пошто је без икаквог образложења констатовао да „буњевачке и шокачке националности не постоје”, Главни народно ослободилачки одбор Војводине је у допису свим окружним народно ослободилачким одборима наредио „да се Буњевце и Шокце имадете третирати искључиво као Хрвате без обзира на њихову изјаву”.⁷⁵ Осим тога што су Буњевци и Шокци насилно морали постати Хрвати, чиме је њихов број на овим просторима знатно увећан, ова одлука је по мишљењу неких научника морала имати утицаја и на разграничење између Војводине, односно Србије и Хрватске.⁷⁶

Међутим, и поред наведених уступака њиховим националним интересима, Хрвати у Војводини су се на позиве и апеле комуниста за ангажовање учешће у друштвеном и политичком животу Покрајине и даље оглушавали. Њихову пасивност било је најлакше и политички најбезболније објаснити, како смо већ и навели, шовинистичким ставовима и идеолошким слабостима нижих партијских структура. Тако да је „секташком односу” партијских организација према Хрватима посвећена је велика пажња на VII конференцији ПК КПС. У првој тачки Резолуције такав однос дефинисан је као спречавање Хрвата и националних мањина да стварају посебне организације Фронта, АФЖ-а, да имају посебне културне приредбе итд. Стога је партијским организацијама наложено да у потпуности спроводе партијску линију по националном питању и да брзо исправљају све грешке. Сви комитети, почев од ПК па до МК добили су задатак да израде план рада са Хрватима и националним мањинама тако да константно претресају њихове посебне потребе, и то како оне у погледу организовања и активирања Хрвата и националних мањина, тако и њихове просветне, политичке, културне и економске потребе. Наложено је и отварање посебних одбора АФЖ и УСАОЈ-а за Хрвате и националне мањине.⁷⁷ Настојања да се Хрвати политички активирају није могла преко ноћи избрисати нетрпељивост и донекле осветничко расположење Срба у партизанским селима Срема. „Не могу Хрвати и Мађари учествовати у власти у оноликом броју као Срби јер нису дали толико за борбу колико су Срби”, биле у неке од парола у Марадику и Шатринцима поводом истицања кандидатских листа за изборе.⁷⁸

И поред свих напора, Партија није успела да политичким радом постигне зближавање између два народа. У сремским селима и даље су преовлађивали лоши односи између српског и хрватског становништва. Хрвати су се

⁷⁵ Драго Његован, Документи о насилној хрватизацији Буњеваца и Шокаца у Војводини после Другог светског рата, Етнолингвистичка и историјска истраживања о Буњевцима, Суботица 2008, 110

⁷⁶ „Комисија за разграничење користила је бројно стање Срба и Хрвата у пограничним подручјима, којима су претходно насилно приписани Буњевци и Шокци, као аргумент код одређивања српско-хрватске границе”, Драго Његован, наведено дело, 92

⁷⁷ А.В. Ф.334. Резолуција VII Покрајинске конференције

⁷⁸ А.В. Ф.334.1135

трудиле да сваком приликом искажу политичку незаинтересованост тако што се на многобројне конференције уопште нису одазивали.

Оваквом стању у значајној мери је допринела Римокатоличка црква, која је упорно и поред великих удараца и политичких пораза које је константно трпела, офанзивно наступала према југословенској власти и комунистичком покрету. Поред незадовољника новим режимом, уплашених и збуњених од новог и смутног времена које долази, значајан део хрватског становништва у Војводини упорно се тискао под скутове Римске цркве. Заправо, без обзира што ниси третирани као национална мањина, они су као и остали мањински народи услед удаљености од националних и културних средишта били религиознији, како од већинског народа тако и од својих сународника у матичним областима и државама.

Њихова дубока повезаност са Црквом и религијом, често није кидана ни уласком у Партију.⁷⁹ Свесни свог угледа и утицаја на народ, католички свештеници се нису устручавали да отворено одвраћају вернике од учешћа у било каквим активностима у режији комуниста.⁸⁰ Колики је тај утицај био види се из годишњег извештаја ПК КПС за Војводину 1947. године, у којем се резигнирано констатује да је због католичких свештеника утицај партијских организација веома слаб и то не само по селима и мањим местима, већ и урбаним центрима попут Новог Сада и Петроварадина.⁸¹

Када говоримо о Хрватима у Војводини и њиховом односу према новој држави, односно комунистичким властима, неопходно је осврнути се и на деловање крижарског покрета. Он је, истина за вољу био много раширенији, активнији и опаснији по власт у другим југословенским републикама, али из покрајинских партијских докумената видимо да се у озбиљној форми појавио и у овим крајевима. Настанак крижарског покрета детерминисан је жељом појединаца за наставком борбе против комунизма и Југославије и за обнову НДХ, али за многе и јединим начином да се сачува голи живот у суочавању са драстичним поступцима победника. И поред тога што су многи крижари од стране комунистичке пропаганде неутемељено проглашавани „заклетим” усташама, може се констатовати да су главни тон у војној и политичкој орјентацији давали припадници усташког покрета.⁸²

На основу малобројних докумената може се закључити да је покрет у Војводини био „организационо повезан” и имао ослонац и подршку од стране усташки расположених делова хрватског становништва. Власт су нарочито забрињавале информације да су по школама биле активне омладинске крижарске организације.⁸³ Почетком 1946. године откривене су крижерске организације у Бапској, Соту, Голубинцима, Сланкамену и Новим Бановцима. Међутим, и поред хапшења, политичко расположење Хрвата се у неким мес-

⁷⁹ А.В. Записник са састанка ПК КПС за Војводину 16. јул 1946.

⁸⁰ А.В.Ф.334. 10873/2

⁸¹ А.В. Годишњи извештај ПК КПС за Војводину 1947.

⁸² Зденко Раделић, Крижари: Герила у Хрватској 1945-1950, Загреб 2011, 22,26

⁸³ А.В. Записник са седнице ПК КПС за Војводину одржана 10. септембра 1946.

тима, на пример у Голубинцима додатно погоршало. Заплашено и иначе према властима неповерљиво становништво сада је у потпуности бојкотовало покушаје било какве сарадње са КПЈ. Поједине групе крижара су чешће одлучивале да примењују отворен терор и диверзије, при чему су најчешће страдали партијски активисти⁸⁴ Нема сумње да је у њиховим редовима било и осведочених усташа који су свој крвави пир по сремским селима, сада, после рата, наставили под другим именом.⁸⁵ Ипак, када је 1946 године разбијена и ликвидирана група под вођством Ивице Попића, у Срему је герилски начин деловања замењен обичном антикомунистичком пропагандом.⁸⁶ Крижари су били активни и међу хрватским становништвом на северу Бачке. У Суботици је откривена једна група која је имала утицаја у редовима интелигенције и наводно уживала подршку бускупског двора.⁸⁷

Ипак, режим је све герилске, па и отворене антикомунистичке и антијугословенске активности, веома брзо успешно угушио. Хрвати су се почетком педесетих година, захваљујући некој врсти позитивне дискриминације постепено укључивали у друштвени и политички живот Покрајине.

Литература:

1. Šandor Mesaroš. Mađari u Vojvodini 1929-1941, Novi Sad 1989.
2. Čedomir Popov, Od Versaja do Danciga, Beograd 1995.
3. Čedomir Popov, Istorijske osnove AP Vojvodine u republici Srbiji, Autonomija Vojvodine, Beograd 2004.
4. Nebojša Petrović, Politika na selu 1945-1950, Novi Sad 2009
5. Nebojša Petrović, Krivica domaćih Nemaca i zločini nad nemačkim stanovništvom u Vojvodini posle Drugog svetskog rata-Analiza jednog dokumenta, The shared history, Sremska Kamenica 2008
6. Vuk Vinaver, Jugoslavija i Mađarska 1933-1941, Beograd 1976
7. Dušan Bajagić, Mađarska štampa o ubistvu kralja Aleksandra Karađorđevića, Tokovi istorije 3-4, Beograd 2005
8. Aleksandar Kasaš, Odjek međunarodnih prilika u Vojvodini između dva svetska rata, Istraživanja, br.15, Novi Sad 2004.
9. Aleksandar Kasaš, Stenografski zapisnici sa suđenja glavnoodgovornim za raciju u južnoj Bačkoj 1942. Novi Sad 2008.
10. Aleksandar Kasaš, Protokol o izručenju ratnih zločinaca između DFJ i Mađarske iz novembra 1945, Istraživanja, br.22. Novi Sad 2011.
11. Aleksandar Kasaš, Mađari u vojvodini 1941-1946, Novi Sad 1996.
12. Ranko Končar, Opozicione partije i eutonomija Vojvodine 1929-1941, Novi Sad 1995.
13. Ranko Končar, Ideja o autonomiji Vojvodine i KPJ, Istraživanja, br. 1, Novi Sad 1971.

⁸⁴ У Хртковцима је убијен један члан народног фронта, а маскирани крижари су упадали у куће појединих чланова Партије и Месног одбора и износили разне захтеве и претње. А.В.Ф. 334 1141

⁸⁵ Почетком 1946. године у Новом Саду је одржано суђење крижарима који су побили целе породице, само зато што је њихов члан био борац југословенске армије или зато што им домаћин није дао храну. Слободна Војводина, 17. март 1946.

⁸⁶ А.В. Записник са седнице ПК КПС за Војводину одржана 10. септембра 1946.

⁸⁷ А.В. Записник са седнице ПК КПС за Војводину одржана 18. октобра 1947.

14. Mark Mazover, *Mračni kontinent*, Beograd 2011
15. Vladimir Dedijer, *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, Rijeka 1980.
16. Srđan Cvetković, *Broj i struktura optuženih domaćih ratnih zločinaca i kolaboracionista prema fondu Državne komisije i njena instrumentalizacija*, Arhiv, Beograd 2004.
17. Isa Jovanović, *U službi revolucije*, Novi Sad 1986.
18. Mira Radojević, *Josip Broz Tito i koreni jugoslovenske federacije, Suočavanje sa prošlošću-put ka budućnosti*, Jugoslavija 1918-1941
19. Zoran Njetović, *Nemci u Vojvodini*, Beograd 2009.
20. Slobodan Bjelica, *Komunisti Vojvodine i sukob sa IB, Istraživanja*, br. 20, Novi Sad 2009
21. Slobodan Bjelica, *Međunarodni odnosi u Vojvodini pedesetih godina dvadesetog veka i položaj komunističke partije*, Istraživanja, br. 21, Novi Sad 2010.
22. Mihael Antolović, *Nemačko školstvo u Vojvodini 1918-1941, tokovi istorije 1-2*, Beograd 2009.
23. Branko Bešlin, *Nemci u Vojvodini 1918-1939, Tokovi istorije 1-4*, Beograd 1999.
24. Herbert Prokle, Georg Vildman, Karl Veber, *Genocid nad nemačkom manjinom u Jugoslaviji*, Beograd 2004.
25. Kosta Nikolić, *Strah i nada u Srbiji 1941-1945*, Beograd 2002.
26. Kosta Nikolić, *Srbija u Titovoj Jugoslaviji (1941-1980)*, Beograd 2011.
27. Kosta Nikolić, *Mač revolucije*, beograd 2014.
28. Slobodan Maričić, *Susedi, dželati, žrtve, folksdojčeri u Jugoslaviji*, Beograd 1995.
29. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1978*, Beograd 1981.
30. Branko Petranović, *Momčilo Zečević, Jugoslovenski federalizam II tom*, Beograd 1987.
31. Branko Petranović, *KPJ i društveno političke promene u Jugoslaviji od AVNOJ-a do ustavotvorne skupštine*, Istraživanja br. 1, Novi Sad 1971.
32. Milovan Đilas, *Revolucionarni rat*, Beograd 1990.
33. Drago Njegovan, *Dokumenti o nasilnoj hrvatizaciji Bunjevaca i Šokaca u Vojvodini posle drugog svetskog rata, Etnolingvistička i istorijska istraživanja o bunjevcima*, Subotica 2008.
34. Ljubivoje Cerović, *Narodi na tlu Vojvodine*, Novi Sad 2014..
35. Ljubodrag Dimić, *Istorija srpske državnosti*, Novi Sad 2001.
36. Jelena Popov, *Glavni-narodnooslobodilački odbor Vojvodine 1943-1995*, Istraživanja br.3, Novi Sad 1974.
37. Janko Nicović, *Ustavni razvoj Srbije 1804-2006*, Beograd 2007.
38. Zdenko Radelić, *Križari-Gerila u Hrvatskoj 1945-1950*, Zagreb 2011.

Извори:

1. Arhiv Vojvodine; Fond 334
2. Arhiv Vojvodine; Fond 170
3. Arhiv Vojvodine; Zapisnik sa sednice PK KPS za Vojvodinu
4. Arhiv Vojvodine; Godišnji izveštaji PK KPS za Vojvodinu

Штампа:

1. Slobodna Vojvodina

NATIONAL AND POLITICAL DISPUTE ABOUT VOJVODINA IN THE MID-20TH CENTURY

Summary: During the centuries people from different ethnic, religious and cultural heritage settled, conquered and lived on the fertile soil of the south Pannonia valley. Just this „variety” disturbed consolidation and foundation of one national and political subject. According to these historical circumstances, almost all nations who lived or live in this area, laid right on Vojvodina. Especially fierce struggle for Vojvodina or its part happened in the middle of the 20th century. General insecurity, devastation, deportation and mass killings represented the culmination of national hate and brutal realization of political and national interests. The author tried to perceive certain historical processes which additionally deepened contrary national interests of many nations (Serbs, Croats, Hungarians, and Germans) without ideological prejudice and exclusivity.

Key words: Vojvodina, autonomy, ideology, nationalism, Kingdom of SHS, KPJ, genocide

ЛЕОНАС ТОЛВАИШИС*
Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 327(470+571):341.1(497.113)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 105-117

ВОЈВОДИНА КАО РЕГИОН ОД СТРАТЕШКОГ ЗНАЧАЈА ЗА СПОЉНОПОЛИТИЧКЕ ИНТЕРЕСЕ РУСКЕ ФЕДЕРАЦИЈЕ

Сажетак: Рад је посвећен концептуалном објашњењу и теоријском уобличавању закономерности у спољнополитичкој стратегији Руске Федерације према Војводини у ширем контексту њене спољне политике према Србији и Југоисточној Европи. Стратегија спољне политике Руске Федерације у односу на Републику Србију и Аутономну Покрајину Војводину се сагледава кроз теорију реализма у међународним односима, коју у погледу улоге идеја и вредности у спољној политици битно допуњује конструктивистичка теорија. У раду се објашњава улога Војводине у актуелној спољној политици Русије у Југоисточној Европи, у складу са Концепцијом националне безбедности Русије. Интереси Русије као велике силе и геополитичког чиниоца се анализирају из угла њене безбедности у областима војне сарадње, енергетике, економије и политике идентитета, за које се даје процена интереса Русије у Војводини. Однос према руским улагањима у енергетски сектор се сагледава као посебна димензија трајних подела у партијском систему на покрајинском нивоу.

Кључне речи: спољна политика Русије, безбедност Русије, енергетика у Војводини, руско-српски односи

Увод

Тренд смањења утицаја Русије у Југоисточној Европи који је дошао до изражаја почетком 21. века наводио је на закључак да Балканском полуострву Русија више не придаје стратешки значај, какав је придавала крајем 19. – почетком 20. века. За разлику од постсовјетског простора на који је спољнополитичка концепција Русије ставила тежиште, првих година 21. столећа Балкан није спадао у приоритетне правце руске спољне политике (Концепција, 2000, 2008, 2013, 2016). До средине прве деценије 21. века спољна политика Русије на балканском правцу имала је дефанзивни карактер и настојала да успори

* leonas.tolvaisis@fepps.edu.rs

тренд политичког и културног удаљавања Србије од Русије ка ЕУ. Према доследности настојања да сврста Србију на своју страну у поменутом периоду Русија је губила трку са Западом, настављајући традицију успостављену Берлинским конгресом 1878. године, након којег је Балкан у више наврата био препуштен пресудном утицају европских сила.

Утицај Русије на Балкану је почео да јача у другој деценији 21. века искристалисањем стратешких интереса и продорнијим наступом на привредном, политичком и медијском пољима. Методе „меке моћи“ у парирању западном утицају (Бурганова, 2016: 91) допуњују енергетску стратегију Русије која је усмерена на контролисање ресурса Србије од стратешког значаја.

У овом раду стратегију спољне политике Руске Федерације у односу на Републику Србију и Аутономну Покрајину Војводину сагледаваћемо претежно кроз теорију реализма у међународним односима, коју у погледу улоге идеја и вредности у спољној политици битно допуњује конструктивистичка теорија. Кључно начело за теорију реализма је начело националних интереса. Сагледавајући опстанак и самоочување државе као крајњи циљ њене спољне политике, реалистичка парадигма дефинише међународну политику као борбу за власт у којој долази до изражаја непрекидан напор усмерен на очување и увећање моћи и утицаја државе и слабљење моћи конкурената (рационална максимизација сопствене моћи као начин заштите од супарника) (Morgenthau, Thompson, 1985). Борба за власт у међународним односима се јавља у три облика: очување власти кроз одржавање *status quo*, увећање власти и утицаја и демонстрација моћи.

Према неореалистичкој парадигми, државе имају сличне потребе, али не и могућности за њихово остваривање (Waltz, 1979: 99). Формулишући начело динамичког поимања националних интереса, политички реализам пружа теоријски оквир за разумевање променљиве природе деловања Русије на Балкану. Као дугорочни стандарди који пружају основ за процену политичких одлука и потеза, интереси су подложни променама у зависности од ситуације и историјских услова. Степен и начини укључености државе у међународну политику се мењају кроз време, док став према учешћу на међународном плану зависи од унутрашњополитичке ситуације и културних промена.

Национални интерес у међународним односима, према теорији реализма, кључно је организујуће начело у односу на економију, религију и међуетничке односе. Економска политика у реалистичкој парадигми може да игра улогу алата међународне политике у функцији успоставе геополитичке контроле. Ширење економског и културног утицаја битно допуњује војну и политичку моћ, поготово у одсуству могућности успостављања војне контроле над територијом. Освајање умова и свести грађана одређене државе посредством промишљене идентитетске политике представља стратешки најефикаснији начин за стварање повољних услова за економски продор и обезбеђивање војног присуства на дужи рок. Исто важи за политику престижа која је усмерена на стварање спољнополитичког имица и угледа државе у циљном региону.

Као што политички реализам не подразумева потпуно одустајање од вредности и идеала, у оквиру ове теорије је могућа концептуализација историјске традиције добрих српско-руских односа. Вредносно и психолошко освајање друштва и нагласак на културном и духовном јединству битно допуњује стратегију политичког и војног присуства. Међутим, реализам у међународним односима захтева јасно разграничавање између пожељног стања и изводљивости истог у конкретним временским и географским условима. Реалистичка теорија тако пружа објашњење за рационално, објективно и емоционално неутрално понашање државе. Морални разлози у међународним односима су подређени разуму који води рачуна о последицама алтернативних политичких потеза, док политичка етика у реализму почива на процени политичких активности према резултатима и последицама истих.

За разлику од реализма, конструктивизам у тумачењу темеља међународне политике поклања пажњу нематеријалној страни – идејама, колективним вредностима, култури и социјалној идентификацији. Према конструктивистичкој теорији, међународни односи одражавају социјалне вредности које им дају значај (Adler, 1997). Приликом анализе улоге идеја у систему међународних односа, идеје се тумаче као циљеви, страхови, претње, поистоветивања и други елементи перципиране стварности који утичу на субјекте међународних односа и тако производе резултате на дужи рок. Сходно томе, гледано из угла конструктивизма, за очекивати је да ће ширење војног утицаја Русије бити поздрављено у јавном мњењу Србије, где се Русија традиционално доживљава као савезник, али ће изазвати стрепње, нпр., у Пољској (што се и обистинило 2014. године приликом промене ситуације на Криму у корист Русије). Према конструктивистичкој парадигми, социјалне норме и вредности на дужи рок обликују међународну политику тако што суштински утичу и на схватање националне безбедности – кључну аналитичку категорију на коју тежиште ставља реалистичка мисао.

Спољнополитички интереси Русије у Србији

На основу званичне Спољнополитичке стратегије Руске Федерације можемо закључити да у основне националне интересе Русије спадају спољашња и унутрашња безбедност, неповредивост граница, територијална целовитост и очување историјског и културног простора (Стратегија, 2016). Према теорији реализма, из поменутих императива проистиче незваничан стратешки интерес за обуздавање геополитичких супарника и поделу утицаја у кључним регионима између велесила.

На Балкану сви поменути интереси долазе до изражаја. У региону се одвија такмичење великих сила за војно присуство, контролу излаза на море и освајање тржишта. Из тих интереса проистиче потреба Русије за савезницима или барем неутралним државама које нису удружене са њеним супарницима. Свако жариште у ближем или даљем окружењу Русије представља претњу за њену стабилност, док регион у којем се укрштавају интереси велесила, мулти-

националних привредних актера, организованог криминалитета и тероризма представља једно од попришта које су кључне за безбедност саме Русије.

Због свог геополитичког положаја, Србија никад неће бити занемарљива за интересну сферу Русије, јер представља кључ за улазак Русије на Балкан и отворену капију за утицај Русије у Европи. Русија се супротставља ширењу западног утицаја на деоницама за које процени да таква могућност постоји (Ђурковић, 2012: 7). Као држава континенталне геополитичке традиције, Србија остаје једина држава у региону која још задржава могућност да води самосталну спољну политику. У конфронтацији Русије са геополитичким супарницима, савезници Русије на Балкану, пре свега Србија, такође ризикују да се нађу на удару.

Уколико се сфере руског интереса посматрају у облику концентричних кругова, Србија и Балкан спадају у други круг, одмах након постсовјетског простора. Наиме, губитком доминантног утицаја на државе бившег Варшавског пакта, важна улазна тачка за утицај Русије остаје Србија, али и шири појас држава тзв. „Балканске тројке, БЗ“ (донедавно „четворке“, до уласка Црне Горе у НАТО у јуну 2017. године), које, уз Србију, чине БиХ и Македонија, за које је из перспективе Русије пожељно да буду барем неутралне. У перспективи ланац савезничких држава би могао да се шири и сеже дубље у Централну Европу.

Уочљиво је неколико стратешких циљева руске политике на балканском правцу, које условно можемо поделити на војно-стратешке, привредно-економске и културно-идентитетске.

Придржавајући се политике војног неутралитета, Србија као држава која заузима средишњи положај у региону представља ослонац за руску противтежу монопољу НАТО-а. Останак Србије ван НАТО-а такође може пружити јак аргумент Русији да поручи постсовјетским државама да чланство у алијанси није неопходан предуслов за придруживање ЕУ.

Како је евроазијски интеграциони пројекат копно одсечен од Балкана, а руско војно присуство на полуострву је окончано 2003. године повлачењем трупа са Косова и Метохије и из Босне и Херцеговине 2003. године и преусмеравањем пажње, војних и политичких ресурса Русије ка постсовјетском простору, придруживање држава региона НАТО алијанси смањује простор за остваривање интереса Русије. Напуштање мировних мисија на Балкану од стране Русије послало је својеврсну поруку елитама балканских држава да се регион препушта Западу, што је и одредило примарни стратешки правац спољнополитичке путање тих држава (уз задржавање могућности склапања повољних аранжмана и са Русијом).

Све док се Србија придржава војног неутралитета и не чини део ЕУ, она има повољне услове да подржава ставове Русије у међународним организацијама. Према Спољнополитичкој концепцији РФ, проширење НАТО-а се схвата као безбедносна претња која је усмерена на „обуздавање Русије“ (Концепција, 2016: чл. 61). Заокруживањем контроле НАТО-а над читавом Јадранском оба-

лом услед уласка Црне Горе у алијансу изгубљене су могућности за оснивање руских војних база на стратешким позицијама јадранских лука.

У складу са интересима Русије, битно је да се територија Балкана одржава као зона безбедности која се никад неће користити против ње у војне сврхе (Гускова, цит. у Николић Ђаковић, 2013). У супротном, регион може да се нађе на удару руских противмера усмерених на сузбијање ширења сфере НАТО-а. Питање Војводине као потенцијалног жаришта треба разматрати у контексту истоветних питања КиМ и БиХ која имају потенцијал да спречавају чланство држава западног Балкана у НАТО-у (нпр., статусни референдум у БиХ по узору на Крим).

Кораци ка јачању војне сарадње са Србијом сведоче да је Русија заинтересована за присуство јаке Војске Србије на Балкану. Војни уговори по којима се Војска Србије опрема значајним делом руским наоружањем је значајна спона која везује Србију за Русију (уз енергетске пројекте). Након што је 2007. године Србија прогласила војну неутралност, одржано је више војних вежби са Русијом. Стратешки значај који Русија додељује Србији огледа се у оснивању Српско-руског хуманитарног центра који ради под окриљем Министарства за ванредне ситуације Русије и Министарства унутрашњих послова Србије.

Геополитички положај чини Србију рањивом на попришту за одмеравање снага између велесила, за које жаришта играју инструменталну улогу. Препустивши Србију интересној сфери Немачке (оличеној у ЕУ), на располагању Русији остају полуге утицаја које има у балканским државама ради вршења притиска на европске државе, реагујући на нарушавање њене сопствене интересне сфере на постсовјетском простору (у Украјини) (Дидановић, 2014). Односе Русије са Србијом треба посматрати и у ширем контексту њених односа са центрима моћи оличеним у америчким и европским престоницама дипломатије, наспрам којих руско-српски билатерални односи играју инструменталну улогу. Уместо договарања са наднационалним нивом оличеним у Бриселу, Русија показује склоност ка директном договарању са владама појединих европских држава. Тренд који је дошао до изражаја у српско-руским односима 2000-тих година је коришћење тих односа како од стране Србије, тако и од стране Русије у договарању са Западом (Ђурковић, 2012: 5).

На Балкану као на погодном тлу за кориговање равнотеже снага у Европи, активна и потенцијална жаришта представљају инструменте за остваривање интереса великих сила у региону. Регион тако представља терет пре за онога ко га контролише, одвлачећи ресурсе и пажњу, него за спољашње актере који имају полуге условљања на њега. Са друге стране, нестабилност може служити и за истискивање политичког, економског и евентуално војног утицаја Русије, као што показује пример коришћења навода о припреми државног удара у Црној Гори ради политичког образложења што скоријег пријема Црне Горе у НАТО и легитимације присуства те алијансе у региону. Стварање негативног имиџа Русије на Балкану следи циљ учвршћивања позиција евроатлантских актера у региону (Искендеров, 2017). Као што се повећање пажње Русије према Сирији или уласку Црне Горе у НАТО десило спонтано у спољ-

нополитичком тактизирању у односима са Западом, тако се не може искључити ни нагли пораст пажње према Србији и питањима њеног територијалног уређења; слично томе као што се у Македонији Русија залаже за сузбијање дезинтегративних тенденција.

Тренд који је дошао до изражаја на Балкану у послехладноратовским деценијама огледао се у доследној помоћи западних великих сила ширењу етничких простора суседних народа на уштрб међусобној интеграцији територија насељених српским живљем. Пројекти попут „Велике Албаније“ су усмерени и на истискивање утицаја Русије. Моделовање питања статуса Војводине у контексту фрагментације српског етничког простора намеће претпоставку да би свако евентуално покретање тог питања следило логику истискивања утицаја Русије из региона услед све веће фрагментације српског државног простора. Према томе, таква фрагментација не би одговарала интересима Русије.

Перспективи стварања појаса „БЗ“ је супротстављен интерес западних сила да настанак таквог појаса спрече. Пријемом Србије која заузима средишње место у региону, ЕУ ће ојачати своју економску моћ, али и навестити заокруживање интеграције читавог региона у оквиру ЕУ. Србија као битна транзитна зона кроз коју пролазе источни коридори мреже трансевропског саобраћаја, држава која се налази на стратешкој позицији надомак две европске макрорегије (подунавске и јадранско-јонске) представља интерес за ЕУ из геостратешких, инфраструктурних и економских разлога. Међутим, као супарнички актер, Европска комисија не би била заинтересована да Србија у својству нове чланице ЕУ ојача групу држава које су апсолутно зависне од руског гаса (Бугарска и Словачка). Интересе Русије у Србији ЕУ не може занемаривати, све док на територији Србије постоје битне руске активе. Наиме, Србија зависи од увоза гаса и нафте из Русије, а Гаспром има монопол на руском тржишту. Русија је једини увозник природног гаса за Србију и обезбеђује пресудан део увоза сирове нафте и нафтних производа (ПКС, 2016). Како цена гаса представља полугу утицаја Русије на одлуке Србије, у догледном периоду ће Русија остати значајан актер у српској политици. Својим присуством Русија има полугу утицаја на доносиоце одлука и може да утиче на одлуке по питању КиМ, БиХ, па и Војводине.

Међутим, уколико степен развијености трговинске сарадње заостаје за политичким односима, билатерални односи се доводе у већу зависност од владиних ставова. У спољнотрговинској сарадњи са Србијом Немачка (13% у извозу и 13,9% у увозу) и Италија (14,6% у извозу и 10,3% у увозу) претичу Русију (5,3% у извозу и 7,8% у увозу) (РЗС, 2017: 1). Иако су руска улагања у Србију, као и српски извоз у Русију ограниченог обима, заједнички енергетски пројекти и извоз српских пољопривредних производа у Русију свакако подразумевају значајне губитке за Србију, уколико дође до трвења у руско-српским односима. Губитак спољнотрговинске сарадње са Русијом Србија неће моћи да надокнади чланством у ЕУ, буде ли Русија избила међу прве спољнотрговинске партнере Србије. У складу са тиме, интересима Русије одговара успоравање европских интеграција Србије и јачање двостране трговинске размене.

Према неореалистичкој парадигми, уласком Србије у ЕУ Русија губи слободан приступ српском тржишту услед неминовног увођења царинског режима и потребе прилагођавања увоза из Русије европским захтевима стандардизације и сертификације. Осим истискивања Русије са српског економског простора (централног у балканском региону) од стране ЕУ, пренос надлежности са нивоа Републике Србије на наднационални ниво отежаће Русији договарање са Србијом у одређеним областима. Укључивање треће, наднационалне стране у српско-руске односе ослабиће утицај Русије у региону.

У Хантингтоновом реалистичком приступу (Huntington, 1996), Србија се налази на линији додире двеју цивилизација, западне и православно-словенске које се такмиче за државе са неодређеним правцем геополитичке оријентације. Уласком у ЕУ Србија ће бити приморана да усклади правно тумачење људских права и вредности демократије са концептом који у извесној мери одудара од вредносног система који је прихваћен у Русији. Тако ће се повећати број држава који уздижу начело људских права изнад националног суверенитета. Русија се залаже за начело недељиве безбедности, док ЕУ заснива своје схватање међународне безбедности на концепту људске безбедности (Карапоткин, 2016).

Приликом усклађивања спољне и безбедносне политике са ЕУ у оквиру преговарачког поглавља 31. Србија ће бити приморана да прихвати заједничку политику ЕУ према Русији (укључујући санкције и усклађивање спољнополитичких ставова). Све док ужива статус кандидата за чланство у ЕУ, Србија задржава слободу да не усклађује спољнополитичке ставове са ЕУ по питањима која се разилазе са интересима Русије пре него што ступи у пуноправно чланство. У почетном периоду Србија ће се придружити низу држава-чланица ЕУ које имају благонаклони став према Русији. Међутим, дугорочно гледано, под утицајем норми и вредности ЕУ (према конструктивистичком концепту) поимање српских националних интереса од стране политичких елита Србије ће се прилагођавати императиву чланства у ЕУ (Карапоткин, 2016). Као пример може послужити захтев Европске комисије да Србија одустане од супсидирања извоза прехранбених производа у Русију (Искендеров, 2014).

У идентитетском погледу, питање положаја Војводине у контексту руско-српских односа уско је повезано са губитком геополитичких позиција (али и дела „титуларних нација“ које су постале мањине у новим државама) од стране Србије и Русије распадом социјалистичких федерација у којима су заузимале централни положај. За руску спољну политику Балкан има симболичан значај због игнорисања става Русије од стране западних сила у процесима распада Југославије и првог преседана тзв. „обојене револуције“. Србија је најпозданије упориште Русије у региону који је суочен са ширењем НАТО-а, док ће губитак Србије за Русију значити коначан губитак иоле значајнијег утицаја на Балкану.

Због давне и најновије историје, Русија је, према томе, једина велика сила за коју је Србија значајна због симболике самог имена Србије и психолошке улоге „болног прага“ Русије, док се присуство на Балкану доживљава као би-

тан атрибут статуса велесиле. Током и након бомбардовања Србије од стране НАТО пакта 1999. године, Србија је стекла јединствени и трајни симболички значај у руском спољнополитичком и јавном дискурсу. У рату са НАТО пактом, Србија је у базичном руском спољнополитичком наративу доживљавана као симболичан браник Русије, чиме је њена спољнополитичка оријентација добила на набоју не у последњем реду још и тиме што би преоријентација Србије – жртве НАТО бомбардовања – ка западној војно-политичкој алијанси имала немали психолошко-симболички значај губитка најпоузданијег руског савезника у овом делу Европе, али и шире. Углед најпоузданијег савезника Русије на Балкану Србија је потврдила одбијањем да се придружи санкцијама ЕУ против Русије.

Слично тактици која је примењивана у заштити једновераца у Украјини крајем 18. века у доба Катарине II, у савременом деловању на Балкану Русија ставља тежиште на политику идентитета. Руска политика на Балкану следи логику супротстављених погледа на свет. Индикативно је да је Гаспром, НИС-ов већински деоничар, засновао своју промотивну кампању на руско-српском пријатељству, а не на истицању квалитета сопствених производа.

Спољнополитички интереси Русије у Војводини

Интереси Русије у Војводини су вишеслојни и преламају се кроз поља политике, економије и културе.

Како Војводина поседује јединствени институционални модел очувања етничке разноликости, вреди истаћи да интереси Русије нису заобишли ни проучавање искуства модела националних савета националних мањина који вуче корене из Војводине (Tolvaišis, 2016). У моделу културне аутономије који је примењен у Русији уочљиво је избегавање одређених кључних одлика модела Националних савета националних мањина као кровне организације која има монопол на заступање мањине. Национално-културне аутономије (НКА) у Русији делују у облику удружења грађана (Толвајшис, 2016: 84). Могуће је постојање више удружења која заступају исти народ на локалном, регионалном и федералном нивоу. Њихове препоруке нису обавезне за извршавање (Чемчиева, 2013: 208), док финансијска подршка НКА није обавеза државе, већ право које она може остваривати посредством циљних програма.

Значајан степен спољнотрговинске сарадње између АП Војводине и Русије се огледа у натполовичном уделу робе из Војводине (подне облоге, лекови, прехранбени производи) у укупном извозу Србије у Русију. Међу највећим српским извозницима у Русију су предузећа са седиштем у Војводини: Хемофарм АД Вршац, Real Knitting ДОО Гајдобра, Tarkett ДОО Бачка Паланка. Војводина предњачи међу српским регионима у увозу нафте и гаса из Русије (РЗС, 2017: 1).

Економско присуство Русије у АП Војводини и Србији се своди претежно на енергетски сектор. Превласт на тржишту гаса представља стратешки

приоритет руске економске политике на Балкану. Трендови последње две деценије сведоче да су услови за остваривање енергетских интереса Русије кључни за обликовање њених односа са државама региона. Интереси Русије у Војводини се могу сагледавати кроз императив спречавања изградње на Балкану европских енергетских пројеката за увоз нафте и гаса мимо Русије, као и у задржавању продора политичког утицаја ЕУ на Балкан. Војводини у оквиру Србије припада кључна улога за енергетски утицај Русије у региону.

За разлику од Косова и Метохије одакле се Русија повукла у војном погледу и изгубила преговарачку моћ са позиција актера који је присутан на терену, у Војводини је Русија присутна економски тако што поседује битне стратешке активе.

Енергетски споразум са Русијом 2008. године је потписан у политичком контексту руске подршке територијалној целовитости Србије у погледу АП КиМ и предвиђао је изградњу гасовода „Јужни ток“ кроз територију Србије, па и Војводине. Продаја Нафтне индустрије Србије (НИС) компанији „Гаспром-њефт“ за 400 милиона евра директним споразумом без тендера подразумевала је и уступање српских нафтних и гасних бушотина и геотермалних извора руском инвеститору (Службени гласник, 2008).

НИС са већинским уделом Гаспром-њефта у власништву (56,15%) је највећи порески обвезник који је постигао удео од око десетину у укупним приходима републичког буџета (НИС, 2013). Складиште гаса Банатски Двор, највеће на Балкану, власништво је заједничког предузећа Гаспрома и Србијагаса, где Гаспрому припада одлучујући глас. Уговор је омогућио Русији преовлађујући положај у снабдевању Србије енергентима и њиховој расподели на унутрашњем тржишту. Русија је добила ексклузивно право коришћења налазишта нафте и гаса на територији Војводине уз повољну накнаду и гаранцију од неповољних промена пореског законодавства. Споразум није предвиђао надокнаду губитака у случају његовог раскида, али је гарантовао заштиту од повећања рудне ренте која је у тренутку потписивања споразума износила 3%, да би доношењем новог Закона о рударству била повећана на 7%.

Одустајање Русије од изградње „Јужног тока“ у децембру 2014. године може се тумачити као смањење њеног утицаја, али захваљујући повољним условима енергетског споразума, без обзира на немогућност испуњавања обавеза отварања 2000 радних места и остваривања прихода од транзита, не повлачи ризик од ревидирања споразума. Евентуалним продужењем магистралног гасовода „Турски ток“ кроз територију Србије (што се у тренутку закључења овог рада помаља као далека и неизвесна перспектива) енергетски сектор региона би се дугорочно везао за испоруке руског гаса.

Како су основна предузећа и инфраструктура НИС-а смештени на територији АПВ (две рафинерије, постројење за прераду гаса са експлоатисаним нафтним пољима и преко 500 бензинских станица), свака промена у статусу Војводине која би ишла на штру територијалној целовитости Републике Србије неминовно ће угрозити активе и власничка права компаније „Гаспром-њефт“. Реализација гасовода „Турски ток“ преко територије Србије би такође могла

бити угрожена од евентуалних центрифугалних трендова, када је реч о статусу Војводине.

Енергетски активи тако стварају подлогу за јединство интереса Србије и Русије чија је визија јединствена и стабилна Србија кроз коју се руски гас допрема западноевропским потрошачима. Русија полаже на коректан третман руског капитала у Србији, док би сагледавање Русије и Запада као двају супротстављена пола од стране покрајинских или републичких власти могло да доведе до неповољног третмана фирми са руским капиталом које послују у Србији.

Као пример политике условљавања може се навести чињеница да је након одбијања Србије да прихвати захтев Русије да се радницима Српско-руског хуманитарног центра додели статус који је једнак статусу административно-техничког особља амбасаде уследило одбијање Русије да одобри попуст од 200 милиона евра на гас, па и одустајање од изградње гасовода „Јужни ток“ у децембру 2014. године. У складу са реализмом руске политике, из Концепције спољне политике Руске Федерације (2016) нестао је помен Србије и Балкана као региона од стратешког значаја за Русију, како га је означила претходна концепција из 2013. године (Концепция, 2013). Ово се може повезати са одустанком Русије од изградње „Јужног тока“, где је Балкану припадала улога битног саобраћајног и инфраструктурног чворишта за снабдевање Европе гасом и нафтом.

Расподела партијског система у погледу повољности по економске интересе Русије се може сагледавати кроз резултате гласања о гасном аранжману са Русијом у септембру 2008. године, посматране кроз расподелу мандата у актуелном саставу Скупштине АПВ. Против потврђивања енергетског споразума са Русијом у Скупштини Републике Србије гласали су посланици Либерално-демократске партије, Савеза војвођанских Мађара и Лиге социјалдемократата Војводине (ЛСВ). Према овом критеријуму, удео политичких странака које имају изричито неповољан став према руским улагањима у енергетски сектор у саставу Скупштине АПВ по резултатима избора 2016. године се може проценити на 11%.

Пример директног оспоравања интереса руских инвеститора представља деценијска политика ЛСВ-а која се спроводи кроз Скупштину АПВ, а усмерена је на преиспитивање енергетског споразума са Русијом. Позив председника ЛСВ-а Ненада Чанка на раскид енергетског споразума и отуђивање НИС-а претхођен је захтевом за повећање рудне ренте НИС-у. Поменути дискурс уложи Гаспрома у обнови НИС-а супротставља захтев за већим приходима буџета Војводине и питања очувања животне средине и инфраструктуре у војвођанским општинама у којима се црпе гас и нафта.

Према конструктивистичкој парадигми, као пример ризика од промене у српско-руским односима услед социјализације једног дела српске политичке елите у вредностима новог спољнополитичког референтног оквира спољне, безбедносне и одбрамбене политике ЕУ се може тумачити захтев ЛСВ-а за затварање Српско-руског хуманитарног центра у Нишу ради отварања погла-

вља 31. у преговорима о чланству са ЕУ, истакнут од стране генералног секретара те странке Бојана Костреша. У светлу таквог антагонизма симболична је чињеница да је Кострешу (у својству члана делегације Србије у Парламентарној скупштини Црноморске економске сарадње) 2014. године изречена мера забране уласка у Руску Федерацију у трајању од 3 године. Према томе, у реторици поменутог сегмента партијског система, сукоб на релацији покрајинских и републичких власти се допуњује паралелном димензијом сукоба која је усмерена против руског економског и војног утицаја у Србији.

Закључци

Анализа спољнополитичких интереса Руске Федерације у Србији омогућава извођење закључка да би визији интереса Русије на Балкану одговарала политички и економски утицајна Србија која се придржава војног неутралитета, није придружена ЕУ, поседује економски субјективитет у односу на ЕУ и пресудан степен економске интеграције са Русијом у оквиру развијене трговинске размене. Сходно томе, сваки интерес Русије према Војводини треба сагледавати у светлу поменутих констаната. Одударање ове визије од америчке и европске визије геополитичке слике Балкана уочљиво је у политици према другој покрајини – КиМ. Успоравање напретка Србије у европским интеграцијама подразумева да исход дијалога између Београда и Приштине који би имао за последицу смањење утицаја Србије није у интересу Русије, што је посебно важно нагласити за сагледавање евентуалног става Русије по питању Војводине.

У одређивању политичког идентитета, спољнополитичких и економских приоритета оних политичких актера са седиштем у Војводини који у први план свог деловања истичу аутономију северне покрајине, Русија се користи као значајан референтни оквир којем се додељује негативан предзнак и који активностима тих партија даје додатну политичку динамику. Наиме, у наративу и политичким активностима поменутих актера уочљиво је доследно настојање да се руски инвеститори истисну из енергетског сектора Војводине. Како су идејне поделе партијског система трајне природе (Tolvaišis, 2016: 29), тај сегмент партијског система Србије (а поготово Војводине) се може означити као институционализовани актер који је супротстављен руској визији односа са Србијом. У складу са конструктивистичким претпоставкама, у идејном смислу је поменути сегмент наклоњен геополитичким супарницима Русије и усмерен на слабљење њеног утицаја у региону.

Иако се према теорији реализма од великих сила може очекивати жртвовање интереса малих држава ради остваривања сопствених интереса, пример српско-руских односа по питању Војводине иде у прилог увидима како реализма, тако и конструктивизма да значајан степен међусобне идентитетске и вредносне интеграције ствара услове за јачање позиција велике силе у региону. Будемо ли сагледавали интерес Србије у Војводини као очување територијалног интегритета и сузбијање евентуалних дезинтегративних трендова, присус-

тво на територији Војводине утицајног актера као што је Русија која на територији Покрајине има активне од стратешког значаја представља поуздан гарант међународне подршке остваривању поменутог интереса.

Литература:

1. Бурганова, Инна (2016): „Сравнительный анализ концепции внешней политики РФ в редакции 2000 г. и 2013 г. в оценке вызовов национальной и международной безопасности“, у: *Международный научно-исследовательский журнал*, № 4 (46), часть 7, стр. 90-92.
2. Didanović, Vera (09.07.2014): „Srbija na posmatranju“, у: *NIN*, br. 3315.
3. Đurković, Miša (2012): „Savremena ruska spoljna politika i Srbija početkom XXI veka“, у: *Kultura polisa*, god. IX, br. 17, str. 1-26.
4. Zakon o potvrđivanju sporazuma između Vlade Republike Srbije i Vlade Ruske Federacije o saradnji u oblasti naftne i gasne privrede (10.09.2008): *Službeni glasnik Republike Srbije*, br. 83.
5. Iskenderov, Petar (2.9.2014): „Hoće li se Srbija održati na više stolica?“. Russia Beyond. http://rs.rbth.com/economics/2014/09/02/hoce_li_se_srbija_odrzati_na_vise_stolica_33269.html
6. Искендеров, Пётр (6.5.2017): „Зачем США создают негативный образ России на Балканах“, у: РИА Новости. <http://ria.ru/world/20170605/1495838196.html>
7. Карапоткин, Дмитрий (2016): „Национальные интересы России в Сербии в контексте евроинтеграционных процессов на Балканах“. <http://evropazavtra.ru/sompetitions/testiruem-skrytuyu/nacionalnye-interesy-rossii-v-serbi>.
8. Концепция внешней политики Российской Федерации (11.7.2000): http://www.ng.ru/world/2000-07-11/1_concept.html
9. Концепция внешней политики Российской Федерации (15.7.2008): <http://kremlin.ru/acts/news/785>.
10. Концепция внешней политики Российской Федерации (12.2.2013): http://www.mid.ru/foreign_policy/official_documents/-/asset_publisher/CptlCkV6BZ29/content/id/122186.
11. Концепция внешней политики Российской Федерации (30.11.2016): http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/2542248.
12. Nikolić Đaković, Tanja (03.04.2013): „Zona interesa“, у: *NIN*, br. 3249.
13. NIS (26.12.2013). „NIS-u priznanje Poreske uprave za najveći doprinos budžetu“. <http://nis.eu/presenter/vesti/zahvalnica-poreske-uprave-za-doprinos-budzetu>.
14. Privredna komora Srbije (2016): Energetski bilans Republike Srbije za 2017. godinu. <http://www.mre.gov.rs/doc/efikasnost-izvori/EN%20BILANS%20ZA%202017%2012.12.2016.pdf>.
15. Republički zavod za statistiku (17.7.2017): *Spoljnotrgovinska robna razmena, konačni podaci 2016*. http://stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/54/33/ST_2016_konacna.doc.
16. Толваишис, Леонас (2016): „Языковая политика как фактор укрепления межэтнического согласия. Опыт Сербии“, у: Боргоякова Т.Г. (отв. ред.) Сохранение и развитие языков и культур коренных народов Сибири, Хакасский государственный университет им. Н.Ф.Катанова, Абакан, стр. 84-87.

17. Adler, Emmanuel (1997): "Seizing the middle ground", in: *European Journal of International Relations*, Vol. 3, pp. 319-363.
18. Huntington, Samuel P. (1996): *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.
19. Morgenthau, Hans Joachim, Thompson, Kenneth W. (1985): *Politics among nations: the struggle for power and peace*, Knopf, NY.
20. Tolvaišis, Leonas (2016): "Ethnic Minority Policies as an Ethnic Cleavage Dimension Within Post-Communist Party Systems: Case Studies of Vojvodina Hungarians and Estonian Russians", in: *Serbian Political Thought*, Vol. 13, No. 1, pp. 29-55.
21. Waltz, Kenneth (1979): *Theory of International Politics*, Addison-Wesley, Reading, MA.

VOJVODINA AS A REGION OF STRATEGIC IMPORTANCE FOR FOREIGN POLICY INTERESTS OF THE RUSSIAN FEDERATION

Summary: The article aims to provide a conceptual explanation and a theoretical framework for regularities of foreign policy strategy of the Russian Federation with regard to Vojvodina in a wider context of its foreign policy in Serbia and the Balkans. The foreign policy strategy of the Russian Federation in the Republic of Serbia and the Autonomous Province of Vojvodina is analysed by means of the theory of realism in international relations, that is significantly complemented by the theory of constructivism with regard to ideas and values. The article analyses the role of Vojvodina in the actual foreign policy of Russia in Southeastern Europe, according to its National Security Concept. Interests of Russia as a geopolitical superpower in Vojvodina are projected onto the spheres of military security, economy, energetics and identity politics. Treatment of Russian investments in energy sector is analysed as a specific dimensions of stable cleavages in the party system on the provincial level.

Key words: Russian foreign policy, Russia's security, energetics in Vojvodina, Russia-Serbia relations

ВАЊА ВУЧЕНОВИЋ*

Факултет за европске правно
политичке студије
Нови Сад

УДК 94(497.113):355.47/.49(497.13)

Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 119-132

ВОЈВОДИНА КРОЗ ПРИЗМУ ХРВАТСКЕ ГЕОПОЛИТИКЕ

Сажетак: Рад проучава и анализира актуелни геополитички положај Војводине, из перспективе потенцијалног геополитичког жаришта у Србији. Првобитно се анализира њен постојећи географски положај и демографско – популационе особености. Потом се анализира њено најближе окружење, са намером указивања на хрватске геополитичке претензије према северу Србије. Посматрано кроз призму историје, на овом простору водиле су се многе значајне и одсудне битке, што указује, с једне стране на његову стратешку важност, али и на вековну, перманентну заинтересованих великих сила и регионалних држава за овладавањем и ширењем утицаја, с друге стране. Све наведено озбиљно прети да произведе негативне последице по државне интересе Србије и већински српски народ у Покрајини, али и по српски идентитет, с крајњим циљем планског урушавања суверенитета и територијалне целовитости Републике Србије.

Кључне речи: Србија, Војводина, сепаратизам, геополитика, Mitteleuropa, Хрватска, војвођанска нација, војвођански идентитет

Простор Балкана у коме је смештена наша држава представља значајан и сложени геополитички полигон на којем се укрштају и конфронтирају најчешће непомирљиво супротстављени интереси великих сила и регионалних држава као и њихове сукобљене геополитичке концепције и аспирације.¹ И историјски посматрано, реч је о територији од изванредне стратешке важности и препознатљивом геополитичком жаришту, које су сходно сопственим интересима, у различитом обиму распламсавале велике силе. С друге стране, на таласу интереса великих, мање државе и народи Балкана у тражили су као и

* vanjans@gmail.com

¹ „На географском подручју које насељава српско становништво, у последња два века укрштали су се, у различитим историјским периодима, стратешки интереси Руског, Отоманског, Немачког, Аустроугарског царства, Француске, Велике Британије, САД, СССР, НАТО, ЕУ, СР Немачке, Руске Федерације и Турске“. Пророковић, Душан (2012): *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Београд, стр. 15 – 17.

што данас траже неку своју шансу за додатним територијалним проширењем и бољим геополитичким позиционирањем.

Циљ је одувек био идентичан – остварити геополитичку и геостратешку контролу, а следствено томе и пресудан и преовлађујући економски, цивилизацијски и културолошки утицај. Мало тога се, у том смислу, променило до данашњих дана.

Такав случај је и са територијом Републике Србије која побуђује различите интересе. Србија са својом централном позицијом на Балкану, на самом чворишту различитих стратешких путева и трансверзала², посебно је геополитички интересантна за многе велике државе које су уједно и респектабилни геополитички играчи.³ Тај простор је, историјски гледано, вековима представљао гранично подручје великих царстава (Источно и Западно римско царство, Византија и Франачка држава, потоње Немачко царство, Угарска држава и Млетачка република, Османлијско царство и Аустроугарска царевина). Геополитички, територија Србије је изазовна и за поједине суседне и околне државе које стрпљиво вребају из прикрајка и чекају неку своју нову прилику за муњевицу „акцију“ и територијално проширење.⁴

Није потребно да залазимо у далеку прошлост, већ да се присетимо турбулентних и ратних деведесетих година на овим просторима. Нескривено суделовање великих сила у процесу разбираспада некадашње велике СФРЈ, најсликовитија је потврда претходне тврдње. Ипак, истини за вољу, такво уплитање „великих“ није представљало израз некакве симпатије или емпатије за једну, другу или трећу страну у тадашњем сукобу како се то овдашњој и међународној јавности најчешће поручивало. Баш насупрот томе, у позадини готово свих великих међудржавних ратних и политичких „игара“ које су се пројектовано одигравале на овим просторима недвосмислено стоји, напослед-

² „Запажамо да је Србија смештена на великим копненим и речним правцима југоисточне Европе, Најпре, њени речни басени Војводине (некада јужна Мађарска) и Шумадије (централна Србија) повезани су са средњоевропским равницама. У ствари, речне долине Мораве, у смеру север – југ, као и Саве и Дунава, у смеру северозапад – југоисток, представљају везу између Балкана и великих равница средње Европе...У таквој ситуацији, Србија представља све већи стратешки и економски интерес у регији“.Труд, Алексис (2007): *Геополитика Србије*, Службени гласник, Факултет безбедности, Београд, стр. 7 – 15.

³ Наш познати геополитиколог др Душан Пророковић примећује да се од периода завршетка хладног рата могу уочити четири геополитичка концепта која се активно занимају Балканом и Србијом као њеним средишњим делом: атлантизам, евроазијство, (средњоевропски) континентализам и неоосманизам. Кључне државе који стоје иза реализације ових геополитичких концепата, према њему, јесу САД, Русија, Немачка и Турска, као актери који у историјском континуитету имају интересе везане за простор Балкана. Види више: Пророковић, Душан (2012): *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Београд, стр. 477.

⁴ „Међу многобројним питањима која су оптерећивала, која оптерећују и која ће оптерећивати и реметити односе између Хрвата и Срба је геополитички положај Хрватске. По општој оцени свих свих хрватских политичара и геополитичара, како ранијег, тако и садашњег времена, геополитички положај Хрватске је такав да личи, како је написао познати хрватски историчар Вјекослав Клаић, на 'добро раскречену кобасицу'. Крестић, Василије (2002): *Геноцидом до велике Хрватске*, Гамбит, Јагодина, стр. 142.

ку, и борба за физичко – географски простор⁵, па самим тим и, што је могуће боље, геополитичко позиционирање.

Ако пажљивије анализирамо, увидећемо да је историја борба за географију и освајање нових територија и простора. Како год се то тумачило, „територије су најскупља валута у политици“ (Кнежевић, 2013: 89). Такво становиште је данас посебно изражено у пракси међународних односа, где се све још увек „врти“ око освајања још једног додатног центиметра неке нове територије. Иако се са различитих академских катедри често може чути како је глобализација претворила свет у глобално село у коме је, услед неслућеног и ничим ограниченог развоја технологије комуникационих система, просторни елемент постао превазиђен, јер – претензије на територије и просторе и даље не јењавају.

Оне су, насупрот томе, све израженије, иако се готово увек настоје замуфлирати већ клишеираним паролама о некој наводној потреби бескомпромисне борбе против претње глобалног тероризма⁶ или о потреби политичке или војне интервенције у другој држави с циљем заштите поштовања основних људских права и слобода. Сву ту „брижност“ моћних, на сопственој кожи имали смо прилику да окусимо као народ и држава 1999. године⁷ када нам је, под изговором „хуманитарне катастрофе“, брутално и насилнички отет и пресечен део државне територије, а потом и створен нови албански државолики провизоријум који ни до данас, уз сву несебичну међународну подршку и помоћ, није показао капацитете да постане одржива, функционална и колико – толико нормална држава.

С друге стране, америчка геостратегија и геополитика су по питању Косова и Метохије имале недвосмислен циљ. У прилог томе говори и експресна изградња грандиозне америчке војне базе Бондстил (*Camp Bondsteel*) с циљем осигуравања заштите стратешких интереса Сједињених Америчких Држава у овом делу света. Интереса „Америке, која војно присутна одатле има могућност дестабилизације Европе (тзв. „меки стомак Европе)“ (Деспотовић, 2014: 196). Може се констатовати да се „Србија 'добро наместила' у погледу тих америчких интереса: на раскрсници праваца, с једне стране, осовина север –

⁵ Тако наш познати геополитиколог Милош Кнежевић истиче да су из позадине унутарјугословенског сукоба деловали јаки цивилизацијски и културни и религијски склопови који су снажно читавали сопствене геополитичке интересе на простору балканског макрорегиона. Види више: Кнежевић, Милош (2013): *Призма геополитике: димензија националног идентитета*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 289 – 301.

⁶ „Па и нова страница историје човечанства, отворена после њујоршког и вашингтонског 'великог праска' 11. септембра 2001. године на тлу најмоћније планетарне силе, а потом и њеног непосредног одговора у виду одмазде, имала је лако уочљиву геополитичку димензију, која, временом, постаје све доминантнија“. Степић, Миломир (2016): *Геополитика: идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 17.

⁷ „Није само потреба премештања НАТО трупа из централноевропског басена ресателитизованих земаља тзв. Нове Европе, била у темељу интереса за агресију на Србију и Југославију, већ и хтење гламурозне самопотврде војног примата у Европи и Свету. Најјачи је хтео да покаже мишиће и докаже се као најјачи; Голијат је хтео да укаже Давиду на стварни однос снага. Тако је *натизам* постао војно – цивилна идеологија принудне вестернизације Старог континента“. Исто, стр. 243.

југ земаља савезница САД – од Естоније до Мађарске, а с друге стране, осовина исток – запад других земаља савезница – од Румуније до Турске, и она мора бити потчињена. Требало је, дакле, осигурати контролу Србије, чак и по цену трајне економске дестабилизације и пада Милошевићевог режима“ (Труд, 2007: 145).

Каква је ситуација данас када је о Србији реч, конкретније, њеном северном делу – Војводини? Какав је геополитички положај Војводине и одакле, заправо, прете потенцијално највеће опасности када је у питању њено најближе суседство. Како се те опасне геополитичке аспирације манифестују, којим се све оруђима служе у пракси и како се идентификују? Настојаћемо у наставку да укажемо на оне најприсутније и највидљивије, те да и декодирамо појавне облике иза којих прикривено делују.

Република Хрватска и њени званичници, у том погледу, с времена на време пласирају врло претенциозне, отровне, фалсификоване и ни у чему утемељене тезе о постојању неког наводног, како они кажу – државног и „повијесног“ права⁸ које полажу на делове територије Републике Србије, апострофирајући у том погледу посебно територију АП Војводине. Међутим, да ли тако нешто, уопште, можемо да прихватимо као случајност?

Уколико се само на тренутак загледамо у историју комплексних и бурних друштвено – политичких прилика на простору који чине данашњу Војводину, увидећемо да се ради о постојању неоснованог, али јасног и континуираног плана⁹ (који је политички формулисан и артикулисан средином 19. века) да се територија Војводине у целости или, макар, једним својим делом „сједини са Хрватском, у њу се утопи и са њом постане једно неразделиво тело“ (Крестић, 2017: 19). Назнаке неких првих проблема и неслагања око тога коме Војводина треба да припадне и коме треба бити дата на управљање, а посебно област Срема, јављају се већ у време револуције из 1848. године.¹⁰ Тада су Срби из Угарске одлучно истакли своје захтеве за аутономијом према аустријској царевини што је, након озбиљних потешкоћа и превирања, ипак резултирало успостављањем посебне аустријске круновине, Српске Војводине, која недуго потом, већ 1849. постаје Војводство Србија и Тамишки Банат.

Може се констатовати да у то време, практично, започиње и суштинско политичко и геополитичко надметање и надигравање за север Србије које је

⁸ Према речима академика Василија Крестића, питање државног и историјског права Хрватске налази се у основи свих хрватско – српских неспоразума, сукоба и геноцидних страдања Срба, па и међусобног рата из 1991. године. Види више: Крестић, Василије (2002): *Геноцидом до велике Хрватске*, Гамбит, Јагодина, стр. 23 – 63.

⁹ Академик Крестић, у том погледу, посебно указује на претензије које су практично од времена револуције из 1848. године, Хрвати почели да исказују у погледу територије Срема, правдајући исте неким непостојећим и фалсификованим историјским или етничким правом. Види више: Крестић, Василије (2017): *Великохрватске претензије на Војводину, Босну и Херцеговину*, САНУ, Београд, стр. 17.

¹⁰ „Али када је револуција окончана, када више није било мађарске опасности многе несугласице између Хрвата и Срба, посебно оне које су се тичале територијалних претензија, избиле су на површину и изазвале су спор између двеју нација“. Крестић, Василије (2013): *Срби у Угарској: 1790 – 1918*, Матица српска, Нови Сад, стр.159.

живо и дан данас. Тај сукоб ће од средине 19. века можда мењати своју форму, начин испољавања или оружја којима ће бити вођен, али ће суштински осликавати ситуацију у којој поједини хрватски политички прваци¹¹ настоје – најчешће не бирајући средства – одузети оно што им ни по историјском а ни етничко – националном праву не припада. Срби ће опет, насупрот томе, понекад мање а понекад више одлучно, бранити позиције и традиције Војводине као изворно српске аутономне области. „Заслужује да буде поменуто да је Стјепан Радић већ 1900. године изјавио како је Војводина 'посебна историјска земља', а да се Хрватска простире до Земуна“ (Станковић, 1995: 17). Одједи изјаве некадашњег хрватског политичког првака, које су гласно одзвањале кроз готово читав 20. век, могу се чути и данас¹² када се говори о статусу Војводине, са смислом да ставе под знак питања неупитну интегрисаност северне покрајине у државну структуру Републике Србије.

Али, пре наставка разматрања, а ради оптималног сагледавања геополитичког положаја и перспектива Војводине, као и јаснијег препознавања поменутих геополитичких претњи, потребно је указати на неке основне податке о овом животном и стратешки важном простору за опстанак и будућност наше земље. Географски посматрано, Војводина представља северни део територије Републике Србије. У политичко – правном смислу, она је једна од две аутономије загарантоване Уставом¹³ и пратећим законским актима. Просторно, АПВ се простире на више од 21 хиљаде квадратних километара, са популацијом од 1.931.809 становника (према попису спроведеном 2011. године). Срби у укупној популацији Покрајине учествују са нешто више од 65 одсто, Мађари са нешто више од 13 одсто, Словаци са 2,8 и Хрвати са тек око 2,7 одсто.

Статистички посматрано, а како се може закључити на основу егзактних података, Срби у Војводини у овом тренутку представљају убедљиво већински народ. Тај податак би се ипак морао узети, ипак, са одређеном дозом резерве, јер он често не добија потврду у реалном друштвено – политичком животу, и то услед великог утицаја институционално и добро распоређеног аутономашког – сепаратистичког корпуса (већински састављеног од интелектуалаца, политичара и јавних делатника српског порекла), који на сваки начин настоји да ослаби везу Војводине са остатком Србије.

Инсистирајући на некој наводној посебности Војводине у односу на остатак Србије, поједини политички фактори и део проактивног невладиног сектора у Покрајини суптилно, кроз различите канале јавног дискурса, „провлаче“

¹¹ Када говоримо о хрватској политици 19. и почетка 20. века, међу најватреније заговорнике великохрватске идеје могу се убројати Стјепан Радић, Јуриј Штросмајер, Владимир „Влатко“ Мачек, Еуген Кватерник, Анте Старчевић.

¹² „Убрзо после избора на место председнице Хрватске она је изјавила да ће се борити да права мањина у Хрватској буду 'још већа, али да ништа мање неће тражити за Хрвате у Србији, Војводини и другим суседним земљама'. Том изјавом председница Хрватске одмах је по изборној победи свима јасно ставила на знање да ће следити великохрватску политику засновану на хрватском државном и повјесном праву, да неће изневерити тежње својих предака које се тичу претезнија на Војводину“. Крестић, Василије (2017): *Великохрватске претензије на Војводину, Босну и Херцеговину*, САНУ, Београд, стр. 61.

¹³ Чланови 176 – 187 *Устава Републике Србије*, „Службени гласник РС“, бр. 98/2006

по Србију опасну тезу о Војводини као историјски посебној политичко – културној државоликој структури у односу на Србију и српски идентитет, за шта, наравно, не постоји било какво утемељење у истини, а још мање у релевантним историјским изворима. На њу се надовезује и теза о постојању неког наводно „војвођанског идентитета“ или „војвођанске нације“ што представља *par excellence* пример етноинжењеринга у покушају, са јасним геополитичким претензијама растакања и разводњавања српског националног бића¹⁴ као првог, а затим и детериторијализације и десуверенизације као другог, главног циља и завршне етапе у „решавању војвођанског питања“.

Можемо да констатујемо да су покушаји поменутог етноинжењеринга надахнути, поред осталог, и историјском платформом хрватских политичара са краја 30 – их година 20. века. „Хрватски политичари тврдили су да је Војводина 'по менталитету свога славенског пучанства различита од Србијанаца' и да је и историјски и по традицији увек била 'пречански' крај са којим се више саживјела него са Србијом... Никакве сумње нема да се таквим оценама отворено ишло на подвајање Срба из Војводине са Србима из Србије са намером да се Војводина као посебна аутономна јединица што више одвоји од Срба из Србије и што више ослони на Хрватску“ (Крестић, 2017: 43). Занимљиво је истаћи и то да у то време унутар хрватских, али и појединих српских политичких кругова јављају гласови о потреби промене устава која би водила реорганизацији тадашње југословенске државе, а све с циљем да се Војводини додели статус федералне јединице, те да је решавање „војвођанског питања“ неодојиво од решавања хрватског питања.

Поред поменутог хрватског, нешто после, јавља се још један паралелни, дуготрајни, пузећи процес јасног настојања да се Војводина десрбизује и „ослободи“ српског идентитета и традиције. У том погледу, парадигма о наводној посебности војвођанских Срба и њиховој културно – цивилизацијској самосвојности и различитости у односу на „Србијанце“ додатно је подгревана и поспешивана идеологијом југословенства и привилегованим статусом који је Аутономна Покрајина Војводина, успостављена 1945, уживала у државној структури тадашње СФРЈ. Управо је та федеративна држава, та „тамница народа“ одлучујуће утицала на планску и систематску разградњу српског идентитета покрајине. „Брутално је сасецан сваки покушај националне консолидације у том периоду. Национални идентитет је нагризан и разграђиван тиме што је на српски рачун подстрекивано стварање тзв. војвођанског идентитета, а нарочито јачањем сепаратистичких структура на Косову и Метохији“ (Деспотовић, 2014: 221).

Дакле, овде се може говорити о озбиљном и, по последицама, далекосежном пројекту синтетичких нација¹⁵ као убојитом геополитичком оружју које

¹⁴ У том светлу и наш познати геополитиколог Љубиша Деспотовић указује на чињеницу да су се након завршетка ратних дешавања на простору бивше СФРЈ, распламсале битке на плану политике, културе, религије, медија с циљем афирмисања и учвршћења „нових“ идентитета. Види више: Деспотовић, Љубиша (2014): *Конструкција и деконструкција идентитета*, Факултет за европске правно – политичке студије, Нови Сад, стр. 195 – 223.

¹⁵ „За разлику од *суверених нација* које су се стварале на природан начин током дужег временског периода и на етничким територијалним целинама на којима су вековима обитавале, као и на

има за свој крајњи циљ потпуно редефинисање идентитета једног државног, животног простора или територије. Таква територија, након систематски спроведеног идентитетског (ре)инжењеринга постаје пожељан и лак геополитички плен.

„Феноменологија настанка синтетичких нација богата је примерима идентитетског инжењеринга, у којима се дизајнирање нових и редизајн постојећих етничких и конфесионалних идентитета стављао у функцију директног остваривања интереса геополитичких опонената српског народа и државе. У тим процесима, модел стварања синтетичких нација биће коришћен као сигуран и трајан начин да се из српског националног, језичког и територијалног корпуса издвоје велико делови и од њих створи поуздан појас нација – држава које све јаче и малигније стежу обруч око виталних интереса српске нације, крунећи и слабећи њене капацитете за властиту одбрану и опстанак“ (Деспотовић, 2014 : 175).

Ипак, истине ради, морамо да констатујемо како све претходно наведено представља само једну од бројних различитих манифестација суседских геополитичких претензија на простор Војводине. Наравно, оне нису једине и усамљене. Ове се манифестују првенствено на пољу културе и идентитета. Али, мора се подвући и то се ове претензије ослањају на чињеницу да данас у „Војводини већ постоји оформљена сецесионистичка идеологија, ксенофобија, са антисрпством (антисрбијанством) и новим псеудонационалним идентитетом, као својим основним састојницама. И није немогуће да такву идеологију, под патронатом какве стране силе, сутра преузме нека од утицајнијих политичких странака, након чега ће се, понављањем у медијима, ова идеологија збиља почети ширити и укореењивати“ (Антонић, 2014: 175).

Главна обележје тог новог „хибридног“, војвођанског идентитета јесте упорно истицање у први план и малициозно пренаглашавање вештачких дискриминишућих разлика¹⁶ у односу на остатак Србије и потпуно дистанцирање од свега што је српско, јер „српско“, по неком неписаном правилу, изазива асоцијације на нешто што је мрачно, назадно, балканско. Нецивилизовано и неписмено у исти мах. Историја и традиција Војводине сагледавају се искључиво у мађарско – немачко – хрватском цивилизацијском кључу. Она се посматра једнострано, тумачи селективно и рачуна до 1918. године. Ни мање ни више него до тренутка до ког је Војводина чинила део велике и моћне, „заштитнички настројене“ Аустроугарске монархије. Историја Српске Војводине у таквој намерно суженој перцепцији, напосто, не постоји. А то из про-

основама јасног језичког континуитета, етничког идентитета, заједничке културе, националне свести и националне државе као израза њене пуне суверености, *синтетичке нације су створане под пресудним утицајем псеудо – националних елита окупљањем етнице, делова различитих народа, или различитих верских идентитета истог народа, на једном простору, стварајући и градећи синтетичку свест о припадању једној политичкој заједници, и њеној новоформираној државној заједници*“. Деспотовић, Љубиша (2014): *Конструкција и деконструкција идентитета* Факултет за европске правно – политичке студије, Нови Сад, стр. 178.

¹⁶ „Хрватски политичари тврдили су да је Војводина 'по менталитету свога славенског пучанства различита од Србијанаца' и да је 'и историјски и по традицији увек била пречански крај са којим се више саживјела него са Србијом'. Крестић, Василије (2017): *Великохрватске претензије на Војводину, Босну и Херцеговину*, САНУ, Београд, стр.43.

стог разлога што њено постојање из темеља руши догму о Војводини као „посебној историјској земљи“ која би тој логици требало да буде свачија, мултиетнична и бескрајно мултикултурална, само никада и ни по којим околностима – српска.

Тако се с времена на време, од појединих мислећих и „ангажованих“ глава може чути и „научити“ да су „Војвођани умели да читају у доба кад је становништво крајева јужно од Саве и Дунава било потпуно неписмено“ (Фијат Перуновић, 2008: 40). Или се може чути, у жељи да се нагласе несумњиво „непремостиве“ цивилизацијско – културолошке разлике, „да је Војводина за људе који живе у Србији јужно од Земуна, а нарочито јужно од Београда, једна веома непозната и егзотична земља“ (Перуновић, 2008: 200).

Узгред, и само спомињање Земуна¹⁷, као својеврсног геополитичког граничника или камена међаша није уопште случајно или успутно. Оно има своју јасну историјску аналогију и недвосмислен геополитички контекст. Јер, све што је до Земуна – подсећамо поново на нескривене хрватске претензије – не би требало сматрати српском територијом или државом. Тако је и чувени хрватски политичар с краја 20 – их година прошлог века Влатко Мачек наставио, попут његовог политичког узора Стјепана Радића, великохрватску политику када је простор Војводине у питању. Својевремено, „у аудијенцији код краља Александра, обављеној 4. и 5. јануара 1929. године, уочи проглашења диктатуре, Мачек је у дискусији са краљем о преуређењу државе, као 'хрватски простор који је требало да чини хрватску јединицу у оквиру будуће прекомпоноване Југославије, означио [...] територију од Земуна до Котора“ (Крестић, 2017: 39). Занимљиво је и то – а тешко је за поверовати да је то ствар неке пуке коинциденције уколико имамо у виду све претходне историјске догађаје и чињенице – да се и данас, у обичном, необавезном жаргонском говору помиње на први поглед безазлена парола: „Хрватска до Земуна!“.

Мало је шта случајно када говоримо о политици и дугорочним плановима наших суседа. Право је питање да ли нас је историја ичему научила у том погледу. Бићемо изложени озбиљним проблемима уколико се конформизам за ово веома значајно и сложено питање, коме је наша држава на жалост неретко склона, не буде у будућем периоду свео на што је могуће мању меру. Не бисмо никако смели изгубити из вида једну веома важну чињеницу. Хрватска је данас пуноправна чланица НАТО, што јој пружа позамашну геостратешку, геополитичку и безбедносну залеђину и самопоуздање, а истовремено и добар ветар у леђа у намери да још одлучније крене у решавање нерашчишћених историјских рачуна и територијалних „неправди“, као и геостратешких и геополитичких „недостатности“.¹⁸

¹⁷ Историјски посматрано, претензије на Срем до Земуна, у хрватској политичкој јавности почеле су учестало и отворено да се истичу посебно након постизања споразума Цветковић – Мачек. Мачек је тврдио како је у то време постигнути споразум са Цветковићем тек 'за сада један дјеломичан споразум', те да питање потпуног заокруживања хрватске територије није дефинитивно решено. Види више: Крестић, Василије (2017): *Великохрватске претензије на Војводину, Босну и Херцеговину*, САНУ, Београд, стр. 51.

¹⁸ “Република Хрватска, у границама добијеним захваљујући етнопросторној и геополитичкој комбинаторици из комунистичко – титоистичког периода, де факто је вештачка творевина саста-

Србија је таквом настојању, као што се да приметити, прва права мета, а њен геополитички положај додатно је оптерећен и чињеницом да није чланица Северноатлантског савеза¹⁹, нити ће, ако је судити по изјавама највиших државних званичника, то и постати у некој ближој будућности. Такво стање је, наравно, не сврстава а ригор у позицију непријатељске, одметничке државе, али је поставља у релативно неугодан дефанзиван положај и препушта (уз прећутну сагласност НАТО) на милост и немилост разноврсним суседским претензијама.

Нарочито геополитици суседне Хрватске, која се у последње време уз Албанију профилисала у стожерног заштитника НАТО и атлантистичких интереса на простору Балкана. „За атлантизам, Хрватска је геополитички врло атрактивна. То је земља са дугим приобаљем, а из њеног континенталног дела се може ефикасно надзирати цела Панонска низија и тако контролисати утицај континентализма и евроазијства. Преко учешћа у низу регионалних организација, атлантизам је за хрватску био наменио посебну улогу“ (Пророковић: 2012, 631). С друге стране, о историји сложених и затегнутих односа на релацији Србија – НАТО није потребно превише трошити речи. То је – уколико имамо у виду рат на простору некадашње СФРЈ и НАТО агресију на Србију из 1999. године – све, само не историја пријатељских или, макар, привидно партнерских односа.

Као што се да приметити, постоји јасан историјски континуум идеје да се Војводина у први мах, постепено, делом или у целини, измести из постојећег српског идентитетског контекста. У првој фази – потпуним редизајнирањем идентитетске слике Покрајине и стварањем предуслова за „рађање“ још једне синтетичке (војвођанске) нације на овим просторима, ослобођене од сећања на своје српске корене, да би се потом, у некој наредној фази, кренуло у ослабљивање државне структуре Републике Србије и, путем разноврсних механизма за притисак, изнудило издвајање Војводине из њеног државног окриља.²⁰

Понудили смо раније донекле упрошћени историјски приказ „геополитичке методологије“ којом се хрватска држава користи у својој експанзионис-

вљена од више историјско – географских покрајина (интегрисаних углавном на католичкој верској основи). Због тога је Хрватска принуђена на две ствари: да води агресивну спољну политику према суседним земљама; и друго, да се чврсто везује за спољне савезнике који јој могу помоћи у вођењу агресивне спољне политике“. Пророковић, Душан (2012): *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Београд, стр. 623.

¹⁹ Република Србија је званично постала учесница НАТО програма *Партнерство за мир (The Partnership for Peace)* 14. децембра 2006. године. Овај програм који још називају и „предворјем НАТО“, датира из 1994. године и представља најзначајнију иницијативу Северноатлантског војног савеза која је покренута у циљу развијања стабилности и безбедности у Европи и свету, а кроз јачање поверења и сарадње између НАТО и других држава у евроатлантском простору.

²⁰ У том погледу, геополитиколог Душан Пророковић истиче да је Хрватска данас (спољно – политички и геополитички) „хиперактивна“ у Војводини. Те активности се одвијају у неколико смерова: „преко коришћења хрватског становништва у Војводини као средства остварења политичког утицаја; институционализовања сарадње са сепаратистичким политичким странкама у Војводини; учешћа у приватизацијама и економској пенетрацији; јачању културног утицаја“. Види више: Пророковић, Душан (2012): *Геополитика Србије: положај и перспективе на почетку XXI века*, Службени гласник, Београд, стр. 626 – 627.

тичкој политици према северу Србије. Она има свој развојни историјски пут, али потребно је нагласити и то да та политика није руковођена искључиво планом наметања новог (војвођанског) идентитета, већ се исцрпљује и у конкретним територијалним захтевима и претензијама.

Један од очигледнијих показатеља претходно изреченог јесте и дугогодишњи чувени територијални спор између Србије и Хрватске поводом границе на Дунаву. Још давне 2002. године, отпочели су преговори о утврђивању спорних 145 километара границе на Дунаву, међутим, ни после пуних 15 година, договора по овом питању нема ни на видуку. Република Србија стоји на становишту да државна граница треба да буде повучена средином Дунава, док с друге стране Хрватска инсистира на одређивању границе по тзв. катастарском принципу. Уколико би се прихватила позиција на којој истрајава хрватска страна, делови општина Апатин, Сомбор и Бачка Паланка припали би Републици Хрватској. Иако Србија још увек стоји на чврстим позицијама када је овај проблем у питању, недвосмислено је да хрватска (гео)политика озбиљно рачуна на територијалну пенетрацију у област Бачке, чиме ће у стратешком погледу да „потисне Србију из већег дела Подунавља...“ (Пророковић, 2012: 714).

Поред претходно изреченог, приметно је да су се у претходној деценији хрватске привредне па и (гео)политичке претензије на ове просторе посредно остваривале и чином куповине и присвајања огромних пољопривредних парцела широм АП Војводине.

Војводина се, услед повољних предиспозиција за развој пољопривреде и ретко квалитетних обрадивих површина, с правом назива „житницом Европе“. Због таквих карактеристика, она је од непроцењивог привредно – економске и егзистенцијалне важности за Србију. Ипак, разлог за озбиљну забринутост представља чињеница да је плодна војвођанска равница предмет несвакидашње великог интересовања и офанзиве бројних агро – компанија из суседних држава. Свих ових година, те компаније успешно проналазе и користе различите „подземне канале“, законске недоречености или празнине како би задобиле власништво над огромним земљишним поседима и пољопривредним газдинствима по Војводини.

Истакнуту улогу у куповини великог дела „војвођанске земље“ и пољопривредно – прехранбених предузећа у претходној деценији имале су поједине хрватске и мађарске државне и приватне компаније²¹ (нпр. „Агрокор“, „Нови аграр“), умешно користећи недоречености некадашњег Закона о приватизацији. Без намере да овакве потезе унапред и у потпуности оквалификујемо као вид добро осмишљене геополитичке стратегије Републике Хрватске на север Србије, не можемо а да не приметимо да је на овај начин, донекле идиректно, Хрватска освојила неформалан канал привредног па и ширег политичког утицаја на ситуацију у Покрајини. Нашим надлежним државним органима такви

²¹ Буна у Војводини: „Хрватски тајкуни покупували српску земљу“, <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/svijet/clanak/id/153935/buna-u-vojvodini-hrvatski-tajkuni-pokupovali-srpsku-zemlju>, приступљено 01.09.2017.

„потези“ морали би представљати аларм за појачану будност и већу предострожност када је реч о „дешавањима“ на њеној територији, а посебно на оним деловима исте који су неспорно и већ пословично геополитички неуралгични.

Уз то, у одређеном смислу, на први поглед онеспокојавајуће делују и последње измене и допуне Закона о пољопривредном земљишту²² којима је требало да се спречи потпуна либерализација промета пољопривредним земљиштем, а што је било предвиђено Споразумом о стабилизацији и придруживању (ССП), који је Србија 2008. године потписала са ЕУ. Наиме, иако прописује пооштрене услове под којима странци као физичка лица могу да купују пољопривредно земљиште у Србији, остаје недоречено шта се дешава уколико се као потенцијални купац појави фирма чији је оснивач или суоснивач држављанин земаља ЕУ.

Све то, сложићемо се, уноси подоста забуна и двосмислености, те и уколико се у скорије време не буде пружио одговарајуће накнадно тумачење или прецизирање спорних законских одредби, доћи ћемо у ситуацију у којој смо били и пре намере да као држава спречимо неспутан и ничим ограничен промет пољопривредним земљиштем. Да ли тако оптимално бране суверенитет, државни и национални интереси у северној српској покрајини, питање је над којим би сви морали озбиљно да се замислимо. Можда би и у том погледу да се угледамо на наше хрватске суседе, који су се у преговорима са ЕУ изборили за то да пољопривредно земљиште неће морати да продају до 2020, што значи у временском периоду од седам година по уласку у ЕУ.

Опет, хрватско утркивање за куповином додатног метра обрадивог пољопривредног земљишта у Војводини могуће је сагледати и из још једне, другачије и свакако шире геополитичке, па чак и безбедносне перспективе. Војводина се у геополитичким пројекцијама не посматра само и искључиво као физичко – географска целина. Како смо већ раније навели, Војводина је истински ресурсни и пољопривредни драгуљ. Осим рудног богатства, простор Војводине богат је и налазиштима сирове нафте, док су предуслови за узгој, производњу здраве хране највиших стандарда на завидном нивоу. У будућности, ратови ће започињати зарад освајања и стављања под контролу дефицитарних ресурса, а не нафте, рудних налазишта или енергије, што је била претежна карактеристика међудржавних сукоба током највећег дела 20. века. Поједини аутори дају занимљиву прогнозу према којој ће будући свет стасавати на крвавим сукобима и надметању за питку воду (плаво злато) и храну, што би могло да значи да ће класична геополитика у неко скорије време препустити „диригентску палицу“ агрогеополитици, односно, геополитици хране²³. Северна српска покрајина је, и у том погледу детектована на геополитичком радару многих земаља из ближег или даљег суседства, а да, при том, Хрватска у овом тренутку, како се из свега да закључити, показује највећу геополитичку иницијативу и интересовање.

²² Закон о изменама и допунама Закона о пољопривредном земљишту, *Службени гласник РС*, број 80/2017

²³ Види више: Петровић, Зоран (2008): *Геополитика хране (Битна развојна компонента друштва у XXI столећу)*, Институт за политичке студије, Београд, стр. 17 – 19.

Закључна разматрања

Као што смо могли већ да закључимо, територија АП Војводине је геополитички интересантна за поједине државе из региона. Географски положај који заузима, представљајући врата Србије ка Средњој Европи и раскрсницу врло значајних путних и пловидбених коридора, судбоносно су јој одредили улогу потенцијалног геополитичког жаришта у Србији.

Иако је намера овог рада да укаже на најеклатантније примере потенцијалних геополитичких претензија које у различитим манифестационим облицима показује једна држава, конкретно Република Хрватска, разумљиво је да он нема претензију или капацитет да укаже или упозори на свеукупност претензија које би могле постати опасност. То, наравно, не значи да оне као такве не постоје.

С друге стране, потребно је да назначимо и то да хрватске претензије на север Србије нису усамљене, те да су и друге државе присутне са својим, неретко међусобно конфронтираним геополитичким концепцијама и тежњама. Ту би у првом реду, међу свим осталим, требало издвојити препознатљиве обресе немачке континенталистичке геополитике са вишедеценијском претензијом стављања под контролу пловидбени ток Дунава или пак, с друге стране, на мађарски непоколебљиви геополитички ресентимент на некадашњу моћну Аустроугарску и територије или просторе које је окупљала у свом саставу, а међу њима и простор који обухвата данашња Војводина. Поред тога, важан делић у мозаику мађарске геополитике чини и присуство мађарске националне мањине на овом простору. Управо је злоупотреба питања статуса који Мађари уживају у Покрајини служила као окидач за поновна непријатна преиспитивања одрживости постријанонског територијалног поретка.

Ипак, геополитички интереси Хрватске, иако недвосмислено присутни у Војводини, не могу бити остварени без конкретније и одлучније подршке међународних центара моћи и најреспектабилнијих геополитичких играча који, исто тако, већ неколико векова уназад изводе своје геополитичке маневре у борби за превласт на сложеној мапи Балкана. Морамо приметити да још од 90 – их година прошлог века, и крвавог грађанског рата на простору СФРЈ, Хрватска ужива готово неподељене симпатије западног света и дубоко разумевање за потребу решавања тисућљетног „хрватског питања“.

„Српско питање“, с друге стране, ни по чему експанзионистички настројено, не само да није подржавано, него је сво ово време означавано као непожељно и видно некомплементарно интересима западних сила на простору Балкана. Следствено таквој политици, и српске територије се прекрајају, отимају и поклањају другима. Треба само подсетити на став који земље попут САД, Велике Британије или Немачке данас заузимају када је у питању решавање статуса Косова и Метохије. Независност и ништа мање од тога. Таква је судбина земље која је означена да носи бреме „руске предстраже на Балкану“. А Република Хрватска, одана чланица НАТО савеза и стамена предстража католичанства, Mitteleurope и западног цивилизацијског кода, очито да сматра да

њене крајње источне границе још увек нису једном за свагда зацементиране, те да ће на таласу неких будућих западних притисака на Србију успети још једном да се наметне као страна од које ће одлучујуће зависити разрешење „војвођанског питања“. Зато би Србија, пре свега тога, морала да пронађе колико – толико спреман одговор.

Литература:

1. Avramov, Smilja (1997): *Položaj Srba u geopolitičkim zamislima velikih sila*, u zborniku Geopolitička stvarnost Srba, Institut za geopolitičke studije, Beograd
2. Antičić, Slobodan (2014): *Antisrbizam kao sredstvo etnoinženjeringa i secesionizma* u zborniku Dosije Autonomna Pokrajina Vojvodina, Napredni klub, Beograd
3. Despotović, Ljubiša (2014): *Konstrukcija i dekonstrukcija identiteta*, Fakultet za evropske pravno – političke studije, Novi Sad
4. Knežević, Miloš (2013): *Prizma geopolitike: dimenzija nacionalnog identiteta*, Institut za političke studije, Beograd
5. Krestić, Vasilije (2017): *Velikohrvatske pretenzije na Vojvodinu, Bosnu i Hercegovinu*, SANU, Beograd
6. Krestić, Vasilije (2013): *Srbi u Ugarskoj: 1790 – 1918*, Matica srpska, Novi Sad
7. Krestić, Vasilije (2002): *Genocidom do velike Hrvatske*, Gambit, Jagodina
8. Petrović, Zoran (2008): *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)*, Institut za političke studije, Beograd
9. Proroković, Dušan (2012): *Geopolitika Srbije: položaj i perspektive na početku XXI veka*, Službeni glasnik, Beograd
10. Stanković, Đorđe (1995): *Nikola Pašić i Hrvati (1918 -1923)*, BIGZ, Beograd
11. Stepić, Milomir (2016): *Geopolitika: ideje, teorije, koncepcije*, Institut za političke studije, Beograd
12. Trud, Aleksis (2007): *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Fakultet bezbednosti, Beograd
13. Fijat Perunović, Gordana (2008): *Neočekivani odgovori ili: zašto Vojvođani plaćaju račune*, u zborniku Multietnički identitet Vojvodine: izazovi u 2007 – 2008, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
14. Fijat Perunović, Gordana (2008): *Terra Incognita – put ne vodi ovuda*, u zborniku Multietnički identitet Vojvodine: izazovi u 2007 – 2008, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd
15. Ustav Republike Srbije, *Službeni glasnik RS, br. 98/2006*
16. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o poljoprivrednom zemljištu, *Službeni glasnik RS, broj 80/2017*

Интернет извори:

1. <http://www.slobodnadalmacija.hr/novosti/svijet/clanak/id/153935/buna-u-vojvodini-hrvatski-tajkuni-pokupovali-srpsku-zemlju>, приступљено 01.09.2017.

VOJVODINA THROUGH THE PRISM OF CROATIAN GEOPOLITICS

Summary: The paper examines and analyzes the current geopolitical position of Vojvodina from the perspective of a potential geopolitical hotspot in Serbia. Initially, its existing geographical position and demographic and population characteristics are analyzed. It then analyzes its closest neighbor, with the intention of pointing to Croatian geopolitical pretensions towards the north of Serbia. Viewed through the prism of history, there were many important and crucial battles in this area, as indicated by, on the one hand, its strategic importance, but also on the eternal, permanently interested major powers and regional states to master and widen the influence, on the other hand. All of the above is seriously threatening to produce negative consequences for the state interests of Serbia and the majority Serbian people in the Province, but also according to Serbian identity, with the ultimate aim of the planned destruction of the sovereignty and territorial integrity of the Republic of Serbia.

Key words: Serbia, Vojvodina, separatism, geopolitics, Mitteleuropa, Croatia, vojvodinian nation, vojvodinan identity

II

ВОЈВОДИНА ОД МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА ДО НАСИЉА И ЕКТРЕМИЗМА

ЖЕЉКО БЈЕЛАЈАЦ*
НЕНАД БИНГУЛАЦ
Правни факултет за привреду и правосуђе
Нови Сад

УДК 351.78:342.7(497.113)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 135-147

МУЛТИЕТНИЧНОСТ И МУЛТИКУЛТУРАЛНОСТ ВОЈВОДИНЕ У ФУНКЦИЈИ АФИРМАЦИЈЕ ЉУДСКИХ ПРАВА И ЉУДСКЕ БЕЗБЕДНОСТИ

Сажетак: Постојање свести о различитости, али и прихватања исте, требало би да буде један од постигнутих цивилизацијских корака. Услед многобројних безбедносних изазова који прете савременом друштву, неопходно је начинити додатне напоре како би се заштитиле многе достигнуте вредности. Концепт заснивања људске безбедности је на томе да је безбедност сваког појединца есенцијална за стварање мирних и стабилних друштава. Војводина у смислу мултиетничности и мултикултуралности, са јаким историјским и културолошким темељима представља специфичност Европе. Неговање Војвођанске традиције и уплив у корпус нових европских вредности је довољан мотив за отклањање безбедносних изазова. Значај овог рада се огледа у томе да се сагледавањем многих кључних аспеката за тему истраживања, а посматрано и из угла прокламованих вредности, постигне допринос у афирмацији људских права и људске безбедности у Војводини.

Кључне речи: Војводина, мултиетничност, мултикултуралност, људских права, људска безбедност

Уводна разматрања

Војводину карактерише као једно од њених основних обележја поред географског положаја и равничарских предела, мултиетничност и мултикултуралност. У Војводини живе бројне нације које су несразмерно заступљене, што је и логично. Мултикултуралност у Војводини не симболизује само идеал о заједничком животу, већ се она потврђује међусобном повезаносту и измешаносту етничких и културних група. Та коегзистенција симболише се кроз међусобну толеранцију и једнакост, на којој се и даље свакодневно ради.

Војводина као аутономна покрајина на северу Србије, простире се на површини од 21.614 км², што представља 24% територије. По последњем попису

* zdjbjelajac@gmail.com

становништва по националној припадности из 2011. године, у Војводини укупно има 1.931.809 становника.¹

Демографска политика се мењала вековима, а самим тим и етничка и културолошка. Од првих досељеника, па све до последњих ратова на овим просторима, постојала је периодична колонизација Војводине. Сматра се да су први насељеници ових простора били илирског, трачког и келтског порекла, а ради се о периоду од пре пет миленијума, али су најзначајнији утицај, у историјском смислу, имали Римљани који су владали овим подручјем у првом веку пре нове ере.²

Циљ овог рада није да указује на историјске и статистичке утврђене податке, већ је, узимајући и њих у обзир, размотри питање људских права и људске безбедности у Војводини.

Значај овог рада се огледа у томе да се сагледавањем многих кључних аспеката за тему истраживања, а посматрано и из угла прокламованих европских вредности, постигне допринос у афирмацији људских права и људске безбедности у Војводини.

Мултиетничност и мултикултуралност

Постојање свести о различитости, али и прихватања исте, требало би да буде један од постигнутих цивилизацијских корака. Тај корак је можда и начињен, али није можда у потпуности сигуран и стабилан. Иако се тежи ка прихватању човека, онакав каква јесте, са свим својим манама и врлинама, недовољно се некада штити та посебност, док с друге стране, понекад је недовољно осуђивање дискриминације у било којем облику.

У друштву, у којем доминира грађанска политичка култура, најчешће преовладава уважавање мултиетничности и даје се на значају мултикултурализму, а стиче се утисак да су све културе једног друштва равноправне и да заслужују једнаке шансе за свој опстанак и реализацију својих потреба.³ Наравно, не треба наглашавати да се слобода једног човека граничи слободом другог.

Појам грађанске културе симболизује нормативну потребу за грађанским укључивањем како би демократија функционисала. Аутори који су се бавили овом тематиком додатно назначавaju да емпиријски посматрано, грађанска култура се бави елементима социокултурног света, који представљају предуслове за демократску партиципацију и то код институција цивилног друштва, постојање политичке активности у ширем смислу и др. Предуслови се односе

¹ Завод за статистику, *Статистички календар Републике Србије 2017*, стр. 23 и 27. Посматрано по националној припадности: срба 1.289.635, албанца 2.251, бошњака 780, бугара 1.489, буњевача 16.469, војвођана 28.567, влаха 170, горанаца 1.179, југословена 12.176, тађара 251.136, македонаца 10.392, муслимана 3.360, немаца 3.272, рома 42.391, румуна 25.410, руса 1.173, русина 13.928, словака 50.321, сповенаца 1.815, украјинаца 4.202, хрвата 47.033, црногораца 22.141, осталих 6.710, нису се изјаснили 81.018 и непознато 14.791

² Багић, Marko, *Kolonizacija Vojvodine*, Essehist, Osijek, 2012, str.44.

³ Petričušić, Antonija, *Multietničnost i razvoj*, Institut Stine, Zagreb, 2012., str.1-2.

на доминантне културолошке атрибуте међу грађанима, који на различите начине чине сегмент демократског живота.⁴

Грађанска култура је, како то исти аутори наводе, истовремено и јака, али и рањива. Може да ствара нормативне и културолошке ресурсе неопходне за демократију, али буде пасивна пред политичком и економском моћи. Специфичност је што она може да обликује (грађане) али и она може бити обликована, што може довести до њеног јачања или слабљења.⁵

Да би се даље могло разматрати питање мултиетничности и мултикултуралности потребно је размотрити неке основне појмове.

Појам културе и даље важи за један од најсложенијих појмова за разумевање у хуманистичким и друштвеним наукама. Више аутора сматра да се културе традиционално замишљају као свеобухватни и чврсти и духовни оквири који својим припадницима условљавају, а не тако ретко и одређују, перципирање света око њих. Често је основа културе заснована на унутрашњој међусобној комуникације чланова друштва и у свакодневном животу. Као конститутивни елементи културе, сматрају се језик, митови, традиција, обреди, обичаји и сл. Због ове основе, најчешће, припадници одређене културе имају ту јаку повезаност која се манифестује кроз подсвесну дужност њеног очувања. Те стога је јасно зашто се сматра да је култура у савременом свету интегрални део друштвеног али и индивидуалног живота.⁶

Култура са својим карактеристикама као што су понекад и динамичност, хетерогеност и променљивост, заокупира поље друштвеног, психолошког, политичког, економског и духовног живота, а наравно и утиче на поље безбедности.⁷

Мултикултуризам и мултиетничност су комплексни појмови који су нераскидиво повезани, јер култура се ствара и преноси у друштву, а није производ појединаца. Због тога, поједини аутори назначавaju да је култура скуп научених начина понашања, система вредностим знања и др, док су друштва фактички групе које су међусобно повезане интеракцијом, а карактеришу их одређене различитости у погледу заједничке традиције, културних образаца и перспектива.⁸

Са развојем друштва, развијала се и култура. Постоји више типова култура, у зависности од угла разматрања. По најчешћој, социолошком груписању, издоминирала су три основна типа и то: традиционална култура, елитна култура и масовна култура.⁹

⁴ Dahlgren, Peter, *Traženje razgovorne javnosti - Mediji, prosuđujuća demokracija i građanska kultura*, Medijsko istraživanje, god. 8, br. 2, 2002, str. 53.

⁵ *Ibid.*

⁶ Мешић, Милан, *Појам културе у контексту расправа о мултикултуризму*, Croatia – Часопис за хрватски језик, књижевност и културу, Загреб, 2007, стр. 171.

⁷ Бјелајац, Жељко, *Безбедносна култура – Умеће живљења*, Правни факултет за привреду и правосуђе Нови Сад, 2017, стр.42.

⁸ Шкоробица, Вања, *Култура и друштво*, Школа ликовних уметности, Сплит, 1-28.

⁹ *Ibid.*

Традиционалну културу карактерише очување језика, религије и етнички идентитет. Овим типом се може начитини јаснија разлика између народа у културолошком смислу. За најважније облике традиционалне културе, сматрају се: навике, обичаји и традиционални морал. Елитна култура је култура којој припадају само виши имућнији и интелектуално јачи слојеви друштва. Све је мање заступљена услед јачања потрошачког друштва. За најважније облике испољавања елитне културе сматрају се: позоришта, изложбе, концерти, галерије и сл. Масовна култура, као што се то може и закључити она је доступна већем броју грађана, те стога је она економски јефтина и доступна већини, што често може да има и негативне ефекте услед утицаја и разних облика манипулација и стварања негативних трендова.

У Европи више се држава и/или градова сматра симболима мултиетничности и мултикултуралности, а опште је познато да на врх те скале Лондон, Беч и Париз.

Када посматрамо Републику Србију, више њених делова имају значајно истакнуту високу мултиетничност и мултикултуралност, али неспорно у томе предњачи Војводина, те ову јединственост у најпозитивнијем смислу, не само као пример европи већ и као задатак целом свету, треба посебно заштитити и очувати.

Људска права и људска безбедност

Људска права и људска безбедност, представљају веома значајно питање савременог човека. Иако се ова два елемента никако не могу употпуности дистанцирати од свих досадашњих развоја друштва и човека, некако се латентно стиче утисак да је сада њихово време што се и може видети кроз усмеравање више друштвених наука управо ка њима.

Однос између људских права и људске безбедности је веома тесан, па чак и до те мере да се може сматрати да постоји нераскидива веза. Неспорно је да имају више тачака везивања, али дефинитивно је једна од најзначајнијих људско биће, односно појединца. У ово разматрање су се укључили и теоретичари који покрећу питања као што су: да ли је људска безбедност људско право само по себи? да ли су људска права срж или нормативни основ за концепт људске безбедности? Али и многа друга. У оквиру људских права увек су се подразумевала и питања безбедности појединца. У прилог поменутом, најчешће се и наводи члан 3. Универзалне декларације о људским правима у којем се предвиђа да свако има право на живот, слободу и безбедност личности.¹⁰

Када се конкретно посматра релација између људских права и људске безбедности, али дефинитивно су два најдоминантнија, и то: прво - безбедност је сама по себи људско право, док је друго - концепт људске безбедности се

¹⁰ Бјелајац, Жељко, *Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи*, Култура полиса, год. XIV (2017), бр. 33, стр. 145.

умногоме ослања на теоријски дискурс, праксу и оквир концепта људских права.¹¹ Све ове релације нису од толиког значаја ако то није реално стање, иако се никако не сме оспорити њихов значај и потреба.

У свакодневном животу ове вредности морају бити део вредносних система појединца, које ће посебно доћи до изражаја у условима када је лична безбедност непосредно угрожена, а тада ће се настојати да се отклоне околности и ризици који угрожавају основно право на живот. Поједини аутори указују да уколико се људи осећају безбедним и слободним и уколико су задовољили основне потребе, потрудиће се додатно да остваре „право на срећу и задовоље потребе“ које су изван основног права на живот и базичне људске безбедности.¹²

Начелно посматрано сва људска права представљају део људске безбедности. Поједине државе под утицајем теоретичара дефинисали су да је потребно о људској безбедности мислити и поставити акценат на „слободи од страха“, што је случај у Канади, док се у другим земљама више ослањају на „слободи од немаштине“, што је случај са Јапаном. Како год да се ово питање детаљније посматра, односно на чему се темељи, јасно је да је коначни циљ да се постигне уважавање сваког људског бића понаособ, што фактички и представља значајни сегмент људске безбедности.¹³

Иако се може стећи утисак на основу изнетог да када је реч о људским правима и људској безбедности све одмерено и релативно усклађено функционише, ипак није у потпуности тачно. С обзиром да се ради о новом безбедносном концепту, не постоји друштвена подршка, нити постоји довољна институционална подршка и академско теоријска подршка, посебно када се прави паралела са капацитетом са којим располаже у међународном праву концепт људских права. За очекивати је да се у периоду који претходи постигне проналажења свог места у међународном систему вредности.¹⁴

Потребно је можда још указати и на став да када се сагледава ширина заштитног објекта, људска безбедност представља шири појам, од људских права, јер поред основних права обухвата и основне способности и апсолутне потребе човека. Људска безбедност, поред указаног на чему је био акценат у овом делу рада, такође задира и у домен безбедности који се може потенцијално угрозити услед природних катастрофа. Људска права пружају концептуални и нормативни основ за човекову безбедност, она су предуслов за живот у дос-

¹¹ У многим међународним документима се може видети значај безбедности људи кроз гарантоване исте, а може се навести: Универзалној декларацији о људским правима, Пакт о грађанским и политичким правима, Европска конвенција о људским правима и основним слободама, Америчка декларација о правима и дужностима човека, Афричка повеља о правима људи и народа и др. Више о томе: Башић, Горан, *Људска безбедност и људска права*, у: Самид Шаренкапић (ур.), Мали водич кроз људску сигурност, Културни центар Дама Д, Нови Пазар, 2014, стр. 19.

¹² Башић, Горан, *Људска безбедност и људска права*, у: Самид Шаренкапић (ур.), Мали водич кроз људску сигурност, *op.cit.*, стр. 19-22.

¹³ Бјелајац, Жељко, *Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи*, *op.cit.*, стр.143.

¹⁴ *Ibid.* стр.144.

тојанству, благостању и сигурности, па самим тим на својствен начин и „дефинишу људску безбедност”.¹⁵

С обзиром да смо прешли на сагледавање питања људске безбедности, потребно је пре него што се настави, прецизирати неке основне и полазне тачке.

Људска безбедност представља нови начин посматрања проблема који се односи на питање безбедности.

Основни разлог због чега овакав начин сагледавања може да доведе до збуњености мање упућене истраживаче ове теме је у томе што одступа од класичног концепта питања безбедности који почива на територијалном интегритету и суверенитету државе.

Људска безбедност је термин који се у све већој мери примењује, а код аутора који се баве овим питањем не постоји јединство када је рач дефинисању овог појма. Због концизности и фокуса истраживања, указаћемо да Фен Ослер Хампсон разликује три приступа људској безбедности и то: 1) приступ заснован на људским правима; 2) приступ заснован на сигурности људи; и 3) приступ заснован на одрживом људском развоју.¹⁶

Концепт заснивања људске безбедности је на томе да је безбедност сваког појединца есенцијална за стварање мирних и стабилних друштава. Безбедност појединца зависи од много појава и степена интеракције тог појединца са остатком друштва. Људска безбедност се фокусира на утврђивање и спречавање ризика који прете појединцима или групама како у физичком тако и материјалном, а последњих година и све више и у психолошком смислу. Уврштавањем овог принципа у разматрање питања безбедности покушава се постићи слобода од страха, слобода од немаштине и право на достојанствен живот.¹⁷

Потребно је прецизирати да људска безбедност, у најширем смислу, обухвата много више од одсуства насилних сукоба, односно са њом се обухватају људска права, добро управљање, могућност образовања и здравствене заштите и стварање услова да свака јединка има могућност и слободу избора приликом остваривања својих потенцијала. Постизањем поменутог, или радом на томе директно или мање директно утицаће се и на смањење сиромаштва, постизању економског напретка и спречавању сукоба. Поједини аутори истучу да одсуство било ког облика ускраћености, одсуство страха и слобода будућих генерација да наследе здраво природно окружење, међусобно су повезани и нераскидиви делови људске безбедности, а стога и националне безбедности.¹⁸

Уопштено речено, идеја људске безбедности односи се на најшири оквир заштите људског живота од свих потенцијалних облика његовог радикалног

¹⁵ *Ibid.* стр.145.

¹⁶ Fen Osler Hampson et al., *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*, Oxford University Press, New York, 2002, pp. 229-243.

¹⁷ Бабовић, Марија, Вуковић, Оливера и др., *Људска безбедност – две студије случаја у Србији*, SeConS – Група за развојну иницијативу, Београд, 2015, стр.10.

¹⁸ Осман Балић (ур.), *Безбедност Рома - Смернице и праксе за праћење и извештавање о појавама дискриминаторне праксе и безбедносних ризика*, YUROM Центар – Ниш, 2014, стр.41.

угрожавања. Ова идеја претендује да сви друштвени актери остварују своје друштвене улоге, на начин да приликом планирања својих активности воде рачуна да фундаменталне компоненте људске безбедности ни на који начин не буду угрожене.¹⁹

Из до сада изнетог, може да се види да људска безбедност фактични представља, односно значи заштиту основних слобода човека. Конкретније, ради се стварању политичких, друштвених, еколошких, економских, војних и културних система који удружени омогућавају човеку да имају и живе достојанствен живот.²⁰

Кад се базично посматра, стиче се утисак да овде постоји велика сличност са Универзалном декларацијом о људским правима, али у време њеног доношења и усвајања основна идеја је била базирана да се појединац заштити од нехуманих и противзаконитих аката државних органа, а спрема тадашњих околности, није се могло „говорити“ о ширем разумевању безбедности које данас обухвата појам људска безбедност.²¹

Нужно је прецизирати питање појединачне (људске) безбедности. Под овим појмом се подразумева „живот, здравље, статус, изобиље и слобода“. Аутори који су више разматрали ово питање указују да су ови поменути елементи засебно веома сложени и да се неки од њих не могу заменити ако се „изгубе“.²²

Управо због изнетог се може и сматрати да људска безбедност има два кључна аспекта.

Први представља „сигурност од хроничних претњи као што су глад, болести и репресија“. Други кључни аспект је „заштићеност од изненадних и болних поремећаја који ремете свакодневни живот, без обзира да ли настају код куће, на послу или у заједници“.²³

На крају се може лако закључити на основу изнетог да се људска безбедност, исто као и сви остали појмови који се односе на питање безбедности, имају вишеструки карактер, али и значајну међусобну повезаност која се огледа у разним факторима и феноменима. Свакако, овде се ради о вољи да се постигне физичко, материјално и психолошко благостање појединаца, а самим тим и групе, тј. свега онога што може да утиче на успостављање окружења које је сразмерно савременом човеку.

¹⁹ Бјелајац, Жељко, *Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи*, *op.cit.*, стр. 141.

²⁰ Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York, 2003, p. 4.

²¹ Драгишић, Зоран, Драгаш, Орхан и Хаџић Демир, *Људска права и људска безбедност*, Теме, вол. 37, бр. 4, Универзитет у Нишу, Ниш, 2013, стр. 1660..

²² Бјелајац, Жељко, *Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи*, *op.cit.*, стр.142.

²³ Human Development Report, Published for the United Nations Development Program, Oxford University Press, New York, 1994, p.23.

Специфичности мултиетничности и мултикултуралности Војводине

Никако се не може дословно схватити, из угла мултиетничности, да је Војводина мала Европа, али категорично се може сматрати да је Европа у малом.

На простору Војводине живи 26 националних мањина и националних заједница. Равноправно се користи 6 језика у службеној употреби. Ова мултиетничност се не заснива само на статистичким бројкама и сличним показатељима, већ је оно приметно у различитим културолошким приказима, почев од карактеристичних архитектонских детаља у мањим етно насељима, „укусима“ музике, фолклора, гастрономије... Када би постојала могућност да у једној градској улици постоји онолико ресторана, колико постоји етно кухиња у Војводини, та улица би поред плеса мириса и укуса кроз ваздух носила све вековне повезаности ових народа. Најбоље јело би било управо оно које би се сервирало на „челу“ улице, сачињено од таман толико састојака равномерно одабраних из свих делова „шора“, а дефинитивно би поносно могло да носи име војвођански специјалитет. То је Војводина.

Данашња Војводина у смислу мултиетничности и мултикултуралности, је само један сегмент на временској линији од јуче ка стутра. Своје јаке историјске и културолошке темеље, одлучно користи као ослонац будућих корака, које већ скоро две деценије се симболише са термином евроинтеграција.

Мултикултуролошко наслеђе Војводине огледа се у разноврсности облика и стилова, као директних трагова бројних цивилизација из којих потичу или услед чијих су утицаја настали. Војводина се као једна мултикултуролошка ризница поноси са 424 непокретна културна добра која су разврстана према својствима у 318 споменике културе, 15 археолошких налазишта, 16 просторне културно-историјске целине и 10 знаменитих места.²⁴

Када би се погледало још даље у историју овог подручја, виделе би се сталне миграције, између великих река које су резултирале настајање насеља у раним периодима првих људских цивилизација. Историјски и археолошки показатељи нам представљају да су се прве људске заједнице појавиле у Војводини пре око 60.000 година старе ере, о чему сведоче станишта неандерталаца пронађена на Петроварадинској стени. Концентрисаним археолошким истраживањима и ископавањима још од периода деветнаестог века у Војводини до данас пронађено и евидентирано преко 2000 археолошких локалитета из праисторије, више од 500 локалитета из периода антике и преко 200 налазишта из средњег века.²⁵

У етничком и верском смислу, Војводина има исто значајну и веома јаку баштину. Током средњег века, у периоду почетка ширења хришћанства, наста-

²⁴ Покрајински Секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама, *Заштита културне баштине у Војводини*, преузето са: www.kultura.vojvodina.gov.rs, 11.09.2017.

²⁵ *Ibid.*

ју монашке насеобине и представљају слику националне, верске и културолошке мешовитости овог подручја. Иако су ови објекти дислоцирани у односу на насељена места, ови споменици културе данас представљају јединствене културне и туристичке симболе Војводине.²⁶ Наравно, најзначајнија је по овом питању Фрушка Гора са некадашњих 35, а данас очуваних 15 православних манастира, насталих у периоду од XV до XVIII века. Изузетна културолошка и духовна вредност се може наћи широм Војводине, па тако према писаним изворима витезови - темплари су 1169. године изградили Фрањевачки самостан у Бачу.²⁷

Јасно произилази из овог кратког осврта да је специфичност мултиетничности и мултикултуралности Војводине заснована на људима који заједно живе уважавајући своју и туђу традицију и њиховим честим мешањима, те због тога и представља једну специфичну средину Европе која се заснива на вековном суживоту, а не на модерним економским миграцијама становништва.

Неговање ове Војвођанске традиције и уплив у корпус нових европских вредности није самостално одржив. Војвођанска мултиетничност и мултикултуралност не може данас само да опстане на традиционалним вредностима, услед многобројних светских и европских безбедносних изазова.

Перспективе концепта људских права и људске безбедности у Војводини

Перспективе концепта људских права и људске безбедности у Војводини не одступају од већ познатих оквира, али имају своју специфичност.

Када се концепт људске безбедности сагледава кроз призму квалитета друштва и квалитета живота, а ова два елемента посматрања често сматрају и облицима савремених претњи, онда квалитет друштва и квалитет живота због своје блискости и међусобног односа имају посебан значај. Под квалитетом живота се најчешће сматра животни услови друштва, односно појединца. У том смислу савремене претње људској безбедности представљају различити економски али и некономски индикатори. Поред поменутих потенцијалних претњи и поједине вредности које нису довољно развијене или сачуване могу да буду претње безбедности, а првенствено се мисли на људска права, квалитет живота и др. Концепте савремених претњи није лако дефинисати из разлога што су веома широки и неодређени, али најчешће се сагледава кроз све проблеме са којима се људи у свом животу и окружењу суочавају.²⁸

Најчешће се претње људској безбедност, у контексту овог дела рада и истраживања, групишу у седам подкатегорија и то: економска безбедност,

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Загорац, Маринела, *Заштићена подручја на територији града Новог Сада*, Градска управа за заштиту животне средине, 2015, стр.3. и Покрајински Секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама, *Заштита културне баштине у Војводини, op.cit.*

²⁸ Липовац, Младен и Глушац, Лука, *Перспективе људске безбедности*, Култура полиса, год. VIII, бр. 16, 2017, стр. 57-76.

безбедност у погледу хране, здравствена безбедност, еколошка безбедност, лична безбедност, безбедност заједнице и на крају политичка безбедност.²⁹

Осећање несигурности данас код већине људи на локалном нивоу прои-зилази из различитих страхова које изазивају претње директног угрожавања њихове личне безбедности. Иако нису глобалне претње толико примарне за овај облик угрожавања не значи да не постоје, али претње које угрожавају сигурност посла, прихода, здравствену сигурност и безбедност животне средине, заштићености од насиља су примарне окупације безбедности људи посебно на локалном нивоу. Таква је перцепција и у Војводини.³⁰ Поред поменутог иако то не представља специфично огледало Војводине већ многих региона света људска права као скуп неотуђивих права и слобода појединаца често су угрожена што изазива поменуте страхе за безбедност.³¹

Многи показатељи указују на то да иако се налазимо у великој ери глобализације са свим данас могућим технолошким достигнућима, ипак постоји приметан степен отуђења између људи. Отуђења представљају не само нехумани облик понашања већ имају и деструктивни карактер.³² Управо та отуђеност има за последицу видније постојање екстремних група које су добро организоване.

Циљеви екстремних група или само гласних појединаца представља проблем многих региона у Европи (у Данској, Финској, Белгији, Шпанији...), тако да то не представља специфичност Војводине. С обзиром да на простору Србије, па тако и Војводине, деценијама уназад постоје многобројни економски проблеми који су настали услед разних транзиција и приватизација, али и услед ратних околности којих су грађани били сведоци и актери, додатно „подгревају“ ставове који нису у складу са дотадашњим вредностима, а заснивају се на личној мржњи према некој другој нацији као последица и револт личног проживљавања најчешће ратних дешавања, што се и донекле може разумети јер очигледно је пробуђено оно што је цивилизацијски угушено, односно, око за око - зуб за зуб, али то се никако не може и оправдати.

Нажалост, понекад се стиче утисак да се вештачки стварају проблеми са националним прозвучком, али не да би се можда нешто покренуло или постигло на Војвођанском плану, већ да би се интернационализовало то питање, што намеће разматрање о мотивима за тако нешто. За ово могући је пример усвајање тзв. војвођанске заставе познатије „у народу“ као атономашке-сепаратистичке заставе и након легитимне промене власти, усвајање нове заставе, која је „као“ стара застава из 19. века, па „не може бити нова“ са традиционалним симболима, која „у народу“ се идентификује као српска застава.

²⁹ United Nations Development Programme, *Human development report 2016*, преузето са: <http://hdr.undp.org/en/2016-report>, 11.09.2017.

³⁰ Moller, Bjorn, *Nacionalna, socijalna i ljudska bezbednost*, *Ljudska bezbednost*, vol.1. br.1, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, 2003. str.42.

³¹ Бјелајац, Жељко, *Људска безбедност сагледана кроз призму људских права и савремених претњи*, *op.cit.*, стр. 198.

³² Бјелајац, Жељко, *Алијенација човека у ери научнотехнолошког развоја и глобализације као узрок пораста и разноликости организованог криминала*, *Култура полиса*, год. XI, бр. 16, 2014, стр. 57-76.

Превенција свих могућих проблема је суштинско решење. Један од видова превенције је неспорно и формирање 2008. године завода за културу националних мањина Војводине и то војвођанских Мађара, Словака, Румуна, Русина и Хрвата. Ове заводе основала је Скупштина Аутономне Покрајине Војводине заједно са националним саветом ових националних заједница, а како би се радило на очувању, унапређењу и развоја културе ових националних заједница. Специфичност је да овакви заводи не постоје ни у једној земљи у окружењу. Формирање и функционалност ових завода од посебног су значаја за очување мултикултурног идентитета Војводине, за плурализам у култури и отворено друштво, али и за доступност богатства тих култура свим грађанима.³³

Инциденти на националној основи су у Војводини изузетак, а не правило. Понекад су више, а некад нису уопште медијски пропраћени. Поједини извори, указују на то да су међуетнички ексцеси неретко последица пасивности полиције, тужилаштва и судова, на чији рад Војводина не може да утиче због ненадлежности.³⁴

Закључна разматрања

Постојање свести о различитости, али и прихватања исте, требало би да буде један од постигнутих цивилизацијских корака. У Војводини постоји вековна свест, коју је потребно неговати и чувати, посебно услед постојања многих савремених безбедносних изазова који могу да наруше постојеће стање. У друштвима која се заснивају на грађанској култури, преовладава уважавање мултиетничности и даје се на значају мултикултуризму.

Људска права и људска безбедност, представљају веома значајно питање савременог човека, а њихов однос је веома тесан, па чак и до те мере да се може сматрати да постоји нераскидива веза.

Војводина као мултиетнично и мултикултуролошко подневлје представља специфичност Европе, те стога и има посебан значај. У Војводини се историјски и културолошки темељи користе као ослонац будућих корака. Мултиетничност и мултикултуралност Војводине заснива се на људима који заједно живе уважавајући своју и туђу традицију, али и међусобним мешањима те традиције.

Перспективе концепта људских права и људске безбедности у Војводини не одступају од већ познатих оквира. У раду су указани многи безбедносни изазови који никако не могу да „заобиђу“ и Војводину. Ти изазови проузроковани су најчешће економским проблемима, али и ратним последицама. Екстремне групе или екстремни појединци, својим деловањем нарушавају стечене

³³ Више о томе: Покрајински Секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама, *Заштита културне баштине у Војводини, op.cit.*

³⁴ Више о томе: Војводина данас, *Инциденти изузетак, а не правило*, преузето са: www.vojvodina.com/naslovna/arhiva6/051014.html, 10.09.2017.

и постојеће војвођанске вредности. Када се фокусирамо на инциденте на националној основи, ради се о изузецима, а не о правилима.

Идеја овог рада је да се сагледавањем многих аспеката од значаја за тему истраживања, а посматрано и из угла прокламованих европских вредности, постигне допринос у афирмацији људских права и људске безбедности у Војводини. Борба мора бити свеобухватна и сваки допринос је значајан.

Литература:

1. Багић, Марко, *Kolonizacija Vojvodine*, Essehist, Osjek, 2012, str.44-52.
2. Babović, Marija, Vuković, Olivera i dr., *Ljudska bezbednost – dve studije slučaja u Srbiji*, SeConS – Grupa za razvojnu inicijativu, Beograd, 2015.
3. Bašić, Goran, *Ljudska bezbednost i ljudska prava*, u: Samid Šarenkapić (ur.), *Mali vodič kroz ljudsku sigurnost*, Kulturni centar Dama D, Novi Pazar, 2014., str. 19-22.
4. Bjelajac, Željko, *Alijenacija čoveka u eri naučnotehnološkog razvoja i globalizacije kao uzrok porasta i raznolikosti organizovanog kriminala*, Kultura polisa, god. XI, br. 16, 2014, str. 57-76.
5. Bjelajac, Željko, *Bezbednosna kultura – Umeće življenja*, Pravni faultet za privredu i pravosuđe Novi Sad, 2017.
6. Bjelajac, Željko, *Ljudska bezbednost sagledana kroz prizmu ljudskih prava i savremenih pretnji*, Kultura polisa, god. XIV (2017), br. 33, str. 139-154.
7. *Vojvodina danas, Incidenti izuzetak, a ne pravilo*, preuzeto sa: www.vojvodina.com/naslovna/arhiva6/051014.html, 10.09.2017.
8. Dahlgren, Peter, *Traženje razgovorne javnosti - Mediji, prosuđujuća demokratija i građanska kultura*, Medijsko istraživanje, god. 8, br. 2, 2002, str. 35-62.
9. Dragišić, Zoran, Dragaš, Orhan i Hadžić Demir, *Ljudska prava i ljudska bezbednost*, Teme, vol. 37, br. 4, Univerzitet u Nišu, Niš, 2013, str. 1655-1667.
10. Zavod za statistiku, *Statistički kalendar Republike Srbije 2017*.
11. Zagorac, Marinela, *Zaštićena područja na teritoriji grada Novog Sada*, Gradska uprava za zaštitu životne sredine, 2015
12. Lipovac, Mladen i Glušac, Luka, *Perspektive ljudske bezbednosti*, Kultura polisa, god. VIII, br. 16, 2011, str. 57-76.
13. Moller, Bjorn, *Nacionalna, socijalna i ljudska bezbednost*, *Ljudska bezbednost*, vol.1. br.1, Fakultet civilne odbrane Univerziteta u Beogradu, 2003.
14. Mešić, Milan, *Pojam kulture u kontekstu rasprava o multikulturizmu*, Croatia – Časopis za hrvatski jezik, književnost i kulturu, Zagreb, 2007, str. 159-184.
15. Osman Balić (ur.), *Bezbednost Roma - Smernice i prakse za praćenje i izveštavanje o pojavama diskriminatorne prakse i bezbednosnih rizika*, YUROM Centar – Niš, 2014.
16. Petričušić, Antonija, *Multietničnost i razvoj*, Institut Stine, Zagreb, 2012.
17. Pokrajinski Sekretarijat za kulturu, javno informisanje i odnose s verskim zajednicama, *Zaštita kulturne baštine u Vojvodini*, preuzeto sa: www.kultura.vojvodina.gov.rs, 11.09.2017.
18. Fen Osler Hampson et al., *Madness in the Multitude: Human Security and World Disorder*, Oxford University Press, New York, 2002.
19. Human Development Report, Published for the United Nations Development Program, Oxford University Press, New York, 1994.

20. United Nations Development Programme, *Human development report 2016*, preuzeto sa: <http://hdr.undp.org/en/2016-report>, 11.09.2017.
21. Commission on Human Security, *Human Security Now*, New York, 2003.
22. Škorobica, Vanja, *Kultura i društvo*, Škola likovnih umetnosti, Split

MULTIETHNICITY AND MULTICULTURALITY OF VOJVODINA IN THE AFFIRMATION FUNCTION OF HUMAN RIGHTS AND HUMAN SECURITY

Summary: The awareness of diversity, and acceptance of it, should be one of the achieved civilizational steps. Due to the many security challenges that threaten modern society, additional efforts must be made to protect the achieved values. The concept of establishing human security is that the security of each individual is essential for the creation of peaceful and stable societies. Vojvodina in the sense of multiethnicity and multiculturalism, with strong historical and cultural foundations, represents the specificity of Europe. Keeping Vojvodina's tradition and entering the corpus of new European values is a sufficient motive for eliminating security challenges. The significance of this work is in considering many key aspects of the research topic observed from the perspective of the proclaimed values, and to achieve a contribution in the affirmation of human rights and human security in Vojvodina.

Key words: Vojvodina, multiethnicity, multiculturalism, human rights, human security

НЕНАД Н. БУРЕТИЋ
Гаранцијски фонд АПВ
Нови Сад

УДК 323.17:323.15(397.11+497.113)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобен: 30.10.2017
Страна: 149-162

САВРЕМЕНА ГЕОПОЛИТИЧКА ГИБАЊА КАО ИЗАЗОВ ВИШЕНАЦИОНАЛНИМ ОДНОСИМА У СРБИЈИ И ВОЈВОДИНИ

Сажетак: Србија и Војводина (особито Војводина) због своје етнички шаролике структуре готово неизоставно исказују висок степен осетљивости на извесна померања у пољу постојећих геополитичких констелација. Било да је реч о ближем региону или да су поменути геополитичка прекомпоновања везана за глобални политичку арену. С обзиром на чињеницу да је и сам простор Србије и Војводине територијално наслоњен на регион(регион Балкана) који карактеришу веома честа етничка размимилажења па и конфликти озбиљније тежине (као што је распад СФРЈ, на пример)тако да је тај простор био и остао неуралгично тло за перманентно редефинисање устаљених геополитичких позиција и улога. Утолико чешће ако се има у виду да је и српски територијални корпус у савременој политичкој историји често био оптерећен отвореним питањима и учесталим етничким напетостима и дилемама. Свакако да миграциона криза као маркантна глобална рекомпозиција вишедеценијских међудржавних односа незаобилазно погађа српски и војвођански миље и провоцира одговарајуће промишљање о изазовима које поменути догађаји креирају и намећу. Поред тога, познато је да кроз Војводину пролази миграциона рута за земље западне Европе, да су сами вишенационални односи одвише сложени и латентно иритантни као и да етничке напетости и тзв. „замрзнути конфликт“ са Косовом имају своју рефлексију на свеукупне односе у Србији и Војводини. Све то упућује на покушај целовите анализе и вишедимензионалне експликације појава и актуелног стања чиме ће се наш рад посебно бавити.

Кључне речи: геополитика, Војводина, етничке групе, вишенационалност, регионални токови, глобална кретања, миграције

Свеприсутни и агресивни процес глобализације отворио је ново поље политичке и друштвене запитаности у којем правцу ће се надаље кретати магистрални токови светског поретка. Либерални концепт политичког организовања капиталистичког друштва оличен у помало заборављеној синтагми Новог светског поретка полако али сигурно малаксавана светско-политичкој сцени.Разговорних наговештаја нити обриса шта би конкретна алтернатива том поретку могла да буде за сада нема. Економска криза која је била условљена

дотрајалим политичко-економским моделом избацила је (и даље фабрикује) у политичку орбиту нове социјалне актере који траже решења и нове канале комуникације са националним и глобалним елитама. Њихова тежња је да увећају свој утицај и на домен политичког управљања и одлучивања као и на профилирање нових политичких аранжмана. Стара матрица посредне демократије исказује све веће „губитке“ у равни политичке партиципације и напосто провозира све већи обухват неког новог цивилног друштва. Наиме, нескривена тежња новостасалих генерација је настојање да сена овај или онај начин нађе „улаз“ у реалне политичке токове.

Србија се без обзира на степен заостајања у већини глобалних тенденција и процеса напиње да практичним корацима и позитивним сигналимa искаже став да никако не жели да остане по страни од постојећих савремених токова. У том погледу чини препознатљив напор па и неопходна одрицања како би била достојан члан регионалних асоцијација а тиме и уважени чинилац међународне заједнице. Односи на Балкану (ако апстрахујемо шири регион) одвише дуго су оптерећени низом проблема и историјских анимозитета који иду у широкој амплитуди од старих ресантимана и недавних ратних сукоба па све до економских афера и отворених пограничних питања. Уз то безмало као нормална појава настављају се етнички неспоразуми и гомилају конфликти који не ретко клизе ка сценарију који упућује на опасност предворја грађанског рата (Македонија) или пак претеће парламентарне кризе (случај Косовског парламента).

Утисак оних који помно прате дешавања на овим просторима је да се целокупна регионална политичка мапа исцртава на бази предрасуда америчке администрације да је историја нашег региона дубоко уроњена у сталне етничке сукобе и да су ратови у прошлости вођени на линији међусобних подела. На том фону се ишчитавају и напори локалних политичких вођа да готово свакодневно напету ситуацију пацификују „шетајућом дипломатијом“ желећи да учесталашћу каквих-таквих контаката амортизују подстицање већих па и дипломатски тешко решивих непомирљивости међу земљама региона. Амортизовањем оних дисонантних тачака које не би надаље водиле у продубљавање међусобних неразумевања и дакако до значајнијих искакања из још увек тешко контролисаних оквира појединих споразума и предикција одређених решења која не трпе даље пролонгирање.

У једном од многих осврта на стање у региону на које опет утичу глобална померања и прекомпоновања Стивен Мејер, аналитичар ЦИЕ чија је ужа област интересовања био простор Балкана, правећи благу вивисекцију актуелних потешкоћа и дестабилизујућих тачака наводи пет отворених ставки које су, по његовој процени, велика препрека напретку а потенцијално и миру на овим просторима (мисли се на регион бивше СФРЈ).

Прва тачака у поменутом набрајању свакако је и даље отворено питање статуса Косова где се да (уз површну инспекцију стања и расположења) уочити прилично статична улога обе стране у процесу договарања али и депресивна заглављеност око оних питања (Заједница српских општина) која траже што

хитнију операционализацију као и читавог сета техничких радњи које трпе котинуирану опструкцију. Антагонизми око статуса Косова поред евидентног одсуства политичке воље и високе реторике имају и циклусе драматичних прекида. То сугестивно показује и досадашња пракса међусобних сусрета у Бриселу. На темељу тих чињеница може се констатовати да у некој ближој перспективи није изгледан било какав компромис и да је стога очигледно да тренутно стање је ипак стање притајеног конформизма и недогледне „куповина времена „. С обзиром на чињеницу да се косовски проблем у „пуном капацитету“ рефлектује и на стање у Србији и Војводини нешто конкретније о тој ситуацији рећи ћемо у даљој разради наше теме.

Као други моменат исказује се нетом прошла криза у Македонији која је у својој почетној фази (то је на неки начин већ напоменуто) носила узнемирујуће слутње оног сценарија који упућује на елементе грађанског рата. Не треба трошити речи да би такав след догађаја у сваком погледу имао веома далекосежне последице по целокупни регион недоступно укључујући и Србију која по природи свога положаја има тачке додира али и „коте неразумевања“ са свим актерима у региону. Сасвим је неупитно да је ово била најозбиљнија криза од Охридског споразума 2001. године која је злогуко поделила Македонију и која ће и даље перзистирати у прилично депресивним политичким и економским околностима. Уз то, остати потенцијално жариште нових размимоилажења и потмулих националних трвења. Свему томе „кумују“ нескривене аспирације албанског националног елеменат који је потенцијални агенс додатних проблема јер и поред уласка у нову владу Зорана Заева остају натрухе неких антидржавних акцената које је албанска национална мањина у претходном периоду исповедала и политички промовисала.

На трећем месту могућих окидача у овом делу Европе поменути амерички аналитичар апострофира босанску Федерацију која, по његовом суду, и даље нема оно кохезионо својство три конститутивна народа који творе Федерацију а које Дејтонски споразум сугерише. И то пре свега јер босанска Федерација још увек оставља утисак фикције лабаве творевине која држи под сталном тензијом све учеснике у пројекту званом „заједничка држава „. Постоје тумачења да у босански пројекат мултиетничке државе, како се слободно тумачи, свим силама и даље једино верује америчка амбасада у Сарајеву противно стању на терену и надасве расположењу најмање два ентита (у републици Српској и међу босанским Хрватима). Уз то није незанемариво упадљиво и велико незадовољство међу Бошњацима који су доминантно заинтересовани да Федерација добије карактер институционално прегнантне државе. Очито је да је босански Устав (анекс 4 Дејтонског споразума) омогућио, понајпре републици Српској, да се подоста чланова и одредаба поменутог акта конзумира онако како им тренутно конвенира и исчитавајући крајње лукративно тренутне прилике (питање референдума и сл.). Истине ради, на сличан начин се понаша и хрватска заједница у Босни.

Као четврти у низу постојећих проблемских кругова који се прилично закономерно јављају па онда волшебно утихну јесте рекреирање теме „Велике Албаније „. Резонанце те реметилачке идеје најнепосредније провоцирају су-

седе албанске стране, како се већ да закључити из претходних пасуса, нарочито српску и македонску страну. Учесталост провокација и подгревање атмосфере напетости уз серијал бомбастичних најави безмало увек имају исходиште у коментарима или политичким опсервацијама албанског премијера Едија Рама као и косовских званичника Хашим Тачија или Рамуш Харадинаја али и у реакцијама чланова Албанског националног већа у Србији као што је нпр. Јонуз Муслију. Не да се лако и елегантно проникнути у „наивни“ дослух албанских челника али постоје нескривене жеље (метода кетмана) и сума белоданих заједничких саопштења која упућују на неупитну синергијску црту. Питање уједињења свих Албанаца и оваплоћење те идеје за сада је у равни испитивања пулса заинтересованих страна и тражења ментора (пре свега војно-политичког) који би ту идеју подржао, слично као и у ситуацији око признања Косова (за сада 111 држава) и евентуално идеју заокружио, реализовао у светлу нових геополитичких прегруписавања.

И напослетку, као пета одредница која у себи носи клијалиште даљег размимоилажења јесте велико бреме неразумевања, историјских анимозитета па и постојане нетрпељивости на релацији Београд – Загреб. Размена тешких речи, по која нота и отказивање уговорених сусрета је хронична карактеристика у ионако натегнутим односима између Хрватске и Србије. Ширење војних капацитета како Србије (Русија) тако и Хрватске (Нато) чини односе како смо већ истакли још смутнијим и све сензитивнијим на полу раздвајања две супер силе у којем обе поменуте земље имају улогу лакмуса топло-хладних промена на релацији међу две поменуте суперсиле. Сходно таквој ситуацији не треба узалуд трошити речи на опис целине историјских оптерећена и нововековних сукоба на верској и идеолошкој основи који уобличавају сву тежину одржавања крхке стабилности у целокупном региону када су у питању ова два актера на Балкану. У крајњем исходу потпуно суморно делује чињеница да ни после вишедеценијског престанка ратних сукоба између ове две државе није успостављен мост нешто плодније политичке сарадње који би на крају био залога консолидовању опште атмосфере у региону.

Да би се сагледао и ближе промотрио политички амбијент који нова геостратешка прегруписавања исходују и уобличавају нужно је видети које су то кардиналне саставнице које са једне стране карактеришу однос између великих играча на глобалној политичкој сцени нарочито САД и Русије и у другој димензији актуелна дешавања унутар ЕУ. Нарочито унутар ЕУ где су учињени крупни кораци ка мењању вишедеценијске структуре (Брегзит) са препознатљивим дефицитима у економској сфери и функционалној агенди. Ове драстичне промене (Грчка, Шпанија, Португал, Италија и др.) тенденциозно прете да угрозе и саме основе опстанка ЕУ онакве каква је иницијално постављена и имала период прихватљивог функционисања.

Узимајући у обзир значајна померања које је донео талас светске глобализације као илустрација се може узети тврдња Роберта Скиделског да је стварање неолибералног модела глобализације маркантан покушај да се створи нови поредак на глобалној мапи света али без светске владе. Концепт Светске владе је по схватању одређених теоретичара изгубио дефинитивно битку онога

тренутка када је и сам либерални концепт ушао у „мрачне одаје“ свог историјског трајања са почетком последње светске економске кризе настале 2008 године. На маргинама те кризе дошло је до тихог али постојаног урушавања претходно обликованог економског и политичког поретка чиме је симултано јачала свест о томе да се светска привреда и економија могу опоравити само ако се уважи растућа економска моћ земаља попут Бразила, Русије, Кине, Индије и осталих земаља које су по природи својих новостечених позиција имале све већи утицај на креирању нове светске мапе моћи и утицаја.

Уочљива тачка додир је била агенда самита Г-20 (2009) где су водеће развијене земље исказале спремност да прихвате Русију, Кину и остале сличне државе које су књижиле запажен привредни раст као партнере у решавању светске економске кризе. Концизно говорећи, промена односа снага, успоравање темпа глобализације као и све веће разводњавање униполарног поретка довело је до претемељења позиција и улога између „стarih „и „нових“ индустријских сила као и до тражења нових модела кооперације и сарадње међу њима. Доследно томе, актуелне тенденције у свету указују да неопходност промена у крилу свеукупних односа на глобалној сцени диктира потребу да се створи један нови по могућству демократскији међународни поредак који би без остатка уважио нове реалности и почео да отклања кључне баријере и дефиците у међународним односима.

Захваљујући новостеченом економском расту и снажном ревитализовању војно-индустријског комплекса Русија се у једном моменту вратила на позицију релевантне светске супер силе да би инволвирањем у украјински сукоб, кризом око Крима и најновијим учешћем на Сиријском ратишту постала незаобилазни протагониста актуелних светских кризних жаришта. Након распада Совјетског савеза (1991 год.) и поступног али све динамичнијег уласка бивших чланица Варшавског пакта у Европску унију и НАТО као и претећег изласка на границе са Русијом ствари су почеле убрзано да се развијају. Наиме, одвећ је познато да је Русија у једном прилично дугом периоду „тражила себе „и била присилно маргинализована у светскоисторијским кретањима премда се ни у једном тренутку није пасивизирала када је реч о њеној уској зони безбедности или пак економском слому који је у првим годинама враћања самосталности висио као Дамоклов мач над руском привредом и друштвом.

Повратак Русије на велику глобалну сцену као моћног актера и њено све експлицитније присуство на дефинисаним тачкама свога утицаја (где се очитује зона њеног интереса) умногоме додирује и српски простор а тиме без остатка и Војводину. Русија у српском политичком простору има традиционално велики број активних заговорника њене званичне политике, приметно раширену културно-политичку и традиционалну везаност друштвених организација и појединаца са руских простора за српске институције и само цивилно друштво, мноштво лоби-групација, организација и појединаца који доследно шире и исповедају руски интерес у Србији и Војводини и као симбиозу такве климе добране наклоности, са највиших места српске актуелне власти, потврђену блискост и пријатељску упућеност. Наравно да уз све то негде као ледоломац а гдегод као нужност иде руски капитал (волшебна куповина Нафтне

индустрије у Војводини) који уозбиљује неке од недовољно артикулисаних намера и пројеката и покрива одређене промашаје (Јужни ток) упорно тражећи алтернативе свакој од понуђених опција.

Са сигурношћу можемо рећи да Русија јесте у директној конкуренцији са кинеским пројектима и зоном утицаја коју Кина хоће да оствари на овим нашим просторима (Пут свиле) док је америчко присуство у оној мери препознато и мерљиво колико се захуктала униполарна географија ремети и утиче на смањен ниво присуства интереса Америке и западних савезника. У набројаним корелацијама на овим просторима никако није занемарујући утицај осталих земаља Запада нарочито чланица Европске уније тако да се без остатка стиче утисак да на простору Србије и Војводине колоритном мултиетничком саставу одговара и осебујна палета глобалних интереса свих тренутно важнијих играча те сцене.

Наиме, и на простору где ми живимо исписује се нова глобална мапа промењеним форматом неких актера и новим димензијама „меке“ и „тврде“ моћи. На тим новокомпонованим релацијама настају и бројне испоставе модерних центара моћи и различитих „сајбер“ верзија које опет последично доносе нове аранжмане, нове потребе и навике и брже него икада филигрански мењају талог бивших поредака и одлазећих политика.

Поновићемо, на тај начин свет бива све више атомизован, подељен на већи број регионалних и глобалних играча а све мање концентриса на моћ једне силе тако да век у коме живимо није више искључиво амерички, кинески или нечији друго већ је дубоковишеслојан и изукрштан и не припада никоме.

Друга страна, ништа мање битна, јесте димензија коју исписује однос српске државе (а то по природи ствари утиче и на прилике у Војводини) са Европском унијом који је готово на свим нивоима организације и деловања издигнут на ранг безусловне важности. Угаони камен таквог гледања на ствари јесте чињеница да је Србији одобрена кандидатура за приступање Европској унији и да то чини темељну одредницу и ове актуелне власти у њеној спољно-политичкој оријентацији (иако је можда пре фингирање у питању него посвећена позиција) и коначно, што је то и надаље већински став (нешто слабије вреднован у процентима) у српском јавном мњењу. Европска унија је жељени таргет из још најмање десетак значајних разлога (економски, образовни, безбедоносни, културни и сл.) али је због центрифугалних проблема унутар саме структуре ЕУ примамљивост придруживања Унији озбиљно опала.

Наиме, како рекосмо од наглашеног одушевљења као и тихе наклоности већине истакнутих политичких делатника и доброг дела српског јавног мњења за прикључење ЕУ дошло се у фазу приметне инерције када је реч о беспоговорном ставу да улазак у Унију нема алтернативу. Увелико је и сама ЕУ својим неконзистентним односом према Србији у погледу критеријума и услова тзв.. двоструких стандарда (однос „крени-стани „са учесталом појавом нових захтева) допринела да се српско мњење све чешће налази у „фазама повијања „пред избором ЕУ или оптирање за неко друго спољно-политичко окретишта. Гледајући из наше перспективе уочава се значајна инфлација кризних тачака

које подлокавају стабилност концепта Европске уније и посве директно детронизују стабилност и јединство њене организационе структуре. Неки од аутора који се баве односима унутар саме структуре Е У склони су да укажу да је нарастање кризе кренуло са наглим јачањем Немачке економске и политичке моћи (2008-2014) што је имало за последицу порађања ауторитаризма изнутра и империјализма према окружењу (М. Ђурковић)

Најсвежији пример империјалних атрибуција који илуструју претходну констатацију је најаву новог визног режима Еу 2020 год. који се готово искључиво ишчитава да се односи на државе балканске провинијенције које су у статуси скорих чланица као и у статусу кандидата. Са друге стране, померање нивоа одлучивања на Европски Савет, наметање неке врсте стечајних управника Италији и Грчкој, умањење значаја Европског парламента као и већ поменути све већа моћ Ангеле Меркел и доминантан утицај Немачке речито упућује на суд о претходно наведеним ауторитарним тенденцијама унутар ЕУ. Све ово се у на директнијој мери реперкутује на стање и политичку климу у Србији и Војводини и да се подвести под неку врсту свеprisутне и безобзирне геостратешке утакмице која минерализује и постојећи систем у ЕУ и многе оријентације чини нестабилним и лако променљивим .

Поменути двоструки аршини када су у питању кршења елементарних људских права српске заједнице на Косову, наглувост на урушавање парламентаризма у српској политичкој пракси, игнорисање Бриселског споразума само су неки од примери упадљиве ароганције и трапавости које Европска унија хотимично или не исказује и спроводи према Србији. Заморно би било (а и контрапродуктивно) набрајање одвећ дуге листе дневно-политичких покушаја или директних подметања српским представницима у преговарачком процесу који противно официјелним ставовима различитих тела и комисија ЕУ и политичара који је представљају доводе у сумњу искреност и доследност жеље и намере да се Србија у што скорије време нађе пред вратима Уније. Перманентна колебљивост па каткада и очито лицемерје када је говор о отварању поглавља европске приступне Агенде као и лицитирање са датумом пријема Србије у ЕУ су само нека од „фаза инхибиције“ које постају све више правило а све мање изузетак.

Нема сумње да светска финансијска криза, грчка дужничка криза и акутно спашавање исте, одвише дуго трајање мигрантских таласа са нејединственим прилазом (пр. ставови и понашање Вишеградске групе) као и Британски „Егзит“ са недогледним завршетком су јасни показатељи да су противречности унутар Европске Уније рапидно порасле и да узајамно делујући носе ризичну димензију опстанка саме Уније. Дошло се до стања које пластично нијансира теоретичар Клаус Офе тврдећи да се ЕУ налази на свом одсудном раскршћу између нечега знатно бољег и нечега знатно горег од **ОЧИГЛЕДНО НЕОДРЖИВОГ STATUSA QUO** и да то најдиректније одговара констатацији да је она у континуираној кризи. С обзиром на све већу учесталост подударних ставова и велики број суспектних прогноза које немају конкретне обресе и видљива решења јасно је да предстоји велико институционално преуређење ЕУ са крајње неизвесним исходом.

У светлу изнетих чињеница и тешкоћа са којим се суочава целокупна светска заједница Србија(а тиме и Војводина) се као земља која обитава на европској периферији налази у прилично незавидној ситуацији јер сложена и конфликтима све експлозивнија спољно-политичка ситуација чини унутрашње стање једнако бременим ако не и осетно напетијим. И сама Србија је после распада СФРЈ остала заточеник нерешеног територијалног статуса (Косово), економско-политичка транзиција деценијски је блокира и оставља заглављену између Истока и Запада. Након тога уследило је беспримерно страдање у савременом добу НАТО бомбардовањем (1999. год) које је ионако трошно социјално-економско постоље деструисало и бацило земљу у загрљај ванредно великим недаћама. То је нарочито видљиво у пољу свеколике корупције која изједа друштво, криминала и опште социјане несигурности. Све то условљава да видно исцрпљена и сапета невољама са свих страна Србија је веома тегобно и недовољно храбро веома дуго хватала прикључак европским интеграцијама.

Стога је сасвим природно да нове околности и динамика свакодневних дешавања у погледу мењања улоге и позиције главних актера на глобалној сцени утичу без остатка и на регион у којем се ми налазимо. Већ је констатовано да се утицај на регион готово спонтано трансферише и на општу политичку климу дакле на сам живот на нашим просторима где се негде више а негде мање сензибилизују и на оне подсистеме који су природно наслоњени на интеракције које чине везу са областима, регионима и државама где су те везе функционалне и директне. Наравно да се при том мисли и на мањинску популацију у Србији и Војводини. Један од френквентнијих видова таквих контаката очитује се у културно-образовном подсистему (поред дипломатских, економско-мигрантских, спортских...) у којем спо природи ствари припада и мањински корпус који има рефлексну потребу да детектује највећи део оних промена које могу а и утичу на њихову традиционалну улогу и политички статус .

Ништа ново нећемо рећи ако поновимо да међунационални односи имају слојевиту природу и да као и друга врста сличних односа у било којем друштву бивају подложни променљивим политичким и друштвеним кретањима и утицајима које те промене доносе. Како је српска покрајина Војводина препознатљива по својој вишенационалној и мултикултурној структури промене у етничким релацијама на широј мапи а особито у матичним државама српских мањина дају се веома често интериоризовати у мањинским корпусима, прецизније у етничким групацијама дате мањине. Конкретан утицај не мора и често није непосредан али може имати одређене сензације и код обичних грађана, припадника националних мањина док пракса показује да највећим делом покривеност информацијама и сазнањима обезбеђују формални канали организација националних мањина.

Један од упадљивијих примера који је у одређеним теоријским становиштима а дакако и у политичком мњењу од времена најновије миграционе кризе померио клатно од спорадичног негодовања ка прилично запаженом теоријском и политичком „комешању“ јесте концепт мултикултурализма. Ретерирањем са историјске сцене монархија и империја начело легитимитета заменило

је начело етничитета. Утемељењем начела етничитета дошло је до природног клијалишта за концепт мултикултуралности јер су етничке скупине биле те које су у већини друштава твориле државно ткиво. Хомогеност нација је услед великих сеоба и миграција била готово неостварива и мултикултурни концепт је полако почео да добија „право грађанства“. Етничка хетерогеност је постала безмало правило док је истински мали број држава био национално хомоген.

Наши простори памте времена када је национална хетерогеност била једна од највиших вредности државне политике социјалистичке власти, државе која се звала Југославија и у којој је колоритност етничког састава истицана као „предност и богатство“ ових простора. Нестајањем те исте земље етнички анимозитети су почели да дижу главу а потом и да бујају историјски седименти, пријашње нетрпељивости и територијалне рекомпозиције појединих етника. На трагу тога, као контрапункт тим дешавањима, почео је да јача етноцентризам удружен са националним ексклузивизмом. Све то је завршило у једном бесмисленом и по карактеру крвавом грађанском рату где су последично, поред осталих, жртве тог сукоба били и припадници различитих верских и националних групација.

У новонасталим условима (завршетком ратних сукоба) и поновног настајања самобитних националних држава мултикултурализам је имао малу шансу да буде „концепт решења“ тако да је временом постао „концепт дилема“, и то својство задржао ако не и увећао до данашњих времена. Неочекивано је почео да изазива низ контроверзи и запитаности у моменту када је почео да се круни његов еманципаторски капацитет и претпостављено интегративно својство. Статус националних и етничких мањина пред налетом освежених националистичких аспирација постајао је све упитнији и био плод нових договора и аранжмана. Новопечене националне елите биле су заузеле изградњом новог политичког идентитета где је мањинско питање у највећем делу бившег етничког простора било сасвим узгредно и недовољно приоритетно. Све до моментата када су мањине могле да одиграју улогу (изборни процес и коалициона груписања) „језичка на ваги“ или евентуално огледног показатеља политике добре праксе одређене политичке котерије.

Политичка решења статуса и улоге националних мањина из пређашњег периода (мисли се на период пре грађанског рата 1999.год) била су солидна основа за „културно -политичко оплемењавање „законских решења и праксе суживота у целокупном региону бивше СФРЈ. Следећи логику овога става без великог можемо увидети да је ситуација у свим важнијим сегментима била слична у Србији и Војводини са варијацијама које су горе поменуте околности „обојиле“ традицијске и културолошке особености.

У претходном делу нашег осврта речено је да, гледајући холистички на регион бивших република СФРЈ, да и даље при маркирању неуралгичних тачака на овим просторима видимо волумен нерешених националних проблема постоји између етничких заједница и да је један од најозбиљнијих потенцијалних окидача за избијање нових криза и распламсавање актуелних сукоба. Готово све републике у наглашеној мери имају евидентну етничку тектонику и

дефиците мањинских политика (изузимајући у некој мери Црну Гору и Словенију) робујући било деценијским тешкоћама и конфликтима (статус Косова) било новокомпонованим турбуленцијама (Македонија).

С обзиром да смо у претходним пасусима покушали лапидарно да скицирамо и обележимо актере и њихове релације на глобалној светској сцени и у најкраћем изложимо приказ историјата слома једне мултикултурне заједнице каква је била СФРЈ потрудићемо се да дамо неке од основних акцената мањинских проблема у Србији и Војводини. Пре свега наше интересовање ће као што смо и наговестили бити везано за „косовски чвор „из простог разлога јер је оно суштинска вододелница даљег напредовања или назадовања Србије у свим сегментима живота и њене перспективе (територијална заокруженост, европске интеграције и сл.), односно питање свих питања како га неки еуфемистично називају.

Када је реч о Косову и српском односу према тој српској покрајини (недоумице око одредница „бивша“ или „садашња „и даље опстоје) постоји озбиљна бојазан да сваки опис стања или пак процеса који је на терену може да угрози истинску слику о реалном увиду у актуелни моменат или дешавања у тој покрајини. Прецизније, може да „подбаци“ нијансирање појединих моментата или процеса и да буду посве нереалистични будући да матица дешавања перманентно носи многа изненађења, недоследности па и судбоносне ризике Оно што је неспорно јесте чињеница без призива да се на релацији Београд – Приштина поларизују и сукобљавају међусобни интереси великих сила и непосредних актера те да је зато извесност некаквог договорног решења могуће само ако обе стране у овом агоничном дуелу учине огромне компромисе, уступке који се не ретко књиже као робустан губитак па и пораз било која страна да је упитању.

Зато је овај дуговремени „косовски циклус“, ова квадратура круга непогрешиво ишчитана као „замрзнут конфликт, „који, ако се у догледно време не одмрзне (у правцу макар и палијативног решења) може изнедрити нову спиралу ратног лудила и драматичнији сукоб него онај 1999. године. С друге стране, постоје и мишљења да због евидентног јачања улоге Русије и Кине као и више пута подцртане промене на геополитичкој карти света „замрзнутост“ може да има и своју добру страну. У овом случају су то мишљења која се чују из кругова који баштине српски угао и српска гледишта премда је очито да нису јасно артикулисана нити већинска.

Међутим, како је Косово део српског идентитета и део завета по историјском предању и народном сећању оно је уједно и главни камен спотицања у поменутих евроинтеграцијама. Дакле, оно је услов (признање независности) отварања поглавља и позитивних корака у процесу интеграције Европској Унији док истовремено одлагање решења има за последицу одалечивање скоријег чланства у ЕУ. Лицитирање са датумом пријема у чланство Еу показује да је у већини земаља Европе на сцени једна врста етичког релативизма који своје уземљење налази у вишедеценијском стереотипу и утиску о Србима као „културно и антрополошки „неприпремљеним за европску заједницу.

Преговори у Бриселу, граница на Јарињу, Заједница српских општина као и учествовање Српске листе у новоформираној Косовској влади чини галиматијас конкретних корака ка укључивању српске заједнице у косовски правни систем противно респектабилном броју све гласнијих размишљања која траже и захтевају активности ка реинтеграцији Косова у државу Србију. Много је предлога (од прекида Бриселских преговора, премештање преговора под окриље УН-а, излазак из Косовске владе и др.) који силно усложњавају карактер процеса, след очекујућих потеза и надасве потенцијалних одлука које тренутна власт чини (подоста нетранспарентно) како би јанусовски остала са једне стране „патриотска „а на другој страни „кооперативна“.

Стога је Косовско питање највећи изазов у модерној српској историји знајући да је од мањинског проблема у самом настајању проблем се надимао и нарастао до међунационалног и интернационалног конфликта чије последице могу неминовно разобручити целокупни регион и дестабилизovati друге државне и политичке режиме својим погубним центрифугалним примером. У актуелним геостратешким померањима не назиру се контуре „плишаног „разрешења тог проблема нити се претећа спирала напетости смањује. У духу тога да се закључити да оно остаје и даље опасно минско поље српске и светске геополитике.

Када је реч о Војводини и мањинском питању уставна и позитивна законска регулатива у великој мери прати тековине западноеропских образаца који третирају и регулишу положај, идентитет и интегритет националних мањина. Висок степен настањености различитих етничких група у Србији указује поред осталог и на различитост сензибилизовања одређених магистралних токова у окружењу. То у поглавитој мери зависи од упућености припадника и њихових институција на дешавања изван Војводине (нпр. односи са матицом), инклузије у друштвено-политички живот као и од заступљености њихових ставова и погледа на ширем и локалном нивоу. Наравно да постоје и остали канали комуникације и информисаности преко којих припадници мањинских група долазе до различитих сазнања о процесима у свом ближњем окружењу као и о тенденцијама на глобалној друштвеној сцени.

Како је српско друштво све више диверзификовано по разноразним стратама нивоима које не баш често личе оним у развијеним друштвима лако је сагледиво да је за мањинску популацију од пресудне важности да се у великој мери поштује базични консезус који им омогућује нормативну и практичну интеграцију у систем. То је круцијално полазиште јер у условима када се на спољнополитичкој равни дешавају веома жива и ентропијски набијена померања сигурно је да већинска Србија а при том и мањине (конкретно у Војводини) препознају све могуће опасности и сценарије које доносе нове изазове и неизвесну сутрашњицу. Утолико пре што мирна коегзистенција мањина у конкретном војвођанском миљеу даје шансу креирања сигурних мостова сарадње и упућености и отвара шансу за даље и квалитетније продубљавање међусобне толеранције уз унапређивања индивидуалних и колективних права.

Можда најеклатантнији пример подизања на виши и пуно вреднији ниво међунационалних веза и контаката јесте пунија и садржајнија корелација између већинског српског етникума и мађарске националне мањине и то не само на просторима Војводине већ и у пољу контаката и разумевања на међудржавном нивоу између те две земље. Заправо индукција њиховог односа наткриљује онај уобичајени покрајински ниво тако што сеже и простира се и на српски национални дом (парламентарни утицај а и сваки други) и аранжмане који се дају наслутити речито показујући да се релеванција мањинског субјекта нешто више уважава па и објективизира .

То се ниуколико не може приписати јачој сензитивности за проблеме мањина нити великом окретишту ка друштву „новог мултикултурализма „мада уистину јесте сугестиван показатељ политичке воље актуелне власти да саслуша и промотри мњење највеће мањинске групе у Војводини а тиме и у Србији. Познато је да је у времену после демонтаже СФРЈ постојало мњење на основу којег су одређене етничке групације доживљаване као потенцијално ретимачке (нпр. мађарско питање персоналне аутономије) и да се тиме пажљиво ослушкивала њихова активност и деловање.

Наравно да је пацификовање поменутих аспирација (конзумирана аутономија = предворје сецесионизма) смањивало ризик од фабриковања нових жаришта која би у паралели са стањем на Косову неопозиво донели велики коловрат са катастрофалним исходом. Стога примена Акционог плана за остваривање права националних мањина, уравнотежен и конструктиван рад Националних савета, ефикасна примена законског оквира који тангира мањински положај као и подизање заједничке свести о неопходности суживота већине и мањине јесу они ресурси који без сумње подстицајно делују на демократизацију свеукупних односа у Војводини и Србији.

Свакако да све речено има за циљ да се отклоне и даље веома штетни утицаји процеса асимилације, дискриминације, међунационалне нетолеранције, етничке дистанце према појединим мањинама као и неинклузивности који чине рањивим сваки напор да се у Војводини и Србији мањине осећају сигурно и равноправно како би квалитетно подигле своју социјалну и културну партиципацију (а зашто не и политичку) и (п)остале делотворан и важан сегмент српског друштва. О свакој од наведених појава би се могло штошта рећи и написати али оне нису узроковане геостратешким клупком које се убрзано одмотава већ националним и локалним законским и нормативним решењима и надасве реалним капацитетима већинског и мањинског суживота.

Нема сумње да све већа видљивост мањина и њихова осетнија културна и политичка тежина могу бити користан и важан беоцуг у пацификовању општег друштвеног стања и имати голем подстицај правцу оснаживања конструктивних и целовитих решења на овим просторима. Мањине у већини случајева нису кључ за решење нагомиланих проблема у српском друштву (тиме и у Војводини) али су зацело незаобилазан агенс и носилац многих „послова „и активности за отварање неких „зарђалих врата“ које нас константно блокирају а понекад и прете .

Литература:

1. Ofe. Klaus (2016), *Evropa u zamci*, JP Službeni glasnik, beograd
2. Zbornik (2017), *Evropska Unija: Nove i stare dimenzije krize*, Čigoja štampa, Beograd
3. Robinson, Vilijam (2012), *Podsticanje poliarhije*, Albatros plus, Beograd
4. Projekat Afirmacija multikulturalizma i tolerancije u Vojvodini (2018) Izvršno veće APV-Pokrajinski sekretarijat za propise, upravu i nacionalne manjine, Novi Sad
5. Pokrajinski ombudsman (2014) Četiri godine Nacionalnih saveta nacionalnih manjina, Futura d.o.o, Novi Sad
6. Zbornik (2012) *Srbija u evropskom i globalnom kontekstu*, Fakultet političkih nauka BG i Čigoja štampa, Beograd
7. Hofbauer, Hanes (2004) *Proširenje EU na Istok*, Filip Višnjić, Beograd
8. Hofbauer, Hanes (2017) *Slikaneprijatelja-Rusija*, Albatros plus, Beograd
9. Kovačević, Maja (2016) *Gospodari evropske integracije*, Fakultet političkih nauka-JP Službeni glasnik
10. Bžežinski, Zbignjev (2013), *Amerika-Kina i sudbina sveta*, Albatros plus, Beograd
11. Pavićević, Đorđe – priredio (2011), *Ljudska prava, preispitivanje ideje*, JP Službeni glasnik, Beograd
12. Maluf, Amin (2016), *Ubilački identiteti*, Laguna, Beograd
13. Stojiljković, Zoran (2017), *Srbija traži vođu*, M. Vukotić, Beograd
14. Srpsak politička misao (1995) br. 2-3, tematski broj Srbija i (ili)Evropa, Institut za političke studije, Beograd
15. Zbornik Nacije, države i dijaspora na prostoru bivše Jugoslavije (2010), Maxima graf, Sremska Kamenica
16. Radivojević, Radoš (2008), *Evaluacija stanja međuetničkih odnosa kod mladih u Vojvodini*, Pedagoški zavod Vojvodine, Novi sad
17. Kuljiš, Denis (2015) *Srbija na Zapadu*, JP Službeni glasnik, Beograd

CONTEMPORARY GEOPOLITICAL MOVEMENTS AS A CHALLENGE TO MULTINATIONAL RELATIONS IN SERBIA AND VOJVODINA

Summary: Serbia and Vojvodina (especially Vojvodina), due to their ethnically diverse structure, almost inevitably show a high degree of sensitivity to certain movements in the field of existing geopolitical constellations. Whether it is a closer region or that the aforementioned geopolitical overcomings are related to the global political arena. Given the fact that the very territory of Serbia and Vojvodina is territorially leaning towards the region (the Balkans region) characterized by very frequent ethnic disagreements as well as conflicts of more seriousness (such as the disintegration of the SFRY, for example), so that the area remained and remained neuralgic soil for permanent redefinition of established geopolitical positions and roles. More often, if one has in mind that the Serbian territorial corps in contemporary political history was often burdened with open issues and frequent ethnic tensions and dilemmas. Certainly, the migration crisis, as a marking global recomposition of multiethnic interstate relations and relations, inevitably affects Vojvodina's milieu and provokes proper consideration of the challenges that these events are creating and imposing. In addition, it is known that the migration route for the countries of Western Europe passes

through Vojvodina, that the multinational relations themselves are too complex and latently irritating, as well as that ethnic tensions and the so-called "frozen conflict" with Kosovo have their reflection on the overall relations in Serbia and Vojvodina. All this leads to the attempt of a comprehensive analysis and multi-dimensional explanation of the phenomenon and the current state of our work in particular.

Key words: geopolitics, Vojvodina, ethnic groups, multiethnicity, regional flows, global movements, migrations

РАДОСЛАВ ГАЋИНОВИЋ
Институт за политичке студије
Београд

УДК 427.5(497.113)“1939-1945“
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобен: 30.10.2017
Страна: 163-170

ЗЛОЧИНИ ПОЧИЊЕНИ НАД СРБИМА НА МАЂАРСКОМ ОКУПАЦИОНОМ ПОДРУЧЈУ ТОКОМ ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА

*Људи који мрзе, то су најпре
глупаци, а затим кукавице,
али никада хероји.*
Јован Дучић

Сажетак: Овај рад је покушај аутора да подсети научну јавност на насиље које су спроводиле мађарске окупационе трупе над Србима током Другог светског рата. Дакле, рад је намењен неким за подсећање а неким за едукацију. Према мишљењу мађарске владе, како је то забележено у записнику са ванредне седнице од 10. априла 1941, отцепљење Хрватске за Мађарску може бити веома значајно, тј. може да послужи као полазна основа њених освајачко-агресивних намера, будући да Југославија од тог тренутка више не постоји, што значи да би Мађарска тиме стекла слободу акције. Команда Друге мађарске армије издала је наређење 21. априла 1941. да се у оквиру сваке команде корпуса одаберу 3 до 4 одговарајућа места за концентрационе логоре, капацитета две до четири хиљаде лица, „приближно 10.000 интернираца на територији савске бригаде”. У њима ће се, сходно наређењу интернирати „лица опасна по јавни ред и јавну безбедност”, као и Јевреји и сви Срби насељени после 31. октобра 1918. Логори су формирани у Бечеју, Тополи, Сомбору и низу других места у Војводини, али су Срби упућивани и у логоре на територији Мађарске: у Вацу, Мариа, Ностра, Коморану, Шарвару. Већину Срба које нису стрељале мађарске окупационе власти чекала је тешка судбина у већ формираним концентрационим логорима.

Кључне речи: Насиље, Срби, логори, окупација, мађарске трупе

Понашање мађарских окупационих трупа на окупираним подручјима Југославије није се у суштини разликовало од понашања осталих окупатора, јер су примењиване исте бруталне методе према цивилном становништву. Међутим, политика мађарске владе бележила је од почетка амбивалентан карактер. За разлику од Немачке, Бугарске или Албаније, мађарска влада тражила је правно покриће за своје потезе. Тадашњи министар одбране Мађарске

Карољ Барта (*Karoly Bartha*) саопштио је Хитлеру 3. априла 1941. да Мађарска може да уђе у рат против Југославије ако наступи *casus belli*, будући да је са том земљом везује Уговор о вечном пријатељству.¹ Према мишљењу мађарске владе, како је то забележено у записнику са ванредне седнице од 10. априла 1941, отцепљење Хрватске може да послужи као полазна основа, будући да Југославија од тог тренутка више не постоји, што значи да би Мађарска тиме стекла слободу акције. Олако се прешло преко чињенице да сецесија представља противправни чин, и да је окупација привремено фактичко, а не правно стање. Значајно је истаћи да су поводом сецесије Хрватске 1991. земље Европске заједнице и САД заузеле идентичан став, као и нацистичке 1941.²

У прогласу издатом поводом инвазије мађарских трупа на Југославију, регент Миклош Хорти (*Vitéz Nagybányai Miklós*) прихватио је тај став, али пошао је и корак даље. Назвао је војне мере Мађарске одбрамбеним, предузетим „тек када је њена територија била изложена непрекидним ваздушним нападима и када су извршени покушаји преласка наших граница”.³ Будући да је Југославија престала да постоји проглашењем Независне Државе Хрватске, наставио је Хорти, „то нас је обавезало да судбину и ситуацију мађарских територија, које су нам одузете 1918, и које у великој мери настављају Мађари, поново узмемо у своје руке. То је наша света национална дужност, коју неизоставно морамо испунити.”⁴ И Хорти је том приликом затворио очи пред елементарним правилом међународног права, по коме окупација представља само чињенично, а не правно стање, па се у том времену не могу вршити територијалне промене. Мађарска је прогласила Бачку и Барању својим „јужним покрајинама”, које су Законом о анексији, усвојеним у мађарском парламенту 16. децембра 1941, присаједињене Мађарској.⁵

Упутство за понашање Мађарским војницима на окупираној српској територији

У војној заповести, Хорти је ставио у задатак својим војницима „да заштите од анархије Мађаре који живе у јужним крајевима”, наглашавајући истовремено да „акција мојих војника није уперена против српског народа, јер ми са њим немамо никаквих спорова, а и убудуће желимо са њима да живимо у миру.”⁶ Међутим, догађаји су пошли у супротном правцу. У позадини званично прокламоване политике Мађарске оформљена је једна друга, резервна политика, Марта 1941, дакле у време важења Уговора о вечном пријатељству између

¹ ZNOR, Т. XV, књ. 1, стр. 33.

² Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991...*, Књига I, Академија за дипломатију и безбедност и ИГАМ, Београд, 2008, стр. 191,

³ Радослав Гаџиновић, *Насиље над Србима у XX веку (узроци и последице)*, књига Друга, ЕВРО БООК, Београд, 2017, стр. 38,

⁴ ZNOR, Т. XV, књ. 1, стр. 35.

⁵ Радослав Гаџиновић, *Насиље над Србима у XX веку (узроци и последице)*, књига Друга, ЕВРО БООК, Београд, 2017, стр. 39.

⁶ ZNOR, Т. XV, књ. 1, стр. 35.

Југославије и Мађарске, влада ове земље разматрала је, на основу припремљеног елабората, проблем ревизије граница према Југославији, и исељавање оног дела српског становништва из Бачке који је насељен после 1914. Тако „ослобођену” земљу требало би, према овом програму, дати оним мађарским породицама „које својом бројношћу обезбеђују остварење политике снажне преваге мађарског живља у тим крајевима.”⁷ Након окупације Бачке овој политици дат је примат. У напред наведеном документу вешто се избегава термин, „етнички чиста” територија, него једна блажа варијанта – „превага” мађарског живља.⁸

Убрзо је оформљена полиција и жандармерија од припадника мађарске мањине, што је представљало грубо кршење правила ратног права и права о мањинама. И мађарска обавештајна служба имала је снажна упоришта у тој средини. Припадници мађарске оружане силе нису познавали локалне прилике, па су се у целости ослонили на своје сународнике.⁹ У Новом Саду постојао је посебан одбор при Обавештајном одељењу окупационих снага, састављен од истакнутих личности, претежно интелектуалаца припадника мањине, који је снабдевао Одељење подацима и одлучујуће допринео стварању представе о стању у Покрајини. И у другим већим местима постојали су слични одбори, који су састављали спискове „сумњивих”.¹⁰ Елиминација Срба сматрала се пожељном са становишта иредентистичке политике Мађарске и уских шовинистичких интереса мађарске мањине. Генералштаб мађарског домобранства у Наредби од 11. априла 1941. издао је упутство о поступању према цивилном становништву на окупираним територијама Бачке и Барање, указујући на потребу повлачења разлике између староседелаца и досељеника, тј. оних који су у те крајеве дошли после 31. октобра 1918. Ове последње, сходно Наредби, треба просто протерати. На удару масовног терора наша су се сва насеља колоништа: Степановићево, Старо Ђурђево, Ветерник, Кисач, колонија војводе Мишића, Танкосићево итд. Принудно исељавање проширено је и на староседеоце који су обележени као „опасни” елементи по безбедност Мађара, на оне који не желе „да се укључе у постојећи поредак, пропагаторе великосрпских идеја.” Мађарска влада је 28. априла 1941. донела одлуку да територију Мађарске морају напустити Срби који су се у Бачку и Барању доселили после 3. октобра 1918. Приликом протеривања овог дела становништва, на хиљаде је изгубило животе. Према мађарским изворима у прва два месеца, протерано је преко границе 15.000 лица. Тај број је, међутим, према српским изворима далеко већи. Највећи број Срба илегално је прелазио границу, пред стравичним терором окупационе армије.¹¹

⁷ Звонимир Голубовић, *Денационализаторска политика мађарског фашистичког окупатора у Бачкој – присилно исељавање и логорисање – исељавање Бачке Мађарима из других крајева*, Сборник Матице српске за историју, бр. 36/1987, Нови Сад, 1987, стр.91-128.

⁸ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991...*, Књига I, Академија за дипломатију и безбедност и ИГАМ, Београд, 2008, стр. 192.

⁹ Мила Чобански, Звонимир Голубовић, Живан Куманов, *Нови Сад у рату и револуцији 1941-1945*, књ. 1, Институт за изучавање историје Војводине, Нови Сад, 1976, стр. 257.

¹⁰ Исто, стр. 92-93.

¹¹ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991...*, Књига I, Академија за дипломатију и безбедност и ИГАМ, Београд, 2008, стр. 193,

У српске куће по градовима, и на упражњене поседе, насељавани су Мађари из Буковине, али и из НДХ, о чему је водио рачуна Комесаријат мађарске владе за насељавање Мађара из иностранства.¹²

Команда Друге немачке армије захтевала је од Начелника генералштаба Мађарске 14. маја 1941. „тренутну и потпуну обуставу преласка избеглица и протераних Срба на територију окупирану од стране Немаца”, тј. у Србију, пошто се тиме, по схватању војних власти, доводи у опасност сигурност немачких јединица.¹³ Немачке окупационе власти у Србији пришле су чак враћању таквих лица у Бачку, што је мађарске окупационе власти навели да сва та лица упуте у концентрационе логоре.¹⁴ Захтев мађарских власти да се у Србију пребаци 12.000 добровољаца, који су се већ налазили у логорима за интернирце, немачке војне власти су енергично одбиле 21. октобра, уз образложење да „постоји опасност да би преузимање овако великог броја незадовољних елемената отворило широко поље комунистичкој агитацији.”¹⁵

Злочини мађарских јединица над Србима у окупираним подручјима

Команда Друге мађарске армије издала је наређење 21. априла 1941. да се у оквиру сваке команде корпуса одаберу 3 до 4 одговарајућа места за концентрационе логоре, капацитета две до четири хиљаде лица, „приближно 10.000 интернираца на територији савске бригаде”. У њима ће се, сходно наређењу интернирати „лица опасна по јавни ред и јавну безбедност”, као и Јевреји и сви Срби насељени после 31. октобра 1918.¹⁶ Логори су формирани у Бечеју, Тополи, Сомбору и низу других места у Војводини, али су Срби упућивани и у логоре на територији Мађарске: у Вацу, Мариа, Ностра, Коморану, Шарвару. Након укидања војне управе у Бачкој и Барањи 15. августа 1941, формирање логора прешло је у надлежност цивилних власти састављених од припадника мађарске мањине. Формирани су и „специјални одбори” састављени од мештана, који су одлучивали о томе кога треба интернирати; након састављања спискова „сумњивих”, ове су предавали мађарским жандармеријским или војним снагама, које су вршиле хапшење и спровођења у концентрационе логоре. Многи су интернирани и без спискова, по директном потказивању мештана.¹⁷ Услед глади и нехигијенских услова, у логорима је долазило до масовног умирања. Гробља, као, на пример, оно у Шарвару, и на почетку XXI века су неми сведоци трагичне судбине Срба из Бачке и Барање.¹⁸

¹² AVII, K. 285.r.br. 3/1-1, 306, r. br. 19/2-2

¹³ ZNOR, T. XV, knj. 1. str. 107-108.

¹⁴ ZNOR, dok.br. 43, str. 121.

¹⁵ ZNOR, dok.br.70, str. 189-190.

¹⁶ ZNOR. dok. br. 27, str. 79.

¹⁷ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991...*, Књига I, Академија за дипломатију и безбедност и ИГАМ, Београд, 2008, стр. 194,

¹⁸ Радослав Гаџиновић, *Насиље над Србима у XX веку (узроци и последице)*, књига Друга, ЕВРО БООК, Београд, 2017, стр. 40,

Улазак мађарских трупа у Бачку и Барању био је праћен терором и масовним убиствима Срба. На основу налаза Покрајинске комисије за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, само приликом уласка мађарске војске, у прва три до четири дана, убијено је у Бачкој и Барањи 3.500 цивила.¹⁹ Људи, жене и деца извођени су из својих кућа и убијани на лицу места. Мало село Сириг, недалеко од Србобрана, са својих 1.000 становника спаљено је до темеља већ 13. априла 1941. Голоруки народ сакупљен је на једној ледини; око 350 одраслих покошено је митраљеским рафалима, а остатак је одведен у концентрационе логоре.²⁰

Терор над Србима у Бачкој и Барањи достигао је своју кулминацију крајем 1941. и почетком 1942. На основу наредбе Начелника Генералштаба, мађарске војске Ференца Сомбатхељија (*Ferenc Szombathelyi*) јединице уз помоћ добровољачких одреда и жандармерије, састављене такође од припадника мађарске националне мањине, 3. и 4. јануара 1942. блокирале су простор на линији од Чуруга према истоку до Тисе, на југу до Ковиља и од линије Дунава према Тиси. На овој територији отпочела су масовна убиства цивилног становништва, тј. Срба. Убијана су деца, жене, старци у кућама, на улицама, или су у групама одвођени на Тису и ту убијани тупим предметима и бацани под лед, често још живи. „Срби су убијани из пушака, револвера и митраљеза, тестерисани су живи људи а бацана су жива деца под тенкове”.²¹ Новосадска рација, коју су организовали и извели мађарски фашисти Јожефа Грашија (*Joseph Maria Grossi*) трајала је од 21-23. јануара 1942. године у којој је на зверски начин убијено 1300 становника Новог Сада представља кулминацију најцрњег фашистичког насиља на овим просторима. У Мошорину је, на пример, убијено 104 мушкарца, 47 жена и 29 деце испод 16 година. Међу њима осморо је било испод 5 година живова, а седморо од 5 до 10. Када је у овом месту вршена ексхумација зверски ликвидираних грађана, 8. фебруара 1945, стручна комисија је установила да су „све смртоносне озледе нанете жртвама... од ударца секирама, премлаћивањем будацама и тољагама.”²²

¹⁹ *Саопштење о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945*, књ. 1, Покрајинска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, Нови Сад, 1946, стр. 10, 17, 18, 22, 23.

²⁰ То није био усамљен случај. Уследила су убрзо стрељања и вешања мањих група и појединаца, на основу пресуда покретних војних судова. Све то било је срачунато на психолошки ефекат застрашивања. Мађарска команда била је свесна последица ових аката, па је настојала да уништи трагове злочина. Наредбом бр. 11. Начелника мађарског Генералштаба од 6. маја 1941. наређена је „заплена фотографија и негатива о поступцима освета над четницима, на којима се види стрељање или лешеве на земљи. На основу искуства, уколико фотографије овакве природе падну у руке ненадлежних особа, могу бити искоришћене од стране непријатељске пропаганде и држави проузроковати непроцењиве штете и друге губитке. Наређујем да се на целој оперативној територији изврше претреси и пронађу овакве фотографије” (Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991...*, Књига I, Академија за дипломатију и безбедност и ИГАМ, Београд, 2008, стр. 194).

²¹ *Саопштење о злочинима окупатора и њихових помагача у Војводини 1941-1945*, књ. 1, Покрајинска комисија за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача у Војводини, Нови Сад, 1946, стр. 106.

²² Исто, стр. 150.

У Чуругу је од 4. до 9. јануара убијено 1.800 људи. На истоветан начин вршена су убиства у Жабљу, а затим је погром проширен на суседна места; Госпођинце, Ђурђево, Тител, Мошорин, Стари Бечеј. О беспошtedном убијању читавих породица речито говори бирократски хладан извештај великог жупана из Сомбора, министру за снабдевање у Будимпешти, у коме се констатије: „У жабаљском и тителском срезу дошло је до чистки, па је услед тога више имања и кућа остало без својих станара... У кућама је, наравно, остала прошлогодишња летина, те маст, сланина и друге месне прерађевине... Војска је тада те куће испразнила, тј. опљачкала. Ради се о дневним количинама од четири до пет вагона.” Само у Жабљу однето је „преко 20 тона прехрамбених производа. То је урађено у Чуругу, и у Госпођинцима.”²³

Такође, мађарске окупационе власти су издале наредбе да, сва она лица српске, босанске и црногорске народности, надаље Јевреји, који пре 31. октобра 1918. године нису имала општинску завичајност на подручју велике Мађарске (без Хрватске), а нису ни потомци оваквих лица, то јест уселеници или колонисти, дужни су напустити подручје државе у року од три дана, почевши од 29-ог овог месеца у 0,00 сати.” Ово је наредба мађарског генерала Ференца Бајора (*Bajer Ferenc*), војног команданта Новог Сада, објављена 25. априла 1941. тачно две седмице пошто је мађарски регент Миклош Хорти (*Vitéz Nagybányai Horthy Miklós*), уз бојни поклич „Напред, на хиљадугодишње границе”, своје хонведе послао у напад на већ тешко рањену Краљевину Југославију. Његов главни циљ била је Бачка, а управо у њој је био насељен највећи број од укупно 19.200 добровољаца из Великог рата који су добили право на колонизацију (још 2.000 колонизовано је на Косово). Друга, много крвавија фаза те голготе почела је управо цитираним Хортијевим покличем. Током заузимања Бачке у априлу 1941. мађарски војници су убили тачно 3.506 Срба.²⁴ Преовлађивали су управо солунски добровољци и њихови потомци, а затим припадници четничких удружења и виђенији Срби, сви потказани од локалних Мађара. За сав ужас тих дана, одговорно је 906 Мађара који су, на различите начине, учествовали у тим злочинима. Кад је наредба генерала Бајора обзнањена, у Бачкој је, према мађарским изворима, било 48.000 лица на која се односила, махом управо добровољаца и њихових потомака. Њена реализација имала је две фазе: иселјавање из кућа и смештај у сабирне логоре у Бечеју, Бачкој Тополи, Суботици, Сомбору, Апатину, Врбасу, Новом Саду, Бегечу, Оцацима, Тителу, Бачкој Паланци и Кањижи, и протеривање у Србију. За то су одређена два правца, преко Петроварадина и Сремске Митровице, оба преко територије у међувремену проглашене Павелићеве НДХ. Често се дешавало да Мађари несрећне људе и по четири-пет пута пребацују преко Дунава, а усташе враћају назад. У међувремену, мноштво њих је умрло у тешким условима сабирних логора. До 3. јуна 1941. када је немачка војна команда забранила даље уласке у Србију, већ притиснуту стотинама хиљада избеглица из других краје-

²³ Смиља Аврамов, *Геноцид у Југославији 1941-1945, 1991...*, Књига I, Академија за дипломатију и безбедност и ИГАМ, Београд, 2008, стр. 195,

²⁴ Драго Његован, „*Улазак мађарске војске у Бачку и Барању 1941*”, Прометеј, Нови Сад, 2012, стр.78,

ва разбијене краљевине, из Бачке је протерано око 35.000 добровољаца и њихових потомака. Ма колико то страшно значило, они су, заправо имали среће. Јер, преосталих 13.000 је тек чекао ужас мађарских логора Шарвар, Барч и Нађкањижа.²⁵

Литература:

1. Avramov, S., *Genocid u Jugoslaviji 1941-1945, 1991...*, Knjiga I, Akademija za diplomatiju i bezbednost i IGAM, Beograd, 2008,
2. Golubović, Z., *Denacionalizatorska politika mađarskog fašističkog okupatora u Bačkoj – prisilno iseljavanje i logorisanje – nseljavanje Bačke Mađarima iz drugih krajeva*, Zbornik Matice srpske za istoriju, br. 36/1987, Novi Sad, 1987,
3. Gaćinović, R., *Nasilje nad Srbima u XX veku (utroci i posledice)*, knjiga Druga, EVRO BOOK, Beograd, 2017,
4. Čobanski, M., Golubović, Z., Kumanov, Ž., *Novi Sad u ratu i revoluciji 1941-1945*, knj.1, Institut za izučavanje istorije Vojvodine, Novi Sad, 1976,
5. *Saopštenje o zločinima okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini 1941-1945*, knj. 1, Pokrajinska komisija za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača u Vojvodini, Novi Sad, 1946,
6. Njegovan, D., „*Ulaazak mađarske vojske u Bačku i Baranju 1941*”, Prometej, Novi Sad, 2012,
7. Vukmirović, Đ., *Nevini u Hortijevoj klanici*, NOVOSTI, Beograd, 6. april, 2014.

Документи:

- ZNOR, T. XV, knj. 1, str. 33.
- ZNOR, T. XV, knj. 1, str. 35.
- ZNOR, T. XV, knj. 1, str. 35.
- AVII, K. 285.r.br. 3/1-1, 306, r. br. 19/2-2
- ZNOR, T. XV, knj. 1. str. 107-108.
- ZNOR, dok.br. 43, str. 121.
- ZNOR, dok.br.70, str. 189-190.
- ZNOR.dok. br. 27, str. 79.

CRIMES COMMITTED AGAINST SERBS INTO THE OCCUPIED TERRITORIES BY HUNGARIANS DURING WORLD WAR II

Summary: The entry of Hungarian troops in Bačka and Baranja was accompanied by terror against Serbs and their mass killings. On the basis of findings of the Provincial Commission for the Determination of the Crimes of the Occupiers and Their Supporters during the entry of the Hungarian army in the first three or four days were killed 3,500 civilians in Bačka and Baranja. People, women and children were taken from their homes and killed on the spot. On April 13, 1941, a small village of Sirig near Srbobran with 1.000 inhabitants was burned to the ground. Unarmed people were gathered on one meadow; about 350 adults were killed by machine guns and the rest of them was taken to concentration camps. Terror

²⁵ Ђорђе Вукмировић, *Невини у Хортијевој кланци*, НОВОСТИ, Београд, 6. април, 2014. године

over Serbs in Bačka and Baranja reached its culmination in late 1941 and early 1942. On the basis of the orders of the Chief of General Staff of the Hungarian army Ferenc Szombathely with the help of volunteer detachments and gendarmerie, also composed from the members of the Hungarian national minorities, on January 3 and 4 their army blocked the passage on the line from Čurug towards the East all the way up to Tisa, and in the South up to Kovilj, and also on the scope from Danube to Tisa. Mass killing of Serbian civilian population began in this territory. Children, women and elders were murdered in houses and streets, or they were taken to Tisa and murdered with blunt instruments and thrown under the ice often still alive. They were killed with rifles, revolvers and machine guns, live people were slaughtered and live children were thrown under tanks. The raid in Novi Sad which is organised by the-Joseph Maria Grossi's Hungarian fascists lasted from January 21 until January 23, 1942. In that raid 1,300 inhabitants of Novi Sad were killed and this represents culmination of the most serious fascist crimes in this region. For example, 104 men, 47 women and 29 children under the age of 16 were killed in Mošorin. Eight of them were under the age of 5, and seven of them were between 5 and 10 years old. During the exhumation on February 8, 1945, the expert commission found that all deadly injuries were inflicted with axes, picks and clubs. In the period from 4 to 9 January were killed 1,800 people in Čurug. Similarly killings were carried out in Žablje, and then pogrom was extended to other places: Gospodince, Đurđevo, Titel, Mošorin, Stari Bečej. By June 3, 1941, when German military command banned further entry into Serbia, from Bačka were banished more than 35,000 volunteers. And maybe that looks terrible, but in fact they were very lucky. The remaining 13,000 people was faced with the horrors of the Hungarian concentration camps Šarvar, Barč and N

МИЛОВАН Р. СУБОТИЋ*
Институт за стратегијска истраживања
Београд

УДК 316.624(497.113):316.537.5
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобен: 30.10.2017
Страна: 171-185

САВРЕМЕНЕ ЕКСТРЕМИСТИЧКЕ ТЕНДЕНЦИЈЕ У АП ВОЈВОДИНИ

Насиље је заиста у роду са страхом
Артуро Граф

Сажетак: Међу оним еклатантнијим узроцима екстремизма, као највише позиционирани, полазно се сматрају недовршена урбанизација, специфични (неодрживи) облици индустријализације и промена етнодемографске структуре друштва. Овоме свакако треба додати и социјални контекст у коме превладавају наглашена склоност ка традицији и историји, као и осећај националне, етничке и културолошке маргиналности. Већ иницијално је уочљиво како се неки од ових партикуларитета већ дуже времена јасно могу препознати у савременом миљеу северне покрајине. Бурни и нерегулисани миграциони процеси, који су релативно новијег датума, а који највише погађају АП Војводину, проблем су само додатно усложнили. Истовремено, нарочито треба имати у виду дисолутивни потенцијал балканских друштава, који је, у светлу националних, етничких и верских разлика, узео примат у односу на онај прогресивни, својствен уређеним земљама савременог света. Управо ово искуство, Војводину као симбол споја различитих култура, традиција, етничког порекла и својеврсне лепезе припадања различитим вероисповестима данашњице, препоручује као тле које уместо вокацијског контекста који са собом носи уважавање различитости, лако може постати полигон неспоразума и конфликта. Уосталом, свежа су сећања на бившу централну југословенску републику - БиХ, коју су многи сматрали „Југославијом у малом“, а чија се „предност“ у различитостима завршила у трагичном ратном сукобу. Рад ће, након теоријског одређења проблема, анализирати најзначајније екстремистичке тенденције које тангирају АП Војводину данас, те покушати да понуди смернице које би биле значајне у смислу превазилажења проблема.

Кључне речи: екстремизам, етнонационализам, политичко насиље, мигрантска криза, навијачно насиље, мултикултуралност, толеранција

Екстремизам - од „неухватљивости“ појма до дефиниционог оквира

Прво важно својство које карактерише екстремизам свакако јесте његова вокацијска многозначност. За разлику од многих термина који се у колоквијалној употреби преплићу са екстремизмом и који су, у доброј мери, исцрпно

* milovan.subotic@mod.gov.rs

одређени и детерминисани, екстремизам је упорно да остане неухватљив. Једна од главних карактеристика екстремизма из угла теорије политике, управо је та да се на њега може истовремено гледати и као на битан садржилац скоро свих облика политичког насиља, док истовремено представља и његов значајан партикуларитет. Екстремизам, као понашање или тежња ка крајности, углавном бива лексички одређен као „претераност, врхунски распон, нешто што је једва подношљиво – одрживо, али је и последње по важности и нешто последње што се може догодити“ (Oxford Latin Dictionary, 2012:663).

У она најдрагоценија „семена“ из којих ничу наказне биљке екстремизма, свакако се уобраја и **ксенофобија**. Наиме, у основи ксенофобије, као врхунског тла за бујање екстремизма, постоји самоафирмација која се, према Симеуновићу, исказује у два вида: „Први је негативан однос према „нижима“ (слабијима) од нас, што представља тзв. јачање суперега и подстрек за обрачун са „бољима“ од нас (други вид самоафирмације), а то су они према којима осећамо завист“ (Симеуновић, 2009: 149). Управо трансфер негативне самоафирмације на ниво народа неминовно води у стање ксенофобије. Политички екстремизам увек у себи садржи бар зрно ксенофобије али се односи на социјално знатно уже и, за разлику од првенствено стихијне ксенофобије, боље организоване појаве.

Као битан чинилац екстремизма, често се јавља и **страх** и то онај његов најчешћи облик - **страх од непознатог**. У савременој психолошкој литератури често се екстремизам означава као претерана/непримерена реакција на страх од другог - непознатог. Из оваквог става често произилази теза према којој је најбоља превенција од опасности коју то друго, или непознато, може проузроковати, у коначној перцепцији, његово онеспособљење или, у крајњем, уништење. Такође, као високопозициониран страх, јавља се **страх од слободе** и његов екстремистички потенцијал може имати немерљиву ескалацију. „Човеку фрустрираном, без властитог идентитета, несигурном у своју вредност, који је преплављен страхом од слободе“, говорио је Сартр (1992), „недостаје неко ко је њему подређен, слаб и незаштићен и на коме може некажњено да истражи своју агресивност и бес“ (Требјешанин, 2007:69). Истина, Сартр је говорио о моделу антисемите коме је животну потребан непријатељ кога са посвећеношћу и страшћу може да прогања, малтретира, унижава и, најзад, уништи, па ипак, овакав модел екстремисте се исто тако прецизно може употребити и према „емитеру“ који је ксенофоб „опште праксе“, хомофоб, расиста и сл.

Политички екстремизам, као наглашено политичка појава, по правилу корелира са политичким намерама и увек егзистира у пољу политике. Носиоце политичког екстремизма одликује **фанатична увереност да је властита политика једино исправна**, а да су остале лажне, те да би заступнике другачијих политичких опција требало свим средствима приволети на прихватање једне једине идеолошке истине, или их, у име узвишеног циља (нација, класа, партија), истребити са лица земље (Требјешанин, 2007:67). Идеолошки екстремизам, упркос његовим, макар декларативно, узвишеним циљевима („нови човек“... „праведно друштво“), по правилу се испољава у виду нетолерантног и насилног понашања (од дискриминације, преко прогона, све до геноцида). Ви-

дели смо током историје, а нарочито драстично у прошлом веку, куда води искључивост и нетрпељивост у политичком животу. Екстремизам започиње сатанизовањем политичког противника а неретко се завршава његовим истребљењем (Исто).

Политичке странке које кокетирају са екстремистичким „вредностима“ задовољавају, најчешће потиснуту, човекову потребу за агресивношћу и деструктивношћу. Оне смишљено, плански, подстичу агресивност, појачавају је и усмеравају у жељеном правцу, како би се ова потреба задовољила на друштвено прихватљив начин. Њихови лидери вешто избегавају да учине насиље, али сеју идеје, па онда „као осуђују када се то деси“, ¹ говори проф. Симеуновић и наставља: „Ми смо постали помало ксенофобични. Пре смо били потпуно отворени, а сада смо ушли у чауру. Некад смо обожавали Америку, данас је мрзимо. Код нас су националне мањине извор конфликта, уместо да буду мост сарадње са другим људима. Али, Балкан је једноставно поднебље где екстремизам јако добро успева“.²

Што се **дефиниционог оквира** екстремизма тиче, превладавају дефиниције које наглашавају одређене партикуларитете екстремизма дајући им нарочит значај, а мало је оних који се према овом облику политичког насиља односе на један шири и универзалнији начин. Према Еткинсу (Atkins, 2004: 25) „постоји тако мало ствари које је тако тешко дефинисати, као што је тешко дефинисати екстремизам“, и наставља: „Ма колико да је рецимо тешко дефинисати тероризам, то представља ипак лакши задатак од дефинисања екстремизма. Екстремизам тиња иза политичке сцене а може да произведе далеко теже последице од терористичког акта“.

Прве обресе одређења тога шта је то екстремно, а шта није, налазимо још у старогрчким списима. Наиме, што се тиче крајности у понашању, она нимало није била популарна код старих Грка, те је Аристотел тврдио како је умереност (*mesotes*) гарант доброг живота у политичкој заједници, за разлику од крајности (*akrai*), која је нарушавала хармонију полиса (Аристотел, 1988: 17-25). Сматрало се да се хармонија може нарушити не само чињењем злочина и издајом државе, већ и прекомерним стицањем богатства, па је казна за такво понашање била изопштење из политичке заједнице, позната под називом као *остракизам*. Умереност и просечност су као врлине биле високо позициониране на аристотеловој моралној скали, па он у *Политици* истиче „да је срећан живот онај који почива на ничим спречаваној врлини и да је врлина средина, између две крајности“ (Аристотел, 2003:112).

Код неких савременијих покушаја дефинисања, екстремизам је једино и ексклузивно „криминализован“ како га види Томас Кофи (Coffey, 2003:89), по којој је „политички екстремиста онај који користи насиље и криминалне активности како би реализовао свој политички циљ“. По Нозику (Nozick, 1974:30), „екстремизам, сем што гледа на непријатеља као на зло, има за своје основно

¹ Симеуновић, Драган : Излагање на семинару : *Екстремизам и тероризам на тлу бивше Југославије – опасности и могућности сузбијања*, јул 2005. год.

² Исто.

обележје изазивање стреса и неприхватање компромиса“. Према Колману и Бартолију, појам феномена екстремизма комплексна је појава, која може да се дефинише као активизам (уверења, ставова, осећања, акција, стратегија) који се значајно разликује од уобичајеног, познатог. Када је реч о конфликтима, а посебно оним међутеничким или међуверским, екстремизам је познат као манифестација тежег, насилног облика конфликта (Coleman, Bartoli, 2002). Постоје и аутори који аутаритарност ексклузивно повезују са оним екстремизмом који има десни предзнак, попут Лакера (Laquer, 1996:6) који експлицитно тврди како „људи са ауторитарним карактером обично прилазе екстремној десници“.

Иако се савремени свет суочава са нечим што има јасна обележја варијетета десног екстремизма, данашњица се више не може разумети, ни тумачити искључиво у контексту левог и десног екстремизма. Чињеница је да постоји много више извора, и генератора, екстремизама у друштву од идеологија. Наравно, разни покрети са религијским предзнаком, заогрнути у идеју повратка изворним начелима тих религија, отпори модернизацији, промовисање искључивости и традиционализма у различитим сферама живота, све су то они облици екстремизма који се често називају радикализмом или фундаментализмом.

Србија и екстремизам на примеру младе популације

Распад СФРЈ отворио је својеврсну пандорину кутију и створио нарочито повољне услове да се развију различити екстремистички политички и друштвени покрети који су, иако део глобалног фундаменталистичког погледа на вредности модерног света, нарочито у сфери породичних вредности, родној равноправности и хомосексуализму, ипак доста специфични по својој агресивности и повезаности са разним друштвеним, политичким и верским институцијама. Томе су, нема сумње, највише допринели ратови током деведесетих, међународна изолација и Нато бомбардовање СРЈ 1999. године. Тадашњи политички естаблишмент умео је да искористи колективне фрустрације и историјске трауме из Другог светског рата као извор непрекидне производње нетолеранције и страха од завере. То је период обележен повезивањем наизглед неповезивих и раздвојених сегмената друштва (навијачи, полиција, свештенство, незапослени и необразовани млади људи, идеолози нових фундаментализама, припадници различитих професија, представници естрадне и криминалне поткултуре, припадници екстремно десничарских странака, новинари и писци који се јавно декларишу као националисти и ватрени бранитељи традиције, и сл.). Медији су веома успешно успевали да од свега овога створе јединствен амалгам који се лако може препознати не само по вредностима које се заступају него и по стилу и реторици. Нетрпељивост, одсуство толеранције, као и искључивост и агресивност према свему што је друкчије, заједнички је именитељ заступницима и представницима различитих екстремистичких идеја и порука у Србији. Без обзира да ли је реч о односу према другом и другачијем, или према

савременој медицини и науци, идеји о толерантности и људским правима, потреба да се буде искључив, огорчен и непријатељски надилази све и постаје идеја водиља сваког екстремизма. Ипак, иако је реч о феномену који је захватио најразличитије сегменте друштва, у епицентар збивања, недвосмислено је да је као главни генератор екстремизма препозната млада популација.

И док су у ЕУ десни екстремизам и ксенофобија последица отварања граница и великог броја странаца који се не асимилију према правилима европских стандарда и њиховим вредностима, на Балканском полуострву, захваљујући ратовима који су се дешавали пред крај 20. века, није било тешко наћи непријатеља и објект мржње (Ђорић, 2009:36). Управо из разлога што се млади налазе у епицентру екстремистичких испољавања, Центаг за слободне изборе и демократију (CeSID) је крајем 2016. године обавио опсежно истраживање о покретачима радикализма и насилног екстремизма на територији Србије, а циљна група су били млади у узрасној групи од 15 до 19 година. Концептуални оквир од којег су истраживачи кренули пошао је од препознавања **осам покретача**³ који могу довести до радикалног понашања и резултирати активним насилним екстремизмом:

1. *улога и утицај глобалне политике* – насилни екстремизам је последица веома сложених политичких, социјалних и економских услова, као и последица регионалних и локалних геополитичких дешавања, који могу да дестабилизују одређени регион и покрену већ постојеће тензије у неком друштву.
2. *економска искљученост и ограничене могућности за узлазну друштвену покретљивост* – повезаност незапослености и одређених социјалних идентитета, те систематско негирање могућности за узлазну друштвену покретљивост, може довести до отуђења и фрустрација, што даље може водити ка радикализацији и насилном екстремизму.
3. *политичка искљученост и смањивање простора за грађански активизам* – недостатак политичке инклузије, ограничена слобода изражавања и смањени грађански простор постају једни од покретача радикализације и насиља.
4. *неједнакост, неправда, корупција и кршење људских права* – с обзиром на то да веза између незапослености/сиромаштва и жеље за укључивањем у екстремистичке групе није експлицитна (покретач 2), као јача веза се показује корелација између политичког насиља и перцепције неправде, корупције и систематске дискриминације.
5. *незадовољство и одбацивање постојећег социо-економског и политичког система* – већина насилних екстремистичких група нуди алтернативу доминантном идеолошком наративу слободног тржишта, демократије и мултикултурализма.
6. *одбијање и одбацивање растуће разноликости у друштву* – разноликост може довести до појачаног осећања страха и беса као последица доживљавања одузимања одређених привилегија групе или читаве заједнице.

³ UNDP Discussion Paper (2016): Preventing Violent Extremism through Inclusive Development and the Promotion of Tolerance and Respect for Diversity A development response to addressing radicalization and violent extremism. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/democratic-governance/conflict-prevention/discussion-paper---preventing-violent-extremism-through-inclusiv.html>. приступљено 12. маја 2017.

7. *слаби капацитети државе и недостатак безбедности* –немогућност државе да обезбеди поштовање базичних људских права утиче на пораст неједнакости и стварање празног простора у коме „недржавни“ актери могу да преузму државне функције, укључујући и монопол над насиљем.
8. *промена глобалне културе и банализација насиља у медијима и забавним садржајима* – изложеност насиљу у средствима масовног општења може учинити људе мање осетљивим на насиље у стварном свету, а конзумирање насилних видео игара може да утиче на повећање агресивним мисли и понашања.

Наведене покретаче радикализма и насилног екстремизма истраживачи нису посматрали индивидуално и засебно. Наиме, тек у комплексном међусобном садејству и у садејству са индивидуалним факторима уз пажљиво испланиран процес праћења и социјализације потенцијалних чланова од стране екстремистичких група, могуће је разумети екстремистичке групе.⁴

Србија је земља у којој је **незапосленост младих** на изузетно високом нивоу и у којој је то један од горућих проблема – у новембру 2016. године званично је 610.306 младих од 15 до 30 година старости незапослено, односно незапосленост младих у другом кварталу 2016. године износи око 37%.⁵ Такође, млади у Србији нису заинтересовани за политику, ни за националну, ни за регионалну, ни за светску. Нешто је већи степен заинтересованости за домаћу политику (само 27,6% у неком степену заинтересовано, док је чак трећина потпуно незаинтересована за политичка дешавања у земљи).⁶ Већ наведени предуслови су довољни да бисмо могли рећи да млади у Србији имају потенцијал да прихвате неке од радикалних и екстремистичких идеја и идеологија. Уколико томе додамо и конјуктурне елементе, као што су: ставови и отвореност према европским интеграцијама, или актуелна тзв. „мигрантска криза“, те ставове младих и социјалну дистанцу према мигрантима, потенцијал постаје још снажнији. Национална стратегија за младе за период 2015-2025. године препознаје као проблем присутност вршњачког насиља, насиља међу навигачким групама, према ЛГБТ популацији, у партнерским односима и према странцима, непоштовање људских и мањинских права и честу употребу и злоупотребу оружја.⁷ Стога је од посебне важности утврдити колико млади у Србији у овом тренутку поштују људска и мањинска права, прихватају родну равноправност, различитост, имају толеранције и негују ненасилне начине комуникације.

Можда најиндикативнији пример из овог истраживања је онај који указује на дискриминаторски однос младих у етнонационалном и социјалном ди-

⁴ Centar za slobodne izbore i demokratiju - CeSID (2016): Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, Beograd, (1-27), стр.6.

⁵ Подаци Националне службе за запошљавање, Месечни статистички билтен НСЗ: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/6/6740_bilten_nsz_11_2016_-_broj_171.pdf. приступљено 14. маја 2017.

⁶ SECONS, Young in Serbia: State, Perceptions, Beliefs, Aspirations [Млади у Србији, Млади Србији (2015). *Станја, опажања, веровања и надања*] <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12065.pdf>

⁷ Национална стратегија за младе за период 2015-2025. године. http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/nacionalna_strategija_zm_mlade0101_cyr.pdf

скурсу. Наиме, одбацивање било какве разноликости у друштву на практичној равни видљиво је преко дискриминације одређених група у друштву, а можемо је мерити и социјалном и етничком дистанцом. Млади из највећих градова највећу **етничку дистанцу** имају према Албанцима, потом према Ромима, Бошњацима/муслиманима, те Хрватима и Мађарима. Млади из Југозападне и Јужне Србије највећу етничку дистанцу имају према Ромима. Такође је занимљиво приметити да док Срби имају дистанцу према групацијама са којима су се налазили у сукобу у прошлости (изузев Рома, према којима је традиционално дистанца велика) а притом је линија поделе тих етничких групација истовремено и религијска (Албанци и Бошњаци су муслимани, док су Хрвати и Мађари католици)⁸, дотле млади Албанци и Бошњаци, без обзира на исто религијско усмерење, имају израженију етничку дистанцу једни према другима него према Србима.⁹

Социјална дистанца може да се схвати као ставовска предиспозиција за дискриминаторско понашање према различитим маргиналним групама. Тако млади из највећих градова највећу социјалну дистанцу имају према следеће три друштвене групе: оболелима од ХИВ (78%), ЛГБТ популацији (73%) и према мигрантима (61%); док млади из Јужне и Југозападне Србије највећу социјалну дистанцу имају према оболелима од ХИВ (96%), ЛГБТ популацији (92%) и према избеглицима и мигрантима. Не постоје статистички значајне разлике код одговора посматрано према социодемографским карактеристикама, што значи да су млади у Србији генерално оптерећени предрасудама и стереотипима према наведеним друштвеним групама, а што додатно говори о томе да млади у Србији не знају довољно о ХИВ вирусу, те имају укоренење предрасуде о припадницима ЛГБТ популације и мигрантима - избеглицима.¹⁰

АП Војводина и екстремизам

Када је реч о савременом екстремизму који тангира Р. Србију и њену северну покрајину, треба пре свега покушати дати одговор на неколико питања: Која врста екстремизма угрожава безбедност грађана? Који су то услови у којима екстремизам најбоље успева? Који су потенцијални актери екстремистичког активизма и облици његовог испољавања? Да ли држава чини довољно напора да не ствара услове за подстицај екстремизма, те да учини све да га сузбије?

Када говоримо о томе која **врста екстремистичких ставова** је најутицајнија, односно под којим околностима настаје екстремистички активизам, пре свега у Војводини, могло би се констатовати да је након више „таласа“ насиља против

⁸ На Балкану је заступљен тзв. етнички тип национализма - етнонационализам, што значи да народи који су у прошлости били сукобљени најчешће су и припадници другачије вероисповести, те је управо вероисповест и представљала један од основних конституената нације

⁹ Centar za slobodne izbore i demokratiju - CeSID (2016): Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji, Beograd, (1-27), стр.19.

¹⁰ Исто, стр.20.

грађана Војводине исламске вероисповести, присутнија подједнака опасност од *националног, верског, односно расног екстремизма*, док је на Југу Србије – у Прешевској долини и Санџаку – повишен ризик од националног и верског екстремизма од стране више различитих етничких заједница: српске, бошњачке и албанске (Варга, 2015: 90).

Што се тиче услова који погодују развоју екстремистичког етаблирања и активизма, они су обележени **унутрашњим** и **спољашњим** факторима. Од *спољних фактора* то су пре свега – дух нашег времена, односно, актуелност успона национализма и деснице у Европи. Томе додатно погодују рецидиви глобалне финансијске и економске кризе, повећање незапослености – односно појава скоро посебне друштвене „класе“ прекаријата, економске миграције, као и криза западног мултикултурализма, проузрокована трагичним догађајима и глобалном борбом поротив тероризма након 11. септембра 2001. године. Од *унутрашњих фактора* најважније се позабавити оним што је нарочит специјалитет балканских друштава, а то су трауме постратног друштва (Варга, 2015:91). Ласло Вегел сматра да је почетком деведесетих на првим вишестраначким изборима у Србији већинска нација гласала за „ратне националистичке странке, јер је била уверена да је распад Југославије резултат подмукле завере против српских интереса“. Анализирајући разарање југословенског и војвођанског мултикултуралног друштва деведесетих, Вегел пише да су Југославију напустили Словенци, Хрвати, Македонци јер нису желели да прихвате српски „универзални“ образац мултинационалног друштва. У ратовима који су избили као резултат неприхватања постхладноратовске Југославије, директно или индиректно, учествовали су и припадници националних мањина, који су из ових конфликта изашли са великом траумом. (Вегел, 2000:157–163) И на Војвођанско друштво можемо гледати као на постконфликтно, а покрајина је након ратова деведесетих у извесној мери променила своју етничку структуру. Многи представници хрватске и мађарске националне заједнице под притиском су напустили Војводину, други су је, опет, под притиском из других република – населили.

Подстицају екстремистичких уверења и, последично, испољавања, како у Војводини, тако и у централној Србији, посебан допринос дају **медији**, или боље речено, медији у функцији подржавања и промовисања етнонационалистичких и других екстремистичких форми. Поједини наслови и цитати у водећим медијима и популарним емисијама који томе иду у порилог: “Мађарски фашисти изазивали инциденте у Темерину”¹¹ или недавни написи обрачуна на административној линији са Косовом - “Како је раније саопштено из МУП-а Србије, жандарм који је тешко рањен јутрос у нападу више непознатих Албанаца, умро је на ВМА у Београду”¹². Такође, електронски медији у Србији не воде рачуна при давању компаративних оцена о другим државама у окружењу, чији су преставници етничке мањине у Србији. На пример користи се при-

¹¹ <http://www.021.rs/Novi-Sad/Hronika/Madarski-fasisti-izazivali-incidente-u-Temerinu.html> (Приступљено 19.12.2016.)

¹² http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=28&nav_category=12&nav_id=893185 (Приступљено 12.11.2016.)

лично честа стереотип-формулација “Србија гора и од Албаније”¹³. Недостатак уважавања специфичности АП Војводине такође може утицати на радикализацију војвођанског сепаратизма. Већ сад постоји широј јавности мало познат захтев „ИВ Војвођанске Конвекције“, из априла 2012. године, да се Војводини да статус федеративне јединице у Србији, а поједини актери са тог скупа позивали су на осамостаљење те северне српске покрајине.¹⁴

Такође, треба водити рачуна и о тзв. лабавом припадању осећаја заједници у условима **наглашеног верског и етничког примата главне вере/нације** о чему је говорио В. Димитријевић. „Унутар политичке групе, која је вођена националистичким или верским мотивима, осећај припадања заједници коју отеловљује држава сразмерно је слаб, нарочито ако је та држава нападано дефинисана као национална држава друге нације или ако постоји државна религија различита од оне коју исповеда мањина, па и непријатељска према њој“ (Димитријевић, 2000:16–80).

Пример ескалације етничког “мањинског национализма” из шовинизма у вербални радикализам и екстремизам, испољен у физичком обрачуна међу омладином у Војводини, забележени су 2011 и 2012. године, и то као пример како радикални националистички наступи једне етничке заједнице провоцирају сличну реакцију других националних заједница, али и како постоји опасност да слични случајеви из домена правосуђа пређу у ризичну политичку раван. Под насловом “Мађарски фашисти изазивали инциденте у Темерину” новосадски Радио 021 извештавао је да су против петорице припадника Омладински покрет „64 жупаније“, коју је МУП Србије ставио на листу фашистичких организација, поднете кривичне пријаве због насилничког понашања у једном угоститељском локалу у Темерину. Они су 21. октобра 2012. године узвикивали нацистичке пароле и лакше повредили двојицу младића – српске и мађарске националности.¹⁵ Међутим, и пре ових инцидената у Темерину су се одигравали националистички и екстремистички испади. Годину дана раније, 30. септембра 2011., новосадска полиција је у Темерину ухапсила осморицу младића од којих су неки поседовали хладно оружје и плакат са обележјем организације Образ. Судији за прекршаје било је приведено свих осам ухапшених – због кршења јавног реда и мира, а четворица код којих су нађене палице, ланци и остало – због кршења Закона о оружју и муницији. (Варга, 2013: 89)

Проблем **нерегистрованих, интерно расељених** после рата на Косову, **мигрантског таласа** из земаља Блиског истока који је додатно усложио проблем, те **повратника азиланата** из западних земаља, а посебно насилно премештање такозваних „нехигијенских“ насеља, углавном ромских, најчешћи је проблем у Србији које прате екстремистички испади. Роми који су избегли са Косова за време ратних дејстава 1998-99. године, према писању *Balkan Insight*,

¹³ <http://www.pressonline.rs/info/politika/130309/skandalozno-srbija-gora-i-od-albanije.html> у: Varga, Boris (2015), *Talasi nasilja u Vojvodini – eskalacija etničkog nacionalizma u ekstremizam*, Politikon br. 10, Novi Sad, стр.94.

¹⁴ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci> (Приступљено 14.03.2017.)

¹⁵ <http://www.021.rs/Novi-Sad/Hronika/Madarski-fasisti-izazivali-incidente-u-Temerinu.html> (Приступљено 11.7.2017.)

“нису у могућности или су сувише преплашени да се врате на Косово. Према неким проценама, број Рома, Ашкалија и Египћана који су избегли са Косова у Србију креће се између 22.000 и 40.000”. Тај извор такође наводи да су интерно расељени још на Косову пре рата били без докумената и да у се преселили углавном у Београд и његову околину.¹⁶ Према Гајину, многобројни Роми у Србији не могу да дођу до личних докумената по важећим прописима Републике Србије. Међународне организације већ годинама захтевају решавање проблема „правно невидљивих људи“, чији број нико не може са сигурношћу да утврди, а процене се крећу у распону од пар десетина хиљада до пар стотина хиљада. (Гајин, Водинелић, 2009)

Што се тиче **актера екстремизма** у северној покрајини, они могу бити како појединци, тако и неформални колективи, и то углавном млади људи, који могу екстремистички реаговати на поједине догађаје у Покрајини, или изван ње. Активисти етнонационалистичког екстремизма у Војводини, који је у великој мери повезан са верским и расним, јесу десничарски покрети и појединци од оних најекстремнијих, као што је организација „**Национални stroj**“ (забрањена у јуну 2011. године), „**Образ**“ (забрањена у јуну 2012. године) и СНП **Наши**. У контексту ескалације такозваног „мађинског национализма“ издвајамо групе као што је Омладински покрет „**64 жупаније**“ са етничким префиксом мађарски, као и деловање Покрета за бољу Мађарску – **Jobbik Magyarorszáért Mozgalom**), екстремно десничарске парламентарне странке из Мађарске, на чије присуство у северној покрајини је указао председник СВМ Иштван Пастор, апострофирајући њихову тежњу да „шире ултранационализам у Војводини“, што „код мађарског становништва неће проћи“.¹⁷

Од НАТО бомбардовања 1999. године и стављања јужне српске покрајине под протекторат међународне заједнице, фокус екстремиста у Војводини се углавном померио према грађанима исламске вероисповести, којих је према подацима из Меџлиса исламске верске заједнице у Војводини око 20.000 (Албанаца, Бошњака, Горанаца и Рома). Поглавар те заједнице у Новом Саду Фадил еф. Мурати ипак тврди да су представници исламске вероисповести у Војводини на удару екстремиста још од рата у Босни, односно, још из деведесетих година, па све до интензивног уништавања пекарских и посластичарских радњи у више наврата током две хиљадитих година.¹⁸

Највећа два „таласа насиља“ у Војводини, били су 19. марта 2004. године, изазван насиљем на Косову, као и од 16. до 23. октобра 2014. године, наводно изазван провокацијом на фудбалској утакмици Србија-Албанија. Уништаване су углавном угоститељске радње: пекарне, чевабџинице, посластичарнице, у власништву грађана Србије исламске вероисповести, највише у Новом Саду, Сомбору, Вршцу, Старој Пазови и другим местима Покрајине.¹⁹

¹⁶ <http://www.balkaninsight.com/en/article/mracna-buducnost-romskih-izbeglica-sa-kosova> (Приступљено 20. октобра 2014.)

¹⁷ <http://www.021.rs/story/Info/Srbija/74694/Pastor-Jobbik-siri-ekstremizam-u-Vojvodini.html> (Приступљено 19. августа 2017.)

¹⁸ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodina-hljeb-pite-i-kolaci-uz-policijski-nadzor>

¹⁹ <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci>

Чињеница је да **конзервативизам**, као један од илустративнијих примера гомиле, није споран ни у контексту **навијачких група**. У највећој могућој мери (да није ретких другачијих примера, могло би се рећи и плебисцитарно), навијачке групе карактерише нарочито изражено кокетирање са националном историјом, симболима, митоманијом, отворен анимозитет према прогресу и променама у друштву (Суботић, 2016:523). Такође, крајњи конзервативизам лако може задобити и ксенофобичан карактер. Конзервативизам са елементима ксенофобије, хомофобије и одсуства уважавања било каквих различитости, а кроз призму навијачког насиља често се “храни” екстремистичким постулатима о “негативном односу према ‘нижима’ (слабијима) од нас, уз јачање суперега и подстицање на обрачун са ‘бољима’ од нас, тј. према онима којима осећамо завист” (Суботић, 2010:299). У највећој могућој мери (да није ретких другачијих примера, могло би се рећи и плебисцитарно), навијачке групе карактерише нарочито изражено кокетирање са националном историјом, симболима, митоманијом, отворен анимозитет према прогресу и променама у друштву. Фанатични етнонационалиста, према Кеџмановићу „користи своју суманутост (у трансклиничком, неуропсихијатријском смислу – дакле било које лажно, неутемељено веровање) да би створио посебну историју или да би свој пројекат повезао са неким текућим историјским догађајем” (Кеџмановић, 2014:308).

Из угла конзервативизма, као надахнућа екстремних навијача, можемо рећи да Србија, па ни њена северна покрајина, нису остале поштеђене ескалације овог облика политичког²⁰ насиља. Екстремистичка вербална залагања, а често и отворено насиље које навијачке групе са јасним прерогативима екстремне деснице у Србији спроводе, веома често имају оправдање како се све то чини због узвишених православних разлога, уз коришћење познатих флоскула као што су: „За крст часни и слободу златну”, „С вером у бога – слобода или смрт” и слично (Суботић, 2013:175).

У Србији су безбедносно ризични догађаји не само фудбалске утакмице, већ и други спортски скупови на којима присуствују навијачи, посебно из суседних држава са којима је Србија била у политичком или војном сукобу. Серија ексеса догодила се у Новом Саду за време Европског првенства у рукомету, када су у више наврата између 22. и 26. јануара 2012. године организовано нападнути навијачи хрватске репрезентације. Према писању хрватских и српских медија, најгоре је прошао један хрватски навијач, који је убоден ножем и пребачен у новосадски Ургентни центар. Полиција је ухапсила 13 особа, због сумње за организовање напада на навијаче хрватске рукометне репрезентације”.²¹

Незапосленост, корупција, партократија и бесперспективност – нови су изазови са којима се среће регион Западног Балкана, па самим тим и „некад

²⁰ Због очигледне повезаности насиља које испољавају навијачке групе са десничарским организацијама, навијачки финансиран екстремизам можемо посматрати као *par excellence* политичко питање.

²¹ http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/navijaci-ponovo-divljali-po-novom-sadu_296826.html у: у: Varga, Boris (2015), Talasi nasilja u Vojvodini – eskalacija etničkog nacionalizma u ekstremizmu, Politikon br. 10, Novi Sad, стр. 99.

богата“ Војводина. Мирослав Ружица сматра да прекаријат²² треба разумети као „део настајуће глобалне класне структуре“ (Ружица, 2013: 24). Британски економиста Гај Стендинг, водећи теоретичар и идеолог прекаријата, анализира прекаријат и описује га метафорички као проблем „многлавог монструма“, од кога „владе стрепе, али га игноришу“. То је „стварност у којој милиони људи ради на повременим, привременим, незахтевним и лоше плаћеним пословима и са неизвесним уговорима или samozапослени, тј. живе у економској и социјалној несигурности. Уз то, веома су им ограничени изгледи за професионално напредовање, односно за препознатљиви професионални идентитет или посао који желе и који је у складу са нивоом образовања. Изостаје и социјална мобилност или се претаче у трку ка дну друштвене лествице”.²³

Закључак

Чињеница је да много тога што називамо екстремним још увек сеже до границе дозвољеног, не ретко и до оне крајње. За многе екстремисте се може рећи да воде сасвим „уобичајене“ животе, тј. животе који се ни по чему не разликују од живота мирољубивих људи. Тако је у њихове умове немогуће продрети, нити на било који демократски начин извршити контролу њиховог мишљења. На тај начин они се налазе у комфорној позицији и из ње делују. Такође, сама суштина екстремизма нам говори да се суочавамо са нечим што нам је у више у самим главама него ли што представља акцију саму за себе. Тек са стицањем одговарајућих услова, ригидан став који екстремиста свакако има, прераста у делање. Колики број људи има неки екстремистички став није лако проценити из простог разлога, што они углавном не желе да се искрено изјасне из страха од последица. Баш из овог разлога, иако не постоји перманентна, нити „видљива“ претња стабилности демократским институцијама и безбедности од екстремистичког активизма у Војводини и Србији, грађани Војводине живе у стрепњи од изненадних „таласа насиља“, који корелирају са збивањима на дневнополитичкој сцени, као и на спортским или другим манифестацијама.

Пораст преовлађујућих десничарских уверења у Војводини и Србији у корелацији је са маргинализацијом вредности грађанског друштва. То може да погодује развоју околности у којима је повремено могући развој етнонационализма, односно ескалација вербалног и физичког насиља у правцу шовинизма, радикализма, и екстремизма – од вербалног ка испољеном. Како је екстремизам један од важнијих карактеристика етнонационализма, етнонационалисти су радикални и у путевима акција и путевима доласка до циљева. Како истиче Кеџмановић (2014:133) „Хоће се жарко, хоће се одмах, хоће се све”, и наставља: „Са гнушањем и осудом одбацује се све што је супротно таквом програму,

²² Концепт долази од латинске речи „precarius“ у значењу „неизвесно“, „угрожено“, „опасно“, или „у зависности од милости другог“, што је својеврсна игра речи у комбинацији са именицом „прекаријат“.

²³ Више у: <http://bif.rs/2012/08/prekarijat-nova-opasna-klasa>, приступљено 18.4.2017.

што укључује макар спорији ход ка истом циљу, и(ли) трајно одрицање од једног дела циља” (Исто). Део етнонационалистичке нетолерантности управо и потиче од екстремистичке димензије етнонационализма. Популистички капацитет етнонационализма огледа се у томе да заговорници етнонационалистичког екстремизма плене лакоћом обећања која дају, као и привлачношћу добити коју најављују својим следбеницима. И у складу са оном Миљковићевим насловом „Најлепше певају заблуде”, нереални циљеви постају неодољиви уколико вам их неко на ауторитативан начин представи као реалне. Пракса са простора земаља бивше Југославије показује да сваки етнички екстремизам функционише по принципу акција-реакција. Стога, насиље на Југу Србије или Санцаку, али и у целом региону Западног Балкана, лако би могло да пробуди екстремне етничке акције у Војводини. И обрнуто.

Мултинационална Војводина је од краја осамдесетих година била највећи тест за динамику распада бивше Југославије и за спремност Србије да се интегрише у ЕУ. Жртве међуверског и међунационалног насиља у Војводини говоре о његовој присутности фактички од почека избијања ратних сукоба на простору бивше Југославије. Такође, ваља истаћи да демократизација друштва процес који је нарочито тежак и болан за државе у транзицији, и по правилу је немогућ без спољног надгледања и асистенције. Овио се нарочито односи на постконфликтне регионе, какав је свакако Западни Балкан. Свако одступање од концепта демократије и грађанског друштва у Војводини ствара нове и нове „окидаче“, због којих ће фактички требати да се мобилишу хиљаде припадника снага безбедности за сваку „високо-ризичну“ фудбалску или рукометну утакмицу са „суседима“, из Хрватске, Мађарске, Босне, Албаније, или Косова. За сваку геј параду, сваку уништenu таблу са натписима на ћирилици или латиници. Сваког азиланта, мигранта, репатријанта, или расељеног Рома из 'нехигијенског насеља' (Варга, 2015:105).

Ипак, иако је реч о феномену који је захватио најразличитије сегменте друштва, у епицентар збивања, недвосмислено је да је као главни генератор екстремизма препозната млада популација. Истраживања која су цитирана у овом раду само потврђују ову хипотезу, те се промовисање људских и мањинска права, прихватање родне равноправности, различитости, развијање толеранције и неговање ненасилних начина комуникације, јављају као нарочит императив управо према младима. Такође, као крајњи закључак се намеће неопходност улагања много више напора и посвећености, пре свега политичких структура, цивилног друштва, па и међународне заједнице приликом реаговања на ескалације екстремистичког насиља, те да се равијањем превентивних механизма релаксирају репресивне полуге власти и друштво у целини.

Литература:

1. Aristotel (1988): *Nikomahova etika*, Globus, Zagreb.
2. Atkins, Stephen (2004): *Encyclopedia of Modern Worldwiwe Extremists and Extremists Groups*, Greenwood Press, Westport, Connecticut. London, 2004. str.25.

3. Aristotel (2003): *Politika*, BIGZ, Beograd.
4. Centar za slobodne izbore i demokratiju - CeSID (2016): *Istraživanje o pokretačima radikalizma i nasilnog ekstremizma među mladima u Srbiji*, Beograd
5. Coffey, Thomas (2003): *A Better Democratic Model*, Trafford, Canada.
6. Coleman, Peter and Bartoli, Andrea (2002): *Addressing Extremism*, The International Center for Cooperation and Conflict Resolution, New York, Columbia University.
7. Dimitrijević, Vojin (2000): *Terorizam*, Beograd: K.V.S. – Samizdat B92.
8. Đorić, Marija (2009): *Desni ekstremizam na Balkanu i mlada populacija*, Vojno delo, 1/2009, Beograd, (33-42)
9. From, Erich (1987): *Veličina i granice Frojdove misli* (1987), Nolit, Beograd.
10. Gajin, S, Vodinić V. R, (2009), *Kratka istorija diskriminacije Roma*, Pešćanik, 6. maj 2009.
11. Kecmanović, Dušan (2014): *Etnonacionalizam*, Clio, Beograd
12. Laqueur, Valter (1993): *Europe in Our Time: a history 1945-1992*, New York, Penguin Books.
13. Laqueur, Walter (1996): *Fascism*, New York: Oxford University Press, 199
14. Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State and Utopia*, Oxford, Blackwell.
15. Oxford Latin Dictionary (2012), Ed. by P.G.W. Glare, Oxford, Clarendon Press.
16. Pajin, Abramović, Emil (2003): *Socijalna priroda ekstremizma i terorizma*, u: Republika, Beograd, br. 304.
17. Ružica, Miroslav (2013): *Prekarijat – klasa u nastanku*, Politikon, broj 5, str. 24–38
18. SECONS (2015): *Young in Serbia: State, Perceptions, Beliefs, Aspirations* <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12065.pdf>
19. Simeunović, Dragan (2005): Izlaganje na seminaru: *Ekstremizam i terorizam na tlu bivše Jugoslavije – odnosi i mogućnost suzbijanja*, Beograd, jul 2005.
20. Simeunović, Dragan (2009): *Terorizam: opšti deo*, Beograd, Pravni fakultet.
21. Subotić M, Štrbac K, Milosavljević B (2012): *Extremist Trends in the Western Balkans and the Republic of Serbia*, Journal on Law, Economy and Management, STS Science Centre Ltd, Vol 2/2012, London, str 89-97
22. Subotić Milovan (2013): *Ekstremističke tendencije kao prepreka u (pre)oblikovanju političkog identiteta Srbije*, Kultura polisa, br. 21, Novi Sad, str. 163-181
23. Subotić Milovan (2015): *Ekstremizam pod okriljem religije*, Medija centar Odbrana i Institut za strategijska istraživanja, Beograd
24. Subotić, Milovan (2010): *Određenje savremenog ekstremizma*, Vojno delo, jesen, Beograd
25. Subotić, Milovan, Dimitrijević, Ivan (2016): *Faktor gomile u navijačkom nasilju*, Kultura polisa br. 29, Novi Sad, str. 511-526.
26. Trebješanin, Žarko (2007): *Psihologija političkog ekstremizma*, Hereticus 2/2007, str. 67-75.
27. Varga, Boris (2013), *Od šarenih revolucija do Anonimusa, popravljavanje demokratije i novi autoritarizam*, Novi Sad, Voždanska politikološka asocijacija.
28. Varga, Boris (2015), *Talasi nasilja u Voјvodini – eskalacija etničkog nacionalizma u ekstremizam*, Politikon br. 10, Novi Sad.

Интернет извори:

1. Podaci Nacionalne službe za zapošljavanje, Mesečni statistički bilten NSZ: http://www.nsz.gov.rs/live/digitalAssets/6/6740_bilten_nsz_11_2016_-_broj_171.pdf. (Pristupljeno 14. maja 2017.)

2. SECONS, Young in Serbia: State, Perceptions, Beliefs, Aspirations [Mladi u Srbiji, MladiSrbiji (2015). *Stanja, opažanja, verovanja i nadanja*] <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12065.pdf> (Pristupljeno 19. jula 2017.)
3. Nacionalna strategija za mlade za period 2015-2025. godine. http://www.mos.gov.rs/mladisuzakon/attachments/article/389/nacionalna_strategija_za_mlade0101_cyr.pdf (Pristupljeno 11 maja 2017.)
4. <http://www.021.rs/Novi-Sad/Hronika/Madarski-fasisti-izazivali-incidente-u-Temerinu.html> (Pristupljeno 19.12.2016.)
5. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2014&mm=08&dd=28&nav_category=12&nav_id=893185 (Pristupljeno 12. maja 2017.)
6. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodanske-kristalne-noci> (Pristupljeno 14.03.2017.)
7. <http://www.021.rs/Novi-Sad/Hronika/Madarski-fasisti-izazivali-incidente-u-Temerinu.html> (Pristupljeno 11. jula 2017.)
8. <http://www.balkaninsight.com/en/article/mracna-buducnost-romskih-izbeglica-sa-kosova> (Pristupljeno 20. oktobra 2014.)
9. <http://www.021.rs/story/Info/Srbija/74694/Pastor-Jobik-siri-ekstremizam-u-Vojvodini.html> (Pristupljeno 19. avgusta 2017.)
10. <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/vojvodina-hljeb-pite-i-kolaci-uz-policijski-nadzor> (Pristupljeno 14 januara 2017.)
11. <http://bif.rs/2012/08/prekarijat-nova-opasna-klasa> , (Pristupljeno 18.4.2017.)

CONTEMPORARY EXTREMIST TENDENCIES IN AP VOJVODINA

Summary: Among the most prominent causes of extremism, as the highest positioned are viewed the unfinished urbanization, specific (unsustainable) forms of industrialization, and change of ethnic and demographic structure of society. This should also be added with the social context with dominant inclination towards tradition and history, as well as the feeling of national, ethnic, and cultural marginality. Initially, it could be noticed that some of these particularities are clearly recognizable in contemporary milieu of the northern Serbian province. Turbulent and unregulated migration processes of relatively newer date, mostly affecting AP Vojvodina, only made this problem more complex. At the same time, it should be kept in mind the dissolutive potential of Balkans societies that, in the light of national, ethnic, and religious differences, took a lead related to the one which is progressive and inherent to stable countries of contemporary world. Vojvodina is a symbol of juncture of various cultures, traditions, ethnic origin, and a spectrum of belonging to different denominations of today, and as such, it is considered as a ground for vocational context that bears respect of differences, but it could easily become a training field for quarrels and conflicts. After all, memories about the central Yugoslav republic - Bosnia and Herzegovina, which many considered the “Little Yugoslavia”, whose “advantage” in differences ended with tragic war, are still fresh. After theoretical designation of the problem, the paper will analyze the most significant extremist tendencies in AP Vojvodina today, and then will try to provide directions of significance for overcoming the problem itself.

Key words: extremism, ethnic nationalism, political violence, migrant crisis, fan violence, multiculturalism, tolerance

АЛЕКСАНДАР МАТКОВИЋ*

Факултет за европске правно-
политичке студије
Нови Сад

УДК 351.78:343.3/.7(497.113)

Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 187-200

КРИМИНАЛИТЕТ НЕОНАЦИСТИЧКИХ И НЕОФАШИСТИЧКИХ ПОТКУЛТУРНИХ ГРУПА У ВОЈВОДИНИ

Сажетак: У раду је обрађена проблематика неонацистичких и неофашистичких поткултурних групација на простору Аутономне покрајине Војводине. Истраживање је фокусирано на кривичноправне и криминолошке аспекте њиховог деловања. У првом поглављу, размотрени су историјска позадина нацизма и фашизма у Војводини, као и могући разлози њихове актуелизације у савременом друштву. У оквиру друге тематске целине, приказани су одабрани примери кривичних дела регистрованих у криминалистичкој пракси више градова Војводине. Трећи део посвећен је препознавању и анализи позитивноправних обележја неких од карактеристичних кривичних дела описаних екстремистичких група. У завршном делу, уочене су правилности у погледу општих образаца формирања и криминалног деловања наведених група, са једне и њихових специфичних локалних особености, са друге стране. Међу осталим закључцима, примећено је да су злочини које извршавају припадници неонацистичких и неофашистичких групација веома разнолики и по правним, и по криминолошким критеријумима. У оквиру ове хетерогене целине, заступљене су следеће кривичноправне категорије: кривична дела против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина, кривична дела против части и угледа, дела против имовине, против опште сигурности људи и имовине, дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против јавног реда и мира.

Кључне речи: нацизам, фашизам, мржња, нетрпељивост, дискриминација, поткултура, криминал

Историјска позадина нацизма и фашизма у Војводини

Нацистичке и фашистичке идеје бележе своју појаву на простору данашње Аутономне покрајине Војводине још у периоду Другог светског рата. Реч је, дакле, о изворним облицима наведених идеологија чији утицај се у то време ширио паралелно са повећањем друштвенополитичке моћи држава обједињених око Сила Осовине. У складу са општим политичким и правним стату-

* al.matkovic@gmail.com

сом Војводине током Другог светског рата, можемо разликовати три подручја нацистичко-фашистичког утицаја. То су: а) Бачка, као регион окупиран од стране Краљевине Мађарске (у склопу шире окупације која је обухватила и Барању, Прекомурје и Међимурје); б) Срем, који је био окупиран од стране хрватских и немачких снага и прикључен Независној Држави Хрватској; в) Банат, као подручје које је формално било у саставу окупирани Србије, а фактички представљало засебну аутономну област под управом локалне немачке националне мањине (уп: Мирнић 1963; Вег 1963; Вукелић 1963; Terzić 1982; Brajović 1977). Сходно реченом, уочавају се следеће три струје утицаја: немачка нацистичка (Банат), мађарска фашистичка (Бачка) и фашистичка струја НДХ у Срему (која је, сходно специфичном марионетском статусу НДХ, била под истовременим снажним утицајем и немачке нацистичке и италијанске фашистичке политике).

Описана историјска позадина наведених екстремних идеологија на простору Војводине може пружити делимичан одговор на питање узрока њиховог актуелизовања у савременом друштвеном амбијенту. Говорећи о појединим лицима која су потомци, или барем сународници политичких актера из описаног периода историје Војводине, свакако не треба искључити могућност њихове инспирисаности изворним нацистичким/ фашистичким идејама. Постојање такве конекције, нарочито у садејству са другим (иначе веома разноликим) друштвеним чиниоцима, начелно може допринети настанку и развоју неонацистичких и неофашистичких опредељења код једног дела популације – о томе сведоче бројни случајеви у државама које су за време Другог светског рата биле, на одређени начин, усмерене ка Силама Осовине. Примера ради, такав тренд лако се може уочити приликом анализе ситуације у државама попут Немачке или Италије. Међутим, овде је веома важно указати на једну коренито другачију тенденцију која се не може објаснити реченом аргументацијом – ради се о појави неонацистичких/неофашистичких аспирација међу лицима која немају ни породичне, ни националне везе са описаним идеологијама. Штавише, чести су случајеви да такви појединци имају управо супротну животну перспективу – било да припадају неком од народа који су претрпели страховите погроме управо од стране држава приклоњених Силама Осовине, било да су, још директније, припадници самих њихових породица били непосредне жртве описаних страдања. Историјско искуство држава насељених словенским становништвом (али и других земаља Источне и Југоисточне Европе) које су поднеле неке од највећих терета ратне голготе 1939-1945, но у којима се, након слома бивших социјалистичких режима, почео бележити прави „процвет“ нацизма¹, најочитије указује на сложеност описане појаве и на немогућност њеног једностраног тумачења.

Без жеље за улажењем у дубину описане проблематике, можемо у свим основним цртама указати на нека од могућих објашења такве ситуације. Уважавајући опште разлоге окретања појединаца (махом адолесцената и мла-

¹ Упоредити следеће радове о појави неонацизма у државама бившег Источног блока: Hockenos 1994; Chelès, Ferguson, Vaughan 1995; Harris 1994.

дих људи) различитим екстремним идеологијама, те фокусирајући се на специфичности конкретне ситуације коју управо разматрамо (тј. на парадокс присуства неонацизма и неофашизма у савременој Србији), као неки од најтипичнијих разлога за модерну експанзију нацистичких/фашистичких идеја у Војводини и Србији уопште, могу се истаћи:

- привлачност коју део младих људи осећа према екстремним идеологијама (у овом контексту, то нарочито могу бити следећи мотиви: жеља за шокирањем окружења, отпор ауторитетима, прибегавање екстремизму у циљу адолесцентске самоафирмације, жеља да се буде прихваћен и да се избори за статус у групи, компензовање неприхватања од стране „регуларног“ друштва кроз усвајање описаног контракултурног модела размишљања и понашања и др).
- специфичност статуса Србије током Другог светског рата (постојање више различитих и међусобно сукобљених покрета отпора, присуство колаборационистичке владе и др);
- ревизионистички однос ка историји (нарочито релативизовање историјских података и догађаја);
- окретање неонацизму/ неофашизму као један од облика противљења историјском путу који је Југославија заузела након Другог светског рата (тј. неонацизам/ неофашизам схваћени као једна од историјских алтернатива југословенском социјализму);
- (више или мање) аутохтона склоност ка неонацистичким или неофашистичким садржајима која је настала као резултат личних особина и преференција и која није директније повезана са неким од горе наведених разлога.

Имајући у виду све речено, може се извести сумаран закључак о узроцима и околностима актуелизације нацизма и фашизма у Аутономној покрајини Војводини. Пратећи горе изнету аргументацију, понуђени узроци се могу поделити у две друге, у зависности од категорије становништва на коју се односе. У питању се следеће две категорије: а) следбеници нацистичких/ фашистичких идеја који су путем породичних или националних конекција повезани са изворним истоврсним идејама из периода до 1945. године и који се са њима идентификују; б) следбеници који не поседују такве личне конекције.

При томе је важно напоменути да је оваква подела нужно условног карактера. Само по себи је разумљиво да постојање породичних, националних или других „предиспозиција“ за окретање ка описаним екстремистичким идеологијама никако не може и не сме бити схваћено као околност која безрезервно (или макар по правилу) доводи до одабира таквог усмерења појединца. Таква лица своје афинитете ка нацизму и фашизму могу развити под утицајем многобројних других чинилаца који не морају стајати у вези са њиховим пореклом, у коме случају узрок треба тражити у неком од горе понуђених општих разлога савремене експанзије нацизма и фашизма.

Одабрани примери из судске и криминалистичке праксе

Говорећи о кривичним делима повезаним са доменом неонацизма и неофашизма, судска и криминалистичка пракса показују да се међу најфреквент-

није извршаваним налазе различити видови вандализама мотивисани националном, расном или верском мржњом. Бројност таквих примера свакако не допушта да се на овоме месту засебно приказују појединачни случајеви, услед чега је довољно осврнути се на неке од карактеристичних видова описаног противправног понашања. Исписивање графита спада међу најчешће извршавана дела овога типа која су, сходно реченом, масовно регистрована у великом броју војвођанских насеља. У том погледу, сусрећу се: пароле и симболи нацистичког, фашистичког, националистичког и других повезаних садржаја; поруке које имају за циљ да дискриминишу одређене групе или појединце по националној, расној, верској или другој основи, односно поруке које позивају на њихов прогон; други текстуални или сликовни садржаји који на противправан начин величају одређене националне, расне, верске или друге идеале њихових аутора. Поред графита, уништење или оштећење имовине појединаца или група мотивисано националном, расном или верском мржњом такође спада међу заступљенија кривична дела. Као карактеристични примери, могу се истаћи: скрнављење верских, националних или других симбола различитих мањинских група, односно (у случају да извршиоци припадају некој од поменутих мањина) националних или верских симбола осталог (углавном већинског) становништва; напад на верске објекте мањинских верских заједница, на стамбене и пословне објекте националних или верских мањина (односно лица која представљају мањину у датом подручју или насељу), уништење или оштећење њихових моторних возила, као и, уопште узев, сваки други вид угрожавања покретне и непокретне имовине мотивисан описаном мржњом и нетрпељивошћу. Такође, као специфичне криминалне категорије треба засебно истаћи и случајеве оштећивања или уништавања различитих верско-националних споменика, као и оштећивања или уништавања надгробних спомен обележја који су мотивисани верском и/или националном нетрпељивошћу.²

Поред управо описаних категорија криминалног понашања које се најчешће сусрећу у пракси, у оквиру кривичног правосуђа у Војводини регистрован је и велики број других кривичних дела. Ограничавајући се само на најкарактеристичније представнике појединих категорија дела, можемо за почетак приказати неколико примера који су доживели највећи публицитет.

На простору Војводине, један од првих случајева повезаних са неонацизмом који је био интензивно медијски експониран и разматран у јавности догодио се у новембру 2005. године на Филозофском факултету у Новом Саду. Тада је група од око 25 припадника неонацистичке организације Национални строј ушла на антифашистичку трибину која се управо одржавала на Факултету и почела да учеснике скупа физички и вербално угрожава. Пресудом Врховног суда Србије двојица окривљених осуђена су на затворске казне од годину дана, односно шест месеци, због извршења кривичног дела изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости у саизвршилаштву. Остали окривљени осуђени су на условне казне затвора за кривично дело угрожавање сигурности, такође у саизвршилаштву: једно лице осуђено је на 8 месеци, дво-

² О овој категорији ће детаљније бити речи у 3. поглављу.

јици је одређено по 6 месеци затвора, док је преосталој десеторици окривљених Суд изрекао казне по 4 месеца затвора (H. D. 2006; B92 2006; RTS 2009).

Други инцидент за који се такође терете припадници Националног строја и који је, као и претходни, доживео велики публицитет одиграо се у октобру 2007, током Антифашистичког марша у склопу антифашистичке манифестације која се тога дана одржавала у Новом Саду. Након истраге, поднете су кривичне пријаве против више лица. Са два учиниоца склопљен је споразум о признању кривице – први је осуђен на јединствену казну од годину дана и четири месеца затвора због насилничког понашања и изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости, док је другоме суд изрекао шест месеци затвора због насилничког понашања. Тужилаштво је донело одлуку да се одустане од кривичног гоњења свих преосталих окривљених који су се теретили за извршење кривичног дела насилничко понашање, док је против двојице настављен поступак по другом основу. Тај поступак се и даље води пред Вишим судом у Новом Саду, а окривљени се терете за изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости (Šper 2015; Šper 2016; С. Х. 2015).

Примери физичких обрачуна међу чијим учесницима се (било у својству нападача, било у функцији учесника у тучи) налазе припадници неонацистичких и неофашистичких поткултурних група чине релативно бројну категорију у оквиру овде проучаваног криминалитета. За текуће потребе, можемо издвојити свега неколико карактеристичних примера.

Масовне туче између припадника две сукобљене поткултурне групе – нацистичких скинхедса, са једне и скинхедса левичарске политичке оријентације, са друге стране, присутне су дужи низ година на простору Војводине. Иако су описани примери регистровани у већем броју војвођанских насеља, Нови Сад је ипак град у коме је таква појава доживела највећу омасовљеност. По тежини проузрокованих последица, може се, као пример, истаћи један случај који се догодио у Новом Саду, у октобру 2001. године, када је у центру града дошло до туче између припадника две горе наведене, супротстављене супкултурне струје. У сукобу је једна особа задобила убудне ране ножем опасне по живот. Полиција је поднела кривичну пријаву против једног лица због покушаја убиства, док је против већег броја особа са обе сукобљене стране поднета пријава због учествовања у тучи (M. S. 2001).

У Темерину је регистровано више инцидената који се повезују са деловањем фашистичке организације Омладински покрет 64 жупаније. Ова екстремистичка група, иначе, окупља лица мађарске националности и међу својим политичко-идеолошком циљевима пропагира, између осталог, идеју Велике Мађарске и ревизију Тријанонског споразума. За потребе нашег рада, могу се издвојити два догађаја из периода 2011-2012. У септембру 2011, група од 5 младића српске националности претучена је на улици од стране 15 младића - припадника мађарске националне мањине, за које се одмах претпоставило да су припадници горе наведеног Покрета. Учиниоци су напад извршили уз употребу металних шипки и ланаца (RTV 2011). У октобру наредне године, полиција је ухапсила групу младића из Темерина, Бечеја и Аде због сумње да су извршили кривична дела изазивање националне, расне и верске мржње и нетр-

пељивости и насилничко понашање. Осумњичени, за које је речено да су на одећи носили обележја Омладинског покрета 64 жупаније, терећени су да су критичне вечери у једном угоститељском објекту у Темерину изазивали изгреде тиме што узвикивали нацистичке и националистичке паролe и поздраве, као и вербално и физички угрожавали остале посетиоце, вређајући их при томе на националној основи. Такође су сумњичени да су, након изласка из локала, напали двојицу младића и нанели им лаке телесне повреде (Mondo 2012; RTV 2012).

У октобру 2012. године, у Бечеју је група од око 30 младића изазвала више инцидената током исте вечери, тиме што су, прво, вређали и нападали присутне у кафићу у коме су боравили, а потом изазвали и више туча у центру града. За учиниоце је наведено да су у питању скинхедси мађарске националности који су носили националистичка обележја на одећи у виду симбола „Велике Мађарске“ (В. М. 2012; РТВ 2012; В92 2012).

Осим изложених примера, судска пракса на простору Војводине бележи и случајеве у којима су физички напади довели и до смртог исхода.

У Црвенки, у јуну 2007. године, непосредно након завршетка рок концерта који је био организован на локалном излетишту, убијен је мушкарац стар 35 година. Због сумње да су извршили кривично дело тешко убиство, полиција је ухапсила 8 лица просечне старости око 20 година, као и једног малолетника. Такође, ухапшене су и још 4 особе (тројица 20-огодишњака и један малолетник) због изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости. Како је током истраге навођено, осумњичени су били скинхедси, већином из Сомбора, који су и пре самог концерта изазивали експесе на улицама Црвенке - провоцирали су и нападали грађане, оштећивали туђу имовину и сл. Током концерта они су наставили са прављењем нереди и са провокацијама присутних. Међу малтретираним посетиоцима се налазио и касније убијени мушкарац, кога су, приликом његовог повратка кући, осумњичени напали и усмртили га ударцем флашом у главу (S.T, A.R. 2007; Zejneli 2007).

У Бечеју, у марту 2013. године, преминуо је седамнаестогодишњак ромског порекла по мајчиној страни, након што је нападнут од стране малолетника старог 15 година. Према утврђеном чињеничном стању, окривљени је напао оштећеног и претукао га, након чега се оштећени, лежећи на путу у бесвесном стању, удавио у бари. Како је наведено, учинилац је био скинхедс, окупљао је око себе банду истомишљеника, био је веома агресиван и изазивао страх околине; отворено се изјашњавао као особа која мрзи ромску популацију, често је нападао и вређао лица из наведене циљне групе, а подстицао је и друге у таквом понашању. Суд је окривљеног прогласио кривим и, уважавајући његов узраст, изрекао му васпитну меру упућивања у васпитно-поправни дом у трајању од 2 године (Vuković 2013; Vuković 2014; RTV 2014).

Карактеристична кривична дела

У погледу кривичних дела извршаваних од стране припадника неонацистичких и неофашистичких поткултурних група, примећује се њихова значајна

бројност, као и хетерогеност у погледу врсте заштитног објекта. Уважавајући теоријска обележја описаних злочина, са једне и проучене практичне примере, са друге стране, у наредним редовима биће указано на нека од карактеристичних дела и на њихове особине.

Кривична дела против живота и тела спадају међу злочине који се чешће сусрећу у контексту деловања поткултурно организованих неонациста и неофашиста. У тој категорији доминирају следећа дела: тешка телесна повреда (чл. 121 КЗРС), лака телесна повреда (чл. 122 КЗРС), учествовање у тучи (чл. 123 КЗРС), угрожавање опасним оруђем при тучи и свађи (чл. 124 КЗРС). Међутим, у иностраној криминалистичкој и судској пракси нису ретки ни случајеви кривичних дела убиства (чл. 113 КЗРС) и тешког убиства (чл. 114 КЗРС) – таквих примера, уосталом, има забележених и у архивама нашег кривичног правосуђа.³

У погледу кривичних дела против слобода и права човека и грађанина, вероватно најфреквентније извршавано јесте дело угрожавања сигурности (чл. 138 КЗРС). Исто тако, основано се може претпоставити да ће и у случају нововведеног кривичног дела - прогањања (чл. 138а КЗРС) – као учиниоци у пракси бити регистровани и припадници или симпатизери неонацистичких и других екстремодесничарских поткултурних групација. Начелно, следећа дела такође могу бити компатибилна са једним делом правно недопуштеног понашања наведене категорије учинилаца (иако не сва у истој сразмери и са једнаком вероватноћом извршења): злостављање и мучење (чл. 137 КЗРС), принуда (чл. 135 КЗРС), отмица (чл. 134 КЗРС).

Кривична дела против части и угледа такође представљају позитивноправну категорију која садржи одређене злочине карактеристичне за описану групу учинилаца. То су: увреда (чл. 170 КЗРС), повреда угледа због расне, верске, националне или друге припадности (чл. 174 КЗРС), повреда угледа стране државе или међународне организације (чл. 175 КЗРС).

Сходно главном мотиву за вршење највећег дела имовинских злочина (жеља за неовлашћеним прибављањем имовинске користи) кривична дела против имовине се, на први поглед, не чине компатибилним са обележјима криминалитета који је предмет овога рада. Међутим, изузетак постоји у погледу следећа два кривична дела: одузимање туђе ствари (чл. 211 КЗРС) и уништење и оштећење туђе ствари (чл. 212 КЗРС). Наиме, осим директног напада на живот, тело, слободу, част и друга лична добра појединца, пракса показује и примере одузимања, уништења или оштећења имовине појединаца или група који се налазе на мети напада екстремистичких ултрадесничарских организација. Тада се као мотив извршења сусреће управо сама жеља за доношењем имовинске или друге штете оштећеном, без намере остварења имовинске користи за учиниоца кривичног дела.

Кривична дела против опште сигурности људи и имовине спадају међу злочине који се, иако процентуално мање у односу на друга кривична дела типичнија за ову категорију учинилаца, такође могу сусрести у контексту

³ Уп. примере у претходном поглављу.

деловања неонацистичких поткултурних група. Реч је о кривичном делу изазивања опште опасности из чл. 278 КЗРС. Упоредивањем примера из (махом иностране) судске праксе, уочавају се случајеви подметања пожара или експлозивних направа који су мотивисани расном, националном, верском или другом мржњом и нетрпељивошћу – таква понашања поседују позитивноправна обележја управо наведене инкриминације.

У оквиру 28. главе Кривичног законика (кривична дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије) налази се једна инкриминација која је од особитог значаја за текућу анализу. У питању је изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости (чл. 317 КЗРС). Као што се може приметити, реч је о специјалној одредби која има искључиву функцију управо санкционисање најразличитијих видова радњи обухваћених диспозицијом које се тичу изазивања или распиривања описане врсте мржње или нетрпељивости. Став 2 цитираног члана такође је веома битан за разумевање овде проучаваног сегмента криминалитета, будући да предвиђа читав низ услова за постојање квалификованог облика наведеног кривичног дела (уколико је дело „учињено принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или верских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обележја или гробова“).

Коначно, у оквиру групе кривичних дела против јавног реда и мира такође се сусрећу одређени злочини који се могу повезати са криминалним деловањем припадника неонацистичких и неофашистичких група. Ради се нарочито о следећа два дела: насилничко понашање (чл. 344 КЗРС) и насилничко понашање на спортској приредби или на јавном скупу (чл. 344а КЗРС). Другопоменуто дело управо и изричито предвиђа нека од понашања повезана са испољавањем екстремнодесничарских уверења, будући да диспозиција обухвата и радње лица које „понашањем или паролама на спортској приредби или јавном скупу изазива националну, расну, верску или другу мржњу или нетрпељивост засновану на неком дискриминаторном основу“. Такође, треба истаћи и кривично дело повреде гроба из члана 354 КЗРС, као пример који може изазвати конфузију у пракси. Наиме, кроз анализу регистрованих случајева примећује се да се поједини припадници или симпатизери неонацистичких/неофашистичких групација или уверења могу појавити у улози извршиоца вандализама на простору гробаља, при чему се као мотив извршења сусрећу национална, расна или верска мржња и нетрпељивост. Формалноправно посматрано, такви примери не би требали да изазивају већу дилему у погледу правне квалификације, будући да малопре анализирани чл. 317 КЗРС (изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости) у ставу 2, између осталог, предвиђа управо такав облик радње извршења кривичног дела: скрнављење споменика, спомен-обележја или гробова.⁴ При томе и сам чл. 354 КЗРС (повреда гроба) у ставу 3 прописује да „ако су делом из ст. 1. и 2. овог члана остварена обележја неког тежег кривичног дела, учинилац ће се казнити

⁴ И поред тога, то свакако не значи да у пракси не може доћи до пропуста у погледу превиђања постојања тежег облика кривичног дела из чл. 317 ст. 2 КЗРС и правног квалификовања дела као повреда гроба.

за то дело“ – у нашем примеру, тада заиста јесу остварена обележја тежег дела, тако да је ситуација правно неспорна. Међутим, тешкоћа настаје у погледу утврђивања мотива извршења кривичног дела, који је пресудан за одређивање за једну од две цитиране правне квалификације (повреда гроба или изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпељивости). Тај проблем нарочито долази до изражаја у фази истраге у којој учиниоци још увек нису познати полицији, али и након тога, у случају њиховог порицања таквих мотива и истовременог одсуства других доказа који би указивали на постојање националне, расне или верске мржње.

Закључна разматрања

Ослањајући се на управо спроведену анализу, могу се извести следећи закључци општег карактера.

Појава неонацистичких и неофашистичких поткултурних група у Војводини везује се за другу половину 1980-их година прошлога века, при чему се њихова нарочита експанзија може повезати са порастом међунационалних тензија и других кризних процеса који су пратили распад Југославије. У томе погледу важно је истаћи општи друштвенополитички амбијент који је одликовао тадашњу локалну средину (грађански ратови, избеглиштво, економска криза, санкције, транзициони процеси и др). Упоређујући локални развитак неонацизма и неофашизма са паралелним примерима у другим земљама, примећује се његова упадљива подударност са општом тенденцијом прогреса истоврсних екстемнодесничарских идеологија у осталим бившим социјалистичким државама.⁵ Имајући у виду речено, а истовремено уважавајући специфичност конкретне ситуације у Војводини, перспектива локалног неонацизма/неофашизма (и нарочито, криминалитета са њиме у вези) може бити изражена тројако: а) као општи производ кризних процеса и друштвених трансформација у бившим социјалистичким земљама Европе; б) као последица распада СФРЈ, вођених грађанских ратова, и општег пораста међуетничких тензија; в) као резултат специфичних друштвено-културолошких прилика у Војводини, нарочито повезаних са питањем мултикултуралности.

Како указују расположиви подаци, неонацистичке и неофашистичке поткултурне групе у Војводини распрострањене су међу припадницима различитих народа који настањују ову покрајину. Аналогно реченом, вршење кривичних дела повезаних са наведеном припадношћу није резервисано за поједине већинске или мањинске групације (националне, верске и др), већ се као учиниоци сусрећу лица различитих нација и верских одређења.

Елемент мултикултуралности присутан у Војводини може се препознати као фактор који снажно доприноси локалној популарности неонацистичких и неофашистичких идеја. Задржавајући нужне ограде, могуће је претпоставити

⁵ Уп. већ цитиране радове о овој материји: Cheles, Ferguson, Vaughan 1995; Hockenos 1994; Harris 1994.

да локални мултикултурализам јесте један од иницијатора, односно један од катализатора високе заступљености криминалитета повезаног са деловањем наведених екстремистичких група на простору северне аутономне покрајине. Детаљно објашњење такве појаве свакако захтева засебну научну анализу. Но, за потребе овога рада, као неки од највероватнијих разлога могу се само поменути следећи: интензивна интеракција различитих култура; настанак међукултурних сукоба; тенденција појединих припадника већинског становништва за доминацијом у односу на мањинске националне групе; потреба појединих припадника националних мањина за екстремнијим видовима афирмисања себе и своје нације (као својеврстан облик „нагона за самоодржањем“); тражење „кривца“ за настанак општинских или индивидуалних незадовољстава међу припадницима других нација; постојање историјских примера међунационалних сукоба у прошлости локалног подручја и др. У блиској вези са реченим и фокусирајући се на уже територијалне целине (махом на насеља и општине), треба приметити да се распрострањеност описаних екстремистичких групација у Војводини нарочито повезује са срединама у којима је наглашено присуство етничког диверзитета.

Из изложеног се увиђа да потенцијал за окупљање описаних екстремистичких групација и за вршење кривичних дела од стране њихових припадника може бити повезан са доменом националне припадности. У том погледу, разликују се два модела интеграције групе који могу показивати значајне међусобне разлике: а) интеграција на основу припадништва већинском становништву; б) окупљање припадника неке од националних мањина. Са друге стране, национална припадност не мора бити један од кључних интегративних фактора таквих групација. Тада говоримо о општим факторима који се тичу узрока ширења неонацизма међу припадницима различитих екстремистичких поткултурних група и који надмашују питање нације и „националног“. Уместо фокусирања на националност, такви концепти веома често задиру у област расне проблематике. Неке од кључних поставки у томе смислу јесу: идеје о расној супериорности/ инфериорности, идеје о „расној чистоти“, позивање на мит о Аријевској раси и сл).⁶

Фокусирајући се на стриктно правну анализу, могуће је уочити следеће. Анализа примера из праксе показује да су кривична дела које извршавају припадници неонацистичких/ неофашистичких поткултурних групација веома разнолика и по правним, и по криминолошким критеријумима. У оквиру ове хетерогене целине злочина, заступљене су следеће кривичноправне категорије: кривична дела против живота и тела, против слобода и права човека и грађанина, кривична дела против части и угледа, дела против имовине, против опште сигурности људи и имовине, дела против уставног уређења и безбедности Републике Србије, кривична дела против јавног реда и мира. Приметно је, дакле, да су предметни злочини веома разнолики према врсти заштитног објекта. Са друге стране, и међу конкретним врстама дела која се сусрећу у пракси,

⁶ О овој проблематици детаљније у нпр: Kaplan 2000; Kitschelt 1997; Lee 1997; Del Boca, Giovana 1969. и др.

уочљива је изразита хетерогеност у погледу појединачних облика испољавања злочина. То нарочито долази до изражаја у случају кривичног дела изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости. Поменуто дело својом диспозицијом обухвата веома широк спектар инкриминисаних радњи, чиме се стварају правне претпоставке за његово испољавање у различитим видовима. Истовремено, искуство кривичног правосуђа у Војводини показује да описани теоријски диверзитет итекако налази свога одраза и у пракси, будући да се цитирано кривично дело сусреће у веома разноликим појавним формама.

Упоређујући проучена кривична дела која се појављују у вези са деловањем наведених поткултурних група, примећује се да су већина њих општег карактера. Уважавајући одлике и улогу кривичног законодавства уопште, таква ситуација је сасвим логична и оправдана. Са друге стране, уочава се и неколико специјализованих дела која су у домаће законодавство уведена управо са циљем санкционисања уже категорије предметних понашања. То су: кривично дело изазивања националне, расне и верске мржње и нетрпељивости (чл. 317 КЗРС); повреда угледа због расне, верске, националне или друге припадности (чл. 174 КЗРС); насилничко понашање на спортској приредби или на јавном скупу (чл. 344а КЗРС). Такође, може се приметити да и дело повреда угледа стране државе или међународне организације (чл. 175 КЗРС) потпада, у одређеној мери, под наведену категорију.

Коначно, треба размотрити и генералну перцепцију локалне јавности поводом криминалитета повезаног са деловањем неонацистичких и неофашистичких поткултурних групација, уз истовремено упоређивање ефикасности механизма кривичног правосуђа у односу на наведене злочине. Може се запазити да се поменути кривичним делима, по правилу, придаје велики публицитет. Медијско извештавање често се фокусира на криминалне случајеве који поседују ма какву (реалну или претпостављену) конекцију са неонацизмом или неофашизмом, док, са друге стране, становништво углавном реагује бурно на сазнање о вршењу таквих злочина. У блиској релацији са реченим, чини се да се може уочити и начелна правилност према којој и судови прилично ефикасно поступају по наведеним кривичним предметима - неретко доста ефикасније него што је то случај са већином осталих предмета вођених поводом других истоврсних кривичних дела. У погледу првопоменуте околности (тј. опште реакције јавности), таква ситуација се може објаснити вишим степеном друштвене забринутости поводом актуелизације нацистичких и фашистичких идеја у савременом друштву. Постојеће историјско искуство и трагични догађаји из релативно блиске прошлости (закључно са Другим светским ратом), као и екстремност и искључивост описаних идеологија, дају добар основ за појачану узнемиреност једног дела популације у односу на описани криминалитет. Медији се у томе контексту појављују у двострукој улози: као прости преносници информација које саме по себи изазивају узнемиреност становништва, али и као фактор који потенцирањем таквих тема (неретко у комбинацији са сензационалистичким техникама извештавања) управо директно доприноси настанку и повећању реченога страха. Што се тиче другог питања (тј. ефикасности поступања судова), основано је изнети претпоставку да,

сходно општим одликама утицаја јавног мњења и својеврсног притиска јавности на ток судских поступака, таква ситуација и у овом случају може бити последица интензивног фокусирања медија на наведени криминалитет, као и (управо размотрене) повишене забринутости становништва. Иако се у домену криминалне политике могу пронаћи разлози за целисходност таквог поступања, из формалноправне (али и правно-етичке) позиције, описано опхођење није прихватљиво. Како у контексту нацистичко-фашистичких, тако и у погледу свих осталих стигматизованих садржаја који привлаче пажњу јавности, треба подсетити да свако истоврсно кривично дело и његов учинилац заслужују једнако ефикасно и делотворно сузбијање и санкционисање, независно од тога да ли је дело привукло на себе публицитет или није. Тиме се уједно избегава и чињење неправде оштећеним лицима у случају „обичних“, тј. друштвено неекспонираних злочина, будући да је за лица оштећена таквим кривичним делима настала штета једнака независно од присуства или одсуства описаног публицитета, а неретко (у случају да није реч о размотреним специјализованим кривичним делима) и независно од присуства евентуалних нацистичких/фашистичких ставова код учинилаца конкретних злочина.

Литература:

1. B92 [autor nije naveden] (2006): Osuđeni članovi Nacionalnog stroja, *B92*, 10.11.2006, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2006&mm=11&dd=10&nav_id=219380, pristup: 26.06.2017.
2. B92 [autor nije naveden] (2012): Bečej: Skinhedi pravili incidente, *B92*, 03.10.2012, http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2012&mm=10&dd=03&nav_category=16&nav_id=648459, pristup: 15.06.2017.
3. B. M. (2012): U bečejskom rok kafeu Flojd: Skinhedi sa obeležjima Velike Mađarske izazvali incidente, Bečejski mozaik online, 12.10.2012, <http://becejski-mozaik.co.rs/becej/4263-u-becejskom-rok-kafeu-flojd-skinhedi-sa-obelezjima-velike-madarske-izazvali-incidente>, pristup: 15.06.2017.
4. Brajović, Petar (1977): *Jugoslavija u Drugom svetskom ratu*, Borba, Beograd.
5. Cheles, Luciano; Ferguson, Ronnie; Vaughan, Michalina (1995): *The Far Right in Western and Eastern Europe*, Longman Publishing Group, Harlow.
6. Del Boca, Angelo; Giovana, Mario (1969): *Fascism Today: A World Survey*, Pantheon Books, New York.
7. H. D. (2006): Osuđeni pripadnici „Nacionalnog stroja“, Blic Online, 11.11.2006, <http://www.blic.rs/vesti/hronika/osudeni-pripadnici-nacionalnog-stroja/22nd3j3>, pristup: 26.06.2017.
8. Harris, Geoff (1994): *The Dark Side of Europe: The Extreme Right Today*, Edinburgh University Press, Edinburgh.
9. Hockenos, Paul (1994): *Free to Hate: The Rise of the Right in Post-Communist Eastern Europe*, Routledge, London.
10. Kaplan, Jeffrey (2000): *Encyclopedia of White Power: A Sourcebook on the Radical Racist Right*, Rowman & Littlefield Pub Inc, Lanham.
11. Kitschelt, Herbert (1997): *The Radical Right in Western Europe: A Comparative Analysis*, University of Michigan Press, Ann Arbor.

12. Lee, Martin. A. (1997): *The Beast Reawakens*, Little, Brown and Company, New York.
13. Mirnić, Josip (1963): Sistem fašističke okupacije u Bačkoj i Baranji : mađarska okupacija jugoslovenskih zemalja, *Zbornik za društvene nauke*, Novi Sad, str. 5-62.
14. Mondo [autor nije naveden] (2012): Uhapšeni desničari zbog divljanja po Temerinu, *Mondo*, 23.10.2012, <http://mondo.rs/a265080/Info/Drustvo/Uhapšeni-desničari-zbog-divljanja-po-Temerinu.html>, pristup: 21.06.2017.
15. M. S. (2001): Obračun dve grupe skinhedsa u Novom Sadu - mladić izboden nožem, *Glas javnosti*, 02.11.2001, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2001/11/02/srpski/H01110105.shtml>, pristup: 17.05.2017.
16. RTS [autor nije naveden] (2009): Vrhovni sud potvrdio kaznu Goranu Davidoviću, *RTS*, 03.03.2009, <http://www.rts.rs/page/stories/sr/story/135/hronika/47838/vrhovni-sud-potvrdio-kaznu-goranu-davidovicu.html>, pristup: 26.06.2017.
17. RTV [autor nije naveden] (2011): Pretučeni srpski mladići u Temerinu, *RTV*, 16.09.2011, http://www.rtv.rs/sr_lat/hronika/pretučeni-srpski-mladici-u-temerinu-273528.html, pristup: 21.06.2017.
18. RTV [autor nije naveden] (2012): Pripadnici "64 županije" napali Srbe u Temerinu, *RTV*, 22.10.2012, http://www.rtv.rs/sr_lat/vojvodina/pripadnici-64-zupanije-napali-srbe-u-temerinu_348735.html, pristup: 21.06.2017.
19. RTV [autor nije naveden] (2012): Mađarski skinhedi izazvali incidente u Bečeju, *RTV*, 03.10.2012, http://www.rtv.rs/sr_ci/vojvodina/madžarski-skinhedi-izazvali-incidente-u-beceju_345512.html, pristup: 15.06.2017.
20. RTV [autor nije naveden] (2014): Maloletniku dve godine zatvora zbog ubistva, *RTV*, 29.08.2014, http://rtv.rs/sr_lat/vojvodina/novi-sad/maloletniku-dve-godine-zatvora-zbog-ubistva_514595.html, pristup: 16.06.2017.
21. S. H. (2015): Nastavlja se sudski proces protiv Nacionalnog stroja, *Dnevnik*, 27.10.2015, <https://www.dnevnik.rs/hronika/nastavlja-se-sudski-proces-protiv-nacionalnog-stroja>, pristup: 26.06.2017.
22. S. T, A. R. (2007): Skinhedsi ubili izbeglicu, *Glas javnosti*, 12.06.2007, <http://arhiva.glas-javnosti.rs/arhiva/2007/06/12/srpski/H07061103.shtml>, pristup: 21.06.2017.
23. Šper, Darko (2015): Tužilaštvo odustalo od daljeg gonjenja većine neonacista, *Vojvođanski istraživačko-analitički centar*, 27.10.2015, <http://voice.org.rs/tuzilastvo-odustalo-od-daljeg-gonjenja-vecine-neonacista/>, pristup: 26.06.2017.
24. Šper, Darko (2016): Minimalne kazne za neonaciste jer su „iskreni, mladi i nezaposleni“, *Vojvođanski istraživačko-analitički centar*, 30.11.2016, <http://voice.org.rs/minimalne-kazne-za-neonaciste-jer-su-iskreni-mladi-i-nezaposleni/>, pristup: 26.06.2017.
25. Terzić, Velimir (1982): *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941: uzroci i posledice poraza I-II*, Narodna knjiga, Beograd.
26. Veg, Šandor (1963): Sistem nemačke okupacione vlasti u Banatu : 1941-1944, *Zbornik za društvene nauke*, Novi Sad, str. 63-104.
27. Vukelić, Petar (1963): Okupaciona vlast i sistem nacionalne diskriminacije u Sremu za vreme "Nezavisne države Hrvatske": "Nezavisna Država Hrvatska", *Zbornik za društvene nauke*, Novi Sad, str. 105-138.
28. Vuković, Boris (2013): Svedočenje: Tinejdžer ubijen zato što je Rom, *Blic Online*, 09.04.2013, <http://www.blic.rs/vesti/hronika/svedocenje-tinejdzer-ubijen-zato-sto-je-rom/ef2b01g>, pristup: 16.06.2017.
29. Vuković, Boris (2014): Ubici Ervina Bilickog dve godine zatvora, *Blic Online*, 29.08.2014, <http://www.blic.rs/vesti/hronika/ubici-ervina-bilickog-dve-godine-zatvora/dqlx06x>, pristup: 16.06.2017.
30. Zejneli, Z. (2007): I "skinhedsi" osumnjičeni za ubistvo u Crvenki, *Politika*, 13.06.2017.

CRIME RELATED TO NEO-NAZI AND NEO-FASCIST SUBCULTURAL GROUPS IN VOJVODINA

Summary: This paper deals with the issues concerning neo-Nazi and neo-fascist subcultural groups on the territory of the Autonomous Province of Vojvodina. The research focuses on the legal (criminal law specifically) and criminological aspects of their actions. In the first chapter, the historical background of Nazism and fascism in Vojvodina, as well as the possible reasons for their actualization in modern society were considered. Within the second chapter, selected examples of criminal acts registered in the criminal practice of several cities of Vojvodina are presented. The third part is dedicated to identification and analysis of the legal features of some of the characteristic crimes. In the final part, the author noticed regularities regarding the general patterns of formation and criminal activity of the mentioned groups, as well as regarding their specific local features. Among other conclusions, it was noticed that the crimes committed by members of neo-Nazi and neo-fascist groups are very diverse both by legal and criminological criteria. Within this heterogeneous crime sphere, the following criminal categories are represented: crimes against life and body, against the freedom and rights of man and citizen, crimes against honor and reputation, crimes against property, against general safety of people and property, crimes against constitutional order and security of the Republic of Serbia, crimes against public order and peace.

Key words: Nazism, fascism, hatred, intolerance, discrimination, subculture, crime

САША С. МАРКОВИЋ*
ЖЕЉКО У. ВУЧКОВИЋ**
Педагошки факултет у Сомбору
Сомбор

УДК 94(497.113):323.1(=163.41)
Монографска студија
Примљен: 15.09.2017
Одобрен: 30.10.2017
Страна: 201-210

КОМПРАДОРСКА ИСКУШЕЊА ЕЛИТЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА ИДЕНТИТЕТ СРБА У ВОЈВОДИНИ – ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

Сажетак: Наредне године навршава се 170 година од формирања Војводства српског, односно Војводине као територијално-административне целине Срба на простору Хабзбуршког царства. Овај догађаја одиграо се у време револуционарних превирања у царству и био је последица јачања српске националне идеје и аутономних погледа у околностима вишенационалне државе. Првобитни успех, услед следа историјских догађаја и интереса Монархије преиначен је у верско-просветну аутономију ограниченог домета. У том контексту национални романтизам који је промовисан у делатности српских политичара и омладине, либерално орјентисаних био је неприхватљив за нову националну и државну политику сада дуалне монархије – Аустро-Угарске. Упркос визији слободне српске националне државе, знатан део ондашње српске елите био је спреман да идеје о слободи напусти и прилагоди се политичкој реалности. Међу њима било је и оних који су из лојалности прелазили у подаништво често и одричући се свог националног идентитета. Њихови ставови били су изложени критици родољубивих представника српске политичке елите, али су они, из себи својствених разлога и интереса остали доследни у прилагођавању до асимилације. Развој политичке историје у овом правцу указивао је на нестабилни идентитет и доприносио је продору хипокризије која опет може да дестабилизује геополитичку ситуацију.

Кључне речи: елита, политика, вредност, слабост, идентитет

Живот Срба на простору Хабзбуршке монархије касније Аустро-Угарске монархије, до њеног нестанка био је оптерећен бројним искушењима чије је трајање правазилазило и вишевековни временски период. Обесправљени од Отоманске империје, и склони несигурном савезништву са Аустријом, а све ради коначне слободе и обнове самосталне државе узорно окренуте средњевековној држави Немањића, Срби са простора својих завичаја су често историјски ризиковали и најчешће трпели услед неуспеха због превеликог ризика.

* milnik.markovic@gmail.com

** zeljko.sombor@yahoo.com

Потискивање Срба у правцу југ-север, имао је и данас има далекосежне последице по геополитички положај и директно је повезан са националном дискриминацијом али и демографском девастацијом српског народа. Познајући историју народа на Балканском полуострву и њихову изложеност разним милитантно-освајачким насртајима, није било мудро за очекивати да ће Срби бити предмет освајачки мање усмерене пажње. Почетком 19. века, када борба за државну самосталност добија на значају и када се развија национална идеја, Срби, из разлога живота у будућности, све више траже своје узоре у прошлости. Почињу да се подржавају истраживања прошлости која би требала да дају јаснију слику о историјском путу Срба, њиховом току и местима успешног премошћавања кризних и тешких ситуација. Уз ослонац на очуван идентитет у традицији Српске православне цркве, Срби су прихватили и процес модернизације и суочили се са просветитељством и његовим захтевима за секуларизацијом друштва. Отпор који је том приликом пружан није значајно доминацију традиције до њене мистификације, већ забринутост која је спутавала неке постојеће обрасце просветитељске делатности који су, ударом на цркву могли да уруше континуитет очуваног српског идентитета. Промене су прихватили водеће интелектуалци и у црквеним круговима попут Павла Платона Атанацковића¹ и покушавали су да разумеју аргумент критике упућен манифестацији клерикализма.² Револуционарне године 1848/49. као прилично закаснили, али ипак остварени одјек Француске буржоаске револуције утицале су и на развој националне идеје код Срба „пречана“. Мајска скупштина 1848. у Сремским Карловцима била је практични народни и политички догађај који је сведочио о институционалом и одговорном развоју идеје о самосталној српској држави. Вештина, али пре свега перфидност Аустријске дипломатије редуковали су интерес српских револуционара и, временом потчинице њене националне амбиције. Бројни представници српске елите су на централистичку одлучност Беча одговорили изразима лојалности – што је донекле било и разумљиво, али су многи постали и конформисти без ограничења. Један, потцењивачки никако занемарљив део српске елите је тумачио да је критичко мишљење, које и у актуелној интерпретацији укључује вредност интелектуалног поштења и отворености, аутономије и самокритичности, преданост потрази за истином и осетљивост на контекст (Ennis, 2011) постало оптерећујући баласт у личној амбицији, привилегијама, државном напредовању и материјалном благостању. Суочавање са овим проблемима захтевало је велику одговорност и било је повезано са ризиком друштвеног одбацивања и наметнуте анонимности. Постојећа претња, уколико се није довољно озбиљно узимала у обзир могла је да прерасте у свакидашње очекивано стање чија је крајња последица могла да буде асимилација српске грађанске елите, а потом и обезглављеног народа. Ипак, иако је таква тенденција бележила своје континуирано присуство, поне-

¹ „Старина ваља да се течаемь времена прегледа и чисти но не ваља да се брзоплетно мњня, крњи, шкопи“; Платон Атанацковић, *Принось родолюбивыхъ мыслій на жертвеникъ народнога напредка*, у Новом Саду, 1864.

² „Али у целини беше наше калуђерство без систематског и солидног образовања, без науке, те због тога и без дубљег душевног живота, без виших идеја, без тежње за интензивнијом културом...“; Тихомир Остојић, *Живот Доситеја Обрадовића*, Књижара С.Б. Цвијановића, Београд, 1911, стр. 124.

кад и бујање, на њу су упозоравали нарочито млади људи, либерално орјентисани и национално-романтичарски задојени. Национално усхићење било је усредсређено на развоју појма народности који је, заправо највиши облик остварења националне идеје. „Народност је вечна љубав за слободу, за право на напредак.“ (Скерлић, 1906) Био је то поглед у будућност који је намеравао да све инспиреше надахнућем народног јединства и слободарске мисије. „Први и главни задатак омладине састојао се у буђењу народне свести и патриотског одушевљења.“ (Јовановић, 1923: 394) Идејни творац националног романтизма био је Владимир Јовановић (1833 – 1922.)³ У својим чланцима и иступима, Јовановић је упозоравао на компрадорске склоности српске интелектуалне елите и, уз демонстрацију трезвеног погледа се залагао за одговоран приступ који се суочава са проблемима и не подлеже утицајима. „Мудрост налаже да се у несрећи глава погне, али не толико да се под њом сломије, него да она прелети преко ње. Дух који подиже народ из несреће, није онај који само сноси зло и повија се за околностима, него је онај који се одупире злу, и тежи да над околностима влада. Мудровање о спољашњим условима опстанка иде само на то, да се прикупи снага за одсудни час; а не никако на то, да се она жива сатре и сахрани.“⁴ Последица неуспеха у одговорном и уравнотеженом приступу националној идеји и самосталној државној доктрини биле су видљиве, пре свега у политичком и страначком животу код Срба. „Партајско интриговање“⁵ је превладало над развојем политичке мисли која је била утемељена на образовању и новим сазнањима. „Клике“, како је Владимир Јовановић називао разноврсно страначко удруживање било је прибежиште утилитариста, а не искрених поборника друштвених идеја. Не мали број „клика“⁶ сведочио је о успешном прилагођавању кетманског карактера који „на широком пољу властољубивости, саможивости, страсти и грехова таборе противу општег интереса и јавне правде.“⁷ Оваква непривратљива ситуација у политичком животу Срба била је последица потпуног удаљавања представника српске политичке елите од изворних вредности сопственог народа и прихватања ставова других народа. Ти „готовани“ који „чекају да све готово споља дође“, својим активностима су нарушили традиционални систем вредности на који Омладинац треба да се ослони, а чија је персонификација био термин „Србенда“⁸. „У јавном животу Србенда хоће да се троши на опште народне потребе и на оно што је свему

³ Ближе види и: Андрија Стојковић, *Филозофски погледи Владимира Јовановића*, 1972; Душан Батаковић: „Владимир Јовановић: апостол либерализма у Србији“, *Либерална мисао у Србији*, ЦУПС, Београд, 2001.

⁴ Владимир Јовановић, чланак „Основи снаге и величине српске“, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 196.

⁵ Владимир Јовановић, чланак „Србенда и готовани“, Владимир Јовановић, *Изабрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 105.

⁶ Препознате клике су: дворска клика, Великашка клика, Династијске клике, Клика протува, Клика „златне средине“, Клика проданих душа или крокодилска клика, црна клика...; Владимир Јовановић, чланак „Клике и странке у Срба“, *Застава*, број 26, 28. март 1869.

⁷ Владимир Јовановић, чланак „Клике и странке у Срба“, *Застава*, број 26, 28. март 1869.

⁸ „Људи добрих и благих свуд има много; само да човек гледа са своје стране да је поштен, некористољубив, добар и разуман и по овоме да се са људима влада, пак онда они који су умерено добро, њему ће сасвим бити добри.“; Милан Кујунџић, „Филозофија у Срба“, *Гласник српског ученог друштва*, број 23, 1868, Београд, 155-239, стр. 193.

народу од користи, готован хоће да зна само за свој лични укус.⁹ Одговорна, институционално утемељена, демократски орјентисана, модерно организована и политички прихватљива држава слободних грађана била је визија овог политичког становишта Срба и из Војводине. Ипак, до њеног остварења била је потребна дуготрајна борба са неизвесним исходом. „Задремале умне силе народа“¹⁰ биле су добар предуслов за однарођавање Срба. У околностима постојања Закона о народности из 1868. и тенденције његовог препуштања мађарском национализму, одлучујуће преко школства и омогућавања остварења амбиција једино путем успона на државним лествицама Угарске, асимилација је била најозбиљнији денационални процес Срба. Озбиљно узимајући у обзир овако тешку ситуацију, Ђорђе Натошевић школски надзорник и реформатор српског школства у Аустро-Угарској монархији је и написао упозорајући текст *За што наш народ у Аустрији пропада*. Анализирајући врло тешку друштвену, привредну, демографску, породичну и културну ситуацију код Срба, Натошевић је, можда за разлику од устаљеног, за ово неодрживо стање тражио узроке, пре свега у немарности својих сународника. „Тако је жалосно стање код нас свуда и у сва чему.“¹¹ Он је упозоравао и на морално и на материјално пропадање, али и на нестајање. „Ми пропадамо морално и материјално, и нестаје нас што се нерађамо и што се одрађамо.“¹² „Натошевићевој критички били су подложни сви слојеви српског друштва и његове институције – црквене и културне, а пре свих Матица српска.¹³ Декаденција и национално ниподаштавање били су примерна понашања која су се вредновала као успех у социјалној средини Монархије. „Чим ко од нас стран језик који научи, одма свој мање више побаци... тако се сами од себе и од свога утуђујемо, удаљујемо, одрођавамо.“¹⁴ Осим тога, Натошевић је критиковао и конфесионално лицемерје и верску недоследност препознатљиву код својих сународника. „Много се наших погуби и у туђој цркви. И овога чуда има само код нас.“¹⁵ Бекство од сопственог идентитета као крупна препозната слабост било је највећа препрека развоју српског народа. У његовој суштини налази се недостатак образовања и просветитељска неафирмисаност традиционалних вредности српског народа. „А шта је узрок свему овом ? Неизображење па ма колико се ко од нас својим знањем разметао, све је оно само лаж и варање, само прецењивање оне мрве знања...“¹⁶ Из недостојног негованог знања и жеље за образовањем, Натошевић је сматрао да проистичу сви „искварени“ насртаји на традиционални начин

⁹ Владимир Јовановић, чланак „Србенда и готован“; Владимир Јовановић, *Избрани списи*, Службени гласник, Београд, 2011, стр. 103.

¹⁰ Ђорђе Бајић, „Тихомир Остојић као писац уџбеника историје српске књижевности“, *Зборник Матице српске за књижевност и језик*, књига XIII, свеска I, Матица српска, Нови Сад, 1965, стр. 160.

¹¹ Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Библиотека Исидоријана, Београд, 2007, стр. 70.

¹² Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Нови Сад, 1867, стр. 1.

¹³ „Код оволиких наших потреба и код фонда намењена за издавање користних за народ књига, није Матица... баш наваљивала, него је ћутала...“; Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Библиотека Исидоријана, Београд, 2007, стр. 90.

¹⁴ Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Библиотека Исидоријана, Београд, 2007, стр. 71.

¹⁵ Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Нови Сад, 1867, стр.37.

¹⁶ Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Нови Сад, 1867, стр. 11.

живота. Узурпирана је породица, млади људи су се олакомили и препустили се уживању без намере да преузму одговорност одраслог човека који негује пород. „Са раскалашна живота и бекрилука пре женидбе, многи не могу ни да добију деце...небројено деце и одраслијих помре у нас пре времена.“¹⁷ На ове озбиљне социјалне проблеме надовезују се и каснији наши интелектуалци којима је стало до суочавања са сопственим недостацима и до њиховог решавања. „Позната је ствар да су наша гробља пуна и препуна мале деце. Државна статистика Угарске тврди да међу свима народима највише Срби сахрањују малу dedu до 5 година. Све је то последица незнања, неумења наше сељанке.“¹⁸ За Натошевића је основни проблем био у томе што су поменути недостаци видљиви, не код обичног народа већ код његових интелектуалних представника. „Па ова немарња за своје и гажења својега, а тиме себе самога, није код простоте, него више код оних који би имали бити пример и огледало љубави својега.“¹⁹ Отуђење интелигенције било је разлог упозоравајућем стању за опстанак народа. „Наши благородници, како се одметнуше, не знају више ни шта су ни чији су...“²⁰ Несигурност у сопствени идентитет и намера да се од њега побегне омогућили су бројне злоупотребе добронамерног карактера српског народа. Оне иду до граница неприхватљивог фалсификата у сврху стварања новог идентитета, шовинистички расположеном према српству. „...Наша браћа Хрвати...од како дођоше до власти, не знају више за Србе на овој страни: то су само Хрвати и Доситеј Обрадовић је био Хрват...па како сад и језик наш узеше и казују да је њиов, још који час па ће нас избрисати из народа, тако нас волу: оће браћа заједно с језиком да нас украду, нека има и оваква примера у историји и то на нама.“²¹ Натошевићева упозорења настала у отвореном суочавању са сопственим недостацима, пре стопедесет година више говоре о спремности за решавањем проблема и улазак у коштац са не тако ружичастом ситуацијом, и сведоче о бекству од самообмана и илузије о сопственој величини и словенској узајамности.

На прагу ове критике, уз уважавање чврсте опредељености за образовање као предуслову свих услова, и каснији припадници српске интелигенције, на прелазу векова трудили су се да надахну потрагу за идентитетом. Критикујући конзервативну улогу Матице српске, као најутицајније културне институције код Срба, мислећи појединци попут Јована Радоњића, Станоја Станојевића, Милутина Јакшића, Радивоја Врховца, Тихомира Остојића инститирали су на образовној мисији елите. „Свесна интелигенција сваког европског народа ради на том, да књигом унесе своје идеје у народ, да га њиме пробуди, освети и упуту напретку. Српска би интелигенција више него икоја имала разлог да се о том послу бави.“²² Национално опредељена српска политичка елита, међутим, иако је често критички била орјентисана према званичној дискрими-

¹⁷ Исто, стр. 30.

¹⁸ Тихомир Остојић, *Матичине књиге за народ за образовање сељачке жене*, Рукописно одељење Матице српске (у даљем тексту РОМС), М 1802.

¹⁹ Ђорђе Натошевић, *За што наш народ у Аустрији пропада*, Нови Сад, 1867, стр.39.

²⁰ Исто,стр. 41.

²¹ Исто, стр. 41.

²² Конференција у Матици српској о 'књигама за народ', Тихомир Остојић, *Извештај референта Редакцијског одбора*, Нови Сад, 1902, стр.6 и 7.

наторској државној политици Аустро-Угарске монархије, својим делима је побијала своју речитост и тиме, својим популизмом нудила народу бројна разочарења. Понуђени образац антагонистичког односа „свега другог“ у односу на прокламовано, најчешће фолклорно „српство“ говорио је о аутизму и опсени клаустрофобичних појединаца чије је крајње уточиште постајао други национални идентитет. Из тврдоглавог традиционализма, најчешће се прелазило у отворено капитуланство и одбојност према свему до тада прихватљивом. Уз тај преображај најчешће је ишла острашћена реторика одрицања и покајничка молба за прихватање заблуделог али спашеног.

Да би се то избегло било је потребно да српска елита негује процес стицања нових сазнања и то истовремено у упознавању са сопственим епистемолошким дометима као и у отворености према оном што долази изван граница домишљатости Срба. Овај процес треба да се одвија истовремено и у потпуном прожимању сазнања која у њему настају. Њихов сусрет их поставља у контекст одрживог или супротног томе. „Национална снага једног народа не показује се у тврдоглавом одбацивању свега што је страно, него у самосталности, којом она све што је у битности сродно и употребљиво прилагоди својем бићу, подреди га и стварајући употреби за национална дела.“²³ Успех у овоме био је до краја неизвестан јер су се многи, умишљећи у значај сопствене величине сматрали да је њихов рад културна мисија за народ, а заправо се радило о задовољењу форме која је, уместо подстицању знатижеље за образовањем, стварала мантру незадовољства и одбацивања. У једном тренутку у Матици српској је постојала тенденција прекомерног штампања сувопарних књига чији је ефекат у смислу образовања народа био минималан или контрапродуктиван. На то су упозоравали и угледни чланови Матице који су се слагали са намерама Тихомира Остојића. „Матица је постала читаво предузеће за писање и штампање књига и на крају карајева већина књига матичиних су за народ мртва мудрост, јер нема ко да их чита, јер их не разуме онај који чита, јер онај који их разуме то већ зна из другог бољег извора.“²⁴ Овакав утилистаристички приступ обесмишљавао је замах хуманости у развоју српске националне идеје. „Сва питања националне политике и патриотизма своде се мени ... на ово: колики ће бити педаљ земље што ће га хуманизовати људи што говоре нашим језиком.“²⁵ Такав однос квазиинтелигенцији²⁶ је нудио илузију мисаоног вођства народа, а у стварности је стварао поданике међу Србима који су нова сазнања доживљавали као непожељни баласт, а асимилаторске захтеве Аустро-Угарске власти као неизбежну неминовност.²⁷ Овако формирану си-

²³ Тихомир Остојић, *Историја српске књижевности*, Издавачка књижарница Геце Кона, Београд, 1923, стр. 5.

²⁴ Радивој Симоновић, *Пред Скупштину Матице српске у Сомбору 1907*, Штампарија М. Бикара и другова, Сомбор, 8. септембар, 1907, стр. 12, РОМС М 1599

²⁵ Васа Стајић, „О хуманистичкој култури“, 1905; Арпад Лебл, *Политички лик Васа Стајића*, Нови Сад, 1963, стр. 79.

²⁶ „А извор свега зла је неспособност наше интелигенције.“; Тихомир Остојић, *Задаци српске интелигенције*, РОМС,

²⁷ „Мађарски државници, на челу са Апоњијем, веровали су да ће се на основу овога школског закона све националне мањине Угарске у времену од 40 година потпуно помађарити“; Димитрије Кириловић, *Помађаривање у бившој Угарској*, Нови Сад, 1935, стр. 58.

туаију, компрадори – њени креатори, су користили као идеалан изговор за своје политичке каријере правдајући своје поступке испразном националистичком реториком о очувању српства. Недовољно амбициозни и у одређеној мери пацификовани, они су умели и да разочарају у доследности своје малодушности. „Драги госпару, Ја се надам да Вас кр. Угарски суд није послао за браву, јер ће се бити увјерио да сте Ви добар патриота. Молим Вас да ми одмах јавите као је ствар свршила, јер ако Вас је суд нашао кривим, нећу више да имам са Вама посла – ви знате да у таким питањима ја не знам за шалу.“²⁸ Међутим, у околностима победе војске Краљевине Србије и њеног тријумфалног уласка на простор Војводине, став се мења. Та промена је имала облик потпуне ирационалне преданости у форми егзалтације, а како би прикрила раније капитуланство. „Драги госпару, Ми овде умрећемо од веселја! Дошло је и наше време! Боже мој, хвала ти да сам га доживео! Не могу више да мирно радим ни да мирно седим тако сам узрујан чекајући шта ће сваки дан донети, јер сваки доноси нешто!“²⁹ Ова појава није била непозната и није била без критике. У том критизерском напору се нарочито истицао писац Вељко Петровић. Он је још раније упозоравао на изузетну рањивост српског идентитета услед приклањања. „Добром и мудро тактиком можда би још могли спасити млађу омладину у Сомбору из мочваре локалне апатије не само према свему што је српско, но уопће према свему, што је лепо, племенито и узвишено.“³⁰ Петровићева „искреност до бруталности“³¹ упечатљиво је дошла до изражаја у његовој пјесми *Војводино стара, зар ти немаш стида?*

Критикујући политиканство³² и страначки конформизам³³, Петровић је спочитавао највећем делу српске политичке елите да је издала националне интересе Срба и да је њен циљ била асимилација идентитета Срба у идеју мађарског политичког народа. Резигниран, он је писао да српски политички представници „кукавичлук крсте политиком ума“. Немоћ је за Вељка Петрови-

²⁸ Писмо Милана Решетара Тихомиру Остојићу, *О приликама током Првог светског рата*, Беч, 6. 04. 1915, РОМС, 11344.

²⁹ Писмо Милана Решетара Тихомиру Остојићу, *Одушевљење поводом пропасти Аустрије*, Беч, 13.10. 1918, РОМС, 6412.

³⁰ Писмо Вељка Петровића Тихомиру Остојићу, *Културни живот Сомбораца и Срба уопште*, Сомбор, 24. 07, 1905, РОМС; 6075.

³¹ Тихомир Остојић, „Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине“, *Летопис Матице српске*, књига 300, за године 1914-1921, Нови Сад, 1921, 34-60, стр. 57.

³² О свакидашњем лицемерном политичком понашању сведоче бројна запажања. „Но ми се не чудимо, шта више, ми појмимо и правдамо дотичног господина. Та за бога он је у добу Нике Максимовића из начела био народњак; после је из начела био Апоњијевац, опет после из чврстог начела владин човек; наскоро затим био је из начела за истог оног Пају Дракулића, за која је пре тога из начела најжешће агитовао...Ма шта да је он је то из чистог начела и убеђења. Па може ли се замерити човеку, који је толико година све могуће и немогуће политичке салтомортале чинио из чистог начела – да је и сад из непогазивог уверења – стара кваренада.“; Јован Лалошевић, „Записци“, *Слога*, бр. 15, 9 (22) април 1906.

³³ „Политику већ нико не искорени из живота народа. она сама по себи и није зло. таква она постаје тек онда кад у себе упије све сокове народног организма, прогута све културне, просветилачке тежње, кад веже и паралише сваки други покрет. таквих искључиво партијских људи има међу школованим Србима...“; Васа Стајић: „Српска читаоница у Сомбору“, 1909; Арпад Лелбл, нав. дело, стр. 91.

ћа била очигледна и слуганство и подаништво су били озбиљна и остварена претња³⁴ коју је једину Краљевина Србија, својим војним успехом спречила да се оствари у потпуности. Тај војни успех био је остварен уз велике жртве и зато су очекивања била велика. Егзалтација Срба, „кукавички“³⁵ понетих је пријала и дојмила, али је њена неуравнотеженост указивала на слабост, а не приврженост српству. На то је упозоравао и Васа Стајић који је критиковао националистички популизам који се појавио у време победе војске Краљевине Србије. Он је сматрао да је његова демонстрација била пре театралност која озбиљно доводи у сумњу контекст родољубља. Тим пре уколико су ту родољубивост демонстрирали исти они политички делатници код Срба који су, у околностима Аустро-Угарске државне владавине били њени верни поданици спремни да одбаце своју националну идеју. „У прве дане ослобођења стадоше се јављати прохтеви племенске хегемоније, пансрбизма. већином људи који су се компромитовали служећи немачко-мађарској неправди, хтедоше се преко ноћи опрати, нудећи Београду своје услуге против Загреба, вичући нетрпељивост и мржњу. Противници мале Србије стадоше проповедати велику Србију и викали: доле југославија! Било, не поновило се!“³⁶ Упозоравајућа самокритика, на коју смо овом приликом инсистирали, а која је потицала од познатих јавних делатника међу Србима најчешће, у тумачењу прошлости је прихватана као становиште национално свесне друштвене елите код Срба „пречана“. Много ређа је ситуација да при историографској анализи ових казивања заинтересовани читаоци добију холистички приступ о приликама о којима се говори. Наиме, често се изостављала констатација коме је била упућена критика, односно обиму и бројности оних који су били спремни да родољубље и развој националне идеје разматрају кроз становиште патриотизма и оданости Аустро-Угарској монархији. Парцијализам у приступу и свесно избегавање целовитијег приступа ипак није могло да избрише сазнање о забрињавајућем броју спремних за компрадорски приступ. Избегавање приче о њима није онемогућило развој комформизма и подређености, већ је истрајност у фабули о прошлости у којој постоје једино они који савременом концепту одговарају управо неговало и подстицало постојање супротног става и његов експлозивни наступ у одређеном тренутку. Кретање развоја идентитета српског народа од капитуланства до егзалтације, при чему су исти актери и једне и друге појаве говори о слабостима националне идеје Срба и са простора Војводине и недовољне спремности да се суочимо са њеним недостацима .

³⁴ „...Не мичу они славни политичари око бивше Заставе и Браника...Где су сада?“, *Писмо Милана Кашанина Тихомиру Остојићу*, 22. октобар 1918, РОМС, 5544.

³⁵ „Ми смо кукавице којима је српство само на језику, а када би требало делом, па и главом и крвљу посведочити то – онда се одричемо и имена свог.“; *О првим данима рата, по сећањима др Јована Јоце Лалашевића*, Историјски архив Сомбор, Ф-56, инв. број 549

³⁶ Васа Стајић, „Државнотворна просвета“, *Панчевац*, 13. и 14. 07. 1919.

Литература:

1. Атанацковић П. (1864): *Приносъ родолюбивыхъ мыслѣи на жертвеникъ народнога напредка*, у Новом Саду, 1864.
2. Бајић Ђ. (1965): „Тихомир Остојић као писач удѣбеника историје српске књижевности“, *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik*, knjiga XIII, sveska I, Matica srpska, Novi Sad.
3. Батаковић Д. (2001): „Владимир Јовановић: апостол либерализма у Србији“, *Liberalna misao u Srbiji*, CUPS, Beograd.
4. Ennis, Robert H. (2011): „The Nature of Critical Thinking: An Outline of Critical Thinking Dispositions and Abilities“. Dostupno na: http://faculty.education.illinois.edu/rhennis/documents/TheNatureofCriticalThinking_51711_000.pdf [17. 3. 2017.]
5. Јовановић В. (1870): *Основи снаге и величине српске*, Млада србадија, број 3, 15. јун, Нови Сад.
6. Јовановић В. (2011): „Основи снаге и величине српске“, *Izabrani spisi*, Службени гласник, Београд.
7. Јовановић В. (2011): „Србѣнда и готован“, Владимир Јовановић, *Izabrani spisi*, Службени гласник, Београд.
8. Јовановић В. (1869): „Клике и странке у Срба“, *Zastava*, број 26, 28. март.
9. Јовановић С. (1923): *Друга влада Милоша и Михаила*; Геча Кон, Београд.
10. Јовановић С. (2009): *Културни образац*, Стубови културе.
11. Лалошевић Ј. (1914): *О првим данима рата, по сећањима др Јована Јоце Лалошевића*, Историјски архив Сомбор, F-56, inv. број 549.
12. Лебл А. (1963): *Политички лик Вазе Стајића*, Proges, Нови Сад.
13. Марковић С. (2016): *Васа Стајић*, Prometej, Нови Сад.
14. Натошевић Ђ. (1867): *За што наш народ у Аустрији пропада*, Нови Сад.
15. Остојић Т. (1921), „Народна мисао, идеја ослобођења и уједињења у историји и књижевности Војводине“, *Letopis Matice srpske*, књига 300, за године 1914-1921, Нови Сад, 1 стр. 34-60.
16. Остојић Т. (1911) : *Живот Доситеја Обрадовића*, Књиџара С.Б. Цвијановића, Београд.
17. Остојић Т. (1905): *Матићине књиџе за народ за образовање сељачке ђене*, ROMS, М 1802.
18. Остојић Т. (1902): *Извѣштај референта Редакцијског одбора*, Нови Сад, 1902
19. Остојић Т. (1923): *Историја српске књижевности*, Издавачка књиџарница Геце Кона, Београд.
20. Стајић В. (1919): „Државнотворна проsvета“, *Pančevac*, 13. и 14. 07.
21. Симоновић Р. (1907): *Пред Скупшћину Матиче српске у Сомбору 1907*, Штампарија М. Бикара и другова, Сомбор, 8. септембар, ROMS М 1599.
22. Стојковић А (1972): *Филозофски погледи Владимира Јовановића*.
23. Скерлић Ј. (1906): *Омладина и њена књижевност 1848 – 1871*, Српска краљевска академија, Београд.

Историјски архив Сомбор:

1. Рукописно одељење Матиче српске

COMPRADOR TEMPTATION ELITE AND THEIR IMPACT ON IDENTITY SERBS IN VOJVODINA – HISTORICAL BACKGROUND

Summary: Next year, it will have been 170 years since the constitution of Serbian Dukedom, that is Vojvodina, as a territorial and administrative constituent of Serbs in the Hapsburg Monarchy. This event occurred in the time of revolutionary turmoil in the monarchy - a consequence of strengthening of the Serbian national idea and autonomous attitudes in the times of multinational state. Initial success was amended into religious and educational autonomy of limited range, which effected from historical circumstances and political interest. In such circumstances, the national romanticism which was promoted into endeavors of Serbian politicians and liberally oriented youth was unacceptable to the new national and state policy of now dual monarchy - of Austria and Hungary. Despite the vision of free Serbian national state, the significant part of thenceforth Serbian elite was ready to abandon the idea of freedom and acknowledge the political reality. Among them there were those who loyalty turned to subjectedness, often abandoning their national identity. Their political attitudes were the subject of criticism of patriotic representatives of Serbian political elite, but they remained slid by adaptation to assimilation. The development of political history in this direction was a sign of instable identity traits and was a trigger to hypocrisy, which can destabilize the geopolitical situation.

Key words: elite, politics, values, weakness, identity

ГОРАН ИВАНЧЕВИЋ*

Покрајински секретаријат за
регионални развој, међурегионалну
сарадњу и локалну самоуправу
Нови Сад

УДК 94(497.113):323.17

Монографска студија

Примљен: 15.09.2017

Одобрен: 30.10.2017

Страна: 211-229

ВОЈВОЂАНСКО ПИТАЊЕ: ОД СРПСКЕ ВОЈВОДИНЕ ДО ВОЈВОЂАНСКОГ СЕПАРАТИЗМА

Сажетак: Питање аутономије појединих регија на тлу Европе – све израженији и агресивнији ставови сецесионистичких покрета и политичких странака које се залажу за отцепљење делова појединих држава и стварање самосталних држава или њихово припајање неким другим државама – намеће се пред многобројне земље које с тим у вези имају историјске и традиционалне проблеме. Сецесија Косова и Метохије (КиМ) и подршка коју су албански сецесионисти добили од Сједињених Америчких Држава (САД) и највећег броја чланица земаља Европске уније (ЕУ), као и свих осталих који су признали независност КиМ, отвориле су „Пандорину кутију” сецесионистичких аспирација које – на основу косовско-метохијског преседана – своје захтеве, настојања, тежње и борбу сматрају оправданом, праведном, легитимном и легалном. Ставови међународне заједнице о питању признавања права на отцепљење појединих регија поставили су проблем „двоструких стандарда” о праву на отцепљење које није утемељено у међународном праву као централно питање примене међународног права у контексту једнакости држава да сачувају територијални интегритет и целовитост, односно, признавања права појединим регијама на отцепљење. Питање аутономног положаја Војводине, као друге српске покрајине, такође је већ дуже на „дневном реду” и неопходно га је трајно решити, како не би представљао латентан дестабилизирајући фактор и потенцијално жариште, тј. потенцијални извор безбедносних изазова који могу убудуће утицати на интегритет и развој Србије.

Кључне речи: аутономија, сецесија, Србија, Војводина, Хабзбуршка монархија

Увод

Од њеног настанка, пре готово једног века, политичка идеја о аутономији Војводине (у односу са Србијом) не престаје да изазива оштре полемике између заговорника и противника ове идеје. Парадигма тзв. војвођанског питања егзистира на „дневном реду” унутрашње и спољне политике Србије захваљујући поларизованом, дистинктном односу супротстављених политичких

* goran.ivancevic@vojvodina.gov.rs

група, оних који су „за” и оних који су „против” аутономије Војводине. Често коришћена и злоупотребљавана од стране политиканата који не бирају начин борбе и средства, ова тема готово читаво једно столеће заокупља пажњу невеликог броја политичких актера највише у Војводини, потом у Србији, као и у појединим суседним и европским земљама. Поборници аутономије настоје да наметну компетитиван однос према овом питању, изражавајући партикуларистичке идеје које имају на уму као свој крајњи циљ – успостављање дихотомног односа између Србије и њене покрајине Војводине. Мада ретко и нерадо говоре експлицитно о томе да је управо аутономија њихов крајњи циљ, ово питање намеће се потенцирањем економских тема, људских права и слобода, као и децентрализације. Противници аутономије настоје да одрже монолитност државе, односно да одрже аутономију Војводине у постојећим оквирима, сматрајући је наметнутом (на противправан и недемократски начин).

Историја и догађаји који су обележили претходно столеће опомињу на неопходност брзог, ефикасног и трајног решавања најзначајнијих питања од државног и националног значаја. Пример Косова и Метохије јесте опомена која потврђује претходно наведену тезу, а политичке елите носе одговорност и обавезу спречавања даљег фрагментизовања српске државе.

У галиматјасу тумачења историјских чињеница о аутономији Војводине, неопходно је разјаснити два топоса која повезује *аутономија* искључиво у појмовном, али не и у њеном суштинском смислу. Наиме, неопходно је разлучити и одвојити аутономију, ону за коју се борио српски народ у Хабзбуршкој монархији и аутономију Војводине у односу на Србију, за коју се залажу поједине политичке странке и њихови прваци из Војводине и изван ње. Такође, веома је важно све чињенице историјски класификовати, односно, тумачити их и разумети у контексту околности у којима су настале.

Европска жаришта

Питање борбе појединих аутономистичких покрета и странака који се залажу за сецесију и аутономију појединих регија, није питање које је специфично само за Србију, напротив, постоје бројна жаришта у Европи и у свету. Навешћемо поједине регије за које се боре припадници националних заједница, односно, етничких заједница и сецесионистичких политичких странака и покрета на европским просторима.

У Француској је Корзика најпознатији пример сепаратизма. Французи имају мањи проблем и са Савојем, где – међу условно речено италијанском мањином – такође постоји покрет за осамостаљење или барем већу аутономију, као и с Ницом и Алзасом. Далеко већу подршку за сецесију пружа Бретања, која се сматра једном од шест келтских нација у Европи, и која има свој језик и културу, као и дубоке историјске и етничке разлике од остатка романизоване Галије. Окситанија је огромни предео на југу и југозападу Француске у коме постоји сепаратистички покрет. Ту је и Шпанија, с којом влада у Паризу дели

два проблема: Баскију и Каталонију – Каталонци имају свој сопствени језик, своју културу, етнички идентитет, као и све остале прерогативе који су потребни да би имали и националну државу. Парламент Каталоније прогласио је независност, након што је тај регион 1. октобра ове године одржао референдум о независности. Потом, шпански Сенат гласао је о активирању члана 155. Устава Шпаније који би довео до увођења принудне управе Мадрида над Каталонијом. Ово питање, пре свега, тиче се Мадрида. Међутим, ова два народа живе и на југозападу Француске. Баскија је свакако најпознатији сецесионистички пример у Шпанији, зато што су Баски и њихова милитантна група ЕТА били спремни да се насилно боре за независност. Слабији сепаратизам постоји и у Валенсији која има снажне етничке, културне и историјске везе с Каталонијом и где се говори каталонским језиком. Слично је и у Андалузији, на самом југу Шпаније, где се за сецесију залаже Андалузијска партија. Андалужани су признати као генетски, језички и културно посебна група, али је покрет за отцепљење јако слаб. Незнатни сепаратизми постоје и у Арагону, Кастиљи и Леону, као и у Галицији.

Крим, који је био у саставу Украјине, након одржаног референдума припоио се Руској федерацији. У Италији, Северна лига тражи отцепљење такозване Паданије, која обухвата цео север Апенинског полуострва, а постоји однедавно и покрет који тражи отцепљење само регије Венето са историјским центром у Венецији, те обнову Млетачке Републике. На недавно одржаном референдуму, области Венета и Ломбардија гласале су за већу аутономију. Учешће гласача на референдуму било је довољно да регионалне власти започну преговоре с централним властима Италије. Према званичним резултатима, око 95% гласача изјаснило се за већу аутономију у Ломбардији, а око 98% у Венету. Одзив бирача износи око 40% у Ломбардији и 57% у Венету. Унутар овог подручја јесте и Јужни Тирол, где су већина Аустријанци који траже или независност или припајање матици. Такође, Сардинија и Сицилија су на списку проблема које има влада Италије. Сличан проблем имају Белгија с Фландријом (Фламанија) и Валонијом, а Румунија у источној Трансилванији, са земљом Секеља – етничких Мађара. Ту је и Шлезеја – на југозападу Пољске и североистоку Чешке, као и Моравска која се налази на истоку Чешке. Баварци који су аутентични Немци, баш као и суседне Швабе и Аустријанци – имају свој посебан језик, посебну културу, посебан начин размишљања, а имали су дуго и посебну државу, која се на крају утопила у Рајх. Такође, као пример, треба споменути и случај Фрижана – посебне етно-језичке групе која настањује север Немачке и исток Холандије. С Лужичким Србима је слична ситуација као код претходно поменутих Фрижана. Фарска Острва и Гренланд показују назнаке тога да би ускоро могли да крену путем независности од Данске, а и у Сканеланду, у Шведској, постоји десничарска анти-имиграциона партија која жели отцепљење од Стокхолма. Лапонци (Сами) су народ угро-финског порекла који настањује сам север Скандинавије и чија се територија простира по горњим половинама норвешке и шведске територије, те на самом северу Финске, али и по крајњем северозападу Русије. Мање проблеме имају и Литванија са Самогитијом (партија која тражи независност узима око пет одсто у својим

окрузима), те Летонија с Латгалом, у којој живи велики број Руса али и етничких Латгала, од којих неки верују да нису исто што и Летонци. Сличан проблем имају и у Астурији, Канарским острвима и Балеарским острвима и Кантабрији. На Азорским острвима која припадају Португалији постоји једна мања партија која тражи отцепљење. На примеру Уједињеног Краљевства Велике Британије и Северне Ирске, неопходно је прво схватити историјску позадину настанка ове земље. Наиме, Енглези су прво освојили Велс, Корнвол и Ирску, где живе келтски народи. Северна Ирска има већинско протестантско становништво и жели унију са остатком земље, док мањинско католичко ирско становништво тражи отцепљење – у форми независности (држава би се звала Алстер) или траже уједињење с Републиком Ирском. Политичке партије које траже ово потоње, пре свега, јесу Шин Фејн и њихово милитантно крило ИРА (Ирска Републиканска Армија). Шкотска има статус посебне земље унутар земље од самог почетка. Шкоти имају своје законе, своја правила, свој језик, а од деведесетих година и своју владу коју је после последњих регионалних избора сама формирала Шкотска национална партија. У једном истраживању – спроведеном махом на северу Велса где је индипендистички покрет најјачи – подршка независности јесте 52%. Нешто слабији национализам изражен је у Корнволу, келтској нацији која више тражи признање о културној и језичкој посебности, као и већу аутономију, него што тражи независност. У Мерсији, односно Мидлендсу, постоје две организације које заговарају право на самоопредељење, базирајући своја уверења на чињеници да су имали своје краљевство пре него што их је дански краљ Канут инкорпорисао у своју Краљевину Енглеску. Ту су такође и Јоркшир, Девон, Весекс и острва Вајт и Ман и сви они траже ширу аутономију.

Аутономија појам, дефиниција

Аутономија (од грчког *autonomia* – „самом себи закон“) дословно значи самоуправа. За државе, институције и групе може се рећи да су аутономне ако уживају знатан степен независности, иако у том значењу аутономија подразумева висок степен самоуправе, а не суверену независност. Када је реч о појединцу, аутономија је чврсто повезана са слободом. Међутим, пошто не подразумева само то да неко буде „остављен на миру“ већ и постојање рационалне свести, аутономија се дефинише као облик позитивне слободе. Тиме што излази у сусрет унутрашњем, односно „истинским“ поривима, аутономни појединац покушава да буде аутентичан. Аутономија се обично доводи у везу с демократијом, али може и да ограничи домен демократије, пошто ставља нагласак на индивидуалности, а не на колективну владавину или владавину већине (Хејвуд, 2004: 768).

Појам аутономије поједини реномирани аутори дефинишу на следећи начин: „најчешће се одређује као право на самоуправу и самоодређење (самоопредељење) једне популације на једном делу државне територије. У правном смислу, врло релевантна је Келзенова (*Hans Kelsen*) констатација да су центра-

лизација и децентрализација основне варијанте – облици државног уређења, те да сви проблеми централизације и децентрализације (...) у ствари су проблеми који се тичу подручја важења правних норми и органа који их стварају и примењују” Централизован и правни поредак дефинише се као поредак чије норме важе на целој територији државе, а децентрализован и правни поредак – као систем норми које имају различита територијална подручја важења, при чему је правни поредак, који важи једино за делимичну заједницу, створен од органа изабраних само од чланова те делимичне заједнице. У социолошко-политиколошком смислу, аутономија се, пре свега, везује за постојање једног самосталног круга овлашћења политичког управљања (власти), односно, веће или мање контроле „политичког дневног реда” од стране извесне популације агрегиране на територијалном (једном делу државне територијалне целине), или персоналном принципу. Такође, као што је разложно упозоравао Роберт Дал (*Robert A. Dahl*): „проблем одговарајућег обима и домена (надлежности) аутономних демократских јединица не може се решити у оквиру теорије о демократији, осим начелне сагласности са ставом да демократска јединица мора бити: 1) праведна; 2) да народ снажно жели политичку аутономију; 3) да се у аутономној јединици поштују демократске процедуре без угњетавања мањине и негације фундаменталних људских права и слобода; 4) да се не повећава број конфликта око циљева, па тиме и број особа које се осећају угроженим, или не могу остварити своје циљеве; 5) да су добици у аутономној јединици, као и у целокупној држави већи од трошкова”. Сажимајући речено, један круг теоретичара под *значајном аутономијом* (*meaningful autonomy*) подразумева „ону аутономију коју ужива становништво одређене територије и која му даје значајна права, а која не угрожава територијални интегритет државе. (...) Кључна дилема плуралистичке демократије је: аутономија или контрола? Начелно, (...) бити аутономан у политичком смислу значи не бити под контролом другог. Но, будући да је аутономија, као и контрола, двосмеран однос и никад није апсолутна, право питање савремене демократије је: Колико аутономије и колико контроле? (...) Штавише, опасност за људска права и демократске институције не потиче од децентрализације или аутономије *per se*, већ од интензивних конфликта и репресивних акција које они могу да стимулишу” (Комшић, 2003: 18–20).

Актуелни догађаји у вези с прогласавањем независности Каталоније који ових дана потресају, пре свега, Шпанију, али и Европу у целини, намећу тему аутономије регија као прворазредно питање у контексту става најмоћнијих држава света и посебно става Европске уније о самопроглашеној независности Каталоније и Крима, а имајући у виду њихов став о самопроглашеној независности Косова и Метохије.

Шпански модел аутономије регија

Шпански модел регионалне аутономизације утемељен је у њеној историји дугој четири века у којој је монархија све до периода Франкове диктатуре

настојала „да хомогенизује објективно плурално шпанско друштво по мери кастиљанске културе и језика. Политика *државне принуде* у настојању да се превладају различити *културно-политички идентитети* није давала жељене резултате. Ефекти државне принуде у циљу демократизације друштва по републиканском моделу били су дочекивани захтевом регија за политичком аутономијом.” Демократска транзиција у Шпанији, започета након Франкове смрти, била је оптерећена веома израженим националним осећањима Каталонаца и Баскијаца, као и осталих традиционалних региона, што је знатно отежавало решавање питања државности. Након одржавања првих избора на нивоу целе земље, о новом шпанском уставу разговарале су четири највеће странке у држави, којима се нешто касније придружила и баскијска национална странка (ПНВ). Шпански устав донет у Кортесу 1978. године, који је – како наводи Жоан Марсе (*Juan Marse*) – „омогућио стварање новог модела државе који подразумева 17 аутономних заједница, с веома значајним степеном политичке аутономије, а све оне преузимају законску и извршну власт унутар надлежности коју им додељују њихови статуту аутономија, задржавајући, по уставном налогу, јединство правосуђа”. Миодраг Јовичић констатује то да је члан 2 Устава „одредио да се признаје и гарантује право на аутономију националности и региона”. Када је реч о „надлежности регија, Јовичић говори о релативно широким овлашћењима аутономних заједница на плану одлучивања о сопственом организовању; управљање привредним активностима на сопственом подручју, обезбеђењу развоја културе, социјалних служби, здравства и слично; као и у погледу одговарајуће финансијске аутономије и сопствених извора прихода. Рецимо, свака регија има органе, који на неки начин, одговарају моделу скупштинског система, са законодавном скупштином, саветом владе, као извршно-управним органом и инокосним председником, изабраним од посланика скупштине и потврђеним од стране краља. Уз то, регије су преко својих представника заступљене непосредно у Сенату као *дому територијалног представништва* (Горњи дом Генералног кортеса). Иначе, Сенат има право суспензивног вета на одлуке (законске предлоге) Конгреса посланика (Доњег дома, општепредставничког дома грађана у Кортесу). (...) Најзад, скупштинама аутономних регија дато је право законодавне иницијативе у Конгресу посланика. Истовремено, Устав Шпаније се изричито определио за задржавање класичних државних функција у надлежности органа државне целине. То су питања држављанства, међународних односа, одбране, јавне безбедности, правосуђа, царине, спољне трговине, монетарног система, затим регулација услова привређивања у најважнијим гранама привреде и социјалних служби, као и основно грађанско, трговачко, кривично, радно и друго законодавство. Изнад свега тога стоји уставна формулација о нераскидивом јединству шпанске нације, заједничке и недељиве отаџбине свих Шпанаца – као и нагласак на поштовању једнакости и солидарности свих националности и аутономних заједница.” (Комшић, 2000: 470–472).

Аутономија Војводине у Хабзбуршкој монархији – борба српског народа

Навешћемо тек неколико чињеница из богате политичке историје Војводине, које су недвосмислено историографски потврђене, а све ради прецизнијег сагледавања и дефинисања питања борбе за аутономију Војводине.

Наиме, непобитна је чињеница да све до краха Хабзбуршке монархије (1918. године) и конституисања југословенске државе, чији је саставни део постала и Војводина, „идеја о војвођанској територијалној и политичкој аутономности припадала је искључиво српском националном покрету. Само су се Срби, почевши још од Велике сеобе под Арсенијем Чарнојевићем 1690, континуирано и крајњом упорношћу, борили за своју верску, просветно-културну, политичку (персоналну), па и територијалну аутономију у оквирима аустријске Царевине. Треба нагласити и то да остали народи који су настањивали подручје Војводине, нису учествовали у борби за њену аутономију. Напротив, Мађари, Немци и Хрвати су се снажно противили борби и залагању српског живља да стекне аутономни положај у Хабзбуршкој монархији.” (Попов, Ч. Попов, Ј. 2000: 11).

Светозар Милетић (1826–1901) свакако је један од најзаслужнијих Срба за успостављање идеје о аутономији српског народа у Хабзбуршкој монархији. „Српску народну слободоумну странку, Милетић је формално основао 1869. у Бечкерек (Зрењанину), предводио је до 1884. године и она је представљала упориште српске либералне и националне политике на простору целе Хабзбуршке монархије.” (Микавица, 2006: 19).

Подстакнути револуцијом 1848. године, српски покрети који су се борили за слободу како у Србији, тако и у Војводини имали су далеко већи потенцијал политичке модернизације друштва од оног који се често једнострано жели приказати у појединим научним и политичким круговима. Наиме: „Српска револуција није била само народно-ослободилачки покрет за ослобађање од турске доминације” – на просторима Србије, и ослобађање од Аустроугарске на просторима Војводине „већ је у себи носила – с обзиром на политичке снаге које су се у њој субјективизирале – модернизаторске потенцијале, који ће у битном одредити како даљи ток националне еманципације, тако још више и сам карактер друштва и државе која се стварала. Стога, теоријске, политичке и идеолошке контроверзе које су настале у тумачењу карактера саме револуције, како код њених савременика, тако и у каснијој рецепцији, нису сведочанство само различитих виђења једне те исте ствари, него имају директне импликације на перцепцију проблема модернизације једног предмодерног друштва.” (Деспотовић, 2014: 102).

Инспирисани Фебруарском револуцијом у Паризу 1848. године и још директније подстакнути револуцијом која је избила 13. марта у Бечу и 15. марта 1848. године у Пешти, идејама и револуционарним захтевима (попут: слободе штампе, збора и договора, једнакости свих грађана пред законом, опште пореске обавезе, укидања кметства, работа и кулука, слободе вероисповести) које су захтевали мађарски револуционари, Срби су као и остали европски

народи били понесени идејама револуције, желећи и мислећи једнако као и мађарски револуционари – да је неопходно срушити и успоставити нови друштвени поредак. Већ 21. марта поменуте године, Срби су образовали револуционарни одбор на челу са Ђорђом Сртатимировићем. Истог дана, одбор је упутио проглас својим грађанима у коме је речено следеће: „ Слобода кружи светом, она је у нашој земљи подигла своје олтаре. Све запрете слободи су одстрањене, можемо се несметано борити за највиша добра човека и грађанина.” Све покушаје и напоре Срба да од Угарске буду признати као народ (да им буде признато право језика, као и остала национална и политичка права попут права на аутономију), Мађарска, с Лајошем Кошутом на челу, одбила је на најгрубљи и најбескрупулознији начин. Том приликом, речено је следеће: „у Мађарској постоји само један, политички народ, а то је народ Мађара, те да је Мађарска јединствена и недељива, и да све народности које живе у њој *може само мађарски језик... да уједини, и треба да уједини.*” (Петров, 1999: 15-20) Такође, Кошут је српске захтеве назвао велеиздајничким, притом износећи да једино мач може решити српско-мађарски сукоб. То се и догодило у априлу 1948. године. У Срему, Банату и Бачкој уследио је низ немира и побуна. Ови сукоби прерасли су у мађарско-српски рат који је окончан у јесен 1949. године.

Улога Србије од самог почетка револуције у Војводини, огледала се у подршци српској браћи у виду слања добровољаца из Кнежевине у помоћ војвођанским Србима. Срби су поднели огромну жртву борећи се за своја национална и политичка права, односно, борећи се за стицање аутономије у Војводини. Поред многобројних страдалих и рањених, овај рат донео је и велика разарања на српској страни, губитак имовине, као и велики број избеглица које је Србија понајвише прихватила. „Прва пребегавања Срба из Бачке и Баната јавила су се у мају и јуну четрдесет осме. У то време су многе угледне новосадске српске породице одбегле у Земун и Београд, а неке и у Беч. Међутим, померања српског становништва у већем броју јавила су се у другој половини 1948. године.” (Петров, 1999: 171).

Војводина је приступила Србији 25. XI 1918. године. До тада, то јест до стварања југословенске државе, борба за аутономију Војводине припадала је искључиво српском националном покрету, који је био изразито антиаустријски и антиугарски оријентисан. У јесен 1918. године, одмах након распада Аустроугарске „Велика народна скупштина Баната, Бачке и Барање, коју су у огромној већини чинили Срби, прогласила је 25. новембра 1918. одвајање Војводине од Угарске и њено прикључење Краљевини Србији. Од војвођанских области само је Срем посредно ушао у уједињење са Србијом: преко Државе Словенаца, Хрвата и Срба и њеног Народног већа, али и он на специфичан начин. Наиме, на Збору изасланика народних већа Срема, одржаном у Руми 24. новембра 1918, усвојена је Резолуција у којој се тражи *јединствена и демократски уређена држава СХС под династијом Карађорђевића...* Уколико Народно веће у Загребу не би што пре остварило јединствену заједничку владу нове југословенске државе са седиштем у Београду, онда би се *заступници народних већа у Срему, као изасланици народа* одлучили за непосредно присаједињење Срема Краљевини Србији”. (Попов, Ч. Попов, Ј. 2000: 32–33).

Прве идеје о аутономији Војводине појавиле су се непосредно након образовања југословенске државе, уочи доношења Видовданског устава 1921. године, као политички пројекти појединих ондашњих политичара. Оно што посебно привлачи пажњу јесте то што су ове идеје пласирали политичари који нису били из Војводине. „Тако уставни нацрт *вечито другог* међу србијанским радикалним првацима, Стојана Протића, из 1920. године, у члану 4. предвиђа децентрализовано устројство југословенске државе, са девет широко политички и административно аутономних покрајина (или области), од којих би једну чинили Срем и Бачка, а другу само Банат. Исто тако се и у концепту („Одвојеном мишљењу”) Југословенског клуба Антона Корошеца о Нацрту устава, усвојеном 6. априла 1921, међу шест покрајина федеративно уређене Југославије, помиње и Војводина. Планом Стјепана Радића о федеративној југословенској унији, из истог периода, дефинише се да: „успоредо уз заједницу Хрватске и Србије постоји слично уређење за остале земље унутар југословенске уније на темељу аутономије и федерације” Међу те земље, Радић је убрајао Словенију, Босну и Херцеговину, Македонију, Црну Гору и Војводину. А баш у то доба, један Србин, Личанин, за српску и југословенску политику фатални Светозар Прибићевић, који се тих година исказивао као најкрући централиста, да би доцније постао најљући федералиста, јавља се као борац за самосталност Војводине. У складу с тим, он у својој демократској странци тражи њену посебну организацију и образовање главног одбора за Војводину.” (Попов, Ч. Попов, Ј. 2000: 34–35).

Нажалост, одсуство консензуса о битним политичким и националним питањима јесте једна од особина и карактеристика српског народа, без обзира на то на којим просторима Срби живе и ма где они политички делују. Ову недоследност, кроз дугу историју (у којој су се Срби борили за еманципацију, аутономију, стварање националне државе, слободу) многи противници Срба успевали су да препознају као слабост, те су успевали да то искористе за остваривање и спровођење сопствених интереса који су, готово увек, били супротни националним и државним интересима српског народа.

Следећи детаљ важан за политичку историју Војводине јесте настанак Самосталне демократске странке. Ова странка иницирана је као фракционашки покрет унутар Демократске странке, настао на просторима Војводине 1925. године. Утемељитељ покрета био је Душан Бошковић Дуда – касније првак СДС из Панчева. Унутар ове групе политичара прве идеје у вези са аутономијом Војводине јављају се тек после 1927. године. Након успостављања сарадње и формирања коалиције између ХСС и СДС (1928. године), њихови представници почињу отворено да износе и заговарају политичке идеје о аутономији Војводине. „Загребачке пунктације, чији је аутор био Анте Трумбић, у новембру 1932. износе тврдњу да је Србија остварила хегемонију у областима у којима се заједничка држава ујединила 1918. године. Владко Мачек, вођа ХСС, мало мање радикално Светозар Прибићевић и подједнако екстремно Душан Бошковић Дуда, захтевају да федералне јединице будуће државе поред Хрватске, Црне Горе, Србије и Словеније, постану и Босна и Херцеговина и Војводина. Поред веома неутрицајних СДС-оваца у Срему, Бачкој и Банату, једна

мања група радикала, која је следила замисли Стојана Протића о државном преуређењу Краљевине СХС, захтевала је такође да Војводина постане посебна федерална јединица. Ову групу предводио је сомборски адвокат Јоца Лалошевић. Његова парола била је *Војводина Војвођанима*¹. Лалошевићеви аргументи заснивали су се на економском опадању и наводној експлоатацији војвођанских крајева. Сомборски радикали који су следили Лалошевића издали су јула 1932. Сомборску резолуцију у којој су, поред осталог, тражили успостављање аутономне Војводине. Лалошевић се, судећи по сачуваним изворима, сматрао националним Војвођанином. Тврдио је да је *хрватски проблем* лакши од *војвођанског*, пошто су Војвођани мешавина разних народа. Позивао се на традиције и војвођански патриотизам.” (Антић, 2014: 57–58).

Од момента када је Прибићевић од своје демократске странке затражио формирање главног одбора за Војводину – што је у суштинском и у симболичком смислу значило исказивање тежње и залагања за самосталност Војводине – ова тема је присутна у програмима странака све до данашњих дана. „Од тада, па све до споразума Цветковић–Мачек² из 1939. године, а и после њега, Војводина ће вазда бити присутна тачка у политичким програмима и плановима о реорганизацији југословенске државе, за које ће се залагати, пре свега, водеће (ХСС-овске) снаге хрватске политике, али и оне српске политичке групе које су се, свесно или несвесно, препуштале њиховим концепцијама и утицајима.” (Попов, Ч. Попов, Ј. 2000: 35).

Политика Комунистичке партије Југославије (КПЈ) у односу на национално питање у Југославији (као и у односу на положај Војводине) између два светска рата није била кохерентна. Разлози за политичку недоследност КПЈ утемељени су у „утицајима СССР-а и Коминтерне, у нејединству у редовима саме КПЈ, али и у општем начелу комунистичких покрета да је свака политика и свака тактика, чак и у најкардиналнијим и највиталнијим питањима као што су постојање или растурање државе, њене границе и њено уређење, добра и корисна само ако води освајању, или очувању освојене власти”. Након полемике из 1923. године, КПЈ је заузела став којим се подржавају настојања ка

¹ За разлику од радикала – у чијим редовима је изазвала кризу – од стране Сељачко-демократске коалиције, Новосадска резолуција поздрављена је аплаузом. Хрвати су били одушевљени. О граници на Дрини, Сави и Дунаву говоре и сами Срби -то је изузетно „занимљиво и важно”, радовао се Трумбић. Његов ентузијазам делио је још и Секула Дрљевић, вођа црногорских федералиста и будући приврженик НДХ и усташа. Такође, Демократска странка је негативно оценила Новосадску резолуцију сматрајући је ударом на јединство српског народа, иако је неколико припадника ове странке учествовало у њеном настанку (међу којима је Панчевац Миховил Томандл био најактивнији).

² Дан касније (29. августа), сам Влатко Мачек пред Хрватским народним заступником дао је изјаву да је његов споразум са Цветковићем „само дјеломичан споразум у којем је доста спорних, нарочито територијалних питања остављено за касније, кад се буде преуређивала читава државна заједница. А то је посвенаравно. Јер, посве другачије ће изгледати дотични териториј Бановине Хрватске, буде ли у новопреуређеној државној заједници рецимо и аутономна Војводина, или не буде, другачије буде ли и аутономна Босна или не буде”. После ових директива и изјава у хрватској политичкој јавности су се учестало и све отвореније почеле истицати претензије на Срем (до Земуна) и половину Бачке.

„самоопредељењу и могућности одвајања појединих народа из састава Краљевине СХС, као и о њеном евентуалном претварању у федерацију”. Тада су се међу комунистима јавиле и прве идеје о аутономном статусу Војводине у некој будућој балканско-понунавској социјалистичкој федерацији. Ставови у вези с тим националним питањем, потврђени су наредне године на Трећој земаљској конференцији КПЈ, на којој је усвојена резолуција у којој се, између осталог, каже да је Краљевина СХС држава „у којој владајућа класа једне (српске) нације угњетава остале нације”. Стога, сматрали су да је дужност пролетеријата свих народа да се бори за право угњетених народа на самоопредељење, помоћу којег ће доћи до образовања „радничко-сељачке републике на Балкану и у Понунављу. У таквој федерацији би Војводина, као и Босна и Црна Гора, стекла аутономију, док би Македонија постала *независна*.” (Попов, Ч. Попов, Ј. 2000: 53–55).

Војводина као аутономна и засебна територијално-политичка заједница појавила се почетком 1943. године у документима Покрајинског комитета комунистичке партије. Комунистичка руководстава Војводине и Хрватске, током Другог светског рата, бориле су се међусобно за успостављање војне и политичке доминације над Сремом.

Када је реч о будућем статусу Војводине, догађај који је уследио марта 1944. године, имао је пресудну улогу о будућем статусу Војводине. Наиме, одлуку о будућности Срема, Баната, Бачке и Барање обнародовао је Јосип Броз, након што је изјавио: „Војводина је требало да добије *најширу аутономију* у саставу једне од федералних јединица.(...) Без сумње, Војводина ће, као и друге области које претендују на то, добити најширу аутономију, али питање аутономије и питање којој ће федералној јединици дотична покрајина бити припојена зависи од самог народа, односно од његових представника, када се после рата буде решавало о дефинитивном државном уређењу.” (Антић, 2014: 61).

Политбиро Централног комитета КПЈ, на Вису, 2. августа 1944. године, донео је одлуку да буде сазвана Антифашистичка скупштина народног ослобођења Војводине. Јосип Броз настојао је да се питање Војводине реши тако што ће Војводина постати самостална федерална јединица државе која ће бити формирана након рата. Међутим, од овог решења се одустало „под притиском вођства српских комуниста и у жељи да буде придобијено становништво Србије, државе у коју је партизанска војска у то време настојала да пређе, одлучено је да Војводина постане аутономна покрајина”. Најзад, априла 1945. на Седмој покрајинској конференцији потврђена је ова одлука. У мају 1945. године, Главни народноослободилачки одбор Војводине уступио је Барању Хрватској. Том приликом, по разграничењу, Хрватској су припали и Жупањски, Винковачки и Вуковарски срез. Скупштина изасланика народа Војводине августа 1945. године одлучила је у прилог „укључивању аутономне Војводине у федералну Србију”. Коначно, у септембру 1945, пре демократских избора и доношења Устава, усвојен је Закон о установљењу и устројству Аутономне Покрајине Војводине. Легитимитет, легалитет и демократичност ових одлука остају крајње спорни.” (Антић, 2014: 61–62).

Нелегитимно проглашење аутономије Војводине текло је следећим редоследом: Скупштина изасланика народа Војводине, на заседању одржаном 30. и 31. јула 1945. године, акламацијом донела је одлуку о присаједињењу „федералној Србији”. Читава дебата састојала се од изјава разних мањинских народа у прилог раније дефинисаним одлукама. Треће заседање АВНОЈ-а примило је једногласно ову одлуку 7. августа 1945. године. Већ 1. септембра 1945. донет је Закон о установљењу и устројству Аутономне Покрајине Војводине. Покрајина је дефинисана територијално (шест округа). Одређена је равноправност свих „народности”, осим немачке. Законом је установљена Покрајинска народна скупштина, Председништво ПНС као извршна установа (ПНС је имало тридесет три члана – председника, два потпредседника, два секретара и двадесет осам чланова). Законом је предвиђено постојање једанаест одељења (заметака министарстава) у оквиру Председништва ПНС. Као будућа одељења наведени су: унутрашњи послови, правосуђе, просвета, финансије, индустрија и рударство, трговина и снабдевање, пољопривреда и шумарство, социјална политика, народно здравље, грађевина и аграрна реформа и колонизација. У овом статусу, Војводина и Србија чекали су раније договорене демократске изборе у Југославији. Ови избори су одржани уз бојкот опозиције, избацивање великог броја грађана с бирачких спискова, без независног судства, слободе политичког организовања, говора, контроле избора. После очекиваног исхода избора, режим је донео Устав који је писан по совјетском узору, на темељима тоталитарне идеологије и програма КПЈ, као и одлука октроисаних од стране недемократских установа које би револуционарним променама требало да дају демократски, уставни и споразумни привид. Аутономна Војводина, каква је успостављена 1945. и 1946. године, није дакле, била израз демократске жеље народа. Она, као што смо видели, није била ни последица традиција. Притом, није реч само о државним и националним традицијама народа који је на тим просторима живео. Ап Војводина била је дело режима КПЈ насталог унутрашњим компромисом у владајућој партији, противно ранијим програмским тежњама, жељи локалних комуниста, чак и првог човека режима Јосипа Броза Тита да Војводина буде самостална јединица. Сличне аутономије нису постојале у другим југословенским републикама.” (Антић, 2014: 63–65).

Устав СФРЈ, проглашен 21. фебруара 1974, дефинисао је федералну заједницу шест равноправних република и две покрајине. Овим уставом, покрајине су постале „конститутивни елемент федерације у саставу СР Србије”. САП Војводина донела је свој Устав 28. фебруара 1974. године. Покрајине су имале своја председништва и вршиле су у пуном капацитету судску, извршну и законодавну власт.

„Критиком *антисрпске коалиције* у институцијама ауторитарне југословенске консолидације (*самоуправни федерализам*), као и конфедералистичких решења Устава из 1974. године, у Србији су, заправо, на платформи *модерне федерације* и демократског начела *један човек – један глас*, реновирани стубови харизматске и монополне моћи. Већ хегемонизована српска јавност (од 1987. године) и конфликтно стање у целој СФРЈ били су сасвим поуздана гаранција за већинску народну подршку једнопартијском октроисаном Уставу

Србије (септембар 1990) и, потом, за надмоћну победу Милошевићевих *рециклираних комуниста* (Гоати) на првим плуралистичким, демократским изборима, децембра 1990. године.(...) У свему томе су аутономне покрајине, које су постојале само у Србији, *здраво за готово* узете као доказ битно окрњеног суверенитета и неравноправности Србије у односу на остале републике бивше Југославије. О њима се говорило као о примеру некакве титоистичке коминтерновско-аустроугарске завере против Срба и Србије”,³ а на митинзима широм Војводине, који су 1988. године организовани по сценарију Београда, врло индикативне су биле следеће паролe: *Јединствен устав Србије! Један језик, једна граница, једна република! Рад, ред, мир за све!; Доле аутономаши! Доле бирократија! Доле фотелјаши! Доле сепаратисти!; Срушићемо владу у Ново-ме Саду! Само Слобода(н) Србију спасава!*” (Комшић, 2014: 94–95).

Војводина као потенцијално политичко жариште

Политичка стабилност јесте предуслов укупне стабилности државе и друштва. Бурна догађања кроз која је Србија прошла у претходном периоду, опомињу и позивају на озбиљност и одговорност свих политичких актера. Питање суверенитета јесте прворазредно питање за сваку државу понаособ. Решавање најзначајних питања, унутар државних конфликта (попут етничких захтева за сецесијом дела територије и сл.) без обзира на званичне ставове држава у оквирима дипломатске комуникације и изјава за медије, које ово питање представљају као унутрашње питање сваке земље појединачно, није могуће решавати без подршке и директног уплитања осталих (најмоћнијих) држава и арбитраже надлежних међународних организација. Србији је преко потребна политичка стабилност и нека врста националног консензуса у вези с питањима од националног значаја као императивни предуслов стабилности и развоја. Захтеви за сталном реорганизацијом државе Србије генеришу политичку нестабилност и друштвене поделе.

Константно наглашавање тзв. војвођанског питања, које потенцијално може бити тема дневног реда представља латентан „политички вулкан” који може еруптивно деловати у случају стицаја одређених спољних и унутрашњих политичких околности. Друштвена подељеност⁴ која у политичком контексту у Војводини има наглашенији карактер, свакако не доприноси стабилности. Издвојићемо поједине друштвене расцепе који у Војводини делују снажније у односу на остали део политичког система Србије, творећи између осталих политичких чинилаца, посебан политички подсистем.

³ „Аутономија Војводине заснована на антисрпству с циљем дезинтеграције и потчињавања српског народа у Титовој Југославији, постала је данас реакционарно бирократско војводство. Краће: *Социјалистичка Аутономна Покрајина Војводина* је само бирократско војводство. Од постојеће аутономије имају корист само садашња и будућа *евидентирана* бирократија”; *Добрица Ћосић, Промене, Нови Сад 1992, 54–55.*

⁴ О овоме опширније: Иванчевић, Г. (2016), „Друштвени расцепи као платформа за формирање партијског система Србије и партијског подсистема Војводине 1990–2012”, *Култура полиса*, број 31, Нови Сад, стр. 245–256.

Један од расцепа који је у Војводини веома значајно утицао на специфично конституисање политичких подсистема, огледа се и у појави регионално-етничких партија, као и у конституисању специфичних политичких институција формираних на бази управо тих потреба – реч је о етничком расцепу. Овај друштвени расцеп посебно је присутан и искоришћен у контексту партијске конкуренције за „етничке гласове”, на регионалном нивоу, на простору српских покрајина, и појединим деловима Србије у којима је концентрисана већа популација припадника одређених националних заједница. „(...) Овај идеолошко-културни расцеп (доминантна култура – супкултура) у значајној мери се поклапа с расцепом центар–периферија. Расцеп центар–периферија од почетка вишепартизма рефлектује се и у Војводини. Један број регионалних и етничких странака експлоатисао је овај расцеп – Лига социјалдемократа Војводине, партије војвођанских Мађара, ДЗВМ, СВМ, али у последњих неколико година и војвођански део ДС-а подилази бирачима у Војводини следећи ову линију. (...) Етницитет води ка јасним линијама расцепа у региону, посебно када су етничке групе територијално концентрисане. Такође, расцеп центар–периферија представља снажан генератор настанка и развоја различитих политичких тенденција као последице територијално-културних претензија и интенција. Он је веома снажно утицао на формирање партијских подсистема Србије, поготово на простору Војводине, као и у осталим деловима Србије у којима су концентрисани тзв. етнички гласови. Овај друштвени расцеп конфронтирао је политичке актере у појединим питањима – у вези с разликама у виђењима унутрашње организације државе. „Расцеп центар–периферија је територијално-културни. Отуда, он може бити етнички, географски, економски и културни (регионализам, децентрализација и локалне снаге). Дуж расцепа центар–периферија обликују се и разлике око унутрашње организације државе. Одређене разлике с почетка вишепартизма у Србији, као што су била питања монархија (СПО, ДСС, НС) република јењавају, а након двадесетак година вишепартизма више се намећу поделе дуж линија унитарна држава – регионална држава (као и облици регионализације), централизација–децентрализација.” (Орловић, 2011: 23).

Социоекономски расцепи рад–капитал означавају поделе које су настале на основу прерасподеле друштвених ресурса тржишном алокацијом или политичком (државном) редистрибуцијом. Различита уставна решења попут оних из 1974. године, или пак, она из 1990. године, којима су, између осталих, „проширивана” или „одузимања” права из домена економије, узроковала су бројне несугласице међу политичким актерима. „Питање економског положаја Војводине, односно остваривање суверених права грађана Војводине у економској сфери друштвеног живота, јесу централна питања за већину наших грађана.” (Шогоров, 2003: 81)

Сви претходно поменути друштвени расцепи утицали су на конституисање партијског система, који је у Војводини попримио обележја партијског подсистема. На моделирање овог подсистема утицали су специфични друштвено-политички елементи, попут питања аутономије Војводине, децентрализације, етничких специфичности, економских, културних, историјских и оста-

лих фактора. На таквој основи грађен је партијски подсистем Војводине који се разликовао у односу на партијски систем Србије, управо по броју разноврсних политичких актера, као и по програмским залагањима и етницитетски груписаним гласовима на овом простору.

Нелогичност која „упада у очи” – посматрано кроз призму историјског контекста аутономије Војводине – јесте то што је СПС, као наследница бивших комуниста, променом Устава 1990. године, покушала да укине аутономију Војводине, остварујући на тај начин дисконтинуитет с партијом претходницом која је донела антидемократску и противправну одлуку о увођењу аутономије у Војводини. Дакле, Војводина је постала аутономна уз помоћ правног и демократског насиља које су спровели бивши комунисти. Традицију је СПС с партијом претходницом наставила да баштини начином доношења и спровођења одлука, те је исто тако, како је аутономија Војводине донета противправно и антидемократски, на сличан начин и укинута, Уставом из 1990. године. Својим начином владања, СПС је задржала континуитет у односу на бившу комунистичку партију. Насупрот бившим комунистима и њиховим наследницима, аутономистичке странке – које су се махом декларисале као странке демократске провинције – истицале су да се оштро боре против тоталитарног режима бивших комунистичких наследница и да су за успостављање демократије у Србији и Војводини, управо позивајући се на права аутономије, која су Војводини доделили комунисти након Другог светског рата.

„Једном октроисану, милошћу титовско–кардељевске суверене идеолошке и политичке воље, *аутономашка* бирократска врхушка у Војводини је новокомпоновану Покрајину прихватила као свој феуд стечен заслугама за слабљење српског државног јединства и „великосрпске” националне свести. За њу Војводина и њена аутономија нису биле производ оних изразитих, реалних али и ограничених, социјално и културно историјских специфичности, и могућности самоорганизовања.(...) Етнички, верски, језички и културно-историјски веома мешовита и разновродна структура становништва Војводине, образована од средњег века до наших дана, остала је то кроз векове, у сукобу или, чешће и дуже, у стваралачкој сарадњи и коегзистенцији. Иако је сродна социјална структура и економска повезаност нудила и неке услове за дубљу политичку интеграцију овог подручја, до тога није дошло, тако да је Војводина векове проживела и дочекала савремену епоху без два основна предуслова за самосталну државно-политичку егзистенцију: она није имала никакву државотворну традицију и искуство није стекла ни наговештаје властитог националног идентитета.” (Попов, Ч. Попов, Ј. 2000: 107–108).

Период у коме је настајао плурализам у Војводини био је обременен претходно спроведеном антиаутономашком револуцијом, којој је циљ била смена тзв. анτισрпских кадрова. Та квалификација означавала је флоскулулу која је коришћена за етикетирање непослушних партијских кадрова, односно као средство за њихову елиминацију с партијских и политичких позиција, односно њихову елиминацију из зоне политичког и друштвеног утицаја. Један од учесника ових догађаја, који је обављао високе државне и партијске дужности у том периоду, на нивоу покрајинске, републичке и савезне државе, изјавио је

у једном интервјуу како су „антибирокаратску револуцију” у свом суштинском смислу, подржали тадашњи војвођански комунистички кадрови, као средство које им је послужило у међусобном обрачуну и у борби за личну афирмацију, уједно и као прилику за стицање личних позиција у оквирима тадашње партије и државе. Такав политички амбијент, који је скретао пажњу са суштинског питања – недемократског начина промене Устава, погодновао је тадашњем режиму за остваривање циљева промене уставних оквира којим је фактички укинута аутономија Војводине. Такође, тадашње комунистичке структуре и организације учествовале су чак и у формирању појединих опозиционих странака, пружајући им неопходну инфраструктуру и логистику за потребе оснивања нових странака у Србији, које ће касније кроз свој еволутивни пут, постати главни носиоци демократских промена, а у Војводини и заговорнице децентрализације, аутономистичких и етатистичких идеја, борци за људска права, креатори и реализатори покушаја стварања „војвођанске нације”, заступници војвођанских интереса. На тај начин, учествујући у оснивању нових партија, комунистички режим настојао је да тоталитарним начином владања стави под контролу чак и процес формирања политичких партија и партијског система будућег плурализма у Србији, показујући свој тоталитарни карактер.

Закључак

Све актере – сецесионисте или борце за стицање аутономног положаја – повезују заједничке карактеристике утемељене у одређеним особеностима, пре свега, историји и традицији (на пример: сопствени језик, сопствена култура, етнички идентитет, посебан начин размишљања, признати су као генетски посебна група или су некад имали сопствену државу, па су је с временом изгубили).

Стицање аутономног положаја, стварање сопствене државе, односно, припајање матичној држави резултат је вековне борбе и тежњи Срба у Хабзбуршкој монархији. Одузимање дела територије, комбинованом применом војно-политичке силе од стране најмоћнијих држава света, у новијој историји на простору Европе догодило се једино у случају Србије. Овај преседан осмишљен и подржан од најмоћнијих земаља Запада, у блиској будућности може послужити као инструмент политике за спровођење далеко ширих геополитичких интереса. Такође, он може послужити и као пример многим регионима да крену управо тим путем. Стога, посматрано из угла заштите националних интереса, а имајући у виду претходно наведено, по нашем мишљењу, нису довољно јасни, логични и оправдани захтеви појединих странака и покрета (поготово оних које претежно чине представници српског народа) наметања „дневног реда” аутономије или чак захтева за сецесију Војводине. На тај начин – најблаже речено – поништава се дуготрајна и тешка борба и жртва српског народа за слободу и присаједињење Србији. Такође, наметањем неоправданих захтева за аутономијом или за сецесију, отварају се бројна политичка и безбедносна питања која имају дестабилизирајући карактер по државу Србију и

њене интересе. Коначно, имајући у виду противправан и недемократски начин стицања аутономије Војводине након Другог светског рата, инсистирање за већим степеном аутономије, односно, за сецесију Војводине, не може се сматрати праведним захтевом. Такође, анализом изборних резултата у Војводини од увођења вишепартијског система до данашњих дана, није могуће закључити да народ снажно жели политичку аутономију, јер резултати које остварују аутономистичке странке на изборима у Војводини не указују на тако нешто.

Имајући у виду да је Лига социјалдемократа Војводине (ЛСВ), уочи одржавања референдума у Каталонији, на својим просторијама, поред својих застава, истакла и заставу Каталоније као симбол подршке каталонским сепаратистима, као и то, да је Ненад Чанак лидер ЛСВ, боравио у Каталонији на сам дан одржавања референдума и да се састајао са каталонским званичницима, поставља се питање који су наредни кораци које ће предузимати војвођанске странке инспирисане дешавањима у Каталонији?

У Војводини као аутономној јединици поштују се демократске процедуре и не угњетавају се мањине нити се негирају фундаментална људска права и слободе. Захтеви за већим степеном аутономије, односно за сецесију Војводине, несумњиво би изазвали конфликт између супротстављених страна које би се поделиле на оне који су „за” и на оне који су „против”. Сажимајући речено, сматрамо да Војводина у складу с тренутним уставним решењима ужива „значајну аутономију”, те да „граница” захтева аутономистичких странака и покрета треба да буде избалансирана у мери која не угрожава територијални интегритет државе.

Литература:

1. Антић Ч. (2014), Историјске традиције АП Војводине, у Досије Аутономна Покрајина Војводина, МСТ Гајић, Београд.
2. Деспотовић Љ. (2014), Конструкција и деконструкција идентитета, Факултет за европске правно-политичке студије, Нови Сад.
3. Зборник излагања, (2003), Војводина и будући Устав Србије, Комшић Ј, Кончар Р, Степанов Р, Пихлер С, Корхеџ Т, Шогоров С, Бељански С, Пајванчић М, Фондација Конрад Аденауер, Београд.
4. Зборник радова, (2011), Партије и избори у Србији, приредио Славиша Орловић, Зоран Стојиљковић, Душан Спасојевић, Немања Недић, Вукашин Павловић, Јован Комшић, Срећко Михаиловић, Миша Ђурковић, Милан Јовановић, Маријана Пајванчић, Ђорђе Вуковић, Радивоје Јововић, Зоран Ђ. Славујевић, Јованка Матић, Синиша Атлагић, Ирена Пејић, Јелена Пејић, Јелена Лончар, Владимир Вулетић, Чедомир Чупић, Чигоја, Београд.
5. Комшић Ј. (2000), Теорије о политичким системима, Д.О.О. Пролетер, Рума.
6. Комшић Ј. (2014), Војвођанско питање у процесу српске транзиције (1988–2013), Топаловић, Ваљево.
7. Микавица Д. (2006), Политичка идеологија Светозара Милетића, Будућност, Зрењанин.

8. Орловић С. (2011), Партијски систем Србије, Партије и избори у Србији, приредио, Орловић Славиша, Чигоја, Београд.
9. Пантић Д. (2003), Културно-вредносни расцепи као детерминанте партијског пре-груписавања у Србији, у: Основне линије партијских подела и могући правци партијских прегруписавања у Србији, ИДН и Фридрих Еберт Штифтунг, Београд.
10. Петров М. (1999), Бачка у револуцији 1848–1849, Верзал, Нови Сад.
11. Попов Ј. (2001), Војводина и Србија, Лдиј, Ветерник.
12. Попов, Ч. Попов, Ј. (2000), Аутономија Војводине – српско питање, Културни центар, Сремски Карловци.
13. Ћосић Д. (1992). Промене, Дневник, Нови Сад.
14. Хејвуд Е. (2004), Политика, СЛЮ, Београд.

Нормативни акти:

1. Устав Републике Србије (2006), Савремена администрација, Београд.
2. Статут Аутономне покрајине Војводине.

Интернет извори:

1. <http://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/svet/2921246/fajnensel-tajms-katalonski-separatisti-se-ugledaju-na-bivsu-jugoslaviju.html>
2. <http://www.politika.rs/sr/clanak/391045/Putin-Dupli-standardi-Evropu-u-odnosu-na-Kataloniju-Krim-i-Kosovo>
3. http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2017&mm=10&dd=27&nav_category=78&nav_id=1318937
4. <http://rs.n1info.com/a337953/Svet/Svet/Katalonija-proglasila-nezavisnost.html>
5. <http://www.telegraf.rs/vesti/1004925-evropu-cep-a-separatizam-ovo-su-svi-regioni-kojitraze-nezavisnost-foto-video>
6. <http://www.skupstinavojudine.gov.rs/Strana.aspx?s=statut>
7. <http://www.dnevno.rs/index.php/info/svet/107229/novi-talas-secesionizma-u-evropinajbogati-italijanski-regioni-izglasali-autonomiju>
8. <http://www.fksrb.ru/fond-strateske-kulture/politika/katalonija-kao-uzor-vojvodjanskim-autonomasima-i-separatistima/>
9. <http://www.blic.rs/vesti/svet/spanski-mediji-da-li-je-katalonija-nezavisna/n88bp9j>

THE VOJVODINA ISSUE-BETWEEN VOJVODINA AND THE SEPARATISM IN VOJVODINA

Summary: The issue of autonomy of certain regions in Europe, growing and increasingly aggressive attitudes of secessionist movements and political parties, which advocate the secession of parts of individual states and the creation of independent states or their affiliation with some other countries, has become the issue which interests many other countries with traditional problems throughout their history caused by this issue.

The secession of Kosovo and Metohija and the support which Albanian secessionists got from the USA, from most of the members of EU as well as from all the other countries which recognized Kosovo's independence, have opened a Pandora's box of secessionist aspirations, which, inspired by Kosovo and Metohija's case, consider their own requirements, efforts, aspirations and struggle to be reasonable, fair, legitimate and legal. The

views of the international community on the issue of recognition of the right to secession of certain regions have placed the problem of "double standards" on the right to secession, which is not justified in international law, as the central question of the application of international law in the context of equality of states to preserve the territorial integrity and wholeness, that is, recognition of the rights of the individual regions to secede. The issue of autonomous position of Vojvodina, as the other Serbian province, has long been on the "agenda". It also has been an issue that needs to be resolved, in order to prevent it from becoming a latent, destabilizing factor and a potential source of conflict, or a source of security challenges that may continue to affect the integrity and the development of Serbia.

Key words: autonomy, secession, Serbia, Vojvodina, the Habsburg monarchy

Упутство сарадницима о прилозима:

Текст послати на е-маил адресу ljubisa@kpolisa.com (или преко контакт форме на адреси www.kpolisa.com). Текст треба бити припремљен у формату В5 (17,6x25,0cm), у фонту Times New Roman, величина фонта Size: 11, тастатура Serbian (Cyrillic), једноструког прореда Line spacing: Single. Максимални обим оригиналних научних и прегледних радова је један ауторски табак (или 36300 карактера са размацима). На првој страни, изнад наслова рада, у левом горњем делу треба написати име, презиме (у фусноти доставити контакт са аутором: е-маил, тел.), установу, место а испод наслова рада сажетак (до 150 речи) и кључне речи (највише седам) на српском и једном од светских језика.

Страна имена писати транскрибована, а код првог навођења иза имена у загради ставити име у оригиналу.

Пример: Бродел (Braudel).

Код цитирања или позивања на извор иза цитата навести у загради презиме аутора, годину издања и страницу, писмом којим је штампан извор на који се позива.

Пример:

(Вебер, 1976: 341); (Weber, 1989: 59).

Исто правило важи и код навођења литературе у списку литературе на крају списа.

Пример:

1. Le Gof, Žak (1997): *Vreme, rad i kultura srednjovekovnog Zapada*, Svetovi, Novi Sad,
2. Robins, Kevin (2001): *Kiberprostor i svijet u kojemu živimo, Kiberprostor, kibertijela i cyberpank: kulture tehnološke tjelesnosti, uredili Mike Featherstone i Rober Burrows*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb,

Фусноте користити само за пропратне коментаре.

Напомене: Радове објављене у часопису, није дозвољено прештамповати ни у деловима ни у целини без сагласности издавача. Оцене изнесене у радовима ставови су аутора истих, и не изражавају мишљење уредништва часописа.

Рукописи се рецензирају, и не враћају ауторима. Објављени радови се хонораришу у складу са финансијским могућностима издавача.

Издажење часописа финансијски подржао:

Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе с верским заједницама

<http://www.kultura.vojvodina.gov.rs/>

Штампање часописа финансијски подржала:

Економист доо, Нови Сад

САДРЖАЈ

I VOJVODINA - ИСТОРИЈСКИ И ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ

Александар Саша Гајић.....	9-23
Душан Пророковић	25-38
Љубиша Деспотовић.....	39-58
Драган Петровић.....	59-72
Слободан Бјелица	73-80
Небојша Петровић	81-103
Леонас Толваишис.....	105-117
Вања Вученовић	119-132

II VOJVODINA OD МУЛТИКУЛТУРАЛИЗМА ДО НАСИЉА И ЕКТРЕМИЗМА

Жељко Бјелајац / Ненад Бингулац.....	135-147
Ненад Н. Ђуретић.....	149-162
Радослав Гађиновић.....	163-170
Милован Р. Суботић.....	171-185
Александар Матковић.....	187-200
Саша С. Марковић / Жељко У. Вучковић	201-210
Горан Иванчевић.....	211-229

CONTENT

I VOJVODINA - HISTORICAL AND GEOPOLITICAL ASPECTS

Aleksandar Saša Gajić.....	9-23
Dušan Proroković	25-38
Ljubiša Despotović.....	39-58
Dragan Petrović.....	59-72
Slobodan Bjelica	73-80
Nebojša Petrović.....	81-103
Leonas Tolvaišis.....	105-117
Vanja Vučenović	119-132

II VOJVODINA FROM MULTICULTURALISM TO VIOLENCE AND EXTREMISM

Željko Bjelajac / Nenad Bingulac.....	135-147
Nenad N. Đuretić.....	149-162
Radoslav Gaćinović	163-170
Milovan R. Subotić.....	171-185
Aleksandar Matković	187-200
Saša S. Marković / Željko U. Vučković.....	201-210
Goran Ivančević	211-229

ISSN 1820-4589

9 771820 458005